

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΚΑΤΑ ΤΡΙΜΗΝΙΑΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄. ΑΡ. 1 (ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 1969)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Π. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ.....	Ζαλοκόστας (Μελέτη)
Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ.....	Φαινομενολογία τῆς ἀνθρώπινης ἐπεκτάσεως (Μελέτη)
Γ. ΖΑΛΟΚΩΣΤΑ.....	Τὸ δένδρον μου (Ποίημα)
Ν. ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗ.....	Ἡ Κυπριακὴ ποίηση (Μελέτη)
Γ. ΖΑΛΟΚΩΣΤΑ.....	Ἡ ἀναχώρησις τῆς (Ποίημα)
Σ. ΤΣΙΤΣΩΝΗ.....	Ἀγγλοαμερικανικὴ συνεργασία εἰς Μεσόγειον κατὰ τὰ ἔτη 1804 - 1805 (Μελέτη)
Γ. ΖΑΛΟΚΩΣΤΑ.....	Εἰς τὸ φεγγάρι (Ποίημα)
Ν. ΒΑΓΕΝΑ.....	Σολωμικά (Μελέτη)
Ἰ. Δ. ΛΑΜΨΙΔΟΥ.....	Κωνσταντῖνος Μανασσῆς καὶ Καισάριος Δαπόντες (Μελέτη)
Μ. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ.....	Σύγχρονα σολωμικά προβλήματα (Μελέτη)
Γ. Θ. ΖΩΡΑ.....	Ἰταλικὸς θρήνος περὶ τῆς Ἀλώσεως (Μελέτη)
Μ. ΜΟΝΤΟΥΟΡΙ.....	Τριάκοντα ἔτη Πλατωνικῶν μελετῶν τοῦ Michele F. Sciacca (Μελέτη)
Μ. ΣΟΥΚΑΡΑ.....	Μία νέα Ἀποκάλυψις κατὰ Ἰωάννην εἶχε γραφῆ στα 1923 καὶ τὴν ἐπομένη χρονιά; (Μελέτη)

ΧΡΟΝΙΚΑ

Γ.Θ.Ζ.....	Τῆς Συντάξεως
ΣΠ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ.....	Εἰκαστικὰ τέχνη (Χρονικόν)
Γ. ΣΚΛΑΒΟΥ.....	Μουσικὴ κίνησις (Χρονικόν)
★.....	Ἀπὸ τὴν κίνησιν τοῦ Παρνασσοῦ (Χρονικόν)
Γ. Θ. ΖΩΡΑ.....	Ἀποτελέσματα τοῦ 47ου Καλοκαιρινικοῦ θεατρικοῦ διαγωνισμοῦ
Γ. Θ. ΖΩΡΑ.....	Ἀποτελέσματα τοῦ 48ου Καλοκαιρινικοῦ θεατρικοῦ διαγωνισμοῦ
★.....	Διαλέξεις τοῦ Φιλολογικοῦ Τμήματος
ΧΡ. ΣΟΛΩΜΩΝΙΔΟΥ.....	Νίκος Κρανιδιώτης (Εἰσήγησις)

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΚΑΤΑ ΤΡΙΜΗΝΙΑΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

Γραφεία: Πλατεία Ἁγ. Γεωργίου Καρότη 8 — Ἀθήναι

ΔΙΕΥΘΥΝΟΥΣΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

- Γ. ΠΑΝΤΑΖΗΣ: Πρόεδρος Φιλολογικῶν Σιλλόγων Παρνασσός
Σ. ΛΟΪΖΙΔΗΣ: Γεν. Γραμματεὺς Φιλολογικῶν Σιλλόγων Παρνασσός
Γ. Θ. ΖΩΡΑΣ: Πρόεδρος Φιλολογικῶν τμήματων Παρνασσός,
Ἐπιθετικὸς περιοδικός

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ (συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ταχυδρομικῶν):

Ἐσωτερικὸς Δρχ. 80 Ἐξωτερικὸς Δολ. 6

Διὰ Σιλλόγους, Σχολαῖα καὶ Ἐπιχειρήσεις Δρχ. 120

Δι' Ὄργανισμοῦ, Τραπεζῶν, Ἀνεμόμων Ἐταιρειῶν, Δήμων καὶ Κοινοτήτων Δρχ. 200

Τιμὴ ἑκάστου τεύχους Δρχ. 20

Ἐμβάσματα ἀποστέλλονται ἐκ ὀνόματι τοῦ Φιλολογικῶν Σιλλόγων «Παρνασσός»

Χειρόγραφα δημοσιεύμενα ἢ μὴ δὲν ἐπιστρέφονται.

Διευθύνσεις συμφώνως τῷ Νόμῳ 1092/1938 Ἄρθρ. 6 § 1:

Ἐπιθετικὸς περιοδικός, Γ. Θ. ΖΩΡΑΣ: Πολυτεχνείου 5α, Ἀθήναι.

Προστατημένου τυπογραφείου, Ι. Δ. ΜΥΡΤΙΔΗ: Σαξάνη 5, Ἀθήναι.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΙΑ'

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 1949

ΑΡΙΘ. 1

ΠΟΛΥΒΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ

Είμαι παραπολύ εδχαριστημένος, διότι εις ἐμέ ἔλαχεν ὁ κληρος νὰ παρουσιάσω τὸ ἔργον ἑνὸς ἀπὸ τοὺς μᾶλλον ἀγνοῦς, αἰσθηματικούς, λυρικούς καὶ τεχνοτρόπους ποιητὰς τῆς πρώτης πεντηκοντάδος τοῦ ΙΘ' ἑλληνικοῦ αἰῶνος, τὸν Γεώργιον Ζαλοκώσταν.

Ὅμολογῶ ὅτι ἡ ἀνάγνωσις τῶν ποιημάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα τόσον ἐγώ, ὅσον καὶ πολλοὶ ἀπὸ σᾶς, ἐσυνηθίσαμεν ἀπὸ παιδιὰ νὰ τ' ἀποστηθίζωμεν μὲ τόσῃ ἄνεσιν, χωρὶς νὰ κουρασθῇ καθόλου τῆς μνήμης ὁ ὄργανισμός, — ὁμολογῶ πῶς ἡ ἀνάγνωσις αὐτῶν μὲ μετέφερε καὶ πάλιν διὰ μέσου τῆς ἀβύσσου, ποῦ χωρίζει τὸ παρὸν ἀπὸ τὸ παρελθόν, καί, ὅπως εἰς ὄνειρον, μὲ ἀπέθηκε δι' ὀλίγας ὥρας ἡρεμα καὶ μαλακὰ μέσα εἰς τὸν γαλάζιον καὶ καθαρὸν ὀρίζοντα τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

Ὡ! εἶναι μεγάλη ἐκδούλευσις αὐτῇ, ποῦ προσφέρει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου οἱ ποιηταὶ! Θὰ ἔλεγε κανεὶς, πῶς οἱ στίχοι τῶν ἀποτελοῦν ἓνα μυστηριώδες ὄχημα τῶν ψυχῶν, ποῦ ἀκαριαίως τὰς μεταφέρει δι' ὀλίγην ὥραν μακρὰ, μακρὰ ἀπὸ τὴν πραγματικὴν ζωὴν, τυλιγμένος μέσα εἰς μίαν αἴγλην καὶ νεφέλην μαζί, ποῦ τὰς φρουρεῖ, ὡσὰν πυκνὸν διάφραγμα ἀπὸ τοῦ περιβάλλοντος τὴν αἴσθησιν!

Καὶ τὸ ὄχημα αὐτὸ εἶναι τόσῳ μᾶλλον ταχύτερον καὶ ἀναπauτικώτερον, ὅσον καὶ ὁ ποιητὴς εἶναι ἀπλούστερος καὶ αἰσθηματικώτερος.

Ἐπάρχουν ποιηταὶ ποῦ σκέπτονται μὲ τὴν ψυχὴν καὶ ὑπάρχουν ποιηταὶ ποῦ αἰσθάνονται μὲ τὸ πνεῦμα. Ἐὰν οἱ δεῦτεροι διακινδυνεύουν τὴν δημοτικότητα καὶ τὴν διάδοσιν τῶν ἔργων των — ὅπως θὰ ὀμιλήσω παρακάτω — οἱ πρῶτοι τοῦλάχιστον εἶναι οἱ ἀσφαλέστεροι ὡς πρὸς τοῦτο. Μεταξὺ αὐτῶν πρέπει νὰ καταταχθῇ καὶ ὁ Γεώργιος Ζαλοκώστας.

Βέβαια δὲν ἔμπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῇ ὅτι ὁλόκληρον τὸ ἔργον τοῦ Ζαλοκώστα εἶναι ἰσοδύναμον, τοῦλάχιστον διὰ τὴν σημερινὴν ἀντίληψιν. Κάθε ἐποχὴ ἔχει ἰδιαιτέραν τὴν μορφήν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ποιήσεώς της. Σήμερον ἡ ποίησις, διὰ μέσου τοῦ αἰσθήματος, κατευθύνεται κάπως πρὸς τὴν σκέψιν. Αὐτὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ φυσιολογικὴ της ἐξέλιξις.

Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ζαλοκώστας ἠσθάνθη καὶ ἐνεπνεύσθη καὶ ἔγραψε στίχους, ἦτο πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν σημερινήν. Ἡ ἀτμοσφαῖρα δὲν εἶχε καθαρισθῆ ἀκόμη ἀπὸ τὴν ὄσμην τῆς πυρίτιδος, τῆς ὁποίας ἡ ἔντονος καὶ ἐπίμονος ἀνάφλεξις ἀπὸ τοὺς ἥρωας ἐκείνους, ἀνέλυσε καὶ κατέρριψε τὰ σιδερένια δεσμὰ τῆς δουλείας.

Ὁ ποιητὴς ἠσθάνετο τὴν ψυχὴν του κατακλυζομένην ἀπὸ τὸ αἶσθημα, ποὺ ἀποτελοῦσε καὶ τὴν λογικὴν καὶ τὴν ποίησίν της. Δὲν εἶχε καιρὸν νὰ φιλοσοφήσῃ. Ὁ λαός, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπετείνοντο ὁ Ζαλοκώστας καὶ οἱ σύγχρονοὶ του ποιηταί, μόλις εἰσῆρχετο εἰς τὴν ἐφηβικὴν του ἡλικίαν. Καὶ ὁ ποιητικὸς βίος τῶν λαῶν εἶναι ὅπως καὶ ὁ ψυχοπνευματικὸς βίος τῶν ἀτόμων. Ὅπως ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει κατὰ τὴν ἐφηβικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἀπὸ τὸ αἶσθημα, καὶ ἀνδρούμενος μεταπίπτει εἰς τὴν σκέψιν, ἔτσι εἶναι καὶ ἡ ποίησις. Ἀρχίζει ἀπὸ τὴν λογικὴν τοῦ αἰσθήματος — ὅπως διετύπωσα καὶ ἀνωτέρω — καὶ προχωρεῖ πρὸς τὸ αἶσθημα τῆς λογικῆς. Δὲν εἶναι κατάλληλος ἡ ὥρα πρὸς συζήτησιν τῆς δευτέρας αὐτῆς θέσεως, ἐφ' ὅσον ὁ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ποιητὴς περιορίζεται εἰς τὴν πρώτην, εἴτε ἀπὸ ποιητικῆς ἰδιοσυγκρασίας, εἴτε ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς ποὺ ἔζησε, ποὺ ἔλαβε τὰς ἐντοπώσεις του, ποὺ ἠσθάνθη καὶ ἔγραψε.

* * *

Ἔτος τῆς γεννήσεώς του τὸ 1805. Κοιτίς του τὸ Συρράκον τῆς Ἠπείρου. Πρώτη ἀντίληψις τῆς ζωῆς ἢ τυραννία τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Πρώτη περιπέτεια ἢ ἀρπαγὴ τῆς πατρικῆς περιουσίας ἀπὸ τὸν ἀκόρεστον Ἀλῆν. Πρώτη μετακίνησις του ὁ ἑκπατρισμός καὶ ἡ καταφυγὴ του εἰς τὸ Λιβόρνον τῆς Ἰταλίας. Ὑπὸ τὰς θλιβεράς αὐτὰς πρώτας ἐντοπώσεις τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ὑπεδέχθη τὸν ἄνθρωπον μὲ τὸ φραγγέλιον εἰς τὰ χέρια, ὁ Ζαλοκώστας ἠσθάνθη μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του τὸν πρῶτον κραδασμὸν κάποιας τέχνης.

Ὁλόκληρον ἐκεῖνο τὸ τρικυμῶδες καὶ κακόρρυθμον περιβάλλον, μεταβάλλετο βαθμηδὸν ἐντὸς του εἰς ἓνα ρυθμὸν, ποὺ ἐξεδηλώθη κατ' ἀρχάς, παραδόξως, εἰς τὴν ζωγραφικὴν. Τοῦτο μαρτυρεῖ τὴν γνησίαν καλλιτεχνικὴν ψυχὴν τοῦ Ζαλοκώστα, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ἡ κακορρυθμία τοῦ περιβάλλοντος ἤρχιζε νὰ γεννᾷ τὸν ρυθμὸν ὡς ἀντίδρασιν.

Ὁ ἱστορικὸς κύριος Σπυρίδων Λάμπρος εἰς εἰδικὴν μελέτην ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ ποιητοῦ — ἡ ὁποία, ὁμολογῶ ὅτι ἀπετέλεσε πολύτιμον συμβολὴν εἰς τὴν παροῦσαν σκιαγραφίαν — ἀναφέρει ὅτι ὁ Ζαλοκώστας ἔδειξε τέτοιαν ὁρμὴν πρὸς τὴν ζωγραφικὴν ἐν Ἰταλίᾳ, ὥστε ὁ πρεσβύτερος ἀδελφός του ἠναγκάζετο νὰ καταφεύγῃ εἰς σκληρὰν χρῆσιν τῶν πρεσβειῶν του, διὰ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ μὴ διακόπῃ τὰς μελέτας του χάριν τῆς αὐτοσχεδίου ζωγραφικῆς.

Ἐκτοτε δὲν γίνεται πλέον λόγος περὶ ζωγραφικῆς. Κατὰ τὸ 1821, εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν, ἐπανερχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ καταφεύγει εἰς τὸν Πύργον τῆς Ἡλείας, ὅπου καὶ συνεκεντρώθη ἡ οἰκογένειά του ὀλόκληρος.

Ἐπιμένω εἰς τὴν λεπτομέρειαν αὐτὴν, διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐμφανίζεται ὁ τρομερὸς καὶ ἀμείλικτος ἐχθρὸς τοῦ Ζαλοκώστα, ἀκολουθῶν αὐτὸν κατὰ πόδας, γινόμενος ἕνα μὲ τὴν σκιάν του — ὁ θάνατος! Εἰς μίαν ἡμέραν θάπτει τὸν πατέρα του καὶ τὴν μητέρα του. Ἀπὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, μόλις 17 ἐτῶν, ρίπτει τὸ καριοφίλι καὶ τὴν κάππαν τοῦ πολεμιστοῦ εἰς τὸν ὄμιον, καὶ λαμβάνει μέρος εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ἐξοδον, καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας μάχας, ἀπὸ τὰς ὁποίας τὸν προφυλάσσει ὁ θάνατος, διὰ νὰ τὸν βασανίσῃ κατόπιν κατ' ἄλλον τρόπον.

Ἄλλ' ὡς ἀκούσωμεν τὸν ἴδιον κρυπτόμενον ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦ Δήμου, εἰς τὸ ἐπικὸν ποίημά του τὸ «Μεσολόγγιον», βραβευθὲν κατὰ τὸ ἔτος 1851 εἰς τὸν Πάλλειον διαγωνισμὸν, πῶς ἀφηγεῖται τὸ πρῶτον βάπτισμά του εἰς τὴν φωτιάν τοῦ πολέμου, καὶ δίδει, ὁ παλαιὸς αὐτοσχέδιος ζωγράφος, τὴν ἴδιαν του εἰκόνα ὡς πολεμιστοῦ :

Βαστάζει τ' ὄπλον τὸ μακρὸν ἢ ἀνδρική του πλάτη
ὠθέτε ! καὶ τοι κεκμηκῶς, τὰ στέγνα του προτάττει
καὶ βαίνει μ' ὕψος γαῦρον.

Ἐξ εὐωνύμων κρέμαται δασύμαλλος φλοκάτη
βαμμέν' εἰς αἷμα μαῦρον.

Σκεπάζει μακροθύσανος τὴν κεφαλὴν του πῖλος,
ἐξ οὗ κυμαιομένη
ἢ κόμη καταβαίνει.

Τόξεύει πῦρ τὸ βλέμμα του πικρογεῖλ' τὸ χεῖλος.

Φορεῖ πιστόλας ἀργυρᾶς, καὶ μὲ καμπύλον στόμα
μακρὰν ρομφαίαν. Βλέπετε τὸ ὑψηλὸν του σῶμα,
τὰς κνήμας τὰς εὐτόνους ;

Μικρὸς τὸ ξίφος ὕψωσε· δὲν ἐκλείσεν ἀκόμα
τοὺς εἴκοσί του χρόνους,
κ' ἐν τούτοις, ὡς εἰς πόλεμον γηράσας διαβαίνει
ψυχῆς ἐμφαίνων σθένος,
ὀπλίτης γυμνασμένος.

Πατρίς τοιούτου μαχητοῦ ζυγὸν δὲν ἕπομένει !

Τὴν ἱερὰν τοῦ Πίνδου γῆν κατέλιπε παιδίον,
καὶ κοπιῶν ἐδίωκε τὸν πλοῦτον τῶν Λυκείων
εἰς Ἱταλίδα χώραν.

*Πλὴν τότε δάκτυλος θεοῦ τῆς πάλης τῶν ἀνδρείων
ἐσήμανε τὴν ὥραν.
Πρόθυμος εἰς τὸ στάδιον τοῦ Ἄρειος ἐμβαίνων,
ἐδῶ φρουρὸς ἐσώθη...
Πεσῶν πλὴν ἀλλαχόθι,
μακάριος ! δὲν ἔζησε νὰ τὸν καλοῦσι ξένοι !*

«Μακάριος! δὲν ἔζησε νὰ τὸν καλοῦσι ξένοι!» Ὁ τελευταῖος αὐτοῦ στίχος ἐνέχει προφανῶς κάποιον πικρὸν παράπονον πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς Ἐναγερνήσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ τέκνα ἤρχισαν νὰ λησμονοῦν τοὺς πατέρας καὶ οἱ ἀναπνέοντες καὶ τρεφόμενοι μὲ τὸν ζωογόνον ἀέρα τῆς ἐλευθερίας, νὰ γίνωνται ἀχάριστοι πρὸς τοὺς ἐλευθερωτάς.

Κατὰ τὸ 1844, ἓνα ἔτος μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος, κάποιος βουλευτὴς ἀπὸ τὴν Τρίπολιν ὑπέβαλεν εἰς τὴν Βουλὴν πρότασιν ἀνήκουστον. Ἐζητοῦσε ν' ἀναγνωρισθοῦν ὡς ἀδόχθονες Ἕλληνες μόνον οἱ καταγόμενοι ἀπὸ τὸ ἔδαφος ποῦ ἀπετέλει τὸ ἐλευθερωθὲν Βασίλειον· οἱ δὲ λοιποὶ, Ἡπειρώται, Θεσσαλοὶ, Μακεδόνες, Κρήτες, Ἐπτανήσιοι, Θρᾷκες, Χῖοι, Μυτιληναῖοι, καὶ ὅλοι ἐν γένει οἱ δουλεύοντες ἀκόμη τότε ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἀδελφοί, νὰ ὀνομασθοῦν ἑτερόχθονες, καὶ νὰ θεωρηθοῦν ξένοι! Ἡ Βουλὴ παρεδέχθη! Ἄλλ' ὁ Ἡπειρώτης ποιητὴς, καὶ ἀγωνιστὴς, παρατυχὼν κατὰ τὴν οἰκτρὰν ἐκείνην συνεδρίασιν, δὲν παρεδέχθη. Κατελθὼν εἰς τὸ Φάληρον ἐζήτησε τὴν γνώμην ὄλων τῶν σκιῶν τῶν Ἠρώων, αἱ ὁποῖαι τοῦ ἐνέπνευσαν τὸ ὠραιότατον, ἐν τῇ πικρίᾳ του, ἐπικολυρικὸν ποίημα «*Αἱ Σκιαὶ τοῦ Φαλήρου*», τοῦ ὁποίου, δυστυχῶς, δὲν ἐπιτρέπει ἡ ὥρα ν' ἀναφέρω πολλὰς στροφάς, εἰμὴ τὰς πρώτας καὶ τὰς τελευταίας :

*Τοῦ Συντάγματος εἶδα τὴν χλεύην
κ' ἐλυπήθην πολὺ, καὶ μὲ φρίκην
τῆς Βουλῆς τὰς βαθμίδας κατέβην.
Εἶχον ἔναυλον ἔτι τὴν δόξην
τῶν σκληρῶν ζητημάτων ἐκείνων
ποῦ ἡμίσειαν ἔλαβον νίκην.*

*Λοιπὸν, ὅσοι ἐντὸς τῶν κινδύνων
ἦσαν Ἕλληνες, λέγονται ξένοι,
ἀπὸ στόματα φαύλων Ἑλλήνων ;
Καὶ ἡ ἐξω Ἑλλάς, δουλωμένη,
τῆς ἰδίας ἐγέρσεως μάτην
τὸν Μεσσιᾶν ἐντεῦθεν προσμένει ;*

Θρηῶν τόσων ἐλπίδων ἀπάτην,
τοῦ Φαλήρου ἐπῆρα τὸν δρόμον
μὲ ψυχὴν ἀπὸ θλίψιν γεμάτην.
Συγχισμένος ὁ νοῦς μου μὲ τρόμον
ἀνεμέτρα τὸ ἄπειρον μῆμα
πὸν ἀνέσκαψαν χεῖρες ἀνόμων.

Εἰς τὴν ἐπὶ κλησιν τοῦ ποιητοῦ, ἐμφανίζονται αἱ Σκιαὶ τῶν Ἡρώων. Κάθε μία ἱστορεῖ τὰς θυσίας τῆς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀληθῶς μεγαλοπρεπεῖς στροφάς. Ἡ τελευταία δὲ σκιά ἐπιλέγει, ἐννοοῦσα τοὺς Ἀδελφοὺς Ὑψηλάντας :

Βαρὺς καὶ μέγας τῶν ὄπλων ὁ κρότος
τὴν πέριξ τοῦ Ἰστροῦ ἐκλόνησε γῆν.
Κατὰ τῶν τυράννων τὴν πρώτην πληγὴν
ὁ μέγας Μονόχειρ κατέφερε πρώτος.

Αὐτὸς τῆς Δακίας τὴν γῆν κατασεῖει
ἐπιήρης βοῶν : — Ἐγερθῆτε, Γραικοί !
Αὐτὸς τὸν ἀγῶνα ἀνοίγει ἐκεῖ,
ὁ δὲ ἀδελφὸς εἰς τὴν Πέτραν τὸν κλείει.

Τὸ ἔθνος εἰς ἄνδρα κλεινῶς πεπτοκῶτα,
δὲν ἔδιδ' ἐπώνυμον τότε πικρόν,
ἀλλὰ τὸν γενναῖον ἠλόγγει νεκρόν
καὶ ποῦ ἐγεννήθη ποσῶς δὲν ἠρώτα.

Ἐκ βήματος σήμερον ρίψασπις ρήτωρ
κατὰ τῆς Ἑλλάδος τὸ ὄπλον κροτεῖ.
Φεῦ ! σήμερον κόριν ἠρώων πατεῖ
ἀγρῶν ἡμαγμένων ἀναίμακτος κτήτωρ.

Τίς ἦν ὁ κακοῦργος, ἐξ οὗ ὄλεθρία
ἐξῆλθεν ἡ πρώτη ἐρίδων σπορά ;
ὦ ! εἶθε μελλόντων αἰώνων ἀρὰ
εἰς τὴν κεφαλὴν του γὰ πέση βαρεῖα !

Τὸν ἀντίκτυπον τῆς ὀρμητικότητος ταύτης καὶ τῆς πικρίας, μὲ τὴν ὁποίαν ἐχαρακτηρίζετο ἡ πολιτικὴ διαφθορὰ τῆς ἐποχῆς, τὸν ὑπέστη καὶ κατὰ τὰς τελευταίας του στιγμὰς ὁ ποιητής. Ἦτο ἀσθενὴς ἐπικινδύνως, ὁ δὲ Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἀντιβασιλεύουσαν τότε

Ἄμαλιαν τὸ διάταγμα τοῦ προβιβασμοῦ του εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ Ἀντισυνταγματάρχου τῆς Οἰκονομίας, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐξησφάλιζε μεγαλυτέραν ἄνεσιν εἰς τὴν οἰκογένειάν του. Ἄλλ' ἢ Ἄμαλία ἀπέρριψε τὸ διάταγμα, ἀπαντήσασα : — Ἐχω διαταγὴν νὰ μὴ ὑπογράψω τὸν προβιβασμὸν τοῦ Ζαλοκώστα!

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ ποιητὴς ἀπέθνησκε, σφιγγων εἰς τὰ χέρια του ὡς μόνον διάταγμα προβιβασμοῦ, μίαν ἐνθουσιώδη ἐπιστολὴν τῆς Δώρα Δ' Ἰστρια, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξήρητο ἡ ἀξία τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου. Ὁ Ζαλοκώστας εἶχε λόγους ν' ἀποθάνῃ παρηγορημένος. Ἡ μία γυναῖκα τοῦ ἠρνεῖτο ἓνα γαλόνι, καὶ ἡ ἄλλη τοῦ προσέφερεν ἓνα ποιητικὸν στέμμα!

* * *

Μέχρι τοῦ σημείου τούτου ἐσκιαγράφησα στοιχειωδῶς τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἥρωα καὶ περίπου τὸν πολιτικὸν ποιητὴν. Ἄλλ' ὁ κυρίως ποιητικὸς χαρακτήρ τοῦ Γεωργίου Ζαλοκώστα ζωγραφίζεται ἐντονότερα ὑπὸ δύο συγκεκριμέναις μορφάς: εἰς τὸ ἐπικολυρικὸν ποίημα καὶ εἰς τὴν καθαρῶς λυρικὴν ποίησιν.

Ἐνα ἀπὸ τὰ κορυφαῖα ἐπικολυρικά του εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ *Χάνι τῆς Γραβιάς*, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ποιητὴς ἐπιδεικνύει μεγάλην στιχουργικὴν τέχνην καὶ ἔμπνευσιν ἰσχυράν. Εἶναι τὸ ποίημα ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ὄλοι γνωρίζομεν στροφάς, ὅπως λ.χ. τὴν πρώτην :

*Ἀπὸ κρότον ὀργάνων βοῖζει
τῆς Γραβιάς τὸ βουνὸν ἀντικρὸ,
λάμπουν ἄπλα χροσᾶ, καὶ λερῆ
φουστανέλλα μαυρίζει.*

Καὶ ἄλλας ἀκόμη γνωστάς :

*Μετ' ὀλίγον ἐδῶ καταφθάνει
στρατιὰ μυριάδων ἐχθρῶν.
Εἶνε στάδιον δόξης λαμπρὸν
τὸ μικρὸν τοῦτο χάνι.*

Καὶ τὴν ἄλλην :

*Ἄλλ' ἐδῶ, ὦ νιὲ τοῦ Προφήτου,
μυαρεὲν δὲν θὰ βρῆς ὑψηλόν,
παρὰ μόνον τουφέκι καλόν,
καὶ ἰδοὺ ἡ φωνὴ του.*

Ἐπίσης ἀπὸ τὸ ὠραιότερα ποιήματά του, εἰς τὸ εἶδος τοῦτο εἶναι ἡ *Κλείσοβα*, τὸ *Στόμιον τῆς Προβέζης* καὶ ἡ *Τελευταία Νύξ*, ὅπου ὁ ποιητῆς δὲν εἶναι πλέον ὁ θρηνητὴν ἐκεῖνος τὴν παρακμὴν μαζί με τὰς Σκιὰς τοῦ Φαλήρου· εἶναι ὁ ἐνθουσιῶν ἀπέναντι τῆς ὠραίας εἰκόνας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος :

*Ὅποιον νέον δραμα ! ἐκ γῆς ἠρημωμένης
ἀνέλαμψαν καινοφανεῖς ἐλευθερίας κόσμοι,
καὶ δύο ἄλλους ὀφθαλμούς, πὰ τοὺς χορτάσω, δός μοι
θεὰ τῆς Οἰκουμένης !*

*Πλέε εἰς φῶς, ἡ πλεύσασα εἰς δάκρυα κ' εἰς αἷμα
καὶ σύ, Ἀκρόπολις σεμνὴ τῆς Ἀθηνᾶς, ἐνδύσου
τὴν ἀλουργίδα, αἴρεται τοῦ Βύζαντος τὸ στέμμα
ἐπὶ τῆς κορυφῆς σου.*

Ἀλλὰ τὸ ἐπικολυρικὸν ποίημα, τὸ ὅποιον, κατὰ τὴν γνώμην μου εἶναι τὸ ὑπέρτερον ὅλων, καὶ ὅπου ἡ Μοῦσα τοῦ Ζαλοκώστα ἔρχεται ἰσοῦψῆς πρὸς μεγάλων ποιητῶν τὴν Μοῦσαν, εἶναι τὸ φέρον τὸν τίτλον «*Τὸ Σπαθὶ καὶ ἡ Κορῶνα*». Τὸ ποίημα αὐτὸ, γραμμένον εἰς ἀμιγῆ δημοτικὴν γλῶσσαν, περιλαμβάνει τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν ἠρωϊκὸν θάνατον τοῦ τελευταίου Αὐτοκράτορος. Θαυμασία εἶναι ἡ περιγραφὴ τῶν ἐφόδων, τῆς ἀγωνίας τῶν πολιορκουμένων καὶ τῆς λύσσης τῶν πολιορκητῶν, οἱ ὅποιοι :

*ἐκεῖ πέρα, στὴν ἀράδα
χίλιοι, χίλιοι πλημμυρίζουν
τὴν ἀπέραντη κοιλάδα
καὶ πρὶν φθάσουν στὸ σκοπὸ,
ρίχνουν βέλη ὅπου σαρρίζουν
φτερωμένα ἀπὸ θυμό.*

Καὶ προχωρῶν εἰς ἀδράς καὶ γραφικωτάτας στροφάς, φθάνει μέχρι τῆς στιγμῆς ὅπου πίπτει ὁ ἠρωϊκὸς Αὐτοκράτωρ καὶ σκυλεύει τὸ πτώμά του ὁ αἰμοβόρος ἐχθρὸς :

*Ἄψυχο, νεκρὸ τὸν γδένει
ἡ Τουρκία, καὶ τὴν στολή του,
ποῦ ἦταν ὅλη ἀετωμένη,
τὴν εὐρήκε μοναχὰ
δὲν εὐρέθη τὸ σπαθὶ του
κ' ἡ Κορῶνα πονθενά.*

Τί γίνεται ὁμως ἡ Κορώνα καὶ τὸ Σπαθί ἐκεῖνο; Ἐδῶ, κυρίαὶ καὶ κύριοι, εἰς τὴν τελευταίαν στροφὴν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐπικοῦ ἔσματος, ὁ ποιητὴς μεταβάλλεται εἰς προφήτην. Πιθανὸν νὰ ἐνοοῦσε τὸν Βασιλέα Ὅθωνα, ὡς κληρονόμον τῆς Κορώνας καὶ τοῦ Σπαθιοῦ· πιθανὸν ὁμως νὰ μὴ ἐγνώριζε καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ποῖον ἐνοοῦσεν ἡ Μοῦσα, ὅταν ἔθετεν εἰς τὰ χεῖλη του τὴν στροφὴν αὐτὴν, διὰ τῆς ὁποίας καθορίζει διὰ ποῖον προωριζέτο τὸ Σπαθί καὶ ἡ Κορώνα τοῦ πεσόντος βασιλικοῦ μάρτυρος :

*Τὸ Σπαθί τὸ κρόφαν Μοῖρες
εἰς τὸν Ἰλισσό ἐκεῖ πέρα,
τὴν Κορώνα, ἐσὺ τὴν πῆρες
ταξιάρχη τ' οὐρανοῦ,
γιὰ νὰ ζώσης μίαν ἡμέρα
τὸ κεφάλι ἐνὸς Ἐαρθοῦ!*

Ποῖος εἶναι ὁ ξανθὸς ἐκεῖνος κληρονόμος τῆς Κορώνας τοῦ ἑνδεκάτου Κωνσταντίνου; Ἡ γενεὰ τοῦ προφήτου — ποιητοῦ δὲν τὸν ἐγνώριζε. Ἡ γενεὰ ἡ ἰδική μας ἠτύχησε νὰ τὸν γνωρίσῃ καλά. Ὁ ἱεροφάντης αὐτὸς τῆς ἔθνικῆς Μούσης, ἐπροφήτευσεν ἐν ἀγνοίᾳ του τὸν ἄμεσον κατ' ἀριθμὸν διάδοχον τοῦ ἑνδεκάτου — τὸν Δωδέκατον!...

* * *

Ἡ λυρική ποίησις τοῦ Ζαλοκώστα εἶνε ἡ τρυφερωτέρα ἴσως ὅλων τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ἸΘ' αἰῶνος. Καὶ εἶναι ἡ τρυφερωτέρα, διότι τὴν ἐνέπνευσεν αὐτὴ ἡ θλίψις. Ἡ ζωὴ λαμβάνει ἀπὸ παντοῦ ἀποζημιώσεις· ὅ,τι χάνει εἰς χαρὰν τὸ κερδίζει εἰς τρυφερότητα. Ὁ Ζαλοκώστας τὴν ἐκέρδισε τὴν τρυφερότητα ἀπὸ τὴν σκληρότητα τοῦ θανάτου. Ἡ μοῖρα εἶχε περιβάλει τὸν λαϊμὸν του μὲ ἓνα μαῦρον περιδέραιον, τοῦ ὁποίου κάθε πετράδι ἀνταπεκρίνετο καὶ πρὸς ἓνα ἐπιτάφιον λίθον. Εἰς μίαν ἡμέραν ἔθαψε πατέρα καὶ μητέρα. Κατόπιν τὸν ἀδελφόν. Κατόπιν ἤρχισε νὰ θάπτῃ τέκνα· τὸ ὅλον ἐπτά. Ἡ Μοῦσά του, ἀπελπισθεῖσα, ἤρχισε πλεον νὰ ἐκδικῆται τὴν πικρίαν μὲ τὰς γλυκυτέρας στροφάς. Καὶ ἴδου ὀλίγαι στροφαὶ ἀρμονικαὶ πρὸς τὸ *Φεγγάρι*, στροφαὶ πρὸς τὰς ἐτραγουδοῦσαν οἱ πατέρες μας καὶ τὰς ἐκληροδότησαν καὶ εἰς ἡμᾶς ὡσάν ἓνα εἶδος ἀρμονικῆς κληρονομίας :

*Χαρὰ τῆς πρώτης μου ζωῆς, Φεγγάρι ἀγαπημένο,
Σὺ δὲν πονεῖς, ἐγὼ πονῶ·
Γιατὶ ψηλὰ στὸν οὐρανὸ
Κρεμίσαι λυπημένο ;*

Ἐσὸ πὸν χροῖσωνες τῇ γῆ κ' ἐμάγευες τὸ κῆμα,
Γιατὶ μοῦ ρίχνεις φῶς πικρὸ,
Σὰ νὰ φωτῆς ἓνα νεκρὸ
Ποῦ κοιτεται στὸ μῆμα ;

Φεγγάρι ! στὸ βασίλειο σου μὴ κατοικοῦν ἄγγελοι
Καὶ ὁ ἄγγελός μου κατοικεῖ ;
Μὴ φίλημα πικρὸ ἀπὸ κεῖ
Τῇ λάμπι σου μοῦ στέλλει ;

Τὸ φῶς σου ἂν εἶναι φίλημα, μυστήριον χυμένο
Ἐκ τοῦ γυιοῦ μου τὴν ψυχὴν,
Ἦχ, ἄκουσέ μου μιὰν ἐσχῆν,
Φεγγάρι ἀγαπημένο !

Ἦχ, λάβε αὐτὸν τὸν στεναγμὸ καὶ πέ του δὲν φοβᾶται
Ἄλλην ὁ νοῦς μου συμφορὰ —
Κάθε μου πόθος καὶ χαρὰ
Στὸ χῶμά του κοιμᾶται.

Αὐτά, Φεγγάρι, σοῦ ζητῶ καὶ πέ του, ἂν σ' ἐρωτήσῃ
Πότε θὰ παύσουν οἱ καῦμοί,
Ὅταν μιὰ ἀχτίδα σου χλωμῇ
Τὴν πλάκα μου φωτίσῃ.

Εἰς τὸ αὐτὸ μοτίβον τῆς πατρικῆς θλίψεως, ἀλλὰ συμβολικώτερον καὶ περισσότερον συγγενὲς πρὸς τὴν δημοτικὴν μούσαν εἶναι ἡ «Πέρδικα», ὅχι καὶ τόσο διαδεδομένον, ὅσον τὸ ἀνωτέρω, ἀλλὰ ὡραιότατον :

Βόσκοντε οἱ ἄλλες πέρδικες ἢ λούζονται στὸ ἀλάκι,
Καὶ μιὰ στὰ νύχια περπατεῖ ὀπάνω σὲ κοτρώνι,
Καὶ γέρνει πίσω καὶ τηρᾷ μικρὸ ἓνα περδικάκι,
Καὶ πότε τοῦ γλυκομιλεῖ καὶ πότε τὸ μαλλώνει.

— Ἄκου τῆς μάνας τῇ λαλιά, καὶ ἀνέβα στὸ λιθάρι,
Γιατὶ ἡ καρδιά μου λαχταρεῖ, μονάκριβο πουλί μου.
— Γὰρ δέ, μαννούλα, τὸ νερὸ πὸν βρέχει τὸ θυμάρι,
Γὰρ δέ τὰ συνομήλικα πῶς παίζον ἀντικρὺ μου.

— Ἐχον οἱ μάνες τους πολλὰ ! Ἔλα, πουλί, κοντά μου,
Κ' εἶδα τὸν ἴσκιο γερακιῦ ἐδῶ σιμὰ ἔς τ' ἀλάκι.
— Πᾶμε, μαννούλα, στὰ νερὰ νὰ βρῶ τὴ συντροφιά μου
Αὐτὸ ἦταν σύννεφο μικρὸ, δὲν ἦτανε γεράκι.

Καὶ ὁ ἴσκιος πάλι ἐφάνηκεν ἀπάνω στὰ λιθάρια,
Καὶ κατεβαίνει ἢ πέρδικα ζητώντας τ' ἀκριβό της.
Καὶ αὐτὲς ποὺ ἦταν στὸ ρίζωμα τρυπῶσαν στὰ θυμάρια...
Ἐκεῖθε ὁ ἴσκιος πέρασε τοῦ γερακιοῦ προδότης.

Καὶ ἀκούσθη ἓνα φτεροθύγισμα, μιὰ ταραχή, μιὰ ἀντάρα
— Ὅπως το μονάκριβο ἔχει πικρὴ τὴν τύχη! —
Σκούζει, χτυπιέται ἢ πέρδικα μὲ τρόμο, μὲ λαχτάρα.
Καὶ τὸ ἀκριβό της σπαρταρᾷ ἔς τοῦ γερακιοῦ τὸ νύχι.

Ἐπίσης ἀπὸ τὰ περισσότερα διαδεδομένα εἶναι καὶ τὸ ἐπιγραφόμενον
Ἄπο Ποιητῆς, ποίημα ποὺ ἐκφεύγει ἀπὸ τὴν πατρικὴν θλίψιν, καὶ ἐμπνέεται
ἀπὸ κάποιαν θλίψιν ἐρωτικὴν :

Ἐγὼ δὲν βρῖσκει ἢ συμφορὰ. Τρεμουλιαστὰ ἔς τὴν ῥαχί
Ὁ αἰγερὸς φωτοβολεῖ.
Ἄκόμα οἱ λόγγοι εἶναι θολοὶ
Καὶ τὰ βουνὰ καὶ οἱ βράχοι.

Τὰ χόρτα πίνουν τὴν δροσιὰ τῆς νύχτας, καὶ τ' ἀηδόνι
Χύνει κελάδημα γλυκό,
Κ' ἓνα ἀγεράκι μαλακὸ
Τὸ κῆμα χαρᾶκώνει.

Νεραΐδες ποὺ δὲν φαίνονται χουτσὰ στεφάνια πλέκουν
Εἰς τοῦ βουνοῦ τὴν κορυφή.
Σ' αὐτὴν τὴν ὥρα τὴν κορυφή
Ἄγγελοι παραστέκουν.

Ὁρα γλυκεῖα τῆς χαραυγῆς, ποὺ ἢ φύσις βαλσαμώνει
Καὶ ἄνθη καὶ φύλλα καὶ κλαδιά...
Χαρὰ σ' ἐκείνη τὴν καρδιά
Ποὺ δὲν τὴν δέρονται πόνοι!

Σιμὰ ἔς τὴν βροσὴν ποιητῆς, νιὸς ἄμοιρος, κοιτάζει
Τῆς γῆς τὴν ὄψιν τὴν θολή,
Καὶ μὲ τὴν ἐρημιὰ μιλεῖ
Καὶ συγροαστενάζει.

— Ἀχρη νύχτα, ἢ ὄψιν σου ὁμοιάζει τῆς ψυχῆς μου.
ὦ, πῶς μ' ἐμάγευες, ὦ πῶς
Σ' εἴρισκα πρῶτα χαρωπὸς
Σ' τὸ πλάγι τῆς καλῆς μου!

Ἄκου ἔς τὰ δένδρα πῶς λαλοῦν πουλιά ζευγαρωμένα,
Κ' ἐγώ, ταλαίπωρος ἐγώ!—
Φάντασμα κ' ἴσκιον κνηγῶ
Σὲ δάση ἐρημωμένα.

Κ' ἦταν τὰ δάση αὐτὰ ποτὲ παράδεισος ἐμπρὸς μου,
Κι αὐτὴ ἡ βρυσούλα ἢ δροσερή.
Μωρὸς ἐκεῖνος ποῦ θαρρεῖ
Εἰς τὰ καλὰ τοῦ κόσμου!

Ἄπ' ὄνειρα ἐπλανήθηκα καὶ ἐπίστευσε ἡ καρδιά μου
Εἰς εὐτυχίες οὐρανοῦ.
Πέτε, κοτσόφια τοῦ βουνοῦ,
Ἔσεῖς τὰ βάσανά μου...

Χρῦσω τὴν λέγαν ἔλαμπε ἔς τὰ κάλλη καὶ ἔς τὴ νιότη,
—Ἐγὼ εἶχα αὐτὸν τὸν θησαυρό.—
Βασίλισσα ἦταν ἔς τὸ χορό,
Ἐν τὴν ἐκκλησιά ἦταν πρώτη.

Τὰ φρόδια της, σὰν νὰ ἦταν γραμμένα μὲ κονδύλι.
Δὲν εἶχαν ταίρι ποθενά
Τὰ μάτια της τὰ γαλανά,
Τὰ κοραλλένια χεῖλη,

Κ' ἡ νιότη της τί ὠφέλησε, τί ὠφέλησεν ἡ χάρις
Στὴν ἄδικη τὴ μοῖρα ἐμπρὸς;
Τὴν εἶδε ὁ Χάρος ὁ σκληρός,
Ὁ ψυχοκνηγάρης.

Ἦ! σεῖς ποῦ τὴν γνωρίζατε, βρῦσες, πουλιά καὶ κρίνοι,
Μὴ μὲ ὀνομάζετε σκληρό,
Ἄν εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν μπορῶ
Νὰ ζῶ χωρὶς ἐκείνη.

Ἐν τὴν γῆν αὐτὴ ποῦ σέρομαι λείψανον ἀχνὸ καὶ βάρος,
Θέλω ἢ ψυχὴ μου νὰ καῖ,
Γιατὶ εἶναι κόλασι ἢ ζωὴ
Καὶ πανηγύρι ὁ Χάρος.—

Τάκουσε ὁ Χάρος. Μιὰ φορὰ δὲν ἀνθισαν ἀκόμα
Οἱ μυγδαλιές τῆς ἐξοχῆς,
Καὶ ὁ νιὸς κοιμάται δυστυχῆς
Ἐν τῆς Χρῦσως τοῦ τὸ χῶμα.

*Στὸ μνήμα τὸ ζευγαρωτὸ δυὸ δένδρα φυτεμμένα
Τὸ χῶμα ἰσκιώνουν μυστικά,
καὶ ὅπότεν ἄνεμος βογκᾷ
Φιλιούνται ἀδελφωμένα.*

* * *

Αὐτὸ εἶναι περίπου τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ Γεωργίου Ζαλοκώστα ἐν ἀμυδροτάτῃ σκιαγραφίᾳ, τὴν ὁποίαν δὲν ἐπιτρέπει τὸ περιορισμένον τῆς ὥρας νὰ παρουσιάσω ἐντονωτέραν. Ἄλλὰ διὰ νὰ δώσῃ κανεὶς κάποιαν ἰδέαν τοῦ ἔργου ἐνὸς ποιητοῦ, καὶ μάλιστα ἀπὸ βήματος, δὲν ἀπαιτεῖται καὶ τόσο μεγάλη ἀνάλυσις, ὅσον διὰ τὸ ἔργον ἐνὸς φιλοσόφου. Ὅλιγα σημεῖα εἶναι ἄρκετὰ διὰ νὰ τὰ ἐνώσῃ κατόπιν κάνεις μὲ μίαν γραμμὴν καὶ νὰ ἔχῃ ἐμπρὸς τοῦ ὀλόκληρον τὸν δρόμον τοῦ ποιητοῦ. Ἡ ψυχὴ τῆς τέχνης δὲν εἶναι ὁ ὄγκος· εἶναι μερικὰ ἐλάχιστα σημεῖα· σοῦ διέφυγον τὰ σημεῖα αὐτά; δὲν ἐνόησες τίποτε ἀπὸ τὴν τέχνην. Δὲν γνωρίζω ἐὰν τὰ εὔρηκα τὰ σημεῖα αὐτὰ εἰς τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ. Ἐν τούτοις ἀπὸ πεποιθήσεως νομίζω, ὅτι τὸ ὄραιότερον μέρος τῶν ποιήσεών του ὀφείλεται εἰς τὴν θλίψιν. Ἡ ἥρωϊκὴ ποίησις του παρουσιάζει ρητορείαν καὶ κάποιον στόμφον. Ὁ χαρακτήρ αὐτὸς τῆς ποιήσεως δικαιολογεῖται μὲν διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἠσθάνθη καὶ ἔγραψεν, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ ἀσφαλὲς εἰσιτήριον διὰ κάθε ἐποχὴν.

Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ ἐξῆσε μέχρι σήμερον καὶ θὰ ζήσῃ, εἶναι τὸ καθαυτὸ λυρικὸν μέρος τοῦ ἔργου του, καὶ ἰδίως ἐκεῖνο ποῦ ὀφείλεται εἰς τὸν διαγμὸν τῆς τύχης του. Ἐπὶ τούτου θὰ μοῦ ἐπιτραπῇ μία παρέκβασις. Ὅτι ὁ διαγμὸς τῆς τύχης δὲν εἶναι, καθὼς φαίνεται, κλήρος μόνον τῆς ζωῆς αὐτῆς, ἀλλ' ἀκολουθεῖ συνήθως τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν!

Μετὰ τὴν ἀτελείωτον καὶ ἀνηλεῆ ἐπίθεσιν τοῦ θανάτου κατὰ τῶν γεννημάτων τῆς σαρκὸς τοῦ ποιητοῦ, τῶν τέκνων του, ἠκολούθησε κατόπιν ἡ ἐπίθεσις τῆς κριτικῆς κατὰ τῶν γεννημάτων τοῦ πνεύματός του, τῶν ποιημάτων του. Ὁ κατ' ἐξοχὴν κριτικὸς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ὁ ἀειμνηστος Ἐμμανουὴλ Ροῖδης, ἀπεπειράθη — κατὰ σύμπτωσιν, ἀπὸ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ βήματος — νὰ φονεύσῃ μὲ τὴν ἀνηλεῆ αὐστηρότητα τῆς κριτικῆς του ὅ,τι εἶχεν ἐμπνεύσει ὁ θάνατος εἰς τὸν ποιητὴν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές — ἀποδιδόμενου τοῦ δικαίου εἰς τὴν κριτικὴν, ὅπως καὶ εἰς τὴν ποίησιν, — ὅτι ὁ Ροῖδης ἀνεῦρεν εἰς στροφὰς τοῦ Ζαλοκώστα ποιητικὰς ἐκτροχιάσεις καὶ ἀκυρολεξίας· ἀλλ' ὑπῆρξεν ἄδικος ταυτοχρόνως, μὴ ἀναγνωρίσας καὶ προτερήματα ἀπείρως πολυαριθμότερα ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα. Εὐκόλον πρᾶγμα ἡ ἀδικία, καὶ μάλιστα ὅταν προσγίγνεται ἐναντίον σιγῶντος καὶ ἀνυπερασπίστου τάφου. Συμβαίνει δὲ δυστυχῶς ἡ ἀδικία νὰ εἶναι χειροτέρα καὶ ἀπὸ τὴν δολοφονίαν. Ἡ δολοφονία ἐξοφλεῖ τὸν ζωντα-

νὸν ἄνθρωπον διὰ παντός· ἡ ἀδικία ἀνοίγει λογαριασμοὺς ἀτελείωτους καὶ εἰς τὸν ζωντανὸν καὶ εἰς τὸν ἀποθαμένον.

Κατὰ τοῦ Ροΐδου τότε εἶχεν ἀντεπεξέλθει ὁ κύριος Ἄγγελος Βλάχος, ἀναγνωρίσας εἰς τὸν Ζαλοκώσταν γνησίαν ποιητικὴν ἐμπνευσιν.

Ὁ Ροΐδης ἔλεγεν, ὅτι ὅπου δὲν ὑπάρχει ποιητικὸν περιβάλλον, δὲν ἐμφανίζεται ὁ ποιητῆς· ὁ Βλάχος ἀντέκρουεν, ὅτι ὁ ποιητῆς γεννᾶται διὰ τῆς ἀτομικῆς του ἐμπνεύσεως, τὸ δὲ περιβάλλον ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν διατροφὴν, εἰς τὴν καλλιέργειαν, εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἰδιοφυΐας. Ἡ πάλη ἐκείνη μεταξὺ τῶν δύο λογίων παρέμεινε μνημειώδης εἰς τὰ χρονικά τῆς κριτικῆς ἐν Ἑλλάδι.

Προφανῶς ἡ διαφορὰ τῶν γνωμῶν ὑπῆρξε θεμελιώδης, οἱ δὲ διαμαχόμενοι κριτικοὶ ὑπεστήριξαν τὰς βάσεις τῶν θεωριῶν των μὲ διαφόρους γνώμας ξένων κριτικῶν.

Τὸ κατ' ἐμὲ τάσσομαι ἀνευδοιάστως καὶ μὲ τὰς δύο γνώμας. Διότι ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι κάθε περιβάλλον, ὅσον πεζὸν καὶ ἄμουσον ἂν φαίνεται, ἔχει πάντοτε τὴν ποιησίν του, ὅπως ἔχει καὶ τὴν φιλοσοφίαν του· δὲν χρειάζεται παρὰ νὰ ἐμφανισθῇ μέσα εἰς αὐτὸ μία ποιητικὴ φύσις, ἡ ὁποία νὰ διατεθῇ ὁμοιογενῶς πρὸς τὰ ποιητικὰ στοιχεῖα τοῦ περιβάλλοντος τούτου, διὰ νὰ ἐμφανισθῇ ἀμέσως καὶ ὁ ποιητῆς. Ἄλλως τε τί θὰ εἶπῃ ἀποκλειστικῶς «ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα», εἰς μίαν κοινωνίαν; Ὅπου ὑπάρχουν φῶς, ἀνθη, καλλονή, ὅπου ὑπάρχουν ἔρωσ καὶ ἠρωϊσμός, ὅπου ὑπάρχουν θλίψις καὶ ἐνθουσιασμός, καὶ χαρὰ καὶ ἀπογοήτευσις, καὶ γενικῶς ὅπου ὑπάρχει «Φύσις» καὶ «Ἄνθρωπος», ἐκεῖ ἠμπορεῖ κάλλιστα νὰ ὑπάρξῃ καὶ ποίησις.

Ἡ κοινωνία, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐζησεν ὁ Ζαλοκώστας, δὲν περιεβάλλετο ἀπὸ ἀτμοσφαῖραν χοιροστασίου. Εἶχε πρωτογενεῖς καλλονάς· ὅτι σήμερον ἠμπορεῖ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς ἓνα ποιητὴν τὸ τσαΐ, ἡ φουρλάνα καὶ τὸ φλέρτ, ἠμποροῦσε καὶ τότε νὰ ἐμπνεύσῃ ἐξ ἴσου ἢ «φασκομηλιά», ὁ «καρσιλαμάς» καὶ ἡ «ἐργολαβία» ἀρκεῖ νὰ ὑπῆρχεν ὁ ποιητῆς. Οἱ ρυθμοὶ τῆς ἐξωτερικεύσεως μεταβάλλονται· αἱ ψυχολογικαὶ διαθέσεις παραμένουν αἱ αὐταὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Οἱ πατέρες μὲ τὴν αὐτὴν θλίψιν καὶ συντριβὴν ἔθαπτον τὰ τέκνα των, ὅπως καὶ σήμερον· μάλιστα δὲ ἡ θλίψις ἦτο καὶ βαθυτέρα τότε, διότι ὑπῆρχον ὀλιγώτερα τὰ ἐξωτερικὰ μέσα τῆς διασκεδάσεώς της. Διὰ τοῦτο, ἐξ ὅσων ποιητῶν μετὰ τὸν Ζαλοκώσταν ἔθαψαν παιδιὰ — πλὴν τοῦ συγχρόνου ἡμῶν ποιητοῦ Παλαμᾶ — κανεῖς, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν οἰκίαν του, δὲν ἐκάθησε νὰ γράψῃ ποίημα μὲ τόσον πόνον, ὥστε νὰ γίνῃ γνωστὸν εἰς ὄλους, ὥστε ὅλοι νὰ συμπονέσουν καὶ νὰ κλαύσουν μαζί μὲ τὸν ποιητὴν, ὅσον τὸ ποίημα «*Ὁ βοριάς πρὸς τ' ἀρνάκια παγώνει*»:

*Ἦταν νόχτα· ἔς τὴ στέγη ἐβογοῦσε
Ὁ βοριάς καὶ ψιλὸ ἐπεφτε χιόνι.*

Τί μεγάλο κακό νὰ ἐμνηοῦσε
Ἐβοριάς ποῦ τ' ἀρνάκια παγώνει ;

Μέσ' τὸ σπῆτι μιὰ χαροκαμένη,
Μιὰ μητέρα ἀπὸ πόνους γεμάτη,
Ἐστὸ τοῦ παιδιοῦ της τὴν κούνια σκυμμένη
Δέκα νύχτες δὲν ἔκλειγε μάτι.

Εἶχε τρία παιδιά πεθαμένα.
Ἐγγελοῦδια λευκὰ σὰν τὸν κρῖνο
Κ' ἓνα μόνον τῆς ἔμεινεν, ἓνα,
Καὶ ἔς τὸν τάφο κοντὰ ἦτον κ' ἐκεῖνο.

Τὸ παιδί της μὲ κλάμμα ἐβογοῦσε
Ἐὼς νὰ ἐξήταε τὸ δόλιο βοήθεια,
Κ' ἡ μητέρα σιμά του ἐθηροῦσε
Μὲ λαχτάρα χτυπώντας τὰ στήθια.

Τὰ γογγύσματα ἐκεῖνα καὶ οἱ θρηνοὶ
Ἐπληγόναν βαθιὰ τὴν ψυχὴ μου.
Σύντροφός μου ἡ ταλαίπωρη ἐκείνη,
Ἐἶχε, καὶ τὸ ἀρρωστο ἦτον παιδί μου.

Ἐστὸ τοῦ σπιτιοῦ μου τὴ στέγη ἐβογοῦσε
Ἐβοριάς καὶ ψιλοῦ ἔπεφτε χιόνι.
Ἐἶχε, μεγάλο κακό μου ἐμνηοῦσε
Ἐβοριάς ποῦ τ' ἀρνάκια παγώνει.

Τὸν γιατρό καθὼς εἶδε, ἐσηκώθη
Σὰν τρελή. Ἐὐλοὶ γόρω ἔσωπαίναν
Φλογεροὶ τῆς ψυχῆς της οἱ πόθοι
Μὲ τὰ λόγι' ἀπ' τὸ στόμα της βγαίναν.

Ἐὼ, κακό ποῦ μ' εἰσήκε μεγάλο !
Τὸ παιδί μου, γιατρέ, τὸ παιδί μου...
Ἐἓνα τῶχω, δὲν μ' ἔμεινεν ἄλλο
Σῶσέ μου το, καὶ πάρ' τὴν ψυχὴ μου».

Κι ὁ γιατρός μὲ τὰ μάτια σκυμμένα
Πολλὴν ὥρα δὲν ἄνοιξε στόμα.
Τέλος πάντων — ἔχ, λόγια χαμένα —
ἘΜὴ φοβᾶσαι, τῆς εἶπεν, ἀκόμα».

Κ' ἐκαμώθη πὸς θέλει νὰ σκύψη
Ἐν τὸ παιδί, καὶ νὰ ἰδῆ τὸ σφυγμὸ του.
Ἐνα δάκρυ ἐπροσπάθει νὰ κρύψη
Ποῦ κατέβη ἔς τ' ὄχρὸ πρόσωπό του.
Ἐ τοῦ σπιτιοῦ μας τῆ στέγη ἐβογγοῦσε
Ὁ βοριάς καὶ ψιλὸ ἔπεφτε χιόνι.
Ἄχ, μεγάλο κακὸ μᾶς μνηοῦσε
Ὁ βοριάς ποῦ τ' ἀρνάκια παγώνει.
Ἡ μητέρα ποτὲ δακρυσμένο
Τοῦ γιαιτροῦ νὰ μὴ νοιώσῃ τὸ μάτι,
Ὅταν ἔχη βαρῖὰ ξαπλωμένο
Τὸ παιδί της σὲ πόνου κρεβάτι !

Δὲν εἶναι βέβαια τὸ μεγαλοῦργημα τῆς ἀνθρωπίνης μεγαλοφυΐας τὸ ποίημα τοῦτο. Δὲν εἶναι τὸ ἄνθος τῆς ἀλόης, ποῦ ἀνοίγει κάθε ἑκατὸν χρόνια. Ἄλλ' εἶναι τὸ εὖοσμον λουλουδάκι τοῦ ἀγροῦ, τὸ ὁποῖον, μεταφυτευθὲν ἐπάνω εἰς ἓνα τάφον ἀπὸ τὰ χέρια ἐνὸς πατέρα, ἐποτίσθη ἀπὸ τὰ δάκρυά του καὶ ἐρρόφησε τόσῃν ἀθανασίαν, ὅσῃν ἠμπορεῖ νὰ περιέχῃ μέσα της μίαν σταγῶν πατρικοῦ δακρύου.

Ὁ ποιητὴς μοῦ δίδει καὶ ἄλλιν ἀφορμὴν νὰ ἐπανέλθω δι' ὀλίγων εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ροΐδου περὶ ποιήσεως, καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶ ὄχι μόνον τὴν ἐμπνευσιν τῆς πατρικῆς θλίψεως, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐρωτικὴν ἀκόμη. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως ὁ Ζαλοκώστας ὑστερεῖ βεβαίως, διότι ἔτυχε νὰ εἶναι ποιητὴς - νοικοκύρης· δὲν ἦτο ποιητὴς - μονταῖν, αἰωνίως ἀνήσυχος καὶ ἐρωτικῶς ἀπροσανατόλιστος πρὸς ἓνα καὶ μόνον ἀστέρα, συνθέτων ὕμνους δι' ὀλόκληρον τὴν ἀπείρωσ ποικίλην χρωματολογίαν τῶν γυναικείων ματιῶν.

Δύο ἢ τρεῖς φορές ἀπεπειράθη νὰ ψάλλῃ τὸν ἔρωτα· ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ σύντομα καὶ ἐπιγραμματικά δοκίμιά του τὰ διαπνέει τόσον πολὺ ἢ θλίψις, ὥστε νὰ εὔρουν ἄμεσον ἠχώ εἰς τὰς ἀτυχούσας ἐρωτικῶς ψυχὰς τριῶν ὀλοκλήρων γενεῶν, καὶ νὰ τραγουδοῦνται ἀπὸ τοὺς πάππους, ἀπὸ τοὺς υἱοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς ἐγγόνους μέχρι σήμερον. Θὰ ἔλεγε κανεὶς, ὅτι ἢ θλίψις, ποῦ ἐφόνησε τὸν ποιητὴν εἰς ἡλικίαν πεντήκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν, τὸν ἀπεξημίωσε ταυτοχρόνως δίδουσα τὴν ἀθανασίαν εἰς τὰ γνωστότερα γεννήματά της.

Ἴδου τὰ δύο ἐρωτικά, τὰ ὁποῖα, ἀπαγγελλόμενα, θ' ἀκολουθήσετε βέβαια ὄλοι διὰ τῆς μνήμης :

Ἐυπνῶ καὶ μοῦ εἶπαν, ἔφυγεν ἡ κόρη ποῦ ἀγαποῦσα,
Καὶ κατεβαίω ἔς τὸ γιαιλό,

Τῇ θάλασσα παρακαλῶ
Τὴν πικροκυματοῦσα.

— Ἐγὼ τὰ πρωτοδέχθηκα τ' ἀφράτα τῆς τὰ κάλλη,
Μοῦ εἶπε ἓνα κῶμα, καὶ γιὰ αὐτὸ
Μὲ πόθο καὶ μὲ γογγυτὸ
Φιλῶ τὸ περιγιάλι.

— Τὰ μάτια τῆς, ἐρώτησα, μὴν ἦταν δακρυσμένα ;
"Ἐνα ἄλλο κῶμα μοῦ μιλεῖ
— Σὰν τὸ χαρούμενο πουλί
'Ἐπήγαινε στὰ ξένα.

Τὸ τρίτο κῶμα ἐρώτησα — ἐμὲ γιατί ν' ἀφήση
Νὰ κλαίω καὶ νὰ λαχταρῶ ;
Περνάει τὸ κῶμα τὸ σκληρὸ
Χωρὶς νὰ μοῦ μιλήση.

Καὶ τὸ ἄλλο :

Μιά βοσκοποῦλα ἀγάπησα, μιὰ ζηλεμμένη κόρη,
Καὶ τὴν ἀγάπησα πολὺ,—
"Ἦμουν ἀλάλητο πουλί,
Δέκα χρονῶν ἀγόρι.—

Μιά μέρα ποὺ καθόμαστε στὰ χόρτα τ' ἀνθισμένα,
— Μάρω, ἓνα λόγο θὰ σοῦ πῶ,
Μάρω, τῆς εἶπα, σὲ ἀγαπῶ,
Τρελαίνομαι γιὰ σένα.

'Ἀπὸ τὴ μέση μὲ ἄρπαξε, μὲ φίλησε 'ς τὸ στόμα
Καὶ μοῦπε— γιὰ ἀναστεναγμούς,
Γιὰ τῆς ἀγάπης τοῦ καημοῦς
Εἶσαι μικρὸς ἀκόμα.

Μεγάλωσα καὶ τὴν ζητῶ... ἄλλον ζητῶ ἢ καρδιά τῆς
Καὶ μὲ ξεχνάει τ' ὀρφανό...
'Ἐγὼ ὅμως δὲν τὸ λησμονῶ
Ποτὲ τὸ φίλημά τῆς.

Μορφολογικῶς ἡ ποίησις τοῦ Ζαλοκώστα ἔχει μεγάλην ποικιλίαν.
Ὁ ποιητὴς μελετήσας πολὺ τοὺς συγχρόνους του Ἰταλοὺς ποιητὰς, παρέ-

λαβε τὸν ρυθμὸν, τὴν πλοκὴν τοῦ στίχου, τὴν ἁρμονικότητα καὶ τὸν πλοῦτον τῆς ὁμοιοκαταληξίας. Εἰς τὰ ἐπικά ποιήματά του ἀποφεύγει ἐπιμελῶς τὴν μονοτονίαν τοῦ μέτρου· παρουσιάζει δὲ κατ' ἐξοχὴν εἰς αὐτὰ ἀναζητημένην διάνθησιν ἀπὸ ποιητικᾶς εἰκόνας τῆς φύσεως καὶ ὁμηρικὸς προσδιορισμούς.

Γλωσσικῶς ὁ Ζαλοκώστας παρουσιάζει δύο ἄκρας μορφάς· τὴν ὑπερκαθαρεύουσαν καὶ τὴν δημοτικὴν. Ἡ χρῆσις τῆς καθαρευούσης εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διὰ τοὺς πλείστους ποιητὰς εἶχε καταστήσει θεσμός. Οἱ ποιηταὶ ἦσαν πλησιέστεροι πρὸς τὴν ἐποχὴν πού ἤκμασε τὸ δημοτικὸν τραγούδι, καὶ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἔτεινον πρὸς τὴν καθαρεύουσαν. Ὁ λόγος εἶναι ἀπλούστατος· πάντοτε μιαν ὀπωσδήποτε μόνιμον κατάστασιν, τὴν ἀκολουθεῖ ἡ ἀντίδρασις· καὶ ὡς ἀντίδρασις τότε εἰς τὸν δημοτικισμόν, ἐπήρχετο ὁ λογιωτατισμός.

Σήμερον συμβαίνει τὸ ἐναντίον· ὁ κόρος τοῦ λογιωτατισμοῦ γεννᾷ βαθμηδὸν τὸν δημοτικισμόν. Θὰ ἐξακολουθήσῃ ἄρα γε ὁ δημοτικισμὸς διαρκῶς καὶ εἰς τὸ μέλλον ἢ θὰ λειτουργήσῃ πάλιν ὁ νόμος τῆς ἀντιδράσεως, οἱ δὲ ἐπερχόμενοι ποιηταὶ θὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν καθαρεύουσαν;

Ὁ αἰώνιος νόμος τῆς περιστροφῆς καὶ τῆς ἐναλλαγῆς τοῦτο προσημαίνει. Ἄν ὑπάρχῃ κάποιος ἐνδοιασμός, εἶναι ὅτι ἡ γλῶσσα ἀφ' ἐαυτῆς μεταβάλλεται διαρκῶς καὶ ἀναμορφώνεται, δυσκόλως ἀνελισσομένη πρὸς τὰ ὅπισω.

Ἄλλὰ τὸ ζήτημα δὲν εἶναι τῆς παρουσίας ὥρας. Δοθείσης ἀφορμῆς ἀπὸ τὴν συσχετίσιν μεταξύ παλαιῶν καὶ συγχρόνων ποιητῶν, πρέπει τοῦλάχιστον νὰ σημειωθῇ ὡς πρὸς τὸν Ζαλοκώσταν, ὅτι ἐχειρίσθη τὴν δημοτικὴν ἐπιτυχέστερον ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν, καὶ ὅτι εἶναι κατ' ἐξοχὴν εὐλληπτος, ὅπως ὅλοι οἱ ποιηταὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐπίσης δὲν παρουσιάζει καμμίαν τάσιν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ὅπως οἱ σημερινοὶ ποιηταὶ ὅλων τῶν χωρῶν· διὰ τοῦτο εἶναι σαφῆς καὶ δονεῖ τὴν ψυχὴν κατ' εὐθείαν ἢ ποιήσις του, αὐτὴ τοῦλάχιστον πού εἶναι προωρισμένη διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἡ σημερινὴ ποίησις, καὶ ὡς οὐσία, καὶ ὡς μορφή, βαίνει παρά πολὺ πρὸς τὸ παρακινδυνευμένον· παρουσιάζει ἐξαιρετικὴν ὑπερβολὴν σκέψεως· ἡ δὲ ὑπερβολὴ εἶναι πάντοτε ἐλάττωμα, καὶ ὅταν ἀκόμη συμβαίη νὰ εἶναι ὑπερβολὴ προτερήματος.

Δὲν εἶμαι τῆς ἰδέας, ὅτι ὁ ποιητὴς ἔχει τὸν αὐτὸν προορισμὸν μὲ τὸν φιλόσοφον. Ἀναγνωρίζω ὅτι ὑπάρχουν καὶ δημιουργοί, οἱ ὅποιοι δὲν ἐννοοῦνται εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἐποχὴν των. Δι' αὐτοὺς ὁ θάνατος ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς ζωῆς των, καὶ ἡ ζωὴ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν τοῦ θανάτου των. Αὐτὴ κυρίως εἶναι ἡ τύχη τῶν φιλοσόφων, οἱ ὅποιοι εἶναι διὰ τοὺς ὀλίγους· ἡ δὲ ἐπίδρασις τοῦ φιλοσόφου ἐπὶ τῶν πολ-

λῶν ἐπέρχεται διὰ μέσου τῶν ὀλίγων, ποῦ ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος μέσου σταθμοῦ καὶ γεφυρώσεως μεταξὺ τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ κόσμου.

Ἄλλ' ὁ ποιητὴς εἶναι διὰ τοὺς πολλοὺς, καὶ ὄχι διὰ τοὺς ὀλίγους. Τὸ ἄτομον ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἡ ἀξία ὅσον θέλει· ἀλλ' ὁ κόσμος κρατεῖ τῆς ἀξίας τὸ μέτρον, καὶ ὁ κόσμος εἶναι ἡ ἀντίληψις καὶ ἡ δόξα. Ἄλλοίμονον εἰς τὴν ἀξίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ κόσμος δὲν ἔχει εὖρει ἀκόμη μέτρον. Καὶ ἀλλοίμονον εἰς τὸν ποιητὴν ἐκεῖνον, ποῦ τὸν ἀναγνωρίζουν μόνον οἱ σοφοὶ καὶ τὸν ἀποκηρύττουν οἱ ἀγράμματοι.

*«Ὁ κόσμος φτειάνει τοὺς σοφοὺς,
καὶ ὄχι οἱ σοφοὶ τὸν κόσμον!»*

Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΕΠΕΚΤΑΣΕΩΣ *

Θὰ ἦτο δυνατόν νά θεωρήσωμεν τὸ ὄν ὑπὸ δύο διαφόρους γωνίας ἀναλόγως τοῦ ἔαν ἀναγνωρίζομεν εἰς αὐτὸ φύσιν ἀνοικτὴν ἢ κλειστὴν : εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν, δικαιούμεθα νά ἴδωμεν εἰς αὐτὸ μίαν ὄντοτητα ἐνδοστρεφῆ, αὐστηρῶς περικεχαρακωμένην, ἀναδεδιπλωμένην καὶ αὐτάρκη ἢ ἀκόμη ἀνέφικτον διὰ πᾶσαν ἄλλην τοιαύτην, ἐνὶ λόγῳ ἐν στοιχείῳ αὐτόνομον ἐνὸς ὅλου ἀσυνεχοῦς· εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, ἀντιθέτως, ἐπιτρέπεται νά τὸ ἴδωμεν ὡς ὄντοτητα δυναμικὴν, καὶ δῆ, καθ' ὃ μέτρον ἡ ὀνομασία αὕτη κινδυνεύει νά κριθῆ ἀντιφατικὴ, μᾶλλον ὡς δυναμικότητα ἐν δομῇσει προκύπτουσαν ἐκ τῆς συναφείας τάσεων ἰδιαιτέρων. Οἴκοθεν νοεῖται ὅτι δὲν τίθεται, θέμα ὅπως συλλάβωμεν οὕτω τὸ ὄν ἀπὸ τὴν ἀποψιν μᾶς οἰασδῆποτε ὄντολογικῆς ἐλλείψεως δυναμένης ν' ἀποδοθῆ εἰς αὐτὸ, ἢ ἐνὸς ἰδιαιτέρου κενοῦ χαρακτηρίζοντος αὐτὸ, πληρωτέου δὲ πρὶν ἢ ἐκεῖνο δυναθῆ νά ἐμφανισθῆ ὡς ὄντοτης ὠλοκληρωμένη· ἀλλ', ἀντιθέτως, ὅπως τὸ ἐννοήσωμεν ὡς ἐπιδεχόμενον ἐπιβεβαίωσιν ἑαυτοῦ ὅλον ἐν ἐντονωτέραν, ἐν πλέον - εἶναι ¹.

Ἐπὶ τοιαύτας συνθήκας, τὸ ὄν ἐμφανίζεται, ἀπὸ μὲν ὄντολογικῆς ἀπόψεως, ὡς ὑπερβαῖνον τὴν μεταξύ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ μὴ ὄντος ὑπάρχουσας ἀντινομίαν· ἀπὸ δὲ γνωσιολογικῆς τοιαύτης, τὴν ἀντινομίαν μεταξύ τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ οὐχὶ - ἐγὼ. Ἡ πρώτη τῶν ὡς ἄνω διαδικασιῶν καταλήγει ὡς εἶδομεν, ὅχι εἰς τὴν ἐγκατάστασιν ἐνὸς γίγνεσθαι, ἀλλ' εἰς τὴν ὅλον ἐντονωτέραν καὶ ἀκριβεστέραν ἐπιβεβαίωσιν τοῦ ὄντος· ἢ δευτέρα, συμπληροῦσα τὴν προηγουμένην, καταλήγει μὲ τὴν σειρὰν τῆς, εἰς τὴν ἐκ μέρους τοῦ ἐγὼ δημιουργίαν τῶν ὡς ἀρίστων κρινομένων συνθηκῶν, αἱ ὅποσαι, ἅπαξ ἐξαντικειμενισθοῦν, θέλουσι ἐπιτρέψει εἰς τὴν συνειδησιν τοῦ ὄντος ὅπως, μέσῳ αὐτῶν, συλλάβῃ καλῶτερον ἑαυτήν. Ἐνταῦθα πάλιν εἶναι λ.χ.

* Ἀνακοίνωσις εἰς τὸ ΙΑ' Διεθνὲς Συνέδριον Φιλοσοφίας, Βιέννη 1968.

1. Πβ. Ε. Μουτσοπουλος, L'accomplissement ontologique de l'être, ἐν Actes du XIIIe Congrès International de Philosophie, Mexico 1963, τ. II, σσ. 271 - 273, καὶ Τὸ ὠλοκληρωμένον ὄν, Παρνασσός 6 (1964), 97 ἐπ.

δυνατόν νά ἐξυπακούσῃ τις ὄχι μίαν ἐνέργειαν ἐμπνεύσεως ἐγγελιανῆς ἢ πανθειστικῆς ἐν γένει, ἀλλά μᾶλλον μίαν δημιουργίαν τῆς ὁποίας ὁ σκοπός ἔγκειται εἰς τὸ νά ἐξασφαλισθῇ, ἔστω καὶ ἐμμέσως, ἡ ὅσον οἶόν τε ἔντονος παρουσία ἑνὸς δεδομένου ὄντος ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ κόσμου τῶν ὄντων, ὡς καὶ ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἰδίας αὐτοῦ συνειδήσεως. Περισσότερον ἢ περὶ διευρύνσεως ἀκαθορίστου καὶ αὐθαιρέτου ἐντὸς κόσμου ριζικῶς ἀντιτιθεμένου ἢ καὶ ἐχθρικοῦ, δεδομένου ὅτι δὲν θὰ ἦτο ἀναγώγιμος εἰς αὐτό, περισσότερο δὲ ἢ περὶ ἀπλῆς στατικῆς προεκτάσεως τοῦ ἐγῶ, ἀνεξαρτήτου πάσης ἀντικειμενικῆς ὄντολογικῆς συναφείας, πρόκειται ἐνταῦθα περὶ δυνατότητος τοῦ ὄντος ὅπως ἀποκαλύψῃ εἰς ἑαυτὸ τὰ ἴδια αὐτοῦ μύχια διὰ μέσου τῆς δυναμικῆς καὶ δημιουργικῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἐπιτρεπομένης εἰς αὐτὸ ὑπὸ τῶν ἐσωτέρων αὐτοῦ δυναμικῶν τάσεων. Ἄν ὅμως ὄλαι αἱ παρατηρήσεις αὗται εἶναι ἐκτιμητέαι ἐπὶ πεδίου καθαρῶς ὄντολογικοῦ, καθίστανται ἔτι περισσότερο τοιαῦται εὐθὺς ὡς ἀναχθοῦν ἐπὶ πεδίου ὑπαρξιακοῦ συγκεκριμένου, ἐνδιαφέροντος κατ' ἐξοχὴν τὸν ἄνθρωπον. Θὰ ἐπιχειρήσωμεν νά τὰς διακριβώσωμεν θεωροῦντες αὐτὰς ἀπὸ φαινομενολογικῆς σκοπιᾶς, διαδοχικῶς δὲ ἀπὸ τῶν ἀπόψεων α) τοῦ χ ῶ ρ ο υ, β) τοῦ χ ρ ὀ ν ο υ καὶ γ) τῆς ἀ ξ ί α ς.

α) Ἐὰν ἡ καρτεσιανὴ φιλοσοφία ἀναγνωρίζει τὴν ἑκτασιν ὡς τὴν βασικὴν ιδιότητα τῆς ἀδρανοῦς ὕλης, εἶναι, ἀπεναντίας, ἀναντίρρητον ὅτι ἡ ζῶσα, ἡ ἔμψυχος τοιαύτη, οἱ ὄργανισμοί, ὑπὲρ πᾶν δέ, τὸ ὑπὸ πνευματικῆς δεσποζούσης προσδιοριζόμενον ἀνθρώπινον συνάρθρωμα χαρακτηρίζονται ὑπὸ τῆς ἐπεκτάσεως ἧτις, ὑπὸ τὴν πλέον ἀπτήν καὶ πλέον εὐκόλως συλληπτήν μορφήν της, εἶναι ἐ π έ κ τ α σ ι ς ἐ ν χ ῶ ρ ῳ. Περισσότερον παντὸς ἄλλου ὄντος, τὸ ἀνθρώπινον ὄν ἐπεκτείνει ὄλονέν τὰ ὄριά του διευρύνον οὕτω, μᾶλλον ἢ ἤττον λογικῶς, τὸν ἴδιον αὐτοῦ χῶρον, προκειμένου ν' ἀναλώσῃ μείζον μέρος αὐτοῦ, νά ἐπωφεληθῇ δὲ αὐτοῦ καλύτερον', ἐν ὄψει τοῦ νά ἐξασφαλίσῃ τὸ ἴδιον αὐτοῦ πλεον - εἶναι. Ἀπὸ ἀπόψεως μάλιστα νεο-τελεοκρατικῆς, δυνατόν νά λεχθῇ ὅτι διαθέτει ἤδη εἰδικὰ ὄργανα διευκολύνοντα τὴν ὑπ' αὐτοῦ κυριαρχίαν τοῦ χῶρου, κυριαρχίαν ἢ ὁποία οὐδόλως εἶναι ἀφομοιώσις, ἀλλά μᾶλλον ἀμοιβαία ἔνταξις τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντός του, ἐκείνου δέ, ἐντὸς τοῦ πεδίου τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος. Ἡ ἀνθρωπίνη χεὶρ εἶναι, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της, τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐν χῶρῳ ἐξαντικειμενισμένον μέρος τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Ἀντιστρόφως, καὶ εἰς στάδιον καθαρῶς εὐρετικὸν τῆς ἀνθρω-

1. Ε. Μουτσοπούλου, Ἡ δυναμικὴ τοῦ χῶρου καὶ ἡ νεωτέρα ποίησις, ἐν Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολῆς Πανεπ. Ἀθηνῶν, 1965, σσ. 311 - 338, ἰδίᾳ σσ. 336 - 337, καὶ Langage et categories spatiales, ἐν Actes du XIIIe Congrès des Sociétés de Philosophie de langue française, Geneve, σσ. 78 - 81.

πίνης δραστηριότητος, τὸ ἐργαλεῖον, ὅπως καὶ τὸ ἐργαλεῖον - μηχανή, καθίσταται τὸ ὄργανον μὲ τοῦ ὁποίου τὴν βοήθειαν ὁ ἄνθρωπος διευρύνει τὴν βάσιν, ταυτοχρόνως δέ, τὴν δύναμιν τῆς ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἰδιοποιουμένου κόσμου παρουσίας του. Εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἐργαλείου, ἡ διαδικασία τῆς ἐξαντικειμενίσεως τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, καὶ ἡ διαδικασία τῆς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἰδιοποιήσεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου συναντῶνται πράγματι. Θὰ εἶδει ὁμῶς νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἐξαντικειμένισις καταφανῶς οὐδεμίαν ἀλλοτρίωσιν τοῦ ἀνθρώπου ὑφ' ἑαυτοῦ συνιστᾷ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν εἶδος ἐτι περαιτέρῳ ἐντάξεως αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ χώρου ὅπου ἡ ὑπαρξιακὴ αὐτοῦ παρουσία ἀποκαλύπτεται τελείως ἐπεκτατή.

Ἐπεμείναμεν ἤδη ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι πάντα ταῦτα οὐδόλως προϋποθέτουν ἀλλοίωσιν τῆς οὐσιαστικῆς καὶ ἐνδοτέρας σημασίας τῆς ὡς ἄνω παρουσίας. Θὰ ἔπρεπεν ὡστόσο ν' ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι τοῦτο παρέχει νέαν θεώρησιν τῆς δυναμικότητος καὶ τῶν δυνατοτήτων ἐκείνης. Ἡ παρουσία τοῦ ὄργανου, καταστάλαγμα μιᾶς τελειοποιημένης κατασκευαστικῆς τεχνικῆς (ἀπλοῦν ἐργαλεῖον - ἠλεκτρονικὴ μηχανή), ἀποτελεῖ βεβαίως τὴν πλεόν περιεργον πλευρὰν τῆς ἐν τῷ χώρῳ, οὕτω ὑποκειμένου εἰς ἀναδόμησιν, ἀνθρωπίνης παρουσίας, ἀλλὰ καί, ἀναμφιβόλως, τὴν πλεόν ἀποδοτικὴν τοιαύτην. Ἐν τῇ αὐτῇ τάξει ἰδεῶν, θὰ ἔπρεπεν ὡσαύτως νὰ γίνῃ μνεία τῆς ἰδιαιτέρας περιπτώσεως τοῦ ὀργανοποιηθέντος χώρου τὸν ὁποῖον συνιστᾷ πᾶν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευασθὲν ὄχημα, καὶ τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀντικείμενον ἐνθα κατ' ἐξοχὴν ἡ ἀνθρωπίνη παρουσία ἐξαντικειμενίζεται. Δυνάμεθα μάλιστα, διὰ μέσου τῶν δεδομένων τούτων, νὰ διαβλέψωμεν μίαν ὁλόκληρον ἰδιαιτέραν ἠθικὴν.

β) Τὸ ἀνθρώπινον ὄν φαίνεται νὰ χωρῇ εἰς συνειδητὴν ἐπέκτασιν ἑαυτοῦ προπάντων ἐντὸς διαρθρώσεως κατ' ἀρχὴν χρονικῆς. Πρὸς τοῦτο, ὡς ἀκριβῶς προκειμένου περὶ τῆς ἐπεκτάσεώς του ἐν χώρῳ ἀναδομῆι τὸν τελευταῖον αὐτόν, οὕτω, προκειμένου περὶ τῆς ἐπεκτάσεώς του ἐν χρόνῳ (ὅστις, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του, περισσότερον συμφώνου πρὸς πνευματικὴν ἢ πρὸς στενῶς ὕλικὴν ὑπαρξιν, προσφέρεται περισσότερον πρὸς ἀναδόμησιν ἐκ μέρους τῆς συνειδήσεως), ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νὰ καταστρέψῃ τὰ ἀντικειμενικὰ πλαίσια τῆς χρονικῆς πραγματικότητος πρὶν ἢ θέσῃ αὐτὴν ἐντὸς πλαισίων νέων ἐλευθέρως ὑπ' αὐτοῦ ὀρθουμένων, καὶ ἐντὸς τῶν ὁποίων αὐτὸς οὗτος ἐξαντικειμενίζεται. Ἐδείξαμεν ἄλλαχού¹ ὅτι ἐν προκειμένῳ τὰ πλαίσια τοῦ χρόνου ἀντικαθίστανται ὑπὸ «καιρικῶν» τοιούτων ἄτινα προπάντων μαρτυροῦν περὶ τῆς παρ' ἐκείνῳ χρονικῆς προθετικότητος. Δι' ἐκεῖνον εἰσέτι, ὅτι τοῦ λοιποῦ ἔχει σημασίαν εἶναι ὅπως

1. Πβ. τοῦ αὐτοῦ, Χρονικαὶ καὶ «καιρικαὶ» κατηγορίαι, ἐν Ἐπιστ. Ἐπετ. Φίλοσ. Σχολῆς Πανεπ. Ἀθηνῶν, 1962, σσ. 412 κ.εξ.

άντιμετώπιση τὸν χρόνον δυναμικῶς, συμφώνως πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὑπόστασιν καὶ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν φύσιν τῆς συνειδήσεώς του.

Πρὸς τοῦτο, ἐν σημεῖον τοῦ μέλλοντος, ἢ καὶ τοῦ παρελθόντος, ἐκλέγεται ὅπως ἐπικαιροποιηθῆ, ἦτοι ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς ἄξων τῆς προθεσιακῆς δραστηριότητος τῆς συνειδήσεως, ἥτις ἀποδίδει εἰς αὐτὸ ἀξίαν παρόντος. Οὕτω ἡ ἀνθρωπίνη ἐν χρόνῳ παρουσία ἀποκαλύπτεται, ἐξ ἴσου πρὸς τὴν ἐν χώρῳ τοιαύτην, ἐπεκτατὴ, ὅπερ μεταβάλλει τελείως τὴν δομὴν καὶ τὴν σημασίαν τῆς χρονικότητος. Ἀποφεύγοντες ὅπως ἀργοπορήσωμεν ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου, τὸ ὅποιον ἄλλωστε ἐπανελημμένως ἔχομεν ἐξετάσει, θὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὸ νὰ τονίσωμεν τὴν εὐκολίαν μεθ' ἧς ἡ φύσις τοῦ χρόνου προσφέρεται εἰς τοιαύτην ἐπεξεργασίαν ἐκ μέρους τῆς προθεσιακῆς πνευματικότητος τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἐπεξεργασίαν ἐπιτρέπουσαν τὴν θεώρησιν τῆς ἐν χρόνῳ ἐπεκτάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ὡς βασικῆς διὰ τὴν ὑπαρξιακὴν, καὶ τὴν ὄντολογικὴν ἀκόμη, ἐπιβεβαίωσίν του.

γ) Ἡ ἐξέτασις τοῦ προβλήματος ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀξίας θὰ διαφωτίσῃ περισσότερον τὴν ὕψ' ἡμῶν ἀνωτέρω υἰοθετηθεῖσαν θέσιν. Ἡ ἰδέα τῆς συνειδησιακῆς προθετικότητος δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Max Weber εἰς τὴν ἀξίαν ἀποδιδόμενον χαρακτηρισμὸν ὡς κέντρου ἐνδιαφέροντος. Πράγματι, ἀναγνωρίζομεν εἰς αὐτὴν σημασίαν δυσκόλως ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ἀποκλειστικὴν τοιαύτην τὴν ὁποίαν ἡ σχολαστικὴ διάνοησις καὶ ἡ χουσερλιανὴ φαινομενολογία εἶδον ἐν αὐτῇ: ἄλλως εἰπεῖν, ἀναγνωρίζομεν εἰς αὐτὴν σημασίαν μιᾶς δυναμικῆς ὀρμῆς τῆς συνειδήσεως, συνεπῶς τῆς ὑπάρξεως — καθ' ὃ μέτρον ἡ συνειδησις εἶναι συνειδήσις τῆς ὑπάρξεως — πρὸς μίαν ἀκριβεστάτην κατεῦθυνσιν. Ἐπὶ τοῦ σημείου ἄλλωστε αὐτοῦ ἡ ἡμετέρα τοποθέτησις διαφέρει ριζικῶς τῶν ἀποκλειστικῶς δυναμοκρατικῶν τοιοῦτων, ἐφ' ὅσον οὐδόλως ἀναγνωρίζει εἰς τὴν ὑπαρξιν μίαν τυφλὴν καὶ ἀσκοπον ὄσιν, ἀλλὰ μᾶλλον μίαν ὑπεραφθονίαν ζωτικότητος ἔχουσαν κατὰ περίπτωσιν θέσει ὡς σκοπὸν τῆς μίαν καθωρισμένην ἀξίαν ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ ἰδία ἐξαντικειμενίζεται: εἰς τρόπον ὥστε, καὶ ἂν εἰσέτι φέρεται πρὸς τὴν ἀξίαν ταύτην, ἡ συνειδήσις χωρεῖ, εἰς τὴν πραγματικότητα, πρὸς τὴν ὑπαρξιν τὴν ὁποίαν ἡ ἀξία αὕτη ἀντανακλά, καθιστῶσα ἐν ταυτῷ, καὶ ὑπὸ τὰς περιγραφείσας συνθήκας, δυνατὴν μίαν «κυκλωματικὴν» ἐπιβεβαίωσιν τῆς ὑπάρξεως.

Δυνάμεθα, ἔστω καὶ μεθ' ὀρισμένων ἐπιφυλάξεων, νὰ δεχθῶμεν τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἀξίας ὡς κέντρου ἐνδιαφέροντος, προσαρμόζοντες αὐτὴν ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὰς θεωρήσεις ἡμῶν τὰς σχετικὰς μετὰ τὸν ρόλον τῆς συνειδήσεως κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς ἐπιβεβαίωσεως τῆς τελευταίας. Ἐπὶ πλέον, εἶναι αὐτονόητον ὅτι ἡ δυναμικότης τῆς συνειδήσεως εὐκόλως δύναται νὰ ἐκταθῆ ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς ἀξίας, μέχρι σημείου ὥστε, λέγοντες

άξίαν άπλώς νά έννοώμεν, άνευ περιορισμοϋ, άξίαν δυναμικήν τής όποίας ή δυναμικότης όφείλεται εις τήν έπ' αϋτής άνακλωμένην δυναμικότητα τής ύπάρξεως. Τέλος, δυνάμεθα εύκόλως νά συνδέσωμεν τήν άξίαν, έκδηλουμένην επί πεδίου τόσον ύπαρξιακοϋ όσον και συνειδησιακοϋ, πρός τό συγκεκριμένον «καιρικόν» σημείον τοϋ προθεσιακοϋ βηματισμοϋ τής συνειδήσεως, άναφερόμενοι εις τήν έξωτερικήν, βεβαίως, άναλογίαν τήν όποιαν, από όρισμένων άπόψεων, ή τοιαύτη διαδικασία παρουσιάζει πρός φυσικά τινα φαινόμενα, οίον λ.χ. τοϋ τών Doppler - Fizeau (τό ύψος ήχου μεταβάλλεται άναλόγως τής άποστάσεως, ήτις χωρίζει τήν ήχογόνον πηγήν από τοϋ παρατηρητοϋ, και τής ταχύτητος προσεγγίσεως ή άπομακρόνσεώς των)¹. 'Η συνειδησις τής ύπάρξεως φέρεται οϋτω πρός τό κέντρον ένδιαφέροντος, τό όποιον είναι ή άξία, έπιβάλλουσα έφ' έαυτής μίαν οικονομίαν συμπεριφοράς. 'Ως πρός τήν ύπαρξιακήν όρμήν, αϋτη ύπόκειται εις καθοδήγησιν, όπερ έπιτρέπει τήν άδιάκοπον άναδόμησιν τοϋ κοσμικοϋ ύπαρξιακοϋ και συνειδησιακοϋ σ υ ν ε χ ο υ ς.

'Εάν δεχθώμεν ότι, καθ' όσον άφορᾷ εις τās άξίαις, ή συνειδησις δέν άντιμετωπίζει δεδομένα έξ ολοκλήρου άντικειμενικά, προκύπτει ότι έκείνη είναι ή δημιουργούσα τήν μεταβλητήν μεταξύ έαυτής και τής εις ήν άναφέρεται άξίας, άπόστασιν, τοϋτο δέ εις δύο διαδοχικά στάδια: συγκεκριμένως, κατά μέν τό πρώτον έξ αϋτών προβάλλει διά μιᾷς, έξω και μακράν έαυτής, τήν έν λόγῳ άξίαν· κατά δέ τό δεύτερον φέρεται πρός αϋτήν. Με άλλους λόγους, και τηρουμένων τών άνωτέρω έπισημανθεισών άναλογιών, καθ' ό μέτρον τό «ύψος τοϋ ήχου» άντικαθίσταται διά τοϋ έπικαιρου χαρακτήρος τό όποιον ή μνημονευθεΐσα άξία παρουσιάζει διά τήν συνειδησιν, άντιστρόφως δέ, ή ταχύτης, διά τής έντάσεως τοϋ μεθ' οϋ ή συνειδησις φέρεται πρός ταϋτην ένδιαφέροντος, ή άξία αϋτή καθίσταται όλονέν επικαιροτέρα, μέχρις οϋ, άναλωθεΐσα, τοϋλάχιστον καθ' όσον άφορᾷ εις τήν έκφρασιν τής επικαιρότητός της, μειουμένην έν συνεχείᾳ, φανῆ άπομακρυνομένη τής συνειδήσεως ή άκόμη, όπερ άληθέστερον, προοδευτικῶς έγκαταλειφθῆ ύπ' αϋτής (τοϋλάχιστον έφ' όσον δέν συνάπτεται πρός πραγματικότητα ύπερβατικήν). 'Επειδή δέ, έφ' όσον πρόκειται περι άξίας, ή έντασις ταύτης, ως πρός τήν συνειδησιν, άντιπροσωπεύει τό αϋξον ή μειούμενον ένδιαφέρον τής συνειδήσεως πρός αϋτήν, καθίσταται προφανές ότι ή τοιαύτη έντασις οϋδόλως άποτελεΐ τι έξωτερικόν ως πρός τήν ύπ' αϋτής χαρακτηριζομένην άξίαν, αλλά μάλλον τήν ύπό τής άξίας ταύτης διά τήν συνειδησιν λαμβανομένην όψιν τοϋ άνθρωπίνου, άποκαλυπτομένου έπεκτατοϋ και πρός αϋτήν έπίσης τήν κατεύθυνσιν.

1. Πβ. Τοϋ αϋτοϋ, 'Η έξαντικειμενισις τής συνειδησιακής προθετικότητος. Πρός μίαν φαινομενολογίαν τών άξιών, αϋτόθι, 1967, σσ. 461 κ.έξ., ιδίᾳ §§ 24 - 25.

Ἐν συμπεράσματι, ἐπιτρέπεται τοῦ λοιποῦ ὅπως βεβαιώσωμεν ὅτι τὸ ὄντολογικόν, βιολογικόν καὶ ὑπαρξιακόν αἴτημα τοῦ πλέον - εἶναι διατελεῖ ἐφαρμόσιμον ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον οὐ μόνον κατὰ βάθος ἤτοι χάρις εἰς τὴν ἐντατικοποίησιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ κατὰ πλάτος. Ἡ τελευταία αὕτη διάστασις τῆς ἐντατικοποιήσεως παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ ἐπὶ τῶν ἐπιπέδων τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀξίας, εἶναι πράγματι δυνατή. Συγκεκριμένως εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν τὸ ἀνθρώπινον ἰδιοποιεῖται τὸν περιβάλλοντα αὐτὸ χῶρον ἐντασσόμενον ἐν αὐτῷ, μεταξὺ ἄλλων, καὶ χάρις εἰς τὸ ἐργαλεῖον (ἐπέκτασις μηχανικὴ)· εἰς τὴν δευτέραν, ἀναδομεῖ τὴν χρονικότητα ὑπείσερχόμενον εἰς αὐτὴν χάρις εἰς «καιρικὰς» ἐπισημάνσεις· εἰς δὲ τὴν τρίτην, ἐξαντικειμενίζεται ἐντὸς τοῦ κόσμου τῶν ἀξιῶν, ὅπου ἡ συνειδησιακὴ προθετικότης ἀνακλάται. Ἡ ἐπέκτασις τοῦ ὄντος προκύπτει οὕτω κατ' ἀνάγκην ἐκ τῆς δυναμικότητος αὐτοῦ.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΑΛΟΚΩΣΤΑ

Τὸ δένδρον μου

Ἐπόθησα τὸν κῆπον μου μὲ δένδρον νὰ κοσμήσω,
νὰ ἔχη κλάδους ὑψηλοὺς καὶ πράσινα τὰ φύλλα,
ἐγὼ δὲ ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ δένδρου νὰ καθήσω,
καὶ νὰ ἰδῶ κρεμώμενα τὰ κόκκινά του μῆλα.

Ἄνοιγω κόλπον εἰς τὴν γῆν καὶ ρίπτω σπόρον ἕνα,
καὶ μετ' ὀλίγον τρυφερόν φυτὸν ἀναβλαστάνει.
Φράττω τριγύρω τὸ φυτὸν μὲ φύλλα πυκνωμένα,
μὴ τὸ κτεπήσουν τὰ πτηνά, μὴ ψῦχος τὸ μαράνη.

Ἐν μόνον ἀντικείμενον προέκειτο ἔμπρὸς μου, —
τὸ δένδρον — κ' ἔζων εἰς αὐτὸ τοὺς πόθους μου στηρίζων
ποσάκις ἐλησμόνησα τὴν ὕπαρξιν τοῦ κόσμου
τὸ δένδρον μου καλλιεργῶν, τὸ δένδρον μου ποτίζων!

Φόβον κ' ἐλπίδων παίγνιον, ἐπὶ πολὺ μοχθήσας,
εἶδα τὸ δένδρον τέλειον, τὸν πόθον τῆς ψυχῆς μου,
κ' ἐκάθησα εἰς τὴν σκιὰν αὐτοῦ, ἀλλὰ μετρήσας
εὐρῆμα ὀλιγώτερα ἔξ ἔτη τῆς ζωῆς μου.

ΝΙΚΟΥ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗ
Πρέσβευς τῆς Κύπρου

Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΠΟΙΗΣΗ *

Οἱ Κύπριοι, ἀπὸ τὴν αὐγὴ τῆς ἱστορίας τους μέχρι σήμερα, ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο τμῆμα τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἰδανικὰ καὶ θεσμοί, γλῶσσα καὶ θρησκεία, ἱστορία καὶ πνευματικὴ παράδοση διαμορφώθηκαν στὴν Κύπρο μέσα στὰ εὐρύτερα Ἑλληνικὰ πλαίσια, κι' ἔχουν σὰν ἰδιαιτέρο γνώρισμά τους ὄλες ἐκεῖνες τίς ἠθικὲς ἀξίες τῆς ζωῆς ποὺ συνθέτουν τὴν εἰκόνα τῆς ἑλληνικῆς ἀρετῆς καὶ συνιστοῦν τὸν ἑλληνικὸ χαρακτήρα. Ἔτσι καὶ ἡ κυπριακὴ λογοτεχνία ἐντάσσεται ὀργανικὰ στὴν ἑλληνικὴ γραμματεία καὶ διαμορφώνει, μαζί με τίς ἄλλες τοπικὲς Ἑλλαδικὲς πνευματικὲς ἐκδηλώσεις, τὴν καθόλου ἑλληνικὴν πνευματικὴν παράδοση.

Σὲ δύο τουλάχιστον περιπτώσεις — στὴν ἀρχαία ἐποχὴ καὶ στὸ μεσαίωνα — ὁ ρόλος τῆς κυπριακῆς πνευματικῆς παραγωγῆς ὑπῆρξε πρωταρχικὸς μέσα στὸ σύνολο τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, καὶ ἡ ἐπίδρασή της ἀποφασιστικὴ στὴ διαμόρφωση τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν τύπων τοῦ ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ βίου. Κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἡ τοπικὴ λατρεία τῆς Ἄφροδίτης, με τίς ποικίλες ἑορταστικὲς ἐκδηλώσεις της, προσέφερε θέματα καὶ διαμόρφωσε καταστάσεις ποὺ ἐπηρέασαν σημαντικὰ τὴν ἑλληνικὴν πνευματικὴν παραγωγή. Παράλληλα με τίς πνευματικὲς ἐκδηλώσεις τῆς λατρείας αὐτῆς, ἀναπτύχθηκε τὴν ἴδιαν ἐποχὴ στὴν Κύπρο ἡ ἐπικὴ ποίηση με τὸ Στασίνο, ποὺ τὰ «Κύπρια Ἔπη» του ἐπηρέασαν σημαντικὰ ὄχι μονάχα τοὺς σύγχρονους ἀλλὰ καὶ τοὺς μεταγενέστερους στὴ διάρθρωση κι' ἐπεξεργασία τῶν μύθων, τόσο στὸ δράμα, ὅσο καὶ γενικώτερα στὴν ποίηση. Ἀργότερα — κατὰ τὸ μεσαίωνα — τὰ κυπριακὰ μεσαιωνικὰ ἐρωτικὰ τραγούδια ἀνοίγουν νέους ὀρίζοντες στὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνία. Παρατηρεῖται τότε μιὰ ἀνθηση τῶν γραμμάτων στὸ νησί. Ποιητὲς καὶ χρονογράφοι δημιουργοῦν ἓνα ἀξιόλογο ἔργο, κι' ἔτσι συντελεῖται στὴν Κύπρο ἡ πρώτη ἀναγέννηση τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν κρητικὴ ἀναγέννηση τοῦ 17ου αἰῶνα.

Ἡ ποίηση εἶναι τὸ εἶδος ἐκεῖνο τοῦ ἐντεχνου λόγου, ποὺ ἀναπτύχθηκε στὴν Κύπρο περισσότερο ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα. Ὁ βαθεῖα συναισθηματικὸς κό-

* Ὁμιλία γενομένη εἰς τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον «Παρνασσός», τὴν 21ην Ἰανουαρίου 1969.

σμος τῶν Κυπρίων, ἡ προσήλωσή τους στὰ ἰδεώδη καὶ τὶς ἠθικὲς ἀξίες τῆς ζωῆς, καὶ γενικώτερα ὁ τρόπος τῆς ζωῆς τους μέσα στὸ ὠραῖο καὶ γραφικὸ φυσικὸ περιβάλλον τοῦ νησιοῦ τους ἔχουν δημιουργήσει ἓνα ηὐξημένο συναισθηματικὸ στοιχεῖο καὶ μιὰ βαθειὰ φιλοσοφικὴ θεώρηση τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς. Ἡ πλαστικότης καὶ ὁ πλοῦτος τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος μὲ τὶς γραφικὲς βουνοσειρές, τοὺς ἀπαλοὺς λόφους καὶ τὰ δαντελωτὰ ἀκρογιάλια, οἱ βαθυκύανες θάλασσες κι' ὁ καθαρὸς γαλάζιος οὐρανὸς ἐνέπνευσαν στοὺς Κυπρίους ἓνα ἰδιαιτέρο πάθος γιὰ τὴν ὀμορφιά, ἓνα ἰσχυρὸ αἶσθημα ἀγάπης πρὸς τὶς εὐγενεῖς καὶ ὠραῖες ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς, ποὺ τὶς τραγουδῆσαν, ἄλλοτε μὲ τὴν ἀφέλεια καὶ τὸν αὐθορμητισμὸ τοῦ ἀπλοῦκοῦ τραγουδιστῆ, τοῦ λαϊκοῦ ποιητάρη, κι' ἄλλοτε μὲ τὴν ἐξαρση καὶ τὴ φιλοσοφικὴ ἐνατένιση τοῦ ἐντεχνου καλλιεργημένου ποιητῆ. Τὸ λυρικό στοιχεῖο πλεονάζει μέσα σὲ ὅλη τὴν κυπριακὴ πνευματικὴ παραγωγή, κι' ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερα νὰ ἀποτελεῖ τὴ σπουδαιότερη ἔκφραση τῆς κυπριακῆς γραμματείας.

Ἡ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης, τῆς θεᾶς τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ κάλλους, ἐπηρέασε ἰδιαίτερα, μαζί μὲ τὴν κοινωνικὴ, καὶ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ νησιοῦ. Στὴν ἑλληνικὴ μεγαλόνησο τοποθετεῖ ἡ λαϊκὴ φαντασία τὴ γέννηση τῆς κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικῆς θεότητος, τῆς Ἀφροδίτης «ἡ πάσης Κύπρου κρήδεμνα λέλοχεν εἰναλίης, ὅθι μιν ζεφύρου μένος ὑγρὸν ἄεντος ἦνεικεν, κατὰ κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης, ἀφρῶ ἐνὶ μαλακῷ...».

᾿Α! Νὰ μοροῦσα,

τραγουδᾷ ὁ Εὐριπίδης στὶς «Βάκχες» του,

*«νὰ πῆγαινα στὴν Κύπρο,
στὸ νησί τῆς Ἀφροδίτης,
ὅπου οἱ γοητευτικοὶ ἔρωτες
διασκεδάζουνε μὲ τοὺς θνητούς.*

*᾿Α! Νὰ μοροῦσα νὰ πῆγαινε στὴν Πάφο,
ποὺ οἱ ἐκατόστομες ροεὲς τοῦ ποταμοῦ τοῦ Βώκαρον
τὴν κάνουν καρπερή.*

*᾿Εκεῖ, ποὺ στὶς πλαγιὰς τοῦ γραφικοῦ Κυπριακοῦ Ὀλύμπου
βρίσκεται ἡ ὠραία Πιερία, ἡ ἔδρα τῶν Μουσῶν.*

*᾿Εκεῖ ποὺ κατοικοῦν οἱ Χάριτες,
ἐκεῖ ποὺ κατοικεῖ ὁ πόθος».*

Ἐνας ἀπὸ τοὺς μυθικοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Ἀφροδίτης, ὁ Κινύρας, ὁ βασιλεὺς τῆς Πάφου, γίνεται ὁ γενάρχης τοῦ ποιητικοῦ λόγου στὴν Κύπρο καὶ γράφει λυρικὰ ποιήματα πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς. Οἱ μῦθοι γιὰ τὴν Ἀφροδίτη καὶ τὸν Ἄδωνη προσφέρουν ἀφθονο ποιητικὸ ὕλικὸ καὶ ἐξάπτουν τὴ

φαντασίαν όλων τῶν Ἑλλήνων. Στις μεγάλες γιορτές τῶν Ἀφροδισίων και τῶν Ἀδωνίων, πού τελοῦνται κάθε χρόνο στήν Κύπρο, ὀργανώνονται ποιητικοὶ διαγωνισμοί. Ἡ παράδοση αὐτή συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Τή μέρα τῆς Πεντηκοστῆς τὰ κυπριακά ἀκρογιάλια δονοῦνται πάλιν ἀπό τὸ πανάρχαιο πνεῦμα : στίς παραλιακές πόλεις ὀργανώνονται μεγάλες ναυτικές γιορτές με θαλασσινὰ ἀγωνίσματα, ποιητικούς διαγωνισμούς και λαϊκές χορευτικές ἐπιδείξεις. Εἶναι ἡ ἴδια παράδοση τῶν Ἀφροδισίων και τῶν Ἀδωνίων, ὅπως μᾶς τὴν περιγράφει ὁ Θεόκριτος σ' ἓνα εἰδύλλιό του, ὅταν οἱ Πτολεμαῖοι ἀργότερα πήραν τίς γιορτές αὐτές ἀπό τὴν Κύπρο και τίς μεταφέραν στήν Ἀλεξάνδρεια.

Ὁ ἀρχαιότερος Κύπριος ποιητής πού διασώζονται στίχοι του εἶναι ὁ Στασίνοσ. Ἐξῆσε πιθανώτατα τὸν 7ον π.Χ. αἰῶνα κι' ἔγραψε τὰ «Κύπρια Ἐπη». Σύμφωνα με μιὰ παράδοση, ὁ Ὅμηρος πάντρεψε τὴ θυγατέρα του Ἀρσινόη με τὸ Στασίνο και τοῦ ἔδωσε γιὰ προίκα τὸ ποίημα αὐτό. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὰ «Κύπρια Ἐπη» ἀπεδίδοντο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα στὸν Ὅμηρο. Πρῶτοσ ὁ Ἡρόδοτοσ ἔγραψε «οὐχ' Ὅμηρου τὰ Κύπρια ἔπεα ἔστι ἄλλ' ἄλλου τινος». Κι' αὐτόσ βέβαια εἶναι ὁ Στασίνοσ. Τὰ «Κύπρια Ἐπη» περιστρέφονται γύρω ἀπό τὰ αἷτια και τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Τρωικοῦ πολέμου κι' ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος εἰσαγωγῆς στήν Ἰλιάδα τοῦ Ὅμηρου. Ἀναφέρω τὸ τρίτο ἀπόσπασμα τοῦ ποιήματος.

*«Ἦν δε μόρια φύλα κατὰ χθόνα πλαζομένον περ
(ἀνθρώπων ἐβάρυνε) βαθυστέρνον πλάτοσ αἴης.
Ζεὺσ δὲ ἰδὼν ἔλεῆσε και ἐν πυκναιῖσ πραπίδεσσι
σύνθετο κουφίσαι ἀνθρώπων παμβώτορα γαῖαν,
ῥιπίσσασ πολέμου μεγάλιν ἔριν Ἰλιακοῖο
ἄφρα κενώσειεν θανάτου βάρουσ· οἱ δ' ἐνὶ Τροίῃ
ἦρωεσ κτείνοντο· Διὸσ δ' ἐτελείετο βουλή».*

Στὰ νεοελληνικά ἡ ἀπόδοσή του εἶναι περίπου ἡ ἐξῆσ :

*«Κάποιον καιρὸ τ' ἀμέτρητα τ' ἀνθρώπινα τὰ φύτρα,
ὄσο κι' ἂν σκόρπια κι' ὄσο ἡ Γῆ πλατύστερη κι' ἂν ἦταν,
βάρουσ τῆσ ἔγιναν. Κι' ὁ Ζεὺσ λυπήθημε νὰ βλέπη
και, με τὴ σκέψη τῆ σοφῆ, τῆ Γῆ τὴν παγγενήτρα
ἀποφασίζει ἀπ' τοὺσ πολλοὺσ ἀνθρώπουσ ν' ἀλαφρώσῃ
τὴν τόση ἀμάχη τοῦ Τρωικοῦ πολέμου προκαλόντασ
ἔτσι πὸδ ὁ θάνατοσ βαρὺσ τὸ βάρουσ νὰ σηκώσῃ.
Και πέθαιναν και πέθαιναν τόσοσ ἦρωεσ στὴν Τροία
τὸ θέλημα γιὰ νὰ γίνεταί τοῦ πάνσοφου τοῦ Δία».*

(ἀπόδοση : Κ. Μόντη).

Τὰ «Κύπρια Ἔπη», παρ' ὄλον ὅτι ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν σὰν ἓνα συμπῆλημα ποικίλων ἐπεισοδίων καὶ μύθων, ἐξετιμῶντο πολὺ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, σὲ τέτοιο βαθμὸ μάλιστα ποὺ μερικοὶ — ὅπως εἶπαμε προηγουμένως — θέλησαν νὰ τὰ ἀποδώσουν σ' αὐτὸ τὸν ἴδιον τὸν Ὅμηρον. Ἡ δημοτικότης τῶν «Κυπρίων Ἐπῶν» ἀποδεικνύεται κι' ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ τρεῖς μεγάλοι τραγικοὶ ἀντλήσαν ἀπ' αὐτὰ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς μύθους τῶν δραμάτων τους, καί, σὲ μεταγενέστερα χρόνια, πολλοὶ συγγραφεῖς καὶ σχολιαστὲς ἀσχολήθηκαν μ' αὐτά.

Ἐνας ἄλλος Κύπριος ποιητὴς, ποὺ ἡ παράδοση τὸν τοποθετεῖ στὸ μυθικὸ κύκλο τῶν προομηρικῶν χρησμολόγων ποιητῶν, μὰ ποὺ στὴν πραγματικότητα ἔζησε πολὺ ὕστερότερα, εἶναι ὁ Εὐκλος. Στους στίχους του ποὺ διασώζει ὁ Πausανίας φέρεται ὡς προφητεύσας τὴ γέννηση τοῦ Ὀμήρου στὴ Σαλαμίνα τῆς Κύπρου :

*«Καὶ τότε ἐν εἰναλίῃ Κύπρῳ μέγας ἔσσειτ' αἰοιδός,
ὄν τε Θεμιστῶ τέξει ἐπ' ἀγροῦ δια γυναικῶν
νόσφι πολυκτεάνοιο πολυκλείτου Σαλαμίνοιο.
Κύπρον δὲ προλιπὼν διερός θ' ὑπὸ κύμασιν ἀρθείς,
Ἑλλάδος εὐρυχόρον μοῖνος κακὰ πρῶτος αἰείσας
ἔσσειται ἀθάνατος καὶ ἀγήραος ἡμᾶτα πάντα».*

Ἡ ἀπόδοσή του στα νέα ἑλληνικὰ εἶναι περίπου ἡ ἑξῆς :

*«Καὶ τότε στὴ θαλασσινὴ τὴν Κύπρο θὰ γεννηθῆ ὁ μεγάλος ποιητὴς·
θὰ τὸν γενήσῃ ἡ θεία Θεμιστῶ
σ' ἀγρὸ μοναχικὸ
μακριὰ ἀπὸ τὴν πυκνοκατοικημένη Σαλαμίνα.
Κι αὐτὸς ἀφήνοντας τὴν Κύπρο,
πάνω στὰ κύματα
γιὰ τὴ μεγάλη Ἑλλάδα θὰ κινήσῃ
τῆς μοίρας τὰ κακὰ γραφτὰ νὰ τραγουδήσῃ,
πρῶτος αὐτός.
Κι' ἀθάνατος κι' ἀγήραστος θὰ μείνῃ
στοὺς αἰῶνες».*

Ἡ Περσικὴ κατάκτηση κι' ἡ ἀπομόνωση τῆς Κύπρου ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο Ἑλληνισμό συντελέσανε ὥστε νὰ διακοπῆ γιὰ κάμποσα χρόνια ἡ ἐπικὴ παράδοση καὶ νὰ συνεχιστῆ πολὺ ἀργότερα, στὴν ἐποχὴ τῶν Πτολεμαίων. Τότε ἀκριβῶς ὁ Κλέων ἀπὸ τὸ Κούριο ἐγραψε τὰ «Ἀργοναυτικά» του, ποὺ τὰ μιμήθηκε ὕστερότερα ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος στὸ ὁμώνυμο ἔργο του.

Ἀπὸ τὸ Κούριο εἶναι κι' ὁ λυρικός ποιητὴς Ἑρμείας, ποὺ ἐγραψε κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους ἱαμβικὰ ποιήματα. Ὁ Ἀθηναῖος μᾶς

διάσωσε ένα απόσπασμα του 'Ερμεία, στο όποιον ο Κύπριος ποιητής σκώπτει τους Στωϊκούς φιλοσόφους.

Το δράμα αναπτύχθηκε στην Κύπρο λιγώτερο από τα άλλα λογοτεχνικά είδη, γιατί δεν έτελούντο στο νησί Διονυσιακές γιορτές, ανάλογες με εκείνες της 'Αττικής, και γιατί οι πόλεμοι έναντιον των Περσών κι' η επικράτηση — άργότερα — των Περσών άπάνω στο νησί, διάκοψαν την επικοινωνία Κύπρου - 'Αθηνών, την εποχή ακριβώς που η δραματική τέχνη έπαιρνε στην 'Αττική την πιό μεγάλη της ανάπτυξη. Σώζονται μόνο δεκατέσσερεις τίτλοι έργων και μερικά απόσπασματα ίλαροτραγωδιών του Παφίου φλυακογράφου Σωπάτρου, που έζησε τον 4ον π.Χ. αιώνα στην 'Αλεξάνδρεια.

'Ο μεσαιώνας άνοίγει στην Κύπρο μία νέα περίοδο γεμάτη φώς και σκιές. Τα δημιουργικά στοιχεία του βυζαντινού πολιτισμού άφομοιώνονται άμέσως από τον Κυπριακό λαό, και διαμορφώνουν μία νέα ιστορική συνείδηση, που άφηνει από τότε βαθειές τις ρίζες της, κι' εξακολουθεί μέχρι σήμερα να χαρακτηρίζει τον έλληνισμό της Κύπρου. Τα έλληνικά στοιχεία, όπως τα διαμόρφωσε η Χριστιανική παράδοση και τα ώργάνωσε η βυζαντινή πολιτεία, άποτελούν τα νέα φυλετικά γνωρίσματα του κυπριακού λαού, και στηρίζουν από τουδε και στο έξηξ δλόκληρη την έθνική, τη θρησκευτική και την πνευματική του ύπόσταση.

Τα περισσότερα από τα δημιουργήματα της περιόδου αυτής είναι λαϊκά, και καθρεφτίζουν τους πόθους, τα όνειρα και τα ιδεώδη του κυπριακού λαού.

'Η Κυπριακή δημοτική ποίηση των χρόνων αυτών άκολουθεί πιστά τις άρχες της καθόλου έλληνικής δημοτικής ποιήσεως. Μέσα στους στίχους της κυριαρχεί το θερμό πάθος για την πατρίδα, ο θαυμασμός της παλληκαριάς, η τρυφεράδα της αγάπης και η εκτίμηση της φιλίας. Σύμφωνα με το πνεύμα του λαϊκού τραγουδιστή, η ζωή ύπάρχει για να υπογραμμίζει ακριβώς τα άγαθά αυτά, χωρίς τα όποια ο κόσμος είναι σκοτεινός και άχαρος, κι' ο άνθρωπος γεμάτος όδύνη και πόνο. Το ιδεώδες της πατρίδας και της παλληκαριάς ψάλλει ο Κύπριος λαϊκός ποιητής των άκριτικών τραγουδιών, που άρχισαν να διαμορφώνονται στο νησί από τον 8ο αιώνα, τότε που πολλοί 'Ακρίτες περάσανε από τη Μικράν 'Ασία στην Κύπρο, φέρνοντας μαζί τους το πνεύμα της αντίστασεως, του ήρωϊσμού και της θυσίας. Τα κυπριακά άκριτικά τραγούδια θεωρούνται από τα ωραιότερα του έλληνικού άκριτικού κύκλου.

Είναι σήμερα γενικά παραδεδεγμένο, ότι στην Κύπρο διαμορφώθηκε το ιδεώδες πρότυπο της μεσαιωνικής έλληνικής ρώμης στο πρόσωπο του Διγενή. 'Ο Διγενής είναι για τους Κυπρίους σύμβολον άσφαλείας έναντια στις επιδρομές των Σαρακηνών που συνεχίζονται από τον 7ο μέχρι το 10ο αιώνα. Είναι ο άντρειωμένος. Το παλληκάρι που συνδυάζει τη σωματική

δύναμη μαζί με τὴ ψυχικὴν ἀρετὴν, τὴν τόλμη με τὴν εὐγένεια, τὸν ἥρωϊσμό με τὴ συναίσθηση τῆς ἀνθρώπινης ἀδυναμίας. Μέχρι σήμερα τὸ νησι εἶναι γεμάτο ἀπὸ τὶς ἀναμνήσεις τοῦ θρυλικοῦ ἥρωα. Ἀπάνω στὶς δασωμένες κορυφογραμμὲς τοῦ Πενταδακτύλου καὶ τοῦ Ὀλύμπου ὑποδεικνύονται τὰ «σπίτια τοῦ Διγενῆ». Στους γραφικοὺς λόφους τ' ἀχνάρια τοῦ Διγενῆ. Στὶς δροσερὲς ρεματιῆς οἱ «βρύσες τοῦ Διγενῆ». Καὶ μέσα στὶς γαλάζιες θάλασσες — ἀσάλευτοι ριζωμένοι σκόπελοι — οἱ «πέτρες τοῦ Διγενῆ».

Νά, πῶς ὁ κυπριακὸς λαὸς τραγοῦδησε τὴν πάλη τοῦ Διγενῆ με τὸ Χάροντα :

Ὁ Χάρος μαῦρα ἴφρησεμ, μαῦρα καβαλλιτζεύκει,
μαῦρος σπαθὶν ἐζώστηκεν τζαὶ πᾶ' στοῦ παραθῖον.
Στήμ μέσην τοῦ παραθῖκου ἀρκόντ' ἐξίφαντῶναν.
— Καλῶς ἦρτεν ὁ Χάροντας νὰ φά', νὰ πικῆ μιτά μας,
νὰ φάη ἄγρην τοῦ λαοῦ, νὰ φά' ὄφτομ περτίτζιν,
νὰ φά' ἀρκοτζεράμιουμ ποῦ τρωῶν ἀντρειωμένοι,
νὰ πικῆ γλυκόποτογ κρασίμ ποῦ πίνουχ χουμισμένοι.
— Ἐν ἦρτα ἴγιώ ὁ Χάροντας νὰ φά', νὰ πικῶ μιτά σας,
μόν' ἦρτα ἴγιώ ὁ Χάροντας τοῦ Διενῆν νὰ πάρω.
Ποῦ τ' ἀκουσεν ὁ Διενῆς ἀρκώθην τζ' ἔθνωμῶθην.
Κλωτσιὰν τῶν τάβλων ἔδωκεν τζαὶ τὸ σπαθὶν ἐζώθην.
Σιερκῆς - σιερκῆς ἐπιάσασιν τζαὶ στήμ παλλιῶστραν πᾶσιν.
— Ἀλαβροπικιάσ' με, Διενῆ, γιὰ νὰ σ' ἀλαβροπικιάσω.
Ἄλαβροπικιάν' ὁ Διενῆς τζαὶ σφιχτοπικιάν' ὁ Χάρος.
Τζεὶ πόπκιαννεν ὁ Χάροντας τὰ γαίματα πιτοῦσαν,
τζεὶ πῶπκιαννεν ὁ Διενῆς τὰ κόκκαλα ἐλνοῦσαν.
Τζ' ἐδώκαν τζ' ἐπαλλιῶνναςιν τρεῖς μέρες τζαὶ τρεῖς νύχτες.
Στὰ τρία τὰ μερόνυχτα ὁ Διενῆς νικά τον.
— Τζαὶ χάμνα, χάμνα Διενῆ, γιὰ νὰ μεταπκιαστοῦμεν.
Χαμῶ τον τσᾶ ὁ Διενῆς γιὰ νὰ μεταπκιαστοῦσιν,
μαῦρος ἀτὸς ἐγίνηκεσ στοῦν οὐρανὸξ ξεβλαίνει.
— Ἐλα, θεγέ μου, ἔπαρ' τον τοῦτομ ποῦ μ' ἀντιστάθην.
Τῆδ δόναμημ ποῦ τοῦδωκεσ τζαὶ πῶς νὰ τοῦ τῆμ πάρω;
.....

Ἐρωτικοῦ περιεχομένου εἶναι ἡ περίφημη μεσαιωνικὴ μπαλλάντα τῆς Ἄροδαφνούσας, ποῦ ἀναφέρεται στοῦν ἔρωτα τοῦ Λουζινιανοῦ βασιλέως Πέτρου Α' με τὴν Κυπριανὴν κόρην Ἄροδαφνούσαν καὶ στήν τραγικὴ δολοφονία τῆς τελευταίας ἀπὸ τὴν ζηλόφθονη βασίλισσα.

Πάνω στήμ πάνω γειτονιὰν ἔσσει τρεῖς ἀδελφᾶες,
τῆμ μιὰλ λαλοῦν την Ἄδωρουν, τὴν ἄλλην Ἄδωρούσαν,

τὴν τρίτην τὴν καλλήτερον λαλοῦν τῆρ Ῥοδαφνούσαν.
Τὸμ μίγνιμ πὸν γεννήθηκιν οὐλλα τὰ δέντρ' ἄθροῦσαν,
ἐπέφταν τ' ἄθθη πάνω της τζ' ἐμωρωδοκιοκροῦσαν.
Ροδόστεμμαν ἢ Ῥωροῦ, γλυκόν ἢ Ῥωροῦσα
μὰ τὸ φιλὸν τοῦ βασιλιά ἐγ γὰ τῆρ Ῥοδαφνούσαν.
Κάπον ῾μ' πὸν στράφτει τζαὶ βροντᾶ, κάπον χαλάζιρ ρίφκει,
ἢ ρῆαινα τὲς σκλάβες της ξανοίει νὰ τῆς ποῦσιν,
χαλάρα τζαὶ μηνύματα τῆς Ῥοδαφνοῦς νὰ πάη.
— Ἄνον νὰ πάμερ, Ῥοδαφνού, τζ' ἢ ρῆαινα σὲ θέλει.

.....
Ἐμπηρ ἔσσω τζ' ἐφόρησερ ροῦχα τῆς φορισιάς της.
Ἄππέσσω βάλλει πλουμιστά, ἀππέξω γρουσαφέρα,
τέλλεια πουπάνω ἔβαλεν τὰ μαρκαριταρένα.
Ποδὰ κομμάτιλ λασμαρὶν νὰ μὲν τῆμ πκιάσ' ἢ ἥλιος,
ποτζει μῆλοσ στὸ σιέριν της τζαὶ παίξει το τζαὶ πάει.
— Ὡρα καλή, βασίλισσα τζαὶ ρῆα θνατέρα,

.....
πὸν λάμπεις πᾶσ' στὸθ θρόνοσ σου σὰν ἄσπρη περιστέρα.
Τζαὶ πολοᾶτ' ἢ ρῆαινα μ' ἔναν στομαγ γεμῆτον :
— Εἶδα σε τζ' ἐσπαγιάστηκα τζ' ἐκούμπησα στὸν τοῖχον
τζ' ἔχασα τζαὶ τὰ λόγια μου ποῦσιεν νὰ σοῦ συντόχω.
Ἐγὼ δὰ σε σπαγιάστηκα τζ' ὁ ρῆας πῶς νὰ μείνη;
Ἐλα νὰ πάμερ, Ῥοδαφνού, τζ' ἀφταίννει τὸ καμίνιν.
— Δῶσ' μου δκνὸ ὄρες πομονῆν τζαὶ δκνὸ καρτερωσύνην,
νὰ βάλω μιάφ φωνῆμ μιτσιὰν τζαὶ μιάφ φωνῆμ μιᾶλην
πέρικι μ' ἀκούσ' ὁ βασιλιάς τζ' ἔρτη νὰ μὲ ποσπάση.
— Τζαὶ βάλε μιὰν τζαὶ βάλε δκνὸ τζαὶ βάλε ὄρες θέλεις,
ὁ βασιλιάς ἐμ μακριὰ νᾶρτη νὰ σὲ ποσπάση.
Πάνω στὸφ φάμ, πάνω στὸ πκιεῖν, ὁ βασιλιάς ἀκούει.
— Μουλλῶστε οὐλλα τὰ βκιολλιά τζαὶ οὐλλα τὰ λαοῦτα,
τοῦτ' ἢ φωνῆ πὸν ξέβηκεν ἐν τῆς Ῥοδαφνούσας.
Σκλάβοι, φέρτε τὸμ μαῦρομ μου τὸμ πετροκαταλύτην,
πὸν καταλνεῖ τὰ σιέρα τζαὶ πίννει τὸν Ἀφρίτην.
Ἐπητᾶ τζ' ἐκαβαλλίτζεφεσ σὰν νέφος ἀκωμένον.
— Μαῦρο μου μαυρογόνατε, ἴντα λαλλεῖς τοῦ νοῦ σου;
Τοῦτ' ἢ φωνῆ π' ἀκούστηκεν ἐν τῆς Ῥοδαφνοῦς σου.

.....
Φτεριστηρκᾶν τοῦ ἔδωκεν τζ' ὁ μαῦρος ἐθνομώθην,
ξαναδιπλάζει τ' ἄλλημ μιάσ στὸν οὐρανὸξ ξεβαίννει
τζαὶ μὲ τὰ νέφη παρπατᾶ τζαὶ μὲ τὸν ἥλιον τρέσειε,
στὴν τρίτην τῆφ φτεριστηρκᾶσ στὸμ πύργου κατεβαίννει.

— Ἐλ' ἀνοιξέ μου, ρήαινα, τζ' ἔχω μιάληβ βίαν.
— Ἐπαρ' μου λλίημ πομονήν δσομ πολλύμ μίαν ὤραν.
Κλωτσιάν τῆς πόρτας ἔδωκεν τζ' ἠ πόρτα ξικαρφώθην.
Τζ' ἔφτασεν τὰ μαλλάτζια της τὰ ἔξηνταπιθαμάτα
τζ' ἔφτασεν τὰ σιεράτζια της τὰ χρυσοπαλαμάτα.
— Ρήαινα, τούτην τῆφ φωθκιὰμ π' ἄφες ἐννά τῆσ σβήσης,
πκιὰε γυρόν τὰ σπίθκια σου νὰ τὰ ποσαιρετήσης.

Ἄπο τὸ 14ον αἰῶνα ἡ διοίκηση τῶν Φράγκων Λουζινιανῶν βασιλέων τῆς Κύπρου ἀρχίζει νὰ ἐξελληνίζεται. Ἡ ζωτικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Κύπρου ἦταν τόσο μεγάλη, ποὺ σιγά - σιγά κατάρκτησε τοὺς Φράγκους κατακτητές. Διακεκριμένοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι, ὅπως ὁ Λεόντιος Μαχαιρᾶς, ὁ Γεώργιος Βουστρώνιος κ.ἄ. ἀσκοῦν ἰδιαίτερην ἐπίδραση στὴ βασιλικὴν αὐλή, ποὺ τὴ λαμπρύνουν μὲ τὴν παρουσία τους ὠραίες Βυζαντινὲς πριγκίπισσες, καὶ ἡ Κύπρος μεταβάλλεται οὐσιαστικὰ σὲ μίαν ἀπὸ τὶς ἀκροπόλεις τοῦ ἑλληνισμοῦ. Οἱ νόμοι — οἱ περίφημες ἀσσιζες τῶν Φράγκων βασιλέων τῆς Ἱερουσαλήμ — μεταφράζονται στὴν ἑλληνικὴ, ποὺ γίνεται σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἐπίσημη γλῶσσα τῆς αὐλῆς. Ὁ πλοῦτος ποὺ συγκεντρώνεται τότε ἀπὸ τὸ ἐμπόριο τῆς Μεσογείου στὶς ἀγορὲς τῶν κυπριακῶν πόλεων συντελεῖ στὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ἐντεχνης λογοτεχνίας, ποὺ καλλιεργεῖται παράλληλα, ἀλλὰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ δημοτικὴ ποίηση, σ' ὅλα τὰ χρόνια τῆς Φραγκοκρατίας. Στὴν ἐντεχνη αὐτὴ ποίηση ἀνήκουν τὰ περίφημα μεσαιωνικὰ κυπριακὰ ποιήματα, ποὺ εἶναι δημιουργήματα ἀγνώστου Φράγκου ἢ Ἑλληνος Κυπρίου, εὐγενοῦς καταγωγῆς. Ἡ συλλογὴ περιλαμβάνει σονέτα, μπαλλάντες, ὀκτάβες, καὶ φέρει καταφανῆ τὴν ἐπίδραση τῆς ἰταλικῆς ποιήσεως καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Πετράρχα. Πολλὰ ποιήματα εἶναι μεταφράσεις τῶν ἰταλικῶν προτύπων μὲ αὐτοῦσιαν παρεμβολὴ ἰταλικῶν στίχων.

Τὰ ἐρωτικὰ κυπριακὰ ποιήματα εἶναι ἀξιόλογα γιὰ τὴν εὐγένεια καὶ τὸ λεπτὸ αἰσθημὰ τους καὶ ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία, γιὰτὶ εἰσάγουν, γιὰ πρώτη φορά, στὴν ἑλληνικὴ ποίηση τὸ σονέττο κί ἴσως γιὰ πρώτη φορά τὴν ὁμοιοκαταληξία.

Ἄνέλιπτα δυὸ μμάτια μ' ἐσλαβῶσα
μ' ἔναν τους βλέμμαν δημοστον μὲ θάρρος,
μὲ μίαν χρυσὴν σαγίτταν μ' ἐλαβῶσαν
εἰς τὴν καρδιάν, καὶ νιώθω μέγαν βάρος.
Κί ἀπὸ τὴν ὤραν δπον μ' ἐβιγλίσαν
νιώθω πολλὰ κοντὰ μὲ τρέχει ὁ χάρος. . .
Ἄμμὲ δὲν ἔχει νίκος νὰ μὲ πάρη
ὡς ὅτου ἔχω τὴν γλυκιάν της χάρη.

Ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις τῶν χρόνων αὐτῶν συμπληρώνεται μὲ ἀξιόλογη θρησκευτικὴ φιλολογία. Ὁ Ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος, ποὺ ἐξήση τὸ 12ον αἰῶνα, γράφει ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους. Ὁ Γρηγόριος Β', ὁ κύπριος Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ποὺ ἐξήση τὸ 13ον αἰῶνα, ἔγραψε ἐγκώμια, κι' ἀργότερα ὁ κύπριος Ἰλαρίων Κιγάλας, ποὺ σπούδασε στὴ Ρώμη κι' ἔγινε Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, γύρω στὰ 1660, ἀναδείχθηκε σ' ἕναν ἀπὸ τοὺς πολυγραφέτερους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς.

Ὁ Ἰλαρίων Κιγάλας ἐμπίπτει στὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας· περίοδο παρακμῆς καὶ καταπτώσεως, ὅταν ὁ κυπριακὸς λαὸς, ἀγωνιζόμενος ἕνα σκληρὸν ἀγῶνα ἐπιβιώσεως, δὲν διέθετε ἄλλα ἀμυντικὰ ὄπλα ἐκτὸς ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ του πίστη καὶ τὴν προσήλωσις στὶς ἐθνικὲς παραδόσεις του. Στὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀνήκει ὁ Σολομὼν Ροδινὸς — στὸν ὁποῖον ἀποδίδεται «Ὁ Θρῆνος τῆς Κύπρου», ἕνα μακρόλογο ποίημα σὲ κυπριακὴ διάλεκτο μὲ πολλὰ καθαρολόγια στοιχεῖα, ποὺ πραγματεύεται τὴν ἄλωση τῆς Λευκωσίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους — καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Διάκονος, δασκαλοποιγητής, δηλαδὴ ποιητάρης, ποὺ ἔγραψε σὲ κυπριακὴ διάλεκτο τὸ ποίημα «Τοῦ Μαρκουλῆ», ποὺ ἀποτελεῖ μιὰν καλὴ πηγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ τρόπου ζωῆς τῆς Κύπρου στὸ δεῦτερο ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνα.

Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ποὺ πραγματοποιεῖται στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, καὶ ἀργότερα στὴν Ἑπτάνησο καὶ τὴν ἐλεύθερη πιά Ἑλλάδα, τὸ 19ον αἰῶνα, ἀνοίγει νέους προσανατολισμοὺς, καὶ δημιουργεῖ νέες προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς νεώτερης πνευματικῆς ζωῆς τῆς Κύπρου. Ἡ λογοτεχνικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας ἀποτελοῦν τὸ ὑπόδειγμα γιὰ τοὺς Ἑλληνο - Κυπρίους, ποὺ μιμοῦνται τὰ θέματα καὶ τὴν τεχντροπία γενικὰ τῶν Ἑλληνικῶν προτύπων. Σιγά - σιγά τὸ τοπικὸ στοιχεῖο — ποὺ κυριαρχοῦσε ἀρχικὰ — ἀφομοιώνεται καὶ ταυτίζεται μὲ τὸ πανελλήνιο. Στὴν ἀρχὴ διατηρεῖται κάπου - κάπου τὸ ἰδιαίτερο κυπριακὸ γλωσσικὸ ὄργανο, στὸ τέλος ὅμως ἀφομοιώνεται κι' αὐτό.

Ἀπὸ τοὺς ποιητῆς ποὺ ἔγραψαν σὲ κυπριακὴ διάλεκτο σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης, ὁ Δημήτρης Λιπέρτης, ὁ Παῦλος Λιασιδης, ὁ Ἀντώνης Κλόκκαρης, κ.ἄ.

Ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης εἶναι ὁ ἐθνικὸς ποιητῆς τῆς Κύπρου. Στὰ ποιήματά του, καὶ ἰδιαίτερα στοὺς στίχους τοῦ περιφημοῦ ἐπικοῦ ποιήματός του «Ἡ 9η Ἰουλίου 1821 ἐν Λευκωσίᾳ τῆς Κύπρου» ὑπάρχει ἀποτυπωμένη ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ τοῦ νησιοῦ, ὁ πόθος τοῦ ὑπόδουλου κυπριακοῦ λαοῦ καὶ ἡ σταθερὴ προσήλωσή του στὸ ἰδεώδες τῆς ἐλευθερίας. Μὲ ρωμαλέαν ἔμπνευση ὁ κύπριος ποιητῆς ἐξιστορεῖ στὸ ποίημα αὐτὸ τὰ τραγικὰ συμβάντα τῆς 9ης Ἰουλίου 1821, ὅποτε, ὡς γνωστόν, ἀπηγχονίσθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους,

ὁ ἔθνομάρτυς Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς καὶ κατατομήθηκαν οἱ Μητροπολίτες κι' οἱ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ καὶ λαϊκοὶ ἡγέτες τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ. Ὁ Μιχαηλίδης, πού, σημειωτέον, ὑπῆρξεν ὁ ἴδιος πολεμιστὴς στὸν ἄτυχο πόλεμο τοῦ 97, ἔγραψε κι' ἄλλα ποιήματα : Τῆ «Χιώτισσα», τὴν «Ἀνεράδα», πού τὰ διαποτίζει ὅλα ἡ ἀγάπη τῆς λευτεριάς κι' ὁ πόθος τῆς ἀπολυτρώσεως.

Σὰς διαβάξω μερικοὺς χαρακτηριστικοὺς στίχους τοῦ ἀπὸ τὸ ποίημά του «Ἡ 9η Ἰουλίου».

— «*Ἡ ρωμηοσύνη ἔφ' φυλὴ συνώττειται τοῦ κόσμου,
κανένας δὲν εὐρέθηκεν γιὰ νὰ τὴν ἤξηλείψη,
κανένας, γιὰτὶ σσιέπει τὴν πού τᾶψη ὁ Θεὸς μου.
Ἡ ρωμηοσύνη ἔν νὰ χαθῆ, ὄντας ὁ κόσμος λείψη!*

*Σφάξε μας οὐλλοὺς τζι' ἄς γενῆ τὸ γαῖμαμ μας ἀδλάτζιν,
κάμε τὸν κόσμον ματζιελεῖὸν τζιαὶ τοὺς Ρωμηοὺς τρασόλλια,
ἀμμά ξερε πὼς ἔλαντρον ὄντας κοπῆ καβάτζιν
τριγύρω του περάσσονται τρακόσσια παρατούλλια.
Τόν' νιν ἀντὰν νὰ τρώ τῆ γῆν, τρώει τῆ γῆν θαρκέται,
μὰ πάντα τζιεῖνον τρώεται τζιαὶ τζιεῖνον καταλυέται.*

Ὁ Δημήτρης Λιπέρης εἶναι ὁ λυρικός καὶ ἠθικολόγος τῆς κυπριακῆς διαλεκτικῆς ποιήσεως. Μέσα στὰ ποιήματά του ζοῦν οἱ ἄπλοὶ τρόποι τοῦ κύπριου ἀγρότη καὶ ζωγραφίζεται ἡ εἰδυλλιακὴ γαλήνη τοῦ κυπριακοῦ χωριοῦ. Τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα, οἱ λαχτάρεις καὶ οἱ ἔθνικοὶ πόθοι τῶν κυπρίων ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον τῶν τεσσάρων ποιητικῶν συλλογῶν τοῦ Λιπέρη, πού φέρουν ὅλες τὸν τίτλο «Τζυπριώτικα Τραούδκια». Προσφωνώντας κάποτε ὁ Λιπέρης Ἑλληνας ἀθλητὲς, πού εἶχαν πάει στὴν Κύπρον γιὰ νὰ συμμετάσχουν σὲ ἀγῶνες, κι' ἀναφερόμενος στὸ χωρισμὸ τῆς Κύπρου ἀπὸ τοὺς ἐλεύθερους Ἑλληνας ἀδελφούς, εἶπε τοὺς ἐξῆς στίχους :

*Ποὺ θάνατον μιαλλήτερον τοῦν τὸ κακὸν λοᾶται,
γιὰτὶ μιᾶς μάνας εἴμασταιν γέννα τζιαὶ σεῖς τζι' ἐμεῖς,
τζιαὶ τὸ παιδὶν τῆς μάννας του φωνάζει τζ' ἀθθυμάται
τζ' ἔν οἱ φωνὲς ὀλόχρονα τζι' ὀ τῆς σταλαμῆς.
Ἐντζιε μουλλώνουν οἱ καμοὶ μήτε βουβώνουν πόνοι
γιατ' ἔν ἡ λόπη τ' ἄλετρον πού σσιίζει τζι' ἀδλακώνει.*

Ἄκουστε τώρα τὸ ποίημά του «Βούττημαν Ἡλίου», δηλαδὴ «Δύσις Ἡλίου».

*Ἄρχον πὼν νὰ μὲ παίρνουσιν οἱ τέσσερεις τζι' ἐμέναν
μὲς τζιεῖν' τὴν ἀνακατωσιάν,
ἔλα τζιαὶ σοῦ ἴστην ἐκκλησιάν,
μὲν ἀντραπῆς κανέναν.*

Ἄγαπουσ σε ἔξω φυσσιῆς τζ' ἔν νά σέ καταχνώσουν.
Μ' ἄν εἶσαι κόρη σπλαχνιτζιή,
μὲν περαρκήσης, ἔρκου τζιεῖ
πριχοῦ νά μὲ λουκκώσουν.

Τοὺς ζωντανοὺς ἔν πῶχουσι μάσσιην τζι' ἔν τοὺς χανεύκουν,
τοὺς πεθαμμένους συγχωροῦν
ἔφ φούχτα χῶμαν τζι' ἔμ μποροῦν,
κόρη, νά τοὺς παιδεύκουν.

Ππέφτει τους πκιὸν μακάρισι τζιαῖ ψυχικὸδ διοῦσι,
γιατὶ ποὺ τόφ ψεματινὸν
πηαίνουον σ' τὸν ἀληθινὸν
κόσμον, τζι' ἔν νά κριθοῦσι.

Ἄμ μὲμ μοῦ κάμουν κόλλυφα σ' τὲς τρεῖς, μὲ σαραντάριον,
μήτε σ' τὸν χρόνον λουτουρκάν,
πάρουμου για παρηορκάν
κάμε μου τόν' τήχ χάριν.

Βούττημαν ἤλιον τζ' ὕστερις τέλια πῶν νά σιγράση,
τζιαῖ πῶν ν' ἀδκειάσουν τὰ στενά
πῶν ἔσειε πλάσμαν νά περνᾶ
για νά σέ ξιφαράση,

Ἐλα τζιαῖ σοῦ σ' τὸ μνήμα μου, τζιαῖ μὲς τὸμ μπότην ἄφε
ἀῖταφίτικον τζιερίν,
κάπνισε, κόρη, νακκουρίν,
νομάτιζ' με τζιαῖ κλάφε.

Στὴν πρώτην περίοδο τῆς Ἀγγλοκρατίας ἀνήκει ἡ γενεὰ τῶν καθαρολόγων ποιητῶν ποὺ ζοῦν καὶ δημιουργοῦν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν Σούτσων, τοῦ Ραγκαβῆ καὶ τοῦ Παράσχου. Κυριώτεροι ἐκπρόσωποι τῆς γενεᾶς αὐτῆς εἶναι ὁ Ὄνουφριος Ἰασονίδης, δικηγόρος, δημοσιογράφος καὶ βουλευτής, ποὺ στὰ 1893 ἐξέδωσε τὴ συλλογὴν «Ἡ Μοῦσα, ἡ Νεραΐδα, καὶ ἡ Μαγεμένη Νῆσος» καὶ μετάφρασε ἔργα τοῦ Βύρωνα, τοῦ Σέλλεῦ καὶ τοῦ Σαίξπηρ, ὁ Ἰωάννης Καραγεωργιάδης, ποὺ μετάφρασε τὸν «Ἀπολεσθέντα Παράδεισο» τοῦ Μίλτων κι' ἐξέδωσε τὴν τρίπρακτὴ κωμῶδιαν «Ἡ Ἀτλαντίς» καὶ τὸ ἔπος «Ἡ Κύπρος Δούλη» μὲ ὑπόθεση παρμένη ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Φραγκοκρατίας, ὁ Θερασύβουλος Ρώπας, ὁ Θεμιστοκλῆς Θεοχαρίδης, ὁ Γεώργιος Παπαδόπουλος, ἡ Πολυξένη Λοϊζιάς κ.ἄ. Ἡ τεχνοτροπία τῶν

ποιητῶν αὐτῶν βαδίζει σι' ἀχνάρια τῶν Ἑλλήνων ρομαντικῶν, μὲ ἐπιυξημένο τὸ πατριωτικὸ στοιχεῖο καὶ ζωηρότερο τὸν ἔθνικὸ παλμό.

Ἡ ἔντεχνη δημοτικὴ ποίηση ἐμφανίζεται δειλὰ - δειλὰ γύρω ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ μὲ τὸ Γεώργιο Διαγκούση, ἰατρό, τὸ Χριστόδουλο Παπαδόπουλο καὶ τὸν Εὐγένιο Ζήνωνα (ποῦ δὲν ἦσαν μὲν Κύπριοι, ἔζησαν ὅμως τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς τους καὶ δημιούργησαν στὴν Κύπρο), τὸ Γουσταῦο Λαφόν, ποῦ ὑπηρέτησεν ὡς Πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴν Κύπρο καὶ πέθανε στὴν Πόλη τὸ 1906, τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκὸ Σίμο Μενάρδο, ποῦ φεύγει ἀργότερα ἀπὸ τὴν Κύπρο καὶ ἐντάσσεται στὸν ἐδύτερο ἑλλαδικὸ χῶρο, τὸ μαχητικὸ πολιτευτὴ καὶ φλογερὸ πατριώτη Νικόλαο Λανίτη, τὸν πρωτοπόρο δημοτικιστὴ καὶ δημοσιογράφου Μενέλαο Φραγκοῦδη, τὸ Βικτωρα Ζήνωνα καὶ ἄλλους.

Στὶς πρῶτες δεκαετηρίδες τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἀνήκουν καὶ οἱ Κύπριοι σατυρικοὶ Ἰωάννης Πέρδιος καὶ Γεώργιος Σταυρίδης Ραγιᾶς, ποῦ ἔγραψαν ἐπίσης σὲ δημοτικὴ ἢ ἀπλὴ καθαρεύουσα.

Θὰ προσπαθῆσω νὰ σᾶς δώσω μερικὰ δείγματα τῆς Κυπριακῆς ποιήσεως τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἀρχίζω μὲ τὸ Θεμιστοκλῆ Θεοχαρίδη, ποῦ γεννήθηκε στὴν Εὐρύχου στὰ 1831 καὶ χρημάτισε σχολάρχης στὰ ἑλληνικὰ Ἐκπαιδευτήρια Σκάλας. Στὰ 1877 ὁ Θεοχαρίδης ἐξέδωσε τὴν ἐφημερίδα «Στασίνας» ποῦ συγχωνεύτηκε ἀργότερα μὲ τὴ «Φωνὴ τῆς Κύπρου». Σᾶς διαβάξω ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ποίημά του «Ἡ Ἀπόφασις» :

*Εἶναι γλυκὸς ὁ πόθος μου, πικρὸς ὁ στεναγμὸς μου,
Εἶναι θερμὰ τὰ στήθη μου, ψυχρὸς ὁ λογισμὸς μου,
Αὐτὸς ὁ τόπος καὶ χαρὰν καὶ λύπην μὲ ποτίζει,
Τὴν λύπην ἀπὸ τὴν χαρὰν ἐν δάκρυον χωρίζει.
Τί νὰ γινῶ; Τί νὰ δεχθῶ; Μὴ τοῦτο; Μὴ ἐκεῖνο;
Νὰ φύγω ἢ νὰ μείνω;*

Σᾶς διαβάξω τώρα τὶς πρῶτες στροφές τοῦ Ποιήματος τῆς Πολυξένης Λοϊζιάδος «Εἰς Πάσχουσαν Ἀνεψιάν» :

*Πονεῖς, πουλί μου, καὶ πονῶ κρναίνεις καὶ κρναίνω,
Ἀκινητεῖ τὸ βλέμμα σου, κί' ἐγὼ θαμπὰ θωροῦ,
Τὴν λαλιάν σου ἔχασες, κί' ἐγὼ βουβὴ ἀπομένω
Κοντὰ 'στὸ προσκεφάλι σου τὸν χάρον καρτεροῦ.
Τὸ χροῦδι τὸ βελουδωτὸ τῆς γελαστῆς ματιᾶς σου
Ἐγευε νέφος μελανόν, π' ἀπλώνει πέρα ὡς πέρα.
Ὅλον τὸν κόσμον σκέπασεν ἡ δύσις τῆς θωριάς σου,
Καὶ μάθη νύχτα ἔγεινεν ἡ φωτεινὴ ἡμέρα.*

Ἄκουστε τώρα τὴν «Πρόποση» τοῦ Γουσταίου Λαφόν :

*Πόθεν πηγάζει, ἀγνοῶ, ἡ φλόξ τοῦ ἔρωτός μου. . .
Ἐν μόνον ξεύρω σ' ἀγαπῶ καὶ φλέγομαι ἐντός μου.
Ἄν ἡ ψυχὴ μου καίεται, πλὴν δὲν παραπονεῖται
Ἐπίπορον πόνοι, ὦν κανεῖς ν' ἀπαλλαγῇ, φοβεῖται.*

Σὺς διαβάξω τώρα ἓνα ἐπίγραμμα τοῦ Σίμου Μενάρδου ἀφιερωμένο στὸ ἔρατο κυπριακὸ θέρετρο, τὶς Πλάτρες :

*Χωρὸ ποῦ περ' ἀκούονται τὰ ρυάκια σου. Τὰ μύρα
τῶν πεύκων σου, καὶ βούϊσμα τῶν μελλισσιῶν πολὺ. . .
Ἵλα, καὶ θρόσο κ' εὐωδιῆς κι' ἀνθόμελι, τὰ πῆρα
κρυφὰ ἀπὸ μιᾶς παιδούλας σου τὸ πρῶτο ἀγνὸ φιλί.*

Ἄκουστε μερικοὺς στίχους ἀπὸ τὴν «Γαλήνη Καλοκαιριοῦ» τοῦ Νικόλα Λανίτη :

*Νᾶν' ἡ γαλήνη σου αὐτὴ παντοτεινὴ, Πατρίδα,
Καὶ τάχα νὰ τελείωσε ἡ παλῆ ἀνεμοζάλη;
Ἢ μήπως ἄλλη φοβερὴ προλέγει καταιγίδα
Τὴ γῆ σου τὴν πολύπαθη νὰ συνταράξῃ πάλι;*

*Χρόνοι περᾶσαν δίσεχτοι κ' αἰῶνες ὀργισμένοι
Κ' ἐπόθησες τὴν ἤρεμη τῆς λευτεριᾶς γαλήνη.
Τὴ νύχτα τὴν ἀτέλειωτη μὲ αὐγὴ ροδοχυμένη
Τὸ φῶς τῆς τὸ γλυκύτατο παντοτεινὰ νὰ χένη.*

*Μ' ἂν ἄλλη πάλι φέρνει σου ἡ τύχη συμφορά,
Τὴ δύναμί σου τὴν παλῆν ὀπλίσει, ὦ Πατρίδα,
Καὶ θᾶν στὸ βίῳ σου αὐτὴ ἡ τελευταία φορὰ
Ποῦ θεὸς νὰ διώξῃς τῆς σκλαβιᾶς τὴν μαύρη καταιγίδα.*

Ὁ Πρῶτος Παγκόσμιος Πόλεμος θέτει τέρμα στὴν περίοδο αὐτὴ τῶν πρώτων δοκιμῶν καὶ ἀναζητήσεων, καί, μὲ τὴν ἀνησυχία ποὺ χαρακτηρίζει τὴ νέαν ἐποχὴν, ἀνοίγει καινούργιες προοπτικὲς στὴν καλλιτεχνικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ τῆς Κύπρου. Νέες γενεὲς λογοτεχνῶν, καλλιτεχνῶν καὶ διανοουμένων ἐμφανίζονται ἀπὸ τὸ 1920 καὶ ἐξῆς στὸ νησί. Οἱ περισσότεροι παρουσιάζονται μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τῶν φιλολογικῶν περιοδικῶν «Ἀβγὴ», «Κυπριακὰ Γράμματα», καὶ «Πάφος», τοῦ λαογραφικοῦ περιοδικοῦ «Κυπριακὰ Χρονικά» ἢ τῶν Δελτίων τῆς «Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν» καὶ τοῦ «Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου». Ἄλλοι νεώτεροι ἐμφανίζον-

ται ἀργότερα ἀπὸ τὶς σελίδες τῶν περιοδικῶν «Πνευματικὴ Κύπρος» καὶ «Κυπριακὰ Χρονικά».

Ὁ Γεώργιος Μαρκίδης, λόγιος, πολιτευτὴς καὶ πρῶην Δήμαρχος Λευκωσίας, εἶναι ἀπὸ τοὺς παλαιότερους τῆς γενεᾶς. Ἐγραψε ὠραία ἐπιγράμματα καὶ θερμοὺς πατριωτικοὺς στίχους. Σᾶς διαβάζω τὸ ποίημά του «Τῆς Ἐξορίας».

*Κλεισμένος στὸ χωριάτικο κελλί μου δὲ νυστάζω.
Τοὺς χωριανοὺς ὕπνος βαθὺς τοὺς ἔχει τώρα πάρει.
Κ' ἐγὼ σκυφτὸς ὀλονυχτὶς μὲ τὸ κερὶ διαβάζω,
ἔχοντας ἔξω σύντοφο, τ' ἀγέρι τοῦ Γενάρη.*

*Κάποιες σελίδες τοῦ φτωχοῦ ηἱσιοῦ, μ' ἀνατριχίλα
διαβάζω στῆς ἀτέλειωτης τούτης βραδυᾶς τὰ μάκρη,
Κι' ἀργοσταλάει τὸ κερὶ στῆς ἱστορίας τὰ φύλλα.
Θαρρεῖς στὸν πόνο τοῦ ηἱσιοῦ πὼς χύνει κι' αὐτὸ δάκρυ. . .*

Ἄκολουθεὶ ὁ Παῦλος Βαλδασερίδης — ἀπὸ τὴ Λάρνακα — τὴν πόλη τῶν Προξενείων καὶ τῶν παλιῶν ἀριστοκρατικῶν παραδόσεων — ποὺ ἔγραψε στὴ Γαλλικὴ καὶ Ἑλληνικὴ ποιήματα ποὺ διακρίνονται γιὰ τὴν ἀρχαιολατρεία καὶ τὸν κλασικισμό τους. Σᾶς διαβάζω τὴν πρώτη καὶ τὴν τελευταία στροφή ἀπὸ τὴ «Σερενάτα» του :

*Ἄφοῦ ἡ καρδιά μου τραγουδεῖ
στὸ σεληνόφωτο σὰν τότες,
θαρρῶ πὼς εἶμαι νέο παιδί.
Ἄφοῦ ἡ καρδιά μου τραγουδεῖ
καὶ θέλει ἀπόψε νὰ σὲ δῇ,
ξύπνα παλιές ν' ἀκούσης νότες,
ἀφοῦ ἡ καρδιά μου τραγουδεῖ
στὸ μαντολίνο μου σὰν τότες.*

*Μέσα στὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ
κάτι ἴσως θέλω ν' ἀναστήσω. . .
Στὸ πλαίσιο τοῦ παραθυριοῦ
μέσα στὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ
βάλε στὴν ἄκρη τοῦ χεριοῦ
φιλι —καὶ θὰ τὸ λησμονήσω.
Μέσα στὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ
κάτι ἴσως θέλω ν' ἀναστήσω. . .*

Ἡ περίοδος αὐτὴ συμπίπτει μὲ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνόδου καὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ νοτίου λιμένος τῆς Κύπρου, τῆς Λεμεσοῦ. Ἡ Λεμεσὸς συγκεντρώνει, γύρω στὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα, σημαντικό μέρος τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς νήσου, καὶ γίνεται πρωτοπόρος στὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες. Ἐκεῖ ζεῖ μὴ καλλιεργημένη κοινωνία μὲ φωτισμένες ἀντιλήψεις καὶ προοδευτικὲς ἰδέες. Στὴ Λεμεσὸ ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ δημοτικιστὴ Μενέλαο Φραγκοῦδη ἡ ἐφημερίδα «Ἀλήθεια», κι' ἀπὸ τὸν Αἰμίλιο Χουρμούζιο — μετέπειτα ἀρχισυντάκτη τῆς «Καθημερινῆς» — τὸ περιοδικὸ «Ἀβγὴ», ποῦ συγκεντρώνει στὶς σελίδες του ὅ,τι ἐκλεκτὸ ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἡ φιλολογικὴ ζωὴ τοῦ τόπου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Μενάρδο, τὸ Λανίτη καὶ τὸ Φραγκοῦδη, ποῦ ἀναφέραμε πρὶ πάντων, γεννήθηκαν ἢ ἐξῆσαν στὴ Λεμεσὸ — κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν — ὁ Δημητρὸς Δημητριάδης, ὁ Ζήνων Ρωσσιδῆς, ὁ Γλαῦκος Ἀλιθέρης, ὁ Εὐσκίος Πεῦκης, ὁ Ἀντώνης Ἰντιάνος, ὁ Γιάννης Λεῦκης, ὁ Ὁρθρος Ἀττικὸς, ὁ Λῶρος Φαντάζης, ὁ Πυθαγόρας Δρουσιώτης, ὁ Τώνης Μελάς, καὶ ἄλλοι.

Ὁ Δημητρὸς Δημητριάδης εἶναι περισσότερο γνωστὸς ὡς δημοσιογράφος. Ὑπῆρξεν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν διευθυντὴς καὶ ἐκδότης τῆς ἐβδομαδιαίας ἐφημερίδος «Χρόνος». Ἀσχολήθηκε ὁμως καὶ μὲ τὸ θέατρο κι' ἔγραψε στίχους — συνήθως πρωτοποριακοὺς κι' ἐλεύθερους — γεμάτους πικρὴν ἀνησυχίαν καὶ ἀναζήτησιν.

Ὁ Ζήνων Ρωσσιδῆς, διπλωματικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς Κύπρου σήμερα στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη, δημοσίευσε πολὺ λίγα ποιήματα, τὰ ὁποῖα ὁμως διακρίνονται γιὰ τὴν λυρικὴν πνοὴν καὶ τὸν πλοῦτον τῶν εἰκόνων των.

Ὁ Εὐσκίος Πεῦκης — ψευδώνυμον τοῦ δικηγόρου Εὐέλθοντος Πιτσιλίδη — ἀσχολήθηκε περισσότερο μὲ τὴν δημοσιογραφίαν (ὑπῆρξεν ἐκδότης τῶν ἐφημερίδων «Ἀνατολὴ» καὶ «Λαϊκὸν Βῆμα») κι' ἔγραψε στίχους λυρικοὺς καὶ σατυρικοὺς οἱ ὅποιοι — παρὰ τὸ ρητορισμὸν τους — εἶχαν ἀπήχησιν μεταξὺ τῆς γενεᾶς του.

Ὁ Ἀντώνης Ἰντιάνος ἦταν ἀπὸ τοὺς πρὶ συκροτημένους πνευματικοὺς ἀνθρώπους τῆς Κύπρου. Σοβαρὸς μελετητὴς καὶ βαθυστόχαστος κριτικὸς, ὑπῆρξε μαζὶ μὲ τὸν Κώστα Προυσῆ καὶ τὸν ἀποψινὸν ὁμιλητὴ σας ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τοῦ περιοδικοῦ «Κυπριακὰ Γράμματα», κι' ἔδωσε — ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἄλλα μελετήματα καὶ τὶς κριτικὰς του — στίχους στιβαροὺς, γεμάτους, ἄλλοτε, πυκνὸ αἰσθησιασμό, κι' ἄλλοτε βαθειὰ φιλοσοφικὴ ἀναζήτησιν.

Ὁ Γιάννης Λεῦκης τραγουδᾷ τὶς χαρὲς καὶ τὶς λύπες τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰ προβλήματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἡ ποιησὴ του — ἄλλοτε παραδοσιακὴ κι' ἄλλοτε σ' ἐλεύθερον στίχον — ἔχει κάτι τὸ βαθειὰ ἀνθρώπινο, κι' εἶναι γεμάτη ὀδύνη καὶ πόνος γιὰ κάθε τι τὸ παράταιρον, γιὰ κάθε τι ποῦ εἶναι ἄδικο καὶ κακόν.

Λυρικός στην έμπνευση και παρνασσιακός στη μορφή είναι ό Πυθαγόρας Δρουσιώτης. Τά ποιήματά του είναι γεμάτα από λυρική ευαισθησία και νοσταλγία κι' οί εικόνες του πλημμυρισμένες από Έλληνικό φώς και Άττική διαύγεια.

Ό πιο γνωστός όμως από τη Λεμεσιανή αυτή ομάδα, που αναφέραμεν, είναι ό Γλαύκος Άλιθέρης. Ποιητής μεγαλόπνοος και ευφάνταστος, παλαμικός στο πρώτο στάδιο της δημιουργίας του, με σαφή τη σφραγίδα της Άλεξανδριανής τεχνοτροπίας — ύστερότερα, γράφει στίχους που κυμαίνονται από την παραδοσιακή μέχρι την πλέον μοντέρνα τεχνοτροπία, κι' άπηχει όλα τά ρεύματα και τις άναζητήσεις του καιρού του. Ό Άλιθέρης, που έχει από καιρό κατακτήσει επίζηλη θέση στο χώρο της ευρύτερης Έλληνικής λογοτεχνίας, είναι ό ποιητής - φιλόσοφος κατά την Σχολήν Παλαμά, αλλά και ό λεπτός τραγουδιστής της αγάπης και της όμορφιάς της φύσεως. Σας διαβάζω τό τρίτο από τά «Σονέττα της Έδας» του :

*Σ' αγάπησα, γιατί αγαπώ τον πόνο,
που σε σφραγίζει εδγενικά ό θλιμμένη...
Μά εμπρός σου καθείς πρέπει νά σιωπάινει
και μυστικά νά σε λατρεύει μόνο.*

*Δέν είσαι ώραία, σαν τον όλόανθο κλώνο,
μηδέ σα θάλασσα ήλιοφωτισμένη,
κι' ούτε γεννάς τό θάμπος, προωρισμένη
νά κυριαρχείς στής Όμορφιάς τό θρόνο.*

*Μά είσαι ιερή κι' άγνή και σιωπηλή,
σαν προσευχή μικρού παιδιού δειλή,
κι' είναι τά δυό σου μάτια τά θλιμμένα*

*δυό παραμύθια λυπημένα, θεία,
στην ύπερούσια ρέμβη κι' άοριστία,
μιας θερινής νυχτός ψιθυρισμένα.*

Ό έκδοση του περιοδικού «Άβγή» δέν κράτησε παρά μονάχα ένα έτος. Οί λόγιοι της Λεμεσου άρχίζουν σιγά - σιγά νά διασκορπίζονται, άλλοι στη Λευκωσία κι' άλλοι στην Άθήνα ή την Άλεξάνδρεια, και γύρω στα 1930 τό πνευματικό κέντρο μεταφέρεται στην πρωτεύουσα, τη Λευκωσία. Έκει έκδίδονται τό 1934 τά «Κυπριακά Γράμματα», που συνεχίζουν την έκδοσή τους μέχρι τό 1956 και γίνονται συν τῷ χρόνῳ τό μοναδικό αντιπροσωπευτικό λογοτεχνικό όργανο της Κύπρου. Στις σελίδες των — όπως και στις σελίδες του φιλολογικού περιοδικού «Πάφος» που ή έκδοσή του

κράτησε από το 1935 μέχρι το 1947 — συγκεντρώνονται οι κυριότεροι λογοτέχνες της Κύπρου. Έκτός από τους ποιητές — που αναφέραμε ήδη — παρουσιάζονται τότε οι Λεωνίδας Παυλίδης, Κώστας Μαρκίδης, Άγης Βορεάδης, Ξάνθος Λυσιώτης, Χριστόδουλος Γαλατόπουλος, Τεγκρος Άνθιας, Παῦλος Κριναῖος, Άντης Περνάρης, Χριστόδουλος Παπαχρυσοστόμου, Θεοδόσης Πιερίδης, Πάνος Ταλιαδῶρος, Κώστας Μόντης, Κώστας Χατζητσαγκάρης, Άνθος Ροδίνης, Αὐγή Ροδίνη, Άνδρέας Γάβρης, Δημήτρης Χαμπουλίδης, Λευτέρης Γιαννίδης, Μάνος Κράλης, Νίκος Βραχίμης, Άντωνάκης Εὐγενίου, Άχιλλέας Πυλιώτης, Κώστας Κύρρης, Κύπρος Χρυσάνθης, Αὐγή Σακαλλῆ, Κύπρος Χατζηγεωργίου, Μιχάλης Πισσᾶς, Παῦλος Μεράνος, Χριστόδουλος Κάρμιος, Κώστας Κλεάνθους, Άνδρέας Ίωάννου, Ζήνων Εὔσταθίου, Χρυσταλλένη Σταύρου, Γιῶργος Φάνος, Τάκης Φυλακτοῦ, Τούλα Χαραλάμους κι' ἄλλοι νεότεροι, τους ὁποίους θά ἀναφέρω παρακάτω. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτούς ἀκολουθοῦν τὴν παραδοσιακὴ τεχνοτροπία, μὲ βασικὰ στοιχεῖα τὴν ποιητικὴ θεματογραφία καὶ τὸ συναισθηματικὸ λυρισμὸ. Άλλοι ἀνανεῶνουν μὲ τὸν καιρὸ τὰ ποιητικὰ τους μέσα κι' ἀναζητοῦν τὴ συγκίνηση μέσα στὴ βαθύτερη σύγκρουση τῶν ιδεῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων, εἴτε στὴν ἐναγώνια ἐνατένιση τοῦ ἀρχέγονου τραγικοῦ στοιχείου τῆς ζωῆς. Περί τὰ μέσα ὅμως τοῦ αἵωνος, ἡ παλῆα τεχνοτροπία ἀρχίζει νὰ παραχωρῆ τὴ θέση της σὲ μιὰ νέα μορφή τέχνης, καὶ πολλοὶ ἀπὸ τους Κυπρίους ποιητές — κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ διεθνοῦς κλίματος καὶ τῶν ἰδικῶν τῶν ἐθνικῶν περιπετειῶν — εἴτε στρέφονται πρὸς ἓνα εἶδος ἀγωνιστικοῦ - ἀντιστασιακοῦ στοχασμοῦ, εἴτε πρὸς τὴ βαθύτερη συγκίνηση τοῦ ἄδολου λυρικοῦ λόγου. Πολὺ λίγοι βέβαια ἐπιτυγχάνουν νὰ ξεπεράσουν τὶς ἔμφυτες στὸν ποιητικὸ λόγο δυσχέρειες καὶ νὰ ἐκφράσουν τὸ ἀπόλυτο ἐκεῖνο στοιχεῖο ποὺ συνιστᾷ τὴν πραγματικὴ τέχνη. Μερικὲς φωνὲς ὅμως εἶναι τόσο εὐκρινεῖς καὶ τόσο πηγαῖες, ποὺ τὰ μηνύματα ποὺ φέρνουν στὸ κεφάλαιο αὐτὸ τῆς λογοτεχνίας μας ξεπερνοῦν τὰ ὄρια τῆς Κύπρου κι' ἀποκτοῦν εὐρύτερη σημασία.

Ξεκινώντας ἀπὸ τους παλαιότερους θά σταματήσω σὲ μερικὰ ὀνόματα, γιὰ νὰ δώσω, μὲ μεγάλη συντομία, ὀρισμένα δείγματα τῆς Κυπριακῆς ποιήσεως τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, γιὰτὶ δυστυχῶς, τὰ στενά χρονικὰ ὄρια μιᾶς διαλέξεως δὲν μοῦ ἐπιτρέπουν, βέβαια, νὰ ἀσχοληθῶ ξεχωριστὰ μὲ τὸ ἔργο ὅλων τῶν Κυπρίων ποιητῶν.

Ὁ Ξάνθος Λυσιώτης εἶναι ὁ ἤρεμος, εἰδυλλιακὸς ποιητὴς ποὺ τραγουδᾷ σὲ διαυγῆ καὶ καθάριο τόνο τὶς συναισθηματικὲς περιπέτειες τοῦ ἀνθρώπου. Ἐξέδωσε πολλὰ ποιητικὰ συλλογὰς, ποὺ τὶς χαρακτηρίζει ὅλες μιὰ γνήσια λυρικὴ πνοή, γεμάτη ἐλεγειακοὺς τόνους καὶ βαθειὰ συγκίνηση.

Ὁ Τεγκρος Άνθιας, ποὺ μὲ τὰ «Σφυρίγματα τοῦ Άλήτη» ἀνανέωσε τὴν Ἑλληνικὴ ποιητικὴ παράδοση, κι' ἴδρυσε γύρω στὰ 1928 «Ποιητικὴ

Σχολή», έγραψε ποίηση λυρική, γεμάτη από ένα παθητικό αίσθημα αντίστασης που το δονεί ένας βαθύς ανθρώπινος πόνος. Άσχολήθηκε με όλα τα είδη του λόγου, και το έργο του, ιδίως της πρώτης περιόδου — πέρα από τον κοινωνικό χαρακτήρα του — έχει γνήσιο λυρισμό κι' άληθινή ποίηση. Σας διαβάζω τον επίλογο από τα «Σφυρίγματα του Άλήτη» :

Άλήτη! Άπόψε είν' ή βραδιά τόσο καλή, τόσο καλή.
Μπορείς να πās να κοιμηθείς σ' ένα παγκάκι, άλήτη!
Πλάτυνε ή σκέψη τή ζωή τόσο πολύ, τόσο πολύ,
που έκανε ο άνθρωπος τή γής κι' όλο το σύμπαν σπίτι.

Δέν έχεις δάκρυα να θρηνείς, ούτε κουράγιο να πονείς,
ούτε κραγές ύστερικές να βγάνεις πέρα ως πέρα.
Είσ' ένα κύμα σιωπηλό μιās τρικυμίας παντοτεινής,
που γαληνεύει άνήσυχα στην ήσυχη έσπέρα.

Κι' όταν θα βρείς το λυτρωμό σ' ένα παγκάκι ξαπλωμένος,
και θα σιγήσει ο σίφουνας κι' ή θύελλα τής ζωής σου,
άλήτη, δέ θα πείς ποτές πώς ήσουν κουρασμένος
απ' τον άγώνα το σκληρό τής άρρυθμης ψυχής σου.

Άλήτη! Άπόψε είν' ή βραδιά τόσο καλή, τόσο καλή.
Μπορείς να πās να κοιμηθείς σ' ένα παγκάκι άλήτη.
Πλάτυνε ή σκέψη τή ζωή τόσο πολύ, τόσο πολύ,
πδκανε ο άνθρωπος τή γής κι' όλο το σύμπαν σπίτι.

Κομψή, μουσική είναι ή ποίηση του Παύλου Κριναίου, που τα τραγούδια του έχουν πάντα ένα βαθύ παλμό κι' ένα ζεστό ανθρώπινο αίσθημα. Σας διαβάζω τον «Ύμνο μιās Μικρής Έταιρας» :

Ω, μη χτυπάτε πια έραστai τήν πόρτα τής Ροδής,
τήν ώρ' αυτή που στην θερμήν άγκάλη του έρωμένου
τ' ωραίον της ύπνου, έδόθηκε στη μέθη τής σιωπής. . .
Ω, μη χτυπάτε πια έραστai τήν πόρτα τής Ροδής.

Κοιμάται, τόσο ανάλαφρα και τόσο άπαλά
μέ μιá ίλαση στην όψη της πικρία φωτοχυμένη,
που ή πεταλούδα ή χνουδωτή τής παρθενιάς, δειλά
στο άχροανοιγμένο των χειλιών μπουμπούκι, άπατημένη
θάρση να πάρη το άρωμα τής παιδικής πνοής.
Ω, μη χτυπάτε πια έραστai τήν πόρτα τής Ροδής.

Κοιμάται τόσο ανάλαφρα και τόσο τρυφερά,
π' ἀργά και μόλις, τὸ ἄγουρο τρεμοανασαινει στῆθος
στὰ χάρδια τοῦ ἔπνου, και τὰ ὄχρὰ τὰ βλέφαρα, κλειστά,
σὰ μαραμμένα πέταλα ὑακίνθων, στὰ γλαρὰ
τ' ὄραϊα της μάτια πού τραβοῦν τῶν ἐραστῶν τὸ πλήθος...

Ἦ μὴν χτυπάτε πιά ἐρασταὶ τὴν πόρτα τῆς Ροδῆς.

Ὁ Ἄντης Περνάρης εἶναι ὁ ἐπιμελὴς δουλευτῆς τοῦ στίχου, πού φιλοσοφεῖ ἀπάνω στ' ἀπλᾶ γεγονότα τῆς ζωῆς. Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας Κυπρίων Λογοτεχνῶν και συνεκδότης, μὲ τὸ Λοῖζο Φιλίππου, τοῦ Φιλολογικοῦ περιοδικοῦ «Πάφος», ἔχει ὀγκῶδες λογοτεχνικὸ ἔργο, ἀνάμεσα στὸ ὅποῖον ἡ ποίησή του ξεχωρίζει γιὰ τὴν ἀβρότητα και τίς ὄρατες ιδέες της. Ἀκοῦστε τὸ ποίημά του «Ἀρχὴ Φθινοπώρου».

Φεύγεις και σύ, λοιπόν, ὡς τᾶλλα
τὰ καλοκαίρια. Μὲς στὸ δεῖλι,
μοῦ καίει ἡ δίψα σου τ' ἀχείλι,
και ρέει τὸ δάκρυ στάλα στάλα.

Ριγῶ στὴ θύμιση τοῦ πέρσι.
Μοῦ λείπει ἐφέτο ἡ ἀγκαλιά σου.
Ἦ, πῶς κρυβόμουν στὴν ποδιά σου
νεκρὴ μου ἀγάπη, Ἔρση, ὦ Ἔρση.

Σὰ γοργανάσασμα θανάτου
ἡ συντυχιά τοῦ ἀνέμου ἐκύλα
στὰ χλωμορόδινα τὰ φύλλα,
κι' ἀπόνετα τὰ σκόρπαι κάτω.

Ριγῶ στὴ θύμιση τοῦ πέρσι.
Μοῦ λείπει ἐφέτο ἡ ἀγκαλιά σου.
Ἦ, πῶς κρυβόμουν στὴν ποδιά σου
νεκρὴ μου ἀγάπη, Ἔρση, ὦ Ἔρση.

Γνήσια λυρική πνοή, φιλοσοφικὴ ἀναζήτηση και βαθὺς στοχασμὸς χαρακτηρίζουν τὰ ποιήματα τοῦ Κώστα Μόντη. Ὁ Μόντης πέρασε ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ στὴ μοντέρνα τεχνοτροπία, χωρὶς νὰ σπάση τὸν εἰρμὸ τῆς ποιήσεώς του. Ἀκοῦστε ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τίς «Στιγμές» του :

Δὲν ἀλλάζουν αὐτὰ τὰ πράγματα.
Θὰ ὑπάρχει πάντα στὴν ἄκρια τοῦ δρόμου
ἓνα μικρὸ, σκονισμένο χωριὸ

ποῦ θὰ μᾶς περιμένει νὰ γεννηθοῦμε,
ὅταν ξαναποφασίσουμε.
Θὰ ὑπάρχει πάντα ὅλη ἐκείνη ἢ συνέχεια.

Κάτι μέσα μου ξεχάστηκε στὸ δρόμο
κι' ἔμεινε πίσω,
κάτι μέσα μου εἶν' ἀκόμα δεκαοχτὼ χρονῶν
καὶ δὲν προσαρμόζεται,
κοιτάζει γύρω καὶ δὲν καταλαβαίνει.

Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς κορίτσι τῶν δεκαοχτὼ μας χρόνων,
ἢ ἴδια ἀκριβῶς συνάντηση,
μονάχα ποῦ λείπαμε πιά ἐμεῖς.

Ξεχωριστὸς ἀνάμεσα στὴ γενεά του εἶναι ὁ Λευτέρης Γιαννίδης, ποῦ
μὲ τὰ ὄραϊα τραγούδια του ἔχει ἐμπλουτίσει σημαντικὰ τὴν ποιητικὴ παρά-
δοση τοῦ τόπου. Νεορομαντικὸς στὴν τεχνοτροπία του, ὁ Γιαννίδης ἔχει
μουσικότητα στοὺς στίχους του καὶ βαθὺ ποιητικὸ αἶσθημα στὰ θέματά του.
Σὰς διαβάζω τὸ ποίημά του «Σὰν τότε νᾶμαι».

Σὰν τότε νᾶμαι — σὰν καὶ πάντα — ὄραϊος.
Τὴν ἀνοιξὴ νὰ νοιώθω στὴ ψυχὴ μου,
στ' ἄνθη, στὸ φῶς, νὰ λέω τὴν προσευχή μου
μὲ τὸ κρυφὸ, παιδιάστιχο μου δέος.

Νᾶσαι κι' ἐσὺ σὰν τότε, στὸ πλευρό μου,
μὲ χρυσαφιὰ μαλλιά, γαλανομάτα.
Νὰ μᾶς γελοῦν, ν' ἀγάλλωνται τὰ νιάτα
στὴν εἴσοδο τοῦ ἀτέλειωτου μας δρόμου.

Νᾶχουμε τὶς ἐλπίδες μας τὶς πρώτες
νὰ μὴ ἔχει τὸ καράβι ἀκόμα φτάσει.
Χρυσὴν ἀγὴ κοντὰ στ' ἀκροθαλάσσι
νὰ καρτεροῦμε νᾶρθη, σὰν καὶ τότες.

Νὰ καρτεροῦμε, ὥστόσο, νὰ μᾶς πάση.
Νὰ μὴ λογοῦν οἱ ἀνάλαφροὶ μας ὄμοι.
Μικρὰ παιδιὰ νὰ μοιάζουμεν ἀκόμη,
ποῦ κνηγοῦν νὰ πιάσουν τὸ φεγγάρι...

Ἕνας ἄλλος ποιητὴς, πρωτοπόρος στὴν ἐποχὴ του, ποῦ ἀνανέωσε ἐπί-
σης τὴν ποιητικὴ παράδοση τοῦ νησιοῦ μὲ τολμηροὺς καὶ θαρραλέους στί-

χους είναι ο Νίκος Βραχίμης. Σας διαβάζω ένα απόσπασμα από τα «Κυπριακά Χωριά» του :

*Δὲ μπορεῖς νὰ ἔχεις ἕνα ὄνειρο
κι' ὅταν ἀκόμη ξέρεις,
ὅτι κάποιον ὑπάρχει μιὰ θάλασσα
ποὺ ὁδηγεῖ στὸ πέλαγος.*

.....
*Ἄν θέλεις νὰ εἶσαι μιὰ δύναμη
πρέπει νὰ ἐκλέξεις τὴν κακία σου.*

*Τόποι στεῖροι,
ποὺ οὔτε ἡ σπορά, δυὸ μέτρα μακρονά,
οὔτε οἱ χρυσοὶ καρποὶ ψηλότερα μιὰ σπιθαμῇ
τὴν ἀνοιξὴ δὲν ἀνασταίνουν.*

Ὁ Κύπρος Χρυσάνθης εἶναι ἀπὸ τοὺς πολυγραφώτερους Κυπρίους συγγραφεῖς. Διευθυντὴς τῆς «Πνευματικῆς Κύπρου» καὶ βασικὸ στέλεχος τοῦ «Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου», ἔγραψε ποιήματα, διηγήματα, θέατρο κλπ. Ὁ Χρυσάνθης εἶναι ὁ καλλιτέχνης ποὺ ξέρεي νὰ μεταβάλλῃ τὰ μικρὰ γεγονότα τῆς ζωῆς σὲ τέχνη. Ἐχει γνήσια λυρική πνοή καὶ ξεχωρίζει γιὰ τὴν ποιητικὴ φαντασία του. Σας διαβάζω ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν «Μετανάστευση Ἀρχαίων Κυπρίων».

Γοργοί :
*Ἄνεμε νότε, θέλω τὸ καράβι
πόρμα νὰ σπρώχνεις, καὶ τὸ κῆμα νάχεις
στολίδι γύρω του, κι' ὄχι φοβέρα.
Σοῦ παραδίνω τὸν ἀνθὸ τοῦ τόπου.
Παρακαλῶ νὰ μοῦ τὸν ἀγαπήσεις.
Μὴν τὸ θαρρεῖς τὴν Κύπρο πὸς ἀγνοοῦνται.
Ἡ Κύπρος εἶναι μέσα τους. Οἱ ξένες
πατρίδες δὲν ἀλλάζουν τὶς ὁρμές μας:
Ὅποιος γεννήθηκε στὴν Κύπρο, πάντα
σὰν Κύπριος μένει, νοιώθει καὶ πεθαίνει.*

Ὁ Ζήνων Ρωσσιδης, ἡ Χρυσταλένη Σταύρου καὶ ὁ Ζήνων Εἰσταθίου δὲν ἐξέδωσαν συλλογές. Τὰ λίγα ἔμως ποιήματά τους, εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ γνήσιο λυρικὸ παλμὸ καὶ βαθὺ αἰσθημα.

Διαβάζω τὶς πρῶτες στροφές ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦ Εἰστάθιου «Σῶσε, Κύριε, τὶς Ψυχές μας».

Ξαπλωμένος στὸν ἥλιο μ' ἓνα κομμάτι ψωμί
στὸ χέρι,
ἀνήμπορος μοιάζω ἐραστής, πὸν ντροπιασμένος
κάθεται στὰ πόδια μιᾶς ἐταίρας καὶ διαβάζει
τὴ Βίβλο
καὶ τ' ἀνήλεον ξεπεσμοῦ τὴ μετουσίωση
ἀπολαμβάνει.

Σῶσε, Κύριε, τὶς ψυχές μας.

Τὸ σῶμα δὲ χρειάζεται σωτηρία.

Τὶς ψυχές μας ὀδήγησε στὴν ὁδὸ τῆς σωτηρίας,

κι' ἄσε μας τὸ σῶμα

νὰ παίζει μὲ τὸν ἥλιο, νὰ χαϊδεύει τὶς γραμμές του.

Σῶσε, Κύριε, τὶς ψυχές μας πὸν ἀλητέψανε,

σὰν ἀδέσποτα σκυλιά.

Ἔρχομαι τώρα στὸν Ἀνδρέαν Ἰωάννου, τὸν ποιητὴ, τὸν αἰσθητικό, τὸ
βαθυστόχαστο μελετητὴ καὶ τεχνοκρίτη καὶ τὸν ἀνθολόγο τῆς Κυπριακῆς
πεζογραφίας καὶ ποιήσεως. Ὁ Ἀνδρέας Ἰωάννου ἔγραψε λίγα τραγούδια,
πὸν τὰ δημοσίευσε σὲ μιὰ μικρὴ συλλογὴ μὲ τὸν τίτλο «Ποιήματα». Ὑπάρ-
χει ὅμως μέσα στοὺς στίχους του ὄλη ἡ ἀνησυχία κι' ἀναζήτηση, ἀλλὰ
συγχρόνως κι' ἡ βαθειὰ εὐαισθησία πὸν χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπο. Ἀκοῦ-
στε τὸ τέταρτο ἀπὸ τὰ «Τρίπτυχα» του :

Ἄλαφιασμένη πέτεται στὰ μέσα μου ἡ ψυχὴ,
ἀτίθασο ἄτι πὸν ζητᾷ τό χαλινὸ νὰ σπάσει
καὶ μεσ' στὴν πλέρια ἠδονὴ μιὰ νύχτα νὰ δοθεῖ,
στὴ λήθη ἀπαλοδίνοντας τὴ σκέψη νὰ ἡσυχάσει.

Χρόνια πιά τώρα τ' ἄγριο, τ' ἀλαφιασμένο τ' ἄτι
σέρνει μαζί του ἓνα πικρὸ παράπονο καὶ ζεῖ
κτίζοντας καὶ γκρεμίζοντας τοῦ ἐγὼ του τὸ παλάτι
καὶ καρτεράει κάποια γλυκιά καὶ μακρονήν ἀυγὴ.

Δὲν μένει πιά παρὰ ὁ σκοπὸς στ' ἀτίθασο τὸ ἄτι
— ξεθωριασμένος πιά κι' αὐτὸς ἀπ' τὴν ἀπαντοχὴ —
νὰ βγεῖ μιὰ μέρα θριαμβικὸ οἱ νέας ζωῆς τὰ πλάτη
καὶ νὰ φωνάξει διάτορα «σὲ κέρδισα, ὦ ζωὴ».

Ἐνα ὀλότελα καινούργιο μήνυμα ἔφερε στὴν Κυπριακὴν ποίηση ὁ
Μάνος Κράλης, μὲ τὶς δυὸ ποιητικὲς συλλογές του, κι' ἰδιαίτερα μὲ τὸν
«Ἐπιτάφιο τοῦ Πληρώματος». Τὰ ποιήματά του χαρακτηρίζει μιὰ βαθειὰ

έσωτερική άνησυχία και μιá έναγώνια ένατένιση του άγνωστου, που περι-
στοιχίζει τον άνθρωπο. Ό Κράλης έχει τή γνησιότερη λυρική φλέβα με-
ταξύ των Κυπρίων όμοτέχνων του. Πλατειά έμπνευση, φωτεινή σύλληψη
και νέα άφή του ποιητικού θέματος — έξω από τήν καθιερωμένη παραδο-
σιακή αντίληψη — είναι ό,τι χαρακτηρίζει τήν τέχνη του. Σās διαβάζω τó
ποίημά του ό «Έπιτάφιος του Πληρώματος» :

*Διαβαίνουν στο μαύρον ύπνο τους κάτασπρα περιστέρια,
φτερά των γλάρων τά πανιά, τά συντριμμένα τά καράβια,
οί ραφωδίες του άνεμου, φωνές τής νύχτας, του πουλιού τής καταγίδας
σά μουσική νυχτερινή, σε άσημένιους κήπους.
Καίτε, σιωπηλά στον ύπνο τους, άχρά κεράμια τ' άστρα.
Τά σταυρωμένα πόδια τους θά σκόψει τó φεγγάρι νά φιλήσει.*

*Κόμπο τον κόμπο τó κορμί θά δέσει σαν κοράλλι,
κόμπο τον κόμπο ή ψυχή, φλουρι μαργαριτάρι,
βαθειά - βαθειά στα πέλαγα με τους νεκρούς συντρόφους
δίχως μιάν άνοιξη ναρθεί —*

*και δίχως του φθινόπωρου
οί μαγικοί αδλοι μες τά χρυσά τά δάση ν' άντηγήσουν.
— Δίχως αύγή, ώστόσο τó στερνό έμβατήριο τους ξεπνήσει.*

Έτσι φτάνουμε στη νεώτερη γενεά, που είτε εμφανίζεται με τά «Κυ-
πριακά Γράμματα», είτε κάπως άργότερα με τήν «Πνευματική Κύπρο» και
τά «Κυπριακά Χρονικά». Σ' αύτήν ανήκουν ό Γιάννης Παπαδόπουλος, ό
Θεοκλής Κουγιάλης, ό Παντελής Μηχανικός, ό Τάσος Στεφανίδης, ό Σω-
φρόνης Σωφρονίου, ό Γιώργος Κωνσάντης, ό Άνδρέας Παστελλάς, ό Κώ-
στας Μιχαηλίδης, ό Πάνος Ίωαννίδης, ό Δώρος Μουρίδης, ό Νίνος Μικελ-
λίδης, ό Λεωνίδας Μανέλης, ό Άντώνης Ήλιάκης, ό Σπύρος Παπαγεωρ-
γίου, ό Μιχάλης Πασιαρδής, ό Δημήτρης Ποταμίτης, ό Κώστας Σωκράτους,
ή Νίκη Λαδάκη - Φιλίππου, ό Σοφοκλής Λαζάρου, ό Σάκης Νικολάου, ή
Αύρα Θεοφάνους, ή Ειρήνη Παναγή, ή Πίτσα Γαλάζη, ή Μυριάνθη Πανα-
γιώτου, ό Άνδρέας Χριστοφίδης, ό Κυριάκος Χαραλαμπίδης, ή Μαρία
Παττίχη, ό Άνθος Λυκαύγης, ή Έλλη Παιονίδου, ή Δώρα Όρφανού, ό
Γιώργος Λεωνίδας, ό Γιώργος Τάσος, ό Στέφανος Ζυμπουλάκης κ.ά. Είναι
οί άνθρωποι που ζουν έντονα τó δράμα και τήν άγωνία τής γενεάς τους και
προσπαθούν με τó στοχασμό και τήν ποίηση νά έλευθερωθούν από τó
άγχος τής εποχής μας. Ή ποίησή τους είναι στοχαστική αλλά και γεμάτη
δισταγμό, προβληματισμό κι' αναζήτηση. Πολλοί άπ' αυτούς έχουν ξεπερά-
σει τή στάθμη του μετρίου κι' έχουν δημιουργήσει πραγματικό έργο.

Ὁ Παντελής Μηχανικός ἔχει βαθειά ποιητική σκέψη κι' ἐναγώνια ἐνατένιση τῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς μας. Ἡ ποίησή του εἶναι γεμάτη ἀναζητήση καὶ ἀμφιβολία.

Σᾶς διαβάζω τὸ ποίημά του «Κατάρα» :

Σ' αὐτὸ τὸ χωράφι φύτεψαμε τοὺς σπόρους τῶν ἐλπίδων μας
καὶ τοὺς εἶδαμε ὅλους νὰ σαπίζουν ἕναν - ἕνα.
Οἱ σκελετοὶ ἀμαρτωλῶν προγόνων
ἄφυλλα δέντρα
πὸν σκονντουφλᾶ τὸ κεφάλι μου στὸ σκοτάδι.
Σκοτάδι. Ὅπου καὶ νὰ περπατήσω
τρικιλίζω, χτυπῶ, πληγώνομαι
ἀπάνω στ' ἄφυλλα δέντρα τοῦ σκοτεινοῦ αὐτοῦ χωραφιοῦ,
στοὺς σκελετοὺς τῶν πανόρχαιων ἀμαρτωλῶν προγόνων.
Ὅπου καὶ νὰ περπατήσω
τὸ χέρι ἐνὸς σκελετοῦ
στάζει μὴν κατάρα ἀπάνω στὸ κεφάλι μου.

Ἄκοῦστε τώρα τὸ «Πρόσωπο τοῦ Πατέρα μου» τοῦ Σοφοκλῆ Λαζάρου :

Πέρασε μὲ τὸ βάρος του ὁ οὐρανός,
μὲ τὴν ἀπλοχωριά του ὁ κάμπος,
περάσαν μὲ τὸν ὄγκο τους τὰ βουνὰ
κι' ὁ χρόνος μὲ τὴν ἀστραπή
πάνω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ πατέρα μου.
Τώρα εἶναι γέρικο καὶ κουρασμένο.
περιμένει τὸν ἀνεμπόδιστο θάνατο.

Σᾶς διαβάζω ἐπίσης μερικά ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴς «Στιγμές Ἐφηβείας»
τῆς Πίτσας Γαλάζη :

Δὲν κρατήσαμε
τίποτα ἀπὸ σένα.
Οὔτε τὸ χροῶμα τῶν ματιῶν σου
πὸν κάποτε γυρίζει στὸν ὕπνο μας γαλάζιο,
κάποτε μαῦρο,

οὔτε τὸ χροῶμα τῶν μαλλιῶν σου
πὸν τραγουδοῦσαν τὸ φῶς.
Μονάχα τὴ φωνή σου,
ἐκείνη τὴ φωνή
τοῦ μακρινοῦ καλοκαιριοῦ

μὲς στὸ νερὸ
ποῦ ἀσταμάτητα κλαίει ἥρωϊκὰ μοιρολόγια.

.....
Μὲς στὸ νερὸ
ἢ κλεμμένη φωνή μας
μοιρολογᾷ στὸν ἴδιο σκοπὸ,
τραγουδᾷ τὰ ἴδια λόγια,
πάνω ἀπ' τὶς στέγες
μὲ τὴν πολλὴ ἀγάπη καὶ τὸν πολὺ θάνατο,
στέλνει τὰ ὄνειρα στὰ βλέφαρά μας τὶς νύχτες,
ξυπνᾷ τὴν πίκρα
στὸ μαυράδι τῶν ματιῶν μας τὶς μέρες,
εὐλογώντας τὰ στάχνα,
εὐλογώντας τὰ παιδιά,
ποῦ καθένα παίρνει λίγη ἀπ' τὴ δική σου φωνή.
Καθισμένοι πίσω ἀπ' τὶς πικροδάφνες
καρτεροῦμε τὸ πρόσωπό σου ν' ἀνατείλει.

Τὰ πρόσφατα γεγονότα τοῦ κυπριακοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα εἶχαν, ὅπως ἀντιλαμβάνεσθε, βαθύτατην ἀπήχηση στὶς ψυχὲς ὅλων τῶν κυπρίων, ἰδιαίτερα τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἠρωϊσμός καὶ ἡ αὐτοθυσία τῶν ἀγωνιστῶν μας, ἡ πίστη καὶ ἡ μαχητικότης τοῦ λαοῦ μας, ἡ ἔξαρση καὶ τὸ πάθος τοῦ αἰτήματος τῆς ἐλευθερίας διαποτίζει βαθειὰ τὴ σύγχρονη κυπριακὴ λογοτεχνία κι' ἀνοίγει νέο κεφάλαιο στὴν κυπριακὴ ποίηση.

Ἄκουστε τὰ «Ἄδεια Θρανία» τοῦ Ἀνδρέα Παστελλά :

Διάβασα τὸν κατάλογο κι' ἐσεῖς λείπατε,
γράφατε τὴν ὀρθογραφία σας στοὺς τοίχους.
Διάβασα τὸν κατάλογο
κι' ἐσεῖς βρισκόσαστε στὰ ὁδοφράγματα.
Διάβασα τὸν κατάλογο
κι' ἐσεῖς γράφατε στὶς φυλακὲς
στὰ μικρὰ σας γόνατα
τὴν Ἱστορία τοῦ Ἀνθρώπου.
Κι' ἔγραφα στὸν κατάλογο : "Ὅλοι παρόντες!
Καὶ πλάι τὸ βαθμὸ τοῦ καθενός σας : "Ἀριστα!

Ἐπιτρέψτε μου τώρα νὰ σᾶς διαβάσω «Τὸ Παιδί ποῦ Σκότωσαν» τοῦ Μιχάλη Πασιαρδῆ :

Δεξὰ λίγο, πάνω ἀπ' τὸ φρύδι του, ἀνοιξε
κι' ἔτρεξε ἡ πληγὴ ὅλο τὸ φῶς τῶν δώδεκά του χρόνων

*κι' απόμειναν τὰ μάτια του μισάνοιχτα, σὰ γελασμένοι ἥλιοι
σὲ μιὰ πλάση πὸν τὴ νομίζανε πιστὴ κι' ἀκόμη τὴ νομίζουν.*

*"ὦ, μὴ χαμογελᾶς, παιδί, πίσω ἀπ' τὸ θάνατο, ὅπως
πὸν νὰ 'παιζες κρυφτούλη στὸ στενό σου! "ὦ, μὴ χαμογελᾶς παιδί!
Μὴ μᾶς χρεώνεις ἄλλο...*

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Δὲν θὰ ἐπεκταθῶ περισσότερο. Ἀντιλαμβάνομαι ὅτι σᾶς κούρασα. Προσεπάθησα νὰ σᾶς δώσω μιὰν ἀμυδρὴν εἰκόνα τῆς διαδρομῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ποιητικοῦ λόγου μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Μεγαλονήσου. Ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ συναγάγουμε ἀπὸ τὴν ἱστορίαν αὐτὴν ἓνα βασικὸ συμπέρασμα αὐτὸ εἶναι ὅτι ἡ παράδοση πὸν ἄρχισε ἐδῶ καὶ τρεῖς χιλιάδες χρόνια στὸ νησί συνεχίζεται. Συνεχίζεται ἀκμαία, ἑλληνικὴ στὴ φύση καὶ τὸ χαρακτῆρα τῆς. Ἑλληνικὴ στὶς παρορμήσεις καὶ τὰ ἰδανικά τῆς. Ἑλληνικὴ στοὺς σκοποὺς καὶ τίς ὑπώτερες ἐπιδιώξεις τῆς.

*Στὴν Κύπρο τὴν ἀέρινη,
στὴ μακαρία τὴ γῆ,
στ' ὠραῖο πολόπαθο κορμί, ἡ ἀγνή ψυχὴ δὲν ἔσβυσε,
καὶ ζῆ, καὶ ζῆ, καὶ ζῆ...*

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΑΛΟΚΩΣΤΑ

Ἡ ἀναχώρησίς της

Ξυπνῶ καὶ μοῦ εἶπαν, ἔφυγεν ἡ κόρη ποῦ ἀγαποῦσα
καὶ κατεβαίνω στὸ γιαλό,
τὴν θάλασσα παρακαλῶ
τὴν μικροκυματοῦσα :

— Ἐγὼ τὰ πρωτοδέχτηκα τ' ἀφράτα της τὰ κάλλη,
μοῦ εἶπε ἓνα κῶμα, καὶ γι' αὐτὸ
μὲ πόθο καὶ μὲ γογγυτὸ
φιλῶ τὸ περιγιάλι.

— Τὰ μάτια της, ἐρώτησα, μὴν ἦταν δακρυσμένα,
Ἐνα ἄλλο κῶμα μοῦ μιλεῖ :

— Σὰν τὸ χαρούμενο πουλὶ
ἐπήγαινε στὰ ξένα.

Τὸ τρίτο κῶμα ἐρώτησα: — Ἐμὲ γιατί νὰ ἀφήση
νὰ κλαίω καὶ νὰ λαχταρῶ;
Περνάει τὸ κῶμα τὸ σκληρὸ
χωρὶς νὰ μοῦ μιλήση.

ΑΓΓΛΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1804-1805

Αί περί τās ἀρχάς τοῦ 19ου αἰῶνος διαμορφωθείσαι ἀνά τὸν χῶρον τῆς Μεσογείου πολιτικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ συνθήκαι εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν στροφὴν τοῦ ἐνδιαφέροντος πολλῶν ναυτικῶν Δυνάμεων τῆς ἐποχῆς πρὸς τὸν χῶρον τοῦτον¹. Σπουδαιότεραι μεταξὺ τῶν Δυνάμεων τούτων ἦσαν ἡ Ἄγγλια, ἡ Ὀλλανδία, ἡ Γαλλία, ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ νεοπαγῆς τότε, ἀλλὰ ραγδαίως ἀναπτυσσομένη, Ἀμερικανικὴ Συμπολιτεία².

Ἡ Μεσόγειος, κατὰ τὴν προαναφερθεῖσαν ἐποχὴν, ὄτε οἱ Ναπολεόντιοι πόλεμοι ἐμαίνοντο ἀνά τὴν Εὐρώπην, ἀπετέλει διὰ τās ναυτικὰς Δυνάμεις τῆς ἐποχῆς ζωτικώτατον χῶρον, ἀμέσως ἀπτόμενον τῶν πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν τῶν συμφερόντων, ἰδίᾳ δὲ τῶν οἰκονομικῶν, κυρίως διότι ὁ ἀποκλεισμός λιμένων τῆς Μεσογείου ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων στόλων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἐδημιούργει θαυμασίας εὐκαιρίας ἀποκομίσεως τεραστίων κερδῶν ἐκ μέρους τόσοσιν Εὐρωπαίων, ὅσον καὶ Ἀμερικανῶν ἐμπόρων, οἵτινες, διασπῶντες τοὺς ἀποκλεισμοὺς τῶν διαφόρων μεσογειακῶν λιμένων, ἐπρομήθευον τρόφιμα καὶ ἐφόδια εἰς τοὺς ἀποκεκλεισμένους.

Τὰ ἀλληλοσυγκρουόμενα ὅμως συμφέροντα τῶν προαναφερθεισῶν ναυτικῶν Δυνάμεων ἐν Μεσογείῳ ἦτο φυσικὸν νὰ φέρουν τās Δυνάμεις ταύτας εἰς προστριβὰς μεταξὺ τῶν. Ἐξ ἄλλου ἢ ἐν ἀποσυνθέσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εὐρισκομένη ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία παρεῖχεν ἐτέραν ἀφορμὴν προστριβῶν μεταξὺ τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων κυρίως δὲ μεταξὺ Ρωσίας, Ἀγγλίας, Αὐστρίας καὶ Γαλλίας, αἱ ὁποῖαι ἀπέβλεπον

1. Εἰς τὴν στροφὴν ταύτην τῶν εὐρωπαϊκῶν ναυτικῶν Δυνάμεων πρὸς τὴν Μεσόγειον μεγάλως συνέτεινεν ἡ κατάλυσις τοῦ κράτους τῆς Ἑνετίας (1797) ὑπὸ τοῦ Ναπολεόντος καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως ἐκμεταλλευθῆ πολιτικῶς καὶ ἐμπορικῶς τὸν χῶρον τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ ἐπιβάλῃ ἐπ' αὐτοῦ τās θελήσεις τῆς.

2. Αἱ Δυνάμεις αὗται ἐπωφελήθησαν τῆς νέας ἐν Μεσογείῳ καταστάσεως καὶ συνήψαν μεταξὺ τῶν συνθήκας ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐπ' αὐτῶν διεξαγόμενον ἀνά τὴν θάλασσαν ταύτην ἐμπόριον. (Τὰς σχετικὰς συνθήκας ἴδε ἐν G. N o r a d o u g h i a n, Recueil d'actes internationaux de l'empire ottoman, tomes 4, Paris 1897, 1902, t. 2, πολλαχοῦ).

είς προσάρτησιν εδαφών τῆς ὑπὸ διάλυσιν ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας¹. Παρὰ τὴν οἰκτρὰν ὁμῶς κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἠσθάνετο εἰσέτι ἑαυτὴν ἀρκούντως ἰσχυράν, ὥστε νὰ δύναται νὰ ὑπογράψῃ ἐπωφελεῖς διὰ τὰ συμφέροντά της συνθήκας μετὰ τῶν ἐνδιαφερομένων διὰ τὸ ἀνὰ τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον διεξαγόμενον ἐμπόριον Δυνάμεων². Ἡ κυριαρχία πάντως τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀνὰ τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον ἐκλονίζετο, ὡς προανεφέρθη, ὀλονὲν καὶ περισσότερον, κυρίως ἕνεκα τῆς ἰσχύος, τὴν ὁποίαν εἶχον ἀποκτήσει οἱ ἡγεμόνες τῶν τεσσάρων βερβερικῶν κρατῶν τῆς Βορείου Ἀφρικῆς, ἴτοι τῆς Ἀλγερίας, τοῦ Μαρόκου, τῆς Τριπολίτιδος καὶ τῆς Τυνησίας³. Τὰ κράτη ταῦτα τύποις μόνον ἦσαν ὑποτελεῖ εἰς τὸν Σουλτάνον. Εἰς τὴν πραγματικότητά οὐδεμίαν ἐξάρτησιν εἶχον ἐκ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Τοιαύτην δὲ ἰσχὺν εἶχον ἀποκτήσει οἱ ἡγεμόνες των, ὥστε ἐξηνάγκαζον τὰς διαφόρους ναυτικὰς Δυνάμεις τῆς ἐποχῆς νὰ ὑπογράψουν μετ' αὐτῶν λίαν ἐξευτελιστικὰς διὰ τὸ γόητρόν των συνθήκας. Μεταξὺ τῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα εἶχον ὑποχρεωθῆ ὑπὸ τῶν Βερβερίνων νὰ ὑπογράψουν συνθήκας ἦτο καὶ ἡ νεοσύστατος συμπολιτεία τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς. Πράγματι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Ἀμερικανοὶ ἔμποροι οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὸ ὑπερπόντιον ἐμπόριον, ἀντιμετωπίζοντες τὴν ἐχθρότητα τῶν Ἀγγλων, ἕνεκα τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἀμερικανικοῦ ἐμπορίου εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἠναγκάσθησαν νὰ εἰσδύσουν εἰς τὸν χῶρον τῆς Μεσογείου πρὸς διάθεσιν τῶν προϊόντων των⁴. Ὑφιστάμενοι ὁμῶς ἐπιθέσεις ἐκ μέρους τῶν Βερβερίνων πειρατῶν ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῆς Κυβερνήσεώς των, ἥτις ἠναγκάσθη, ὡς προανεφέρθη, νὰ ὑπογράψῃ συνθήκας μετὰ τῶν τεσσάρων βερβερικῶν κρατῶν⁵.

1. Περί τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῶν προστριβῶν μεταξὺ τῶν μεγάλων Δυνάμεων τῆς ἐποχῆς ἕνεκα τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος ἴδε Μ. Λάσκαρι, Τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα, 1800 - 1923, Θεσσαλονίκη 1948, σσ. 11 - 32 ὅπου καὶ ἔκτενης βιβλιογραφία ὡς καὶ J. A. R. Marriott, *The Eastern question*, fourth edition, Oxford 1963.

2. Noradoughian, ἔνθ' ἄνωτ., τ. 2, πολλαχού.

3. Τὰ πειρατικὰ ταῦτα κράτη εἶχον καταστῆ ἡ μάλιστα τῆς Μεσογείου, ρυθμίζοντα τὸ διεξαγόμενον ἀκόμη καὶ ὑπὸ ἰσχυροτάτων Δυνάμεων τῆς ἐποχῆς ἐμπόριον ἀνὰ τὴν θάλασσαν ταύτην. (Περί τῶν κρατῶν τούτων καὶ τῆς ληστρικῆς δραστηριότητός των ἴδε Lane-Poole, *The Barbary Corsairs*, London 1890. G. Fisher, *Barbary Legend*, Oxford 1957. P. Hubac, *Les Barbaresques*, Paris 1949. A. C. Julien, *Histoire de l'Afrique du Nord*, tomes II, Paris 1964, S. Bono, *I Corsari Barbareschi*, Torino 1964.

4. Ἀπὸ τοῦ 1799 ἑκατὸν σχεδὸν ἀμερικανικὰ ἐμπορικὰ πλοῖα εἶχον εἰσπλεύσει εἰς τὴν Μεσόγειον διεξάγοντα ἐμπόριον μεταξὺ λιμένων τῆς Ἰσπανίας καὶ Ἰταλίας. (D. W. Knox, *A history of the United States navy*, N. York 1948, σ. 61).

5. Κατὰ τὸ 1787 ἡ Κυβέρνησις τῶν Η.Π.Α. συνήψε συνθήκην μετὰ τοῦ Σουλτάνου τοῦ Μαρόκου, τὸ 1795 μετὰ τοῦ φέροντος τὸν τίτλον τοῦ Ντέη ἡγεμόνος τῆς Ἀλγερίας,

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα διὰ τοὺς Ἀμερικανοὺς ἐν Μεσογείῳ, ὅτε τὴν προεδρίαν τῶν Η.Π.Α. ἀνέλαβε κατὰ τὸ 1800 ἀνὴρ σώφρων, δραστήριος, ἀποφασιστικὸς καὶ υπερήφανος· ὁ Θωμᾶς Τζέφφερσον (Thomas Jefferson)¹. Τότε πλέον ἡ Κυβέρνησις τῶν Η.Π.Α. ἀπεφάσισεν, ὅπως ἀντιμετώπιση δυναμικῶς πᾶσαν ἀπόπειραν τῶν Βερβερίνων πειρατῶν, ὅπως παρακαλύσουν τὴν ἐλευθέραν διεξαγωγὴν τοῦ ἀμερικανικοῦ ἐμπορίου ἀνὰ τὴν Μεσόγειον, ἢ ὅπως παραβοῦν τὰς ὑπογραφείσας ὑπ' αὐτῶν μετὰ τῶν Η.Π.Α. συνθήκας. Ἀπόδειξιν μάλιστα τῆς ἀποφασιστικότητός της ἡ Κυβέρνησις τῶν Η.Π.Α. ἔδωκεν, ἀποστείλασα τὸ θέρος τοῦ 1801 μοῖραν τοῦ ἀμερικανικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν στόλαρχον Ντέιλ (Dale), ἵνα ἀποκλείσῃ τὴν Τρίπολιν, ὁ πασᾶς τῆς ὁποίας, παραβᾶς τὴν μετὰ τῶν Η.Π.Α. συνθήκην του, εἶχε κηρύξει πόλεμον κατὰ τῆς Ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας².

Ἡ ἀποφασιστικὴ αὕτη στάσις τῶν Ἀμερικανῶν ἔναντι τῆς δολίας τακτικῆς τοῦ πασᾶ τῆς Τριπολίτιδος εἶχεν ἀμέσους ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῆς πολιτικῆς τῶν δύο μεγάλων ἀντιμαχομένων ναυτικῶν Δυνάμεων τῆς ἐποχῆς, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. Ἡ Γαλλία, ἥτις διὰ τῆς συνθήκης τῆς Ἀμιένης (Μάρτιος 1802) εἶχεν ἐξαναγκασθῆ νὰ ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματά της ἐξ Αἰγύπτου, προσεπάθει νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπιρροήν της ἀνὰ τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἐθεώρησε τὴν προαναφερθεῖσαν ἐνέργειαν τῶν Ἀμερικανῶν κατὰ τοῦ πασᾶ τῆς Τριπολίτιδος ὡς συνεργασίαν μεταξὺ Η.Π.Α. καὶ Ἀγγλίας πρὸς ἀπὸ κοινοῦ ἐπικράτησιν τῶν δύο Δυνάμεων εἰς Βόρειον Ἀφρικὴν. Ὅτε μάλιστα ὁ ἐν Τύνιδι πρόξενος τῶν Η.Π.Α. Γ. Ἦτον (William Eaton) συνέλαβε σχέδιον περὶ ἀποκλεισμοῦ τῆς Τριπόλεως ὑπὸ ἀμερικανικῶν δυνάμεων, ἐπικουρουμένων καὶ ὑπὸ μισθοφόρων καὶ ἀπὸ ξηρᾶς, πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τούτου ἤρχισε στρατολογῶν ἄνδρας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἢ ἐχθρικῆ ἔναντι τῶν Η.Π.Α. πολιτικῆ τῆς Γαλλίας ἐξεδηλώθη ἀπροκαλύπτως διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐν Τριπόλει προξένου τῆς Γαλλίας, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ὁποίας ἦτο ἡ συνέχισις τοῦ πολέμου μεταξὺ Η.Π.Α. καὶ Τριπολίτιδος ὡς καὶ ἡ ἐμπλοκὴ τῶν Ἀμερικανῶν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Τυνησίας, οὕτως ὥστε οἱ Ἀμερικανοὶ νὰ ἀπέκλειον τοὺς λιμένας τῶν δύο τούτων ἐπικρατειῶν καὶ νὰ ἠμπόδιζον οὕτω, ἔστω καὶ ἀκου-

τὸ 1796 μετὰ τοῦ πασᾶ τῆς Τριπολίτιδος καὶ τὸ 1797 μετὰ τοῦ Μπέη τῆς Τυνησίας. (Τὰ κείμενα τῶν σχετικῶν συνθηκῶν ἴδε ἐν W. M. Mallory, *Treaties, Conventions, International Acts, Protocols and Agreements between the United States of America and Other powers, 1776-1909*, vols 2, Washington 1910, vol. I, σσ. 1206-1211, 1-7, 1785-1787, 1794-1799).

1. Βιογραφίαν τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου Ἀμερικανοῦ φιλοσόφου καὶ πολιτικοῦ ἴδε ἐν S. F. Bemis, *The American secretaries of state and their diplomacy*, vols. XIII, New York 1963, vol. II, σσ. 1-93.

2. Ἴδε C. C. Felton, *Life of William Eaton*, Boston 1838, σσ. 256-257.

σίως τὴν ἀποστολὴν ἐφοδίων εἰς τὴν ὑπὸ βρεττανικὴν κατοχὴν Μάλταν ¹.

Ἐξ ἀντιθέτου ἡ Βρεττανικὴ Κυβέρνησις, κρίνουσα, ὅτι εἶχε παρουσιασθῆ διὰ τὴν Ἀγγλίαν ἡ εὐκαιρία, ἵνα προσεταιρισθῆ τοὺς Ἀμερικανοὺς εἰς τὸν σκληρὸν κατὰ τῆς Γαλλίας ἀγῶνά της ² ἐφρόντισεν ὅπως διευκολύνῃ παντὶ τρόπῳ τὰς κινήσεις τῶν Ἀμερικανῶν ἐν Μεσογείῳ. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἡ Βρεττανικὴ Κυβέρνησις εἶχε προφανῶς ἀποστείλει σχετικὰς ἐντολάς πρὸς τὸν Κυβερνήτην τῆς ὑπὸ βρεττανικὴν κατοχὴν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1800 τελοῦσης Μάλτας Ἀλέξανδρον Μπῶλ (Sir Alexander Ball). Συμφώνως πρὸς τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεώς των αἱ βρετανικαὶ ἀρχαὶ τῆς Μάλτας ἐπέτρεπον εἰς πολεμικὰ καὶ ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν Η.Π.Α., ὅπως ἀνεφοδιάζωνται καὶ ναυλοχοῦν ἐλευθέρως εἰς τὸν λιμένα τῆς Μάλτας ³, συγχρόνως δὲ ὁ Μπῶλ ἐτήρει πυκνὴν καὶ μάλιστα λίαν ἐγκάρδιον ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Ἦτον ὡς καὶ μετ' ἀξιωματικῶν τῆς ἐν Μεσογείῳ ἀμερικανικῆς μοίρας ⁴.

Οὕτω τὴν 20ὴν Σεπτεμβρίου 1804 ὁ Κυβερνήτης τῆς Μάλτας ἀπέστειλεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν τότε στόλαρχον τῆς ἀμερικανικῆς μοίρας τῆς Μεσογείου Ἐδουάρδον Πρέμπλ (Edward Preble), διὰ τῆς ὁποίας συνέχαιρεν αὐτὸν διὰ τὰς ἐπιτυχίας του ἐπὶ τῶν Τριπολιτῶν πειρατῶν ⁵, ἐπιδοκιμάζων συγχρόνως τὴν ὑπὸ τοῦ προαναφερθέντος στολάρχου ἀκολουθουμένην τακτικὴν τῆς ἀρνήσεως συνάψεως συνθήκης εἰρήνης μετὰ τοῦ πασᾶ τῆς Τριπολίτιδος, ὅστις ἐξήτει πρὸς τοῦτο σεβαστὸν χρηματικὸν ποσόν ⁶.

Δι' ἐτέρας ἐπιστολῆς του, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 16ης Νοεμβρίου 1804 ⁷, ὁ Μπῶλ ἐμφανίζεται ὡς γνωρίζων τὰ σχέδια τοῦ Ἦτον περὶ μεταβάσεώς του εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ὡς ἀποδεικνύεται, ἐξ ἄλλου, ἐκ τῆς προαναφερθείσης ἐπιστολῆς ὁ Ἦτον ἐπροθυμοποιεῖτο, ὅπως ἐκτελέσῃ οἰασδήποτε παραγγελίας, αἱ ὁποῖαι ἤθελον δοθῆ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Μπῶλ. Συγχρόνως ὁ Μπῶλ

1. D. W., Knox, Documents related to the United States wars with the barbary powers, vols. VI, Washington 1939 - 1945, vol. V, σ. 193.

2. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος τὸ νεοσύστατον κράτος τῶν Η.Π.Α. δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς ἰσχυρὰ δύναμις, διέθετεν ὅμως ἀνεξαντλήτους πηγὰς πλοῦτου καὶ ὑπολογίσιμον ναυτικόν ὡς ἐκ τούτου ὁ ἐκ τῶν δύο ἀντιμαχομένων, Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, προσεταιριζόμενος τὰς Η.Π.Α. θὰ εἶχε τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἀμερικανικοῦ ναυτικοῦ.

3. Knox, ἐνθ' ἄνωτ., τ. V, πολλαχοῦ.

4. Knox, ἐνθ' ἄνωτ., τ. V, πολλαχοῦ.

5. Ἴδε ἐπιστολὴν τοῦ Κυβερνήτου τῆς Μάλτας Ἀλεξάνδρου Μπῶλ πρὸς τὸν στόλαρχον τῆς ἐν Μεσογείῳ ἀμερικανικῆς μοίρας Ἐδουάρδον Πρέμπλ (Edward Preble), ἀποσταλείσαν ἐκ Μάλτας τὴν 20ὴν Σεπτεμβρίου 1804 (Knox, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 43).

6. Αὐτόθι.

7. Ἴδε ἐπιστολὴν τοῦ Κυβερνήτου τῆς Μάλτας Ἀλεξάνδρου Μπῶλ πρὸς Γ. Ἦτον, ἀποσταλείσαν ἐκ Μάλτας τὴν 16ην Νοεμβρίου 1804 (Knox, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 144).

ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ἦτον συστατικὰς ἐπιστολάς, ἀπευθυνομένας πρὸς τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑποπρόξενον τῆς Βρεττανίας Σαμουήλ Μπρίγκς (Samuel Briggs) καὶ τὸν ἐν Καίρῳ πρόξενον τῆς Βρεττανίας ταγματάρχην Μίσετ (Misset). Διὰ τῶν συστατικῶν τούτων ἐπιστολῶν ὁ Μπῶλ ἐζήτηι ἐκ μέρους τῶν Μπρίγκς καὶ Μίσετ, ὅπως καταβάλουν πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα διευκολύνουν τὰς κινήσεις τοῦ Ἦτον εἰς Ἀλεξάνδρειαν¹, φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Μπῶλ εἶχεν ἀποστείλει καὶ σχετικὰς ἐντολάς πρὸς τοὺς προξένους τῆς Βρεττανίας, διότι, ὅτε τὴν 1ην Δεκεμβρίου 1804 ὁ Ἦτον ἔφθασεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου, ὀλίγα χιλιόμετρα μακρὰν τῆς Ρωσέτης, κατευθυνόμενος πρὸς Κάιρον, ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ ταγματάρχου Μίσετ, ὅστις ἐπέβαινε πολυτελοῦς πλοιαρίου. Ὁ Μίσετ, συμμορφούμενος πρὸς τὰς συστάσεις τοῦ Μπῶλ, ὑπεδέχθη τὸν Ἦτον μετὰ μεγάλης φιλοφροσύνης καὶ προσεπάθησε νὰ διευκολύνη παντοιοτρόπως τὰς κινήσεις του².

Σπουδαιότερας εἰσέτι ὑπηρεσίας παρεῖχεν ὁ Μπῶλ πρὸς τοὺς Ἀμερικανούς, ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ ἐπιστολῆς ἀποσταλείσης ἐκ μέρους τοῦ γενικοῦ ἐν Μεσογείῳ προξένου τῶν Η.Π.Α. Τομπία Λήαρ (Tobias Lear) πρὸς τὸν ἐν Λισσαβῶνι πρόξενον τῶν Η.Π.Α. Γουλιέλμον Τζέρβις (William Jarvis) τὴν 1ην Δεκεμβρίου 1804³. Διὰ μέσου τῶν γραμμῶν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης καταφαίνονται αἱ διαθέσεις τῶν βρεττανικῶν ἀρχῶν τῆς Μάλτας ἔναντι τῶν ἐν Μεσογείῳ Ἀμερικανῶν. Οὕτω, συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Λήαρ γραφέντα, ἀμερικανικαὶ κανονιοφόροι λέμβοι ἐναυλόχουν ἐλευθέρως ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς Μάλτας εἶχε δὲ ἐπιτραπῆ εἰς τὸν Λήαρ ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου τῆς Μάλτας, ὅπως παραμείνῃ εἰς τὴν νῆσον, μολονότι ἡ ἕδρα τοῦ Λήαρ ἦτο εἰς Ἀλγέριον, μέχρις ὅτου οὗτος θὰ ἔκρινε κατάλληλον τὴν στιγμὴν πρὸς ἀνάληψιν ἐνεργοῦ δράσεως κατὰ τοῦ πασᾶ τῆς Τριπολίτιδος⁴.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συνεργασίας μεταξὺ Ἀμερικανῶν καὶ Ἀγγλῶν, κατὰ τὴν ἐν λόγῳ ἐποχὴν, ἐνεργὸς ὑπῆρξεν ἡ συμμετοχὴ τοῦ προαναφερθέντος προξένου τῆς Βρεττανίας ἐν Καίρῳ Μίσετ, ὅστις ἐχρησίμευεν ὡς σύνδεσμος μεταξὺ Μπῶλ καὶ Ἀμερικανῶν ἀλλὰ καὶ μεταξὺ Ἦτον καὶ ἀξιω-

1. Ἴδε ἐπιστολὰς Ἀλεξάνδρου Μπῶλ πρὸς Σαμουήλ Μπρίγκς (Samuel Briggs) καὶ Ἐ. Μίσετ (E. Misset), ἀποσταλείσας ἐκ Μάλτας τὴν 16ην Νοεμβρίου 1804 (Κ n o x, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 144 - 145).

2. Ἴδε ἐπιστολὴν Γ. Ἦτον πρὸς τὸν Κυβερνήτην τοῦ ἀμερικανικοῦ πολεμικοῦ «Ἄργος» Ἰσαὰκ Χάλλ (Isaac Hull), ἀποσταλείσαν ἐκ Ρωσέτης τὴν 2αν Δεκεμβρίου 1804 (Κ n o x, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 171).

3. Ἴδε ἐπιστολὴν τοῦ γενικοῦ προξένου τῶν Η.Π.Α. ἐν Μεσογείῳ Τομπία Λήαρ πρὸς τὸν πρόξενον τῶν Η.Π.Α. ἐν Λισσαβῶνι Γουλιέλμον Τζέρβις, ἀποσταλείσαν ἐκ Μάλτας τὴν 1ην Δεκεμβρίου 1804 (Κ n o x, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 170).

4. Αὐτόθι.

ματικῶν τῆς ἐν Μεσογείῳ ἀμερικανικῆς μοίρας¹. Ἐνεργὸν ἐπίσης μέρος εἰς τὴν ἀγγλοαμερικανικὴν συνεργασίαν διεδραμάτιζεν ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Βρεττανὸς ὑποπρόξενος Μπρίγκς, ὅστις εἶχε μάλιστα δανείσει 1000 δολάρια εἰς τὸν Ἦτον² πρὸς στρατολογίαν ὑπὸ τοῦ τελευταίου ἀριθμοῦ ἀνδρῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, οἵτινες θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπὸ τοῦ Ἦτον εἰς τὴν ἀπὸ ξηρᾶς κατὰ τοῦ πασᾶ τῆς Τριπολίτιδος ἐπιχείρησίν του³. Ἀλλὰ καὶ ὁ ταγματάρχης Μίσετ εὕρισκετο εἰς ἰδιαιτέρως συχνὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ Κυβερνήτου τοῦ ἀμερικανικοῦ πολεμικοῦ «Ἄργος» (Argus) Ἰσαὰκ Χάλλ (Isaac Hull) ὡς ἐμφαίνεται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Χάλλ, σταλείσης εἰς τὸν Μίσετ ἐκ Ρωσέτης τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1804. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ Μίσετ ἦτο πλήρως ἐνήμερος τῶν σχεδίων τοῦ Ἦτον, ὅστις τὴν ἐποχὴν ταύτην (τέλη 1804) προσεπάθει νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ ἐξορίστου καὶ κατὰ τινας πληροφορίας εὕρισκομένου ἐν Αἰγύπτῳ πασᾶ τῆς Τριπολίτιδος Χαμῆτ Καραμανλῆ⁴, πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως συνεργασθῆ μετ' αὐτοῦ κατὰ τοῦ σφετεριστοῦ τοῦ θρόνου τῆς Τριπολίτιδος Γιουσοῦφ πασᾶ. Ἐν τῇ προσπάθειά του δέ, ὅπως συναντήσῃ τὸν Χαμῆτ, ὁ Ἦτον εἶχε μεταβῆ εἰς Κάϊρον. Ἐκεῖθεν οὗτος ἀπηύθυνε τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1804 ἐπιστολὴν πρὸς Ἄγγλον τινὰ ἀξιωματικὸν ὀνόματι Ριχάρδον Φάρκιουχαρ (Richard Farquhar)⁵, ὅστις ἐθελοντικῶς εἶχε τεθῆ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἦτον, πιθανώτατα κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Βρεττανοῦ Κυβερνήτου τῆς Μάλτας, ὁ ὁποῖος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἠδύνατο νὰ παρακολουθῆ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς ἐνεργείας τοῦ Ἦτον καὶ νὰ ρυθμίξῃ τὰ τῆς συνεργασίας τῶν Βρεττανῶν μετ' αὐτοῦ. Διὰ τῆς προαναφερθείσης ἐπιστολῆς ὁ Ἦτον ἀνέθετεν εἰς τὸν Φάρκιουχαρ, ὅπως μεταβῆ εἰς Ἀλεξανδρείαν, ἵνα συγκεντρώσῃ ὅσας πληροφορίας ἠδύνατο περὶ τοῦ Χαμῆτ πασᾶ. Εἰς περίπτωσιν δὲ ἀφίξεως τοῦ τελευταίου εἰς Ἀλεξανδρείαν προβῆ εἰς οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν ἐκείνου καὶ ἀνεφοδιασμὸν τῶν ἀνδρῶν τῆς συνοδείας του. Συγχρόνως ὁ Φάρκιουχαρ ἐνετέλλετο ὑπὸ τοῦ Ἦτον, ὅπως προβῆ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εἰς στρατολογίαν ὀλίγων ἀνδρῶν πρὸς συμμετοχὴν των εἰς τὴν σχεδιαζομένην ὑπὸ τοῦ Ἦτον ἐκστρατείαν κατὰ τῆς πόλεως Δάρνης⁶.

1. Ἴδε ἐπιστολὴν Ἰ. Χάλλ πρὸς Γ. Ἦτον, ἀποσταλείσαν ἐκ τοῦ εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας ναυλοχοῦντος ἀμερικανικοῦ πολεμικοῦ «Ἄργος», τὴν 24ην Δεκεμβρίου 1804 (Κ n o x, ἐνθ' ἀνωτ. σσ. 214 - 215).

2. Αὐτόθι.

3. Αὐτόθι.

4. Ἴδε ἐπιστολὴν Ἐ. Μίσετ πρὸς Ἰ. Χάλλ, ἀποσταλείσαν ἐκ Ρωσέτης τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1804 (Κ n o x, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 228 - 229).

5. Ἴδε ἐπιστολὴν Γ. Ἦτον πρὸς Ἄγγλον ἀξιωματικὸν Ρ. Φάρκιουχαρ (Richard Farquhar), ἀποσταλείσαν ἐκ Καΐρου τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1804 (Κ n o x, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 229).

6. Αὐτόθι. Διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν καταλήψεως τῆς Δάρνης ἡ ὁποία ἦτο

Ἡ σπουδαιότης τῆς προαναφερθείσης ἀποστολῆς, ἥτις ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Ἦτον εἰς τὸν Φάρκιουχαρ σαφῶς ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ νεαρός Ἄγγλος ἀξιωματικὸς εἶχε κατορθώσει νὰ ἀποσπάσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Ἦτον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἦτο ἀπολύτως ἀπαραίτητον εἰς τὸν Φάρκιουχαρ διὰ νὰ δύναται νὰ παρακολουθῆ ἀνελλιπῶς τὰς κινήσεις τῶν Ἀμερικανῶν καὶ νὰ μεταβιβάξῃ πληροφορίας περὶ τούτων εἰς τὰς βρεττανικὰς ἀρχὰς τῆς Μάλτας.

Ἐνῶ ὁμοῦ ἡ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1804 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1805 συνεργασία μεταξὺ Ἀγγλῶν καὶ Ἀμερικανῶν ἐν Μεσογείῳ ἔβαινε ὁλονὲν ἐπὶ τὰ βελτίω, οἱ Ἀμερικανοί, προφανῶς βασιζόμενοι ἐπὶ τῆς φιλικῆς στάσεως, τὴν ὁποίαν ἐτήρουν ἔναντι τῶν οἱ Βρεττανοὶ ἐν Μεσογείῳ, ἤρχισαν ναυτολογοῦντες Βρεττανοὺς ναῦτας, ἵνα ὑπηρετήσουν ἐπὶ ἀμερικανικῶν πολεμικῶν ¹.

Τὸ γεγονός τοῦτο, περιελθὸν εἰς γνῶσιν τοῦ γενικοῦ ἐν Λισσαβῶνι προξένου τῆς Βρεττανίας Ἰακώβου Γκάμπιερ (James Gambier) προῦκάλεσε τὴν ἄμεσον ἐπίδοσιν διαμαρτυρίας τούτου πρὸς τὸν ἐν Λισσαβῶνι πρόξενον τῶν Η.Π.Α. Γουλιέλμον Τζέρβις (William Jarvis). Ὁ Γκάμπιερ, δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Τζέρβις ², διεμαρτύρητο, γράφων, ὅτι ὁ Ἀμερικανὸς πλοίαρχος Ρότζερς (Rodgers) ἐναυτολόγει ὁλονὲν περισσοτέρους Ἄγγλους παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Τάγου ³, οὕτω δὲ ἐπλήττετο ἡ ναυτικὴ ἰσχὺς τῆς Βρεττανίας, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὅτε ἡ Βρετανία εἶχεν ἀποδοθῆ εἰς σκληρὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ⁴ ἀκόμη καὶ ὁ τελευταῖος Βρεττανὸς ναύτης ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὸ Βρεττανικὸν Ναυτικόν. Ὅθεν οἰοσδῆποτε Βρεττανός, ὅστις ἐδέχετο νὰ ὑπηρετήσῃ

σπουδαιότατος λιμὴν τῆς Τριπολίτιδος ἢ Τρίπολις θὰ ἀπεκόπτετο τῶν πηγῶν ἀνεφοδιασμοῦ τῆς, ἀποκλειομένη οὕτω καὶ ἀπὸ ξηρᾶς.

1. Ἴδε ἐπιστολὴν τοῦ γενικοῦ ἐν Λισσαβῶνι προξένου τῆς Μ. Βρεττανίας Ἰακώβου Γκάμπιερ (James Gambier) πρὸς τὸν ἐν Λισσαβῶνι πρόξενον τῶν Η.Π.Α. Γουλιέλμον Τζέρβις (William Jarvis), ὑπὸ ἡμερομηνίαν 15ης Ἰανουαρίου 1805 (Κ ο ρ α, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 281).

2. Αὐτόθι.

3. Πρόκειται περὶ τοῦ μεγαλυτέρου ποταμοῦ τῆς Ἰβηρικῆς Χερσονήσου (πορτογαλλιστὶ Tejo, ἰσπανιστὶ Tajo), ὁ ὁποῖος διασχίζει τὴν χερσόνησον σχεδὸν ἐγκαρσίως ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἀτλαντικόν.

4. Κατόπιν τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης τῆς Ἀμιένης (Μάρτιος 1802) μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Ἀγγλία ἠναγκάσθη νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν Ναπολέοντα πάσας σχεδὸν τὰς ἐπ' αὐτῆς κατακτηθείσας γαλλικὰς ἀποικίας καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰς ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος συσταθείσας «Δημοκρατίας» ἐν Εὐρώπῃ, ὁ Ναπολέων ἐπεδόθη εἰς συντόνου προετοιμασίας πρὸς εἰσβολὴν εἰς Ἀγγλίαν, ἐνῶ ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἀγγλίας προσεπάθει νὰ συμπλήξῃ συνασπισμὸν μεγάλων καὶ μικρῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων στρεφόμενον κατὰ τοῦ Βοναπάρτου. (Ἴδε A. Thiers, Histoire du consulat et de l'empire, tomes 6, Bruxelles 1845, tome premier, σσ. 432 - 666).

ὕπὸ σημαίαν οἰασθήποτε ξένης Δυνάμεως, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῆς Βρεττανικῆς Κυβερνήσεως λιποτάκτης.

Ἐξ ἄλλων αἱ Η.Π.Α., ὡς ἐτόνιζεν ὁ Γκάμπιερ, εἶχον διακηρύξει, ὅτι θὰ ἐτήρουν ἀπόλυτον οὐδετερότητα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συγκρούσεως μεταξύ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ὡς ἐκ τούτου ὁ ἐν Λισσαβῶνι πρόξενος τῶν Η.Π.Α. θὰ ἔπρεπε νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν Ἀμερικανὸν πλοίαρχον Ρότζερς, ὅπως ἀπολύσῃ ἀμέσως τοὺς ναυτολογηθέντας ὑπ' αὐτοῦ Βρεττανοὺς ναύτας ¹.

Κατόπιν τῆς διαμαρτυρίας ταύτης τοῦ Γκάμπιερ, ὁ Ρότζερς προφανῶς συνεμορφώθη πρὸς διαβίβασθείσας εἰς αὐτὸν ἐντολὰς τῶν ἀνωτέρων του, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀπολύσεως τῶν Βρεττανῶν ναυτῶν, διότι ὁ Βρεττανὸς ἐν Λισσαβῶνι πρόξενος οὐδόλως πλέον διεμαρτυρήθη πρὸς τὸν Τζέρβις.

Πάντως τὸ προαναφερθὲν ἐπεισόδιον οὐδεμίαν δυσμενῆ ἐπίδρασιν ἔσχεν ἐπὶ τῶν καλῶν σχέσεων καὶ τῆς ἐγκαρδίου συνεργασίας μεταξύ Ἀγγλῶν καὶ Ἀμερικανῶν ἐν Μεσογείῳ, ὡς ἐμφαίνεται ἐξ ἐπιστολῆς, σταλείσης ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐπίδοσιν τῆς διαμαρτυρίας τοῦ Γκάμπιερ πρὸς τὸν Τζέρβις, ὑπὸ τοῦ ὑποπροξένου τῆς Βρεττανίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Σαμουήλ Μπρίγκς πρὸς τὸν Κυβερνήτην τοῦ ἀμερικανικοῦ πολεμικοῦ «Ἄργος» Ἰσαὰκ Χάλλ ².

Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὁ Μπρίγκς ἐπληροφῶρει τὸν Χάλλ, ὅτι εἶχε λάβει καὶ ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν ἔγγραφον διαταγὴν ἐκ μέρους τοῦ διοικητοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς φρουρᾶς τῆς κωμοπόλεως Νταμανχοῦρ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, διὰ τῆς ὁποίας ὁ διοικητὴς τῆς φρουρᾶς τῆς Νταμανχοῦρ ἐνετέλλετο, ὅπως παράσχη συνοδείαν εἰς τὸν Ἦτον, ὅστις ἐπρόκειτο νὰ ἐξέλθῃ τοῦ Καΐρου πρὸς προὔπαντησιν τοῦ Χαμητ πασᾶ, ἅμα τῇ προσεγγίσει τοῦ τελευταίου εἰς Νταμανχοῦρ ³.

Συγχρόνως ὁ ταγματάρχης Μίσετ ἔσπευσε δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Ἦτον, κατὰ τὴν 26ην Ἰανουαρίου 1805, νὰ πληροφορήσῃ αὐτὸν, ὅτι εἶχε κατορθώσει δι' ἀπεσταλμένου του νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Χαμητ πασᾶ, ὅστις εὕρισκετο εἰς τὴν ἐπαρχίαν Φαγιούμ τῆς Κάτω Αἰγύπτου. Εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Μίσετ ὁ Χαμητ εἶχεν ἐπιδώσει ἐπιστολὴν, ἀπευθυνομένην πρὸς τὸν Ἦτον ⁴, μετάφρασιν δὲ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὁ Μίσετ

1. Ἴδε ἐπιστολὴν τοῦ ἐν Λισσαβῶνι προξένου τῆς Μ. Βρεττανίας Ἰακώβου Γκάμπιερ (James Gambier) πρὸς τὸν ἐν Λισσαβῶνι πρόξενον τῶν Η.Π.Α. Γουλιέλμον Τζέρβις (William Jarvis), σταλείσαν τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1805 (Κ η ο κ, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 281).

2. Ἴδε ἐπιστολὴν τοῦ ὑποπροξένου τῆς Μ. Βρεττανίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Σαμουήλ Μπρίγκς (Samuel Briggs) πρὸς τὸν Κυβερνήτην τοῦ ἀμερικανικοῦ πολεμικοῦ «Ἄργος» Ἰσαὰκ Χάλλ (Isaac Hull) (Κ η ο κ, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 306 - 307).

3. Αὐτόθι.

4. Ἴδε ἐπιστολὴν τοῦ ἐν Καΐρῳ προξένου τῆς Μ. Βρεττανίας ταγματάρχου Ἐ. Μίσετ

ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ἦτον. Περαιτέρω ὁ Μίσετ ἐπροθυμοποιεῖτο νὰ ἀποστείλῃ μῆνυμα πρὸς τὸν Χαμῆτ διὰ νὰ πληροφορήσῃ αὐτόν, ὅτι ὁ Ἦτον διέτριβεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μπεχέρας τῆς Αἰγύπτου καὶ νὰ προσκαλέσῃ τὸν ἐξόριστον πασᾶν, ἵνα σπεύσῃ πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἦτον¹.

Προφανῆς ὄθεν καθίσταται, ὅτι οἱ Βρεττανοὶ ἐνεργῶς ἀνεμγνύοντο εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν Ἀμερικανῶν ἀνὰ τὴν Μεσόγειον. Συγχρόνως μάλιστα δὲν περιορίζοντο εἰς τὴν παντὶ τρῶπῃ διευκόλυνσιν τῶν ἐνεργειῶν καὶ κινήσεων τοῦ Ἦτον, ἀλλὰ καὶ κατέβαλλον πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν Ἀμερικανῶν εἰς ζητήματα γενικωτέρας φύσεως, ἐμφανιζόμενοι διὰ τῶν ἐνεργειῶν των ὡς προασπιστὰι τῶν ἀμερικανικῶν συμφερόντων ἐν Μεσογείῳ. Ἡ τελευταία αὕτη διαπίστωσις ἐπιβεβαιοῦται ἐξ ἐπιστολῆς, ἀποσταλείσης ἐκ μέρους τοῦ Βρεττανοῦ Κυβερνήτου τῆς Μάλτας Μπῶλ πρὸς τὸν στόλαρχον τῆς ἀμερικανικῆς μοίρας τῆς Μεσογείου Σαμουήλ Μπάρρον (Samuel Barron) τὴν 19ην Μαρτίου 1805². Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὁ Μπῶλ ἐσώκλειεν ἀντίγραφον σημειώματος, ἀποσταλέντος εἰς αὐτόν ὑπὸ τοῦ ἐν Μάλτᾳ ἀντιπρέσβεως τῆς Τουρκίας. Διὰ τοῦ σημειώματος τούτου ὁ Τοῦρκος ἀντιπρέσβυς διεμαρτύρετο, λέγων, ὅτι πλοῖα ὑπὸ τουρκικὴν σημαίαν εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ τῆς ἀμερικανικῆς μοίρας τῆς Μεσογείου, οἱ δὲ ἐπιβαίνοντες τούτων εἶχον συλληφθῆ ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν³. Ὁ Τοῦρκος ἀντιπρέσβυς ἀπέστειλε τὸ προαναφερθὲν σημείωμα εἰς τὸν Κυβερνήτην τῆς Μάλτας, ἀφοῦ, ὡς ἰσχυρίζετο, εἶχε προηγουμένως διαμαρτυρηθῆ πρὸς τὸν Γενικὸν Πρόξενον τῶν Η.Π.Α. ἐν Ἀλγερίῳ Λήαρ, χωρὶς ὅμως νὰ λάβῃ οὐδεμίαν ἀπάντησιν ἐκ μέρους ἐκείνου. Οὕτω ὁ Μπῶλ ἐπροθυμοποιεῖτο, ὅπως ἐξυπηρετήσῃ τοὺς Ἀμερικανούς, λέγων, ὅτι εὐχαρίστως θὰ διεβίβαζεν ἀπάντησιν ἐκ μέρους τοῦ στολάρχου Μπάρρον πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέσῳ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγγλοῦ πρέσβεως⁴.

Πράττων ταῦτα ὁ Μπῶλ ἀπλῶς ἀνταπέδιδεν ἐξυπηρετήσεις πρὸς τοὺς Βρεττανούς ἐκ μέρους τῶν Ἀμερικανῶν, οἵτινες ἐφρόντιζον νὰ τηροῦν τὸν κυβερνήτην τῆς Μάλτας ἐνήμερον ἐπὶ ζητημάτων ἀπομένων τῶν ἀνὰ τὴν Μεσόγειον, ἰδίᾳ δὲ ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Βορείου Ἀφρικῆς βρεττανικῶν συμφερόντων. Οὕτω τὴν 22αν Νοεμβρίου 1804 ὁ γενικὸς ἐν Μεσογείῳ πρόξενος τῶν Η.Π.Α. Τομπιάς Λήαρ ἐπληροφῶρει δι' ἐπιστολῆς του τὸν

(E. Misset) πρὸς τὸν Γ. Ἦτον, ἀποσταλείσαν ἐκ Ρωσέτης τὴν 26ην Ἰανουαρίου 1805 (Κποχ, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 307 - 308).

1. Αὐτόθι.

2. Κποχ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 427.

3. Αὐτόθι.

4. Αὐτόθι.

Μπώλ, ὅτι ἐπανάστασις εἶχεν ἐκραγῆ εἰς Κωνσταντίνην, ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ τῆς Ἀλγερίας, στρεφομένη κατὰ τοῦ Ντέη τῆς Ἀλγερίας καὶ ὅτι οἱ ἐπαναστάται εἶχον συγκεντρώσει στράτευμα 30.000 ἀνδρῶν¹. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐνδιέφερε τὸν Μπώλ ἦτο, ὅτι, κατὰ τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας εἶχε συγκεντρώσει ὁ Λήαρ, οἱ ἐπαναστάται ἐν Κωνσταντίνῃ ἐτέλουν ὑπὸ τὰς διαταγὰς Γάλλων ἀξιωματικῶν καὶ ἐβοηθοῦντο εἰς τὸ ἔργον τῶν ὑπὸ Γάλλων μηχανικῶν, ἔτι δὲ πλέον, ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐπαναστατῶν εὐρίσκετο εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως², ἥτις ἐσκόπευεν, ὡς εἶναι εὐνόητον, νὰ χρησιμοποίησῃ αὐτὸν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων τῆς Γαλλίας εἰς βάρος βεβαίως τῶν συμφερόντων τῆς Ἀγγλίας ἀνὰ τὴν Β. Ἀφρικὴν³.

Συγχρόνως ὁ Ἦτον, ὅστις, ὡς προαναφέρθη, συνειργάζετο στενῶς μετὰ τῶν εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ Κάϊρον προξένων τῆς Ἀγγλίας ἐνημέρωσε τὸν Μπώλ δι' ἐπιστολῆς του, σταλείσης ἐκ Καΐρου⁴, ἐπὶ τῆς κρατούσης εἰς Ἀλεξάνδρειαν, Ρωσέτην καὶ Κάϊρον καταστάσεως ὡς καὶ ἐπὶ τῶν διαθέσεων τῶν κατοίκων τῶν πόλεων τούτων ἐναντι τῶν Ἀγγλῶν. Συμφώνως πρὸς τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ Ἦτον πρὸς τὸν Μπώλ οἱ κάτοικοι τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ρωσέτης ἀνέμενον μετ' ἀνυπομονησίας τὴν ἀφίξιν τῶν Ἀγγλῶν εἰς Αἴγυπτον⁵, ἣ ὁποία κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐμαστιζέτο ὑπὸ τῆς ληστείας καὶ ἐτέλει ἐν ἀναρχίᾳ, ἐνῶ ἐμαίνετο ὁ μεταξὺ Μамελοῦκων καὶ τουρκικῶν στρατευμάτων τοῦ Κυβερνήτου τῆς Αἰγύπτου Χουρσὴτ πασᾶ πόλεμος καὶ οἱ ἄγριοι Ἀραβες τῆς ἐρήμου ἐλυμαίνοντο ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν ὑπαιθρον χώραν⁶. Περαινῶν τὴν πρὸς τὸν Μπώλ ἐπιστολὴν του ὁ Ἦτον ἔγραφεν, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Αἰγύπτου προετίμων, ὅπως τελοῦν ὑπὸ ἀγγλικὴν ἢ ὑπὸ γαλλικὴν κατοχὴν⁷.

1. Ἴδε ἐπιστολὴν τοῦ ἐν Ἀλγερίᾳ ἐδρεύοντος γενικοῦ προξένου τῶν Η.Π.Α. ἐν Μεσογείῳ Τομπία Λήαρ (Tobias Lear) πρὸς τὸν Κυβερνήτην τῆς Μάλτας Ἀλέξανδρον Μπώλ, ἀποσταλείσαν ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Βαλέτας τῆς νήσου Μάλτας τὴν 22αν Νοεμβρίου 1804 (Κ π ο χ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 157).

2. Αὐτόθι.

3. Ὁ Ναπολέων διὰ τῆς κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἐκστρατείας του (1798 - 1801) εἶχεν ἀποβλέπει εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας τοῦ Νείλου, διὰ τῆς ὁποίας ἀφ' ἐνὸς μὲν θὰ ἀπέκοπτε τὴν Ἀγγλίαν ἐκ τῶν εἰς Δ. Ἰνδίας ἀποικιῶν τῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ κατέφερε δεινὸν πλήγμα κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπορίου εἰς Ἀνατολήν. Εὐνόητον ἄρα, ὅτι ἡ Αἴγυπτος καὶ γενικώτερον ἡ Β. Ἀφρικὴ ἀπετέλει ζωτικώτατον χῶρον διὰ τὰ συμφέροντα τὸσον τῆς Ἀγγλίας, ὅσον καὶ τῆς Γαλλίας.

4. Ἴδε ἐπιστολὴν Γ. Ἦτον πρὸς Ἀλέξανδρον Μπώλ, ἀποσταλείσαν ἐκ Καΐρου τὴν 13ην Δεκεμβρίου 1804 (Κ π ο χ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 190).

5. Αὐτόθι.

6. Κ π ο χ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 191.

7. Ἴδε ἐπιστολὴν Γ. Ἦτον πρὸς Ἀλέξανδρον Μπώλ, ἀποσταλείσαν ἐκ Καΐρου

Ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς Ἀγγλοαμερικανικῆς συνεργασίας κατὰ τὸ 1805 ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν τῶν Η.Π.Α. διεβίβασε κατὰ τὴν 19ην Ἀπριλίου 1805 ἔγγραφον διαταγὴν πρὸς τὸν στόλαρχον τῆς ἐν Μεσογείῳ ἀμερικανικῆς μοίρας Ἐδουάρδον Πρέμπλ¹. Ἐκ τοῦ κειμένου τῆς διαταγῆς ταύτης σαφῶς ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν τῶν Η.Π.Α. ἀπέδιδεν ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν μετὰ τῶν Βρεττανῶν συνεργασίαν τῶν Η.Π.Α. ἐν Μεσογείῳ, ὡς ἐκ τούτου δὲ διέτασσε τὸν Πρέμπλ, ὅπως, εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν καὶ παντὶ τρόπῳ, προσπαθῆ νὰ παρέχῃ πᾶσαν ὑπηρεσίαν πρὸς τὰς βρεττανικὰς ἀρχὰς τῆς Μάλτας. Ἐξ ἄλλου ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν τῶν Η.Π.Α. ἀνεγνώριζε πλήρως τὰς ὑπὸ τοῦ Μπῶλ παρασχεθείσας πρὸς τὴν ἀμερικανικὴν μοῖραν τῆς Μεσογείου ὑπηρεσίας. Πληροφορίας περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας εἶχον προσφέρει αἱ βρεττανικαὶ ἀρχαὶ τῆς Μάλτας ὁ Ἀμερικανὸς Ὑπουργὸς ἐλάμβανε μέσῳ τῶν πρὸς αὐτὸν ἀναφορῶν τοῦ στολάρχου Πρέμπλ. Πράγματι ὁ Πρέμπλ εἶχεν ἐπανειλημμένως τονίσει εἰς ἀναφοράς του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ναυτικῶν τῶν Η.Π.Α., ὅτι ὁ Μπῶλ εἶχε παντοιοτρόπως διευκολύνει τὰς κινήσεις τῆς ἀμερικανικῆς μοίρας καὶ ἀποτελεσματικῶς βοηθήσει τοὺς Ἀμερικανοὺς κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῶν Η.Π.Α.² Εἰς μίαν δὲ τῶν ἀναφορῶν του πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν τῶν Η.Π.Α., κατὰ τὴν 10ην Ἀπριλίου 1805, ὁ Πρέμπλ ἀνέφερεν, ὅτι ὁ Μπῶλ εἶχεν ἐκφράσει πρὸς αὐτὸν τὴν ἐπιθυμίαν του, ὅπως ἀγοράσῃ ἕξ Ἀμερικῆς δύο ἀκάτους ἀπαραιτήτους διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν βρεττανικῶν ἀρχῶν τῆς Μάλτας. Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀναφορᾶς ταύτης τοῦ Πρέμπλ ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν τῶν Η.Π.Α. ἔγραφε πρὸς τὸν Ἀμερικανὸν στολάρχον, ὅτι ὄχι μόνον οὐδεμίαν ἀντίρρησιν εἶχεν ὡς πρὸς τὴν ἀποστολὴν τῶν δύο ἀκάτων εἰς τὸν Μπῶλ, ἀλλ' ὅτι ἐξ ἀντιθέτου ἐθεώρει ὑποχρέωσίν του, ὅπως φροντίσῃ

τὴν 13ην Δεκεμβρίου 1804 (Κ π ο χ, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 192). Ὁ Ναπολέων, πολιτικώτατα φερόμενος ἐναντι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τῶν Αἰγυπτίων, διεκήρυττεν, ὅτι τὰ γαλλικὰ στρατεύματα εἶχον εἰσβάλει εἰς Αἴγυπτον διὰ νὰ ἀπελευθερώσουν τοὺς Αἰγυπτίους ἐκ τῆς στυγνῆς τυραννίας τῶν Μαμελοῦκων ἀθηνῶν των. (Ἴδε René et Georges Cattaui, Mohamed - Aly et l'Europe, Paris 1950, σ. 19 ὡς καὶ De la Jonquiere, Histoire de l'Empire Ottoman, tomes II, Paris 1913, tome I, σ. 323) Οἱ Γάλλοι ὁμως στρατιῶται διέψευσαν κατὰ τὸν χεῖριστον τρόπον τὰ ἐξαγγελώμενα ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, προβάντες εἰς διαρπαγὰς καὶ λεηλασίας ἐν Αἰγύπτῳ. Συγκρίνοντες δὲ οἱ Αἰγύπτιοι τοὺς Γάλλους μετὰ τῶν Ἀγγλῶν ἔλεγον χαρακτηριστικῶς «Οἱ Ἀγγλοὶ καταβάλλουν τὸ ἀντίτιμον δι' ὅ,τιδήποτε ἀγοράζουν, ἐνῶ οἱ Γάλλοι οὐδὲν ἀντίτιμον καταβάλλουν, ἀρπάζοντες τὰ πάντα» (Κ π ο χ, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 192).

1. Ἴδε ἔγγραφον διαταγῆς τοῦ Ὑπουργοῦ Ναυτικῶν τῶν Η.Π.Α. πρὸς τὸν στολάρχον τῆς ἐν Μεσογείῳ ἀμερικανικῆς μοίρας Ἐδουάρδον Πρέμπλ (Edward Preble), σταλὲν ἐξ Η.Π.Α. τὴν 19ην Ἀπριλίου 1805 (Κ π ο χ, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 522).

2. Αὐτόθι.

διὰ τὴν ταχείαν ἀποστολὴν τούτων εἰς ἀνταπόδοσιν τῶν προσφερθεισῶν ὑπὸ τῶν βρεττανικῶν ἀρχῶν τῆς Μάλτας ὑπηρεσιῶν πρὸς τὴν ἀμερικανικὴν μοῖραν τῆς Μεσογείου¹. Ἐπὶ πλέον ὁ Ἄμερικανὸς ὑπουργὸς ἀπέστειλεν ὁδηγίαν πρὸς τὸν Πρέμπλ ἐν σχέσει πρὸς τὸν τρόπον ἀγορᾶς, ἐξοπλισμοῦ καὶ ἐπανδρώσεως τῶν προαναφερθεισῶν ἀκάτων, οὕτως ὥστε αὐταὶ νὰ παρεδίδοντο εἰς ἀρίστην κατάστασιν εἰς τὰς βρεττανικὰς ἀρχὰς τῆς Μάλτας².

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῆς ὡς ἄνω ἐπιστολῆς τοῦ Ὑπουργοῦ Ναυτικῶν τῶν Η.Π.Α. πρὸς τὸν Πρέμπλ, ἦτοι τὴν 27ην Ἀπριλίου 1805 μεικτὴ δύναμις ἀποτελουμένη ἐκ τετρακοσίων περίπου Ἀράβων, τριάκοντα τεσσάρων Ἀμερικανῶν τῶν σωμάτων τῶν πεζοναυτῶν καὶ πυροβολητῶν καὶ ἐκ τριάκοντα ὀκτῶ Ἑλλήνων³ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν Ἦτον καὶ Χαμὴτ κατέλαβε τὴν μεγίστης σημασίας διὰ τὸν ἀνεφοδιασμόν τῆς Τριπολίτιδος πόλιν Δάρνην τῆς Κυρηναικῆς. Διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Δάρνης οἱ Ἀμερικανοί, ἐπιτυχόντες τοῦ ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ των, ἦτοι τοῦ ἐξαναγκασμοῦ τοῦ πασᾶ τῆς Τριπολίτιδος, ὅπως ὑπογράψῃ μετὰ τῶν Η.Π.Α. νέαν συνθήκην εἰρήνης, ἀπέσυρον τὰς ναυτικὰς των δυνάμεις ἐκ Μεσογείου⁴.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθεισῶν σχέσεων μεταξύ Ἀμερικανῶν καὶ Ἀγγλῶν κατὰ τὰ ἔτη 1804 - 1805 ἀνά τὸν χῶρον τῆς Μεσογείου ἐμφαίνεται, ὅτι ἀποτελεσματικὴ ὑπῆρξεν ἡ βοήθεια, τὴν ὅποιαν οἱ Βρεττανοὶ προσέφερον εἰς τοὺς Ἀμερικανοὺς καὶ μάλιστα κατὰ τὴν πλέον κρίσιμον καμπὴν τῶν σχέσεων τῶν τελευταίων πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Τριπολίτιδος Γιουσούφ πασᾶν. Ἄνευ τῶν διευκολύνσεων, τὰς ὁποίας εἶχον παράσχει οἱ Βρεττανοὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Καῖρῳ πρόξενοι πρὸς τὸν Ἦτον ἴσως νὰ εἶχε καταστῆ ἀδύνατος ἢ ὑπὸ τοῦ τελευταίου ἀνεύρεσις τοῦ Χαμὴτ πασᾶ καὶ ἡ διοργανώσις τῆς ἐκστρατείας, ἥτις ἀπέληξεν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν κατάληψιν τῆς Δάρνης.

Ἐξ ἄλλου, ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑποπρόξενος τῆς Μ. Βρεττανίας Μπρίγκς εἶχεν ἐνισχύσει, ὑπὸ μορφήν δανείου, τὸν Ἦτον διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ ἀπαραιτήτου πρὸς ἀντιμετώπισιν ὑπὸ τοῦ τελευταίου τῶν ἀναγκῶν τοῦ στρατεύματός του καὶ μάλιστα τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν αἱ ἐκκλήσεις τοῦ Ἦτον πρὸς τὴν Κυβέρνησιν του περὶ ἀποστολῆς εἰς αὐτὸν 1000 ἀνδρῶν

1. Αὐτόθι.

2. Αὐτόθι.

3. Ἴδε ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ ἡμερολογίου τοῦ Γ. Ἦτον ὑπὸ ἡμερομηνίαν 8ης Μαρτίου 1805 (Κ η ο χ), ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 398 - 399).

4. Ἴδε Σ τ σ ι τ σ ὠ ν η, Ἡ Ἐξωτερικὴ Πολιτικὴ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ἐναντι τῆς Τριπολίτιδος (1795 - 1805), Ἀθῆναι 1968, σσ. 112 - 117.

τοῦ σώματος τῶν πεζοναυτῶν μετὰ πολεμοφοδίων καὶ χρημάτων οὐδὲν εἰσηκούοντο.

Πράττοντες τὰ ὡς ἄνω ἐκτεθέντα οἱ Βρεττανοὶ ἠλπίζον, ἀναμφιβόλως, ὅτι θὰ προσεταιρίζοντο τὸ νεοπαγὲς τότε κράτος τῶν Η.Π.Α. εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν τῆς ἐπικρατήσεως ἀνά τὴν Μεσόγειον κατὰ τῆς Γαλλίας τοῦ Ναπολέοντος, ὅστις ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐκδίωξιν τῶν φοβερωτέρων δι' αὐτὸν κατὰ θάλασσαν ἐχθρῶν, τῶν Ἑγγλων, ἐξ Ἀνατολικῆς Μεσογείου. Ἐὰν δὲ ὁ Βοναπάρτης κατάρθωνε νὰ ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ του, τὸ πλῆγμα θὰ ἦτο φοβερόν διὰ τὴν θαλασσοκράτειρα Βρεττανίαν, διότι αὕτη θὰ ἀπεκόπτετο, ὡς προανεφέρθη, ἐκ τῶν εἰς Δ. Ἰνδίας ἀποικιῶν της. Δέον πάντως νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ Βρεττανία ἐν μέρει ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ της, καθ' ὅσον αἱ Η.Π.Α. ναὶ μὲν ἐτάχθησαν παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ἑγγλίας κατὰ τῆς Γαλλίας, ἐτήρησαν ὁμως τυπικῶς οὐδετερότητα, βοηθοῦντες κρυφίως κατὰ θάλασσαν τοὺς Ἑγγλους, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ Βρεττανίας καὶ Γαλλίας ἀνά τὴν Μεσόγειον.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΑΛΟΚΩΣΤΑ

Εἰς τὸ φεγγάρι

Χαρὰ τῆς πρώτης μου ζωῆς, φεγγάρι ἀγαπημένο,
σὺ δὲν πονεῖς, ἐγὼ πονῶ
γιατὶ ψηλὰ στὸν οὐρανὸ
κρεμιέσαι λυπημένο;

Ἐσὺ ποὺ χρύσωνες τῇ γῇ καὶ ἐμάγευες τὸ κῆμα,
γιατὶ μοῦ εἴχρεις φῶς πικρὸ,
σὰ τὰ φωτῆς ἓνα νεκρὸ
ποὺ κοιτεται στὸ μνήμα;

Φεγγάρι! στὸ βασίλειο σου μὴ κατοικοῦν ἄγγελοι
καὶ ὁ ἄγγελός μου κατοικεῖ;
Μή, φίλημα πικρὸ ἀπὸ κεῖ,
τῇ λάμπι σου μοῦ στέλλει;

Τὸ φῶς σου ἂν εἶναι φίλημα, μυστήριον χυμένο
ἀπὸ τοῦ γιοῦ μου τὴν ψυχὴ,
ὦχ, ἄκουσέ μου μιὰν εὐχή,
φεγγάρι ἀγαπημένο!

Ἦχ, λάβε αὐτὸν τὸν στεναγμὸ καὶ πέ του «δὲν φοβᾶται
ἄλλην ὁ νοῦς μου συμφορὰ —
κάθε μου πόθος καὶ χαρὰ
στὸ χῶμα του κοιμᾶται».

Αὐτά, φεγγάρι, σοῦ ζητῶ καὶ πέ του, ἂν σ' ἐρωτήσῃ
πότε θὰ παύσουν οἱ καημοί,
δταν μιὰν ἀχτίδα σου χλωμῇ
τὴν πλάκα μου φωτίσῃ.

Σ Ο Λ Ω Μ Ι Κ Α

α') ΓΕΝΙΚΑ. — Ἄν ἡ ἔρευνα καὶ ἡ μελέτη τῶν πηγῶν ἑνὸς ποιητῆ ἀποτελεῖ σημαντικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν παρακολούθηση τῆς αἰσθητικῆς ἐξέλιξης καὶ γιὰ τὴν ἔρμηνεῖα τοῦ ἔργου του, γιὰ τὸν Σολωμὸ μὰ τέτοια ἀνάγκη παρουσιάζεται ἀκόμη πῶς ἐπιτακτικὴ. Καὶ τοῦτο, ὄχι μόνον γιὰ τὴ μορφή του ἀναγνωρίζουμε τὸν ἄνθρωπο ποῦ μᾶς κληροδότησε πολὺτιμες ὑποθήκες, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ μερικῶν ἀπὸ τὰ προβλήματα ποῦ τὸν ἀπασχόλησαν, ἡ λύση δὲν ἔχει προωθηθῆ πέρα ἀπὸ τὸ σημεῖο, ὅπου ἐκεῖνος τὰ ἄφησε.

Περὶσσότερο ἀπὸ τις κλασσικὲς ἢ τις ξενικὲς ἐπιδράσεις στὸν Σολωμὸ μᾶς ἐνδιαφέρουν οἱ νεοελληνικὲς, ἀφοῦ ἡ προσφορὰ τους στὴ δημιουργία τοῦ σολωμικοῦ ἐκφραστικοῦ ὄργανου εἶναι ἀμεσώτερη. Καὶ εἶναι πραγματικὰ συγκινητικὴ ἡ παρακολούθηση τοῦ ἀγῶνα τοῦ ποιητῆ μέσα ἀπὸ τὰ αὐτόγραφα του, ποῦ μὲ τὴ δημοσίευσή τους δίνουν τώρα τὴν εὐκαιρία νὰ μελετηθῆ καλύτερα τὸ ἔργο του καὶ νὰ ἀνιχνευθοῦν μὲ ἀκρίβεια πολλὲς ἀπὸ τις καταβολὲς τῆς ἐκφραστικῆς του. Παράλληλα μ' αὐτὲς τις διακριβώσεις ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρει καὶ ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο οἱ καταβολὲς, καὶ κυρίως οἱ νεοελληνικὲς — «Ἐρωτόκριτος», «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ», «Ἰμπέριος καὶ Μαργαρώνα», «Ἐβραιοπούλα τῆς Μαρκάδας», δημοτικὰ τραγοῦδια ἢ κλπ. — μπαίνουν στὸ σολωμικὸ ἔργο, γιὰ τὴ μᾶς φανερώνει τις διαθέσεις καὶ τις τάσεις, ποῦ προσανατολίζουν τὸν ποιητὴ πρὸς ὀρισμένους κατευθύνσεις σὲ διάφορες ἐποχὲς τῆς δημιουργίας του.

Θὰ ἦταν ἀφύσικο γιὰ τὸν Σολωμὸ νὰ μὴν εἶχε συγκινηθῆ καὶ ἀπὸ τὴ Βοσκοπούλα. Ἡ μαρτυρία τοῦ Διαλόγου δείχνει πολλὴν ἀγάπη :

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ : Ἄμῃ αὐτοὶ ἦσαν ἀμαθέστατοι ὄλοι.

ΠΟΙΗΤΗΣ : Ἦταν καὶ ὁ Χριστόπουλος, ὅπου εἶναι κάθε ἄλλο παρὰ ἀμαθέστατος, γράφει μὲ τις λέξεις αὐτῶν.

1. Βλ. Ἐμμ. Κ. Χατζηγιακουμῆ, Νεοελληνικαὶ πηγαὶ τοῦ Σολωμοῦ. Κρητικὴ λογοτεχνία - Δημῶδη μεσαιωνικὰ κείμενα - Δημοτικὴ ποίησις. Ἐν Ἀθήναις 1968.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ : Καὶ αὐτὲς οἱ λέξεις...

ΠΟΙΗΤΗΣ : Καὶ αὐτὲς οἱ λέξεις εἶναι οἱ ἴδιες, μὲ τὲς ὁποῖες βρῖσκω γραμμμένη τῆ Βοσκοπούλα, ποίημα ὁποῦ δὲν εἶναι γυναῖκα νὰ μὴ γνωρίζη, καὶ ἔχει στὴ ράχη του χρόνους διακόσιους¹.

Ἐπάρχουν στὸ κρητικὸ ποίημα μερικὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, ποῦ δὲ θὰ μπορούσαν ν' ἀφήσουν ἀδιάφορο τὸ Σολωμό. Μιὰ προσεχτικὴ ἀναζήτηση θὰ φέρη στὸ φῶς μερικὰ σημεῖα ἐπαφῆς καὶ θὰ ἐπιτρέψη τὴ διατύπωση ὀρισμένων παρατηρήσεων.

β) ΒΟΣΚΟΠΟΥΛΑ - ΠΡΩΤΑ ΝΕΑΝΙΚΑ. — Ὁ «Θάνατος τοῦ βοσκοῦ» καὶ ὁ «Θάνατος τῆς ὄρφανῆς» εἶναι ποιήματα ποῦ δὲν μποροῦν νὰ ἔξεταστοῦν χωριστὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Θὰ μπορούσε νὰ τὰ χαρακτηρίση κανεὶς παραλλαγές πάνω στὸ ἴδιο θέμα. Καὶ τὰ δύο εἶναι βγαλμένα ἀπὸ τὴν ἴδια ποιητικὴ διάθεση, ἡ ὁποία, μολονότι μᾶς ὀδηγεῖ στὴν περιοχὴ τοῦ ἰταλικοῦ ἀρκαδισμοῦ, ἐδῶ προβάλλεται χάρη στὶς προτροπές μιᾶς ἐλληνικῆς μεταγραφῆς του. Γιατὶ καὶ τὰ δύο εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴ Βοσκοπούλα καὶ τῆς ὀφείλουν ὄχι λίγα. Στοιχεῖα ποῦ συνηγοροῦν σ' αὐτὴ τὴ διαπίστωση εἶναι τὰ ἑξῆς :

1. — Τὸ κοινὸ θέμα τῶν δύο ποιημάτων καὶ τοῦ κρητικοῦ εἰδυλλίου. Θάνατος βοσκοῦ ἢ βοσκοπούλας. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις εἶναι κοινὴ ἡ ἀντιμετώπισή του. Ὁ θάνατος παρουσιάζεται σὰν μιὰ διακοπὴ τοῦ νήματος τῆς ζωῆς, χωρὶς ὑπερβατικὲς προεκτάσεις. Γιὰ τὴ Βοσκοπούλα ὁ τρόπος αὐτὸς δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίζη. Ὁ πόθος τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἔλλειψη μεταφυσικῆς, ποῦ τόσες φορές βρίσκεται ἀντιμέτωπὴ μὲ τὴν ἀπειλὴ τοῦ θανάτου, θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς κρητικῆς ποίησης. Στὸν Σολωμὸ δμως, ποῦ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ γράφει τόσους θρησκευτικὸς ἰταλικὸς στίχους, τὸ ξένο στοιχεῖο δὲν εἶναι δυσδιάκριτο.

2. — Ἡ εἰκόνα τοῦ βοσκοῦ καὶ τῆς κόρης, ποῦ περιπλανιοῦνται μονάχοι μὲ μοναδικὴ συντροφιά τὸ ἀρνὶ τους² :

*Ποῦ πρὸς τὸ βράδυ πάντοτε μονάχη ἐπερπατοῦσε
Κί' εἶχε κοντά της ἐν' ἀρνὶ ποῦ τὴν ἀκολουθοῦσε.*

(«Ὁ θάνατος τῆς ὄρφανῆς»)

1. Διονυσίου Σολωμοῦ Ἔπαντα, τόμος δεῦτερος, Πεζὰ καὶ Ἰταλικά. Ἐκδόση - Σημειώσεις Λίνου Πολίτη, [Ἀθήνα] 1955, σ. 22.

2. Γ. Θ. Ζώρα, Ἐπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Β', Ἀθήνα 1959, σ. 105. Παρόμοιες εἰκόνας ὑπάρχουν καὶ ἄλλου στὸν Σολωμὸ (πρβλ. Στυλιανοῦ Ἀλεξίου, Ἡ Βοσκοπούλα, Κρητικὸ εἰδύλλιο τοῦ 1600, κριτικὴ ἔκδοση, Ἡράκλειο 1963, σ. νε'): Διονυσίου Σολωμοῦ, Ἔπαντα, ὀ.π., σ. 155 καὶ 242.

*Τὸ προβατάκι τ' ἄσπρο τὸ μπολιάρι
ὀπού 'χα τσῆ κερῶς μου ἀμπολιάρει,
ἐκείνο μόνο νά 'χω μετὰ μένα,
νά πηαίνωμε τὰ δυὸ συντροφιασμένα'.*

(στ. 449 - 452)

3. — Ἡ εἰκόνα τῆς σπηλιάς στὸ «Θάνατο τοῦ βοσκοῦ» :

*Νά μία βοσκοῦλα στὸ βουνὸ πὸν κάθεται καὶ κλαίει
καὶ τὰ παράπονα ἢ σπηλιά γλυκὰ τὰ ματαλέει*

ἀντιστοιχεῖ στὴ σπηλιά, ὅπου κατοικεῖ ἡ βοσκοπούλα τοῦ κρητικοῦ ἔργου². Τὸ δίστιχο φέρνει στὸ νοῦ ἀνάλογες εἰκόνες τῆς Βοσκοπούλας, πὸν παρουσιάζουν τὴν κόρη ἄγρυπνη στὴ σπηλιά νά κλαίῃ γιὰ τὴν ἀπουσία τοῦ βοσκοῦ :

*'Ολημερνὶς κι ὀληνυκτὶς νά κλαίγη,
χίλια κακὰ τσῆ μοίρας τση νά λέγη [...]
Πολλὲς φορὲς στὸν ἔπνο τση ἐξυπάτο,
ἀμοναχὴ τζη ἐμίλειε κ' ἐδηγάτο.*

(στ. 361 - 62 καὶ 369 - 70)

Δὲν εἶναι καθόλου συνηθισμένο σὲ βουκολικὰ ἔργα σπηλιά νά χρησιμεύῃ ὡς κατοικία βοσκοπούλας. Ἴσως ἡ παρουσία τῆς ἐδῶ νά ὀφείλεται στὸ δυτικὸ πρότυπο τοῦ κρητικοῦ ἔργου, ὅπου τὴ θέση τῆς βοσκοπούλας κατεῖχε κάποια θεότητα τῶν ὀρέων, πιθανότατα Νύμφη³.

4. — Ἡ ἀρχικὴ πρόθεση τοῦ Σολωμοῦ ἦταν νά γράψῃ τὸ «Θάνατο τῆς ὀρφανῆς» στὸ μέτρο τῆς Βοσκοπούλας. Οἱ στίχοι τοῦ πρώτου σχεδιάσματός του εἶναι σὲ ἑνδεκασύλλαβο⁴. Ἡ ἐπήρεια τοῦ κρητικοῦ ἔργου

1. Κατὰ τὴν ἔκδοση Στυλιανοῦ Ἀλεξίου, ὀπ.π.

2. Βλ. Στυλιανοῦ Ἀλεξίου, ὀπ.π., σ. νε'.

3. Α. Πολίτη, Τὸ πρότυπο τῆς «Βοσκοπούλας», Νέα Ἐστία, τ. 59 (1956), σ. 299. Τοῦ Ἰδίου, Ποιμενικὴ ποίηση καὶ δράμα στὴν Κρήτη (ὁμοιότητες καὶ διαφορὲς μὲ τὰ ἰταλικά), Θεάτρο, Μῆης - Αὐγουστος 1966, σ. 32.

4. *κερκὶκὴ ψαλμωδία μεσ τα λαγγάδια
αντισκομενι αφ τῆ φορῆ της βρεινυς
σαν αποκιμυμένη εἶνε στα χορτα
πεσμου θίμασε εκηνί την πεδουλα
που απαντίξαμε επερίσί εἶς τ'[α δασί] ακρογιάλι
ορεοστεφανομενι απο μερτουλα?*

κ τον απρίλι αρχινισε να ψαλλι

(Διονυσίου Σολωμοῦ Ἀυτόγραφα Ἔργα. Ἐπιμέλεια Λίνου Πολίτη, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 92 καὶ 588).

είναι έδώ έμφανεστερη. Στην όριστική του μορφή τó ποίημα άπλώνεται σέ δεκαπεντασύλλαβο. Είναι φανερή ή έπιθυμία τού Σολωμού νά προσδώσει στόν ποιμενισμό του δημοτικότεροη έκφραση¹.

Έπειτα άπό αύτή τή διαπίστωση θά μπορούσαμε, όχι βέβαια χωρίς κάποιες έπιφυλάξεις, νά προσδιορίσουμε άλλη μιάν άναφορά τής Βοσκοπούλας μέσα στο σολωμικό έργο, ρητή αύτή τή φορά. Στο «Κάκιωμα» οί δύο πρώτες στροφές έχουν ως έξης :

*Πλέον δέν έρχομαι στο βρέφος
Ώραιότητες γεμάτο,
Σάν τριαντάφυλλο δροσάτο
Όποδ άνοίγει άδγερινό.*

*Όχι, πλέον δέ θέλω νάλλθω,
Ότε άν έξαφνα άρχινήση
Λιπηρά νά τραγουδήση
Τή βοσκούλα στο βουνό.*

Στήν πρώτη δημοσίευση τού ποιήματος² ό τελευταίος στίχος τής δεύτερης στροφής είναι γραμμένος όπως και οί άλλοι. Ό Πολυλάς όμως στήν έκδοσή του τόν τυπώνει με άραιά στοιχεία, πράγμα πού δείχνει ότι ό Σολωμός άναφέρεται έδώ σέ τραγούδι με τίτλο «Η βοσκούλα στο βουνό».

Ποιό άραγε νά 'ναι τó τραγούδι αύτό; Μήπως ό «Θάνατος τού βοσκουδ», πού άρχίζει με τó στίχο «Νά μία βοσκούλα στο βουνό...»; (άπ' αύτόν τόν συσχετισμό χρονολογούμε τó «Κάκιωμα»). Ή άλλο έννοεί έδώ ό ποιητής;

Θά πρέπει νά άποκλείσουμε τήν άποψη ότι στο «Κάκιωμα» ό Σολωμός έννοεί τó «Θάνατος τού βοσκουδ»³. Πρώτα γιατί δέ μάς έχει συνηθίσει σέ τέτοιου είδους άναφορές. Δύσκολα θά μπορούσαμε νά φανταστούμε τόν

1. Για τά δημοτικά στοιχεία στα ποιήματα αυτά βλ. Έμμ. Κ. Χατζηγιακουμή, όπ.π., σ. 150 - 152. Άς σημειωθεί ότι τόσο στο «Θάνατος τού βοσκουδ» (στ. 9 - 10), όσο και στή Βοσκοπούλα (στ. 325 - 332), ύπάρχει τó προμήνυμα τού θανάτου.

2. «Πανδώρα», τόμ. 8 (1857 - 58), σ. 404.

3. «Γιά τó ποίημα αύτό θά είχα νά προσθέσω ότι, όσο κι άν ή άπόλυτη χρονολογική τάξη είναι άνέφικτη σ' αύτά τά έργα τού Σολωμού, όρθά ό Πολυλάς έβαλε τó «Κάκιωμα», μετά τή «Βοσκοπούλα» [τό «Θάνατος τού βοσκουδ»], άφού αύτή μνημονεύεται στο «Κάκιωμα» (Κ. Θ. Δημαρά, Στίχοι τού Σολωμού και άλλα κείμενα σχετικά, Ό Έραμιστής, τόμ Α' (1963), σ. 10). «Έδώ άνήκει σίγουρα και τó «Κάκιωμα», και μάλιστα μετά τόν «Θάνατος τού βοσκουδ», άν ή βοσκούλα στο βουνό τού 8ου στίχου άναφέρεται στόν πρώτο στίχο τού τραγουδιού αύτού: Νά μία βοσκούλα στο βουνό πού κάβεται και κλάει (Λίνου Πολίτη, Γύρω στο Σολωμό, Άθήνα 1958, σ. 79, σημ. 1).

ποιητή, πού ή αυτοκριτική του δύναμη δυνάστευε τόσο τις δημιουργικές του προθέσεις, να μιλά έτσι για ποίημα δικό του. Ήξερε πώς δέν ήταν παρά ένα σχεδιάσμα, μιὰ γλωσσική δοκιμή και τίποτε παραπάνω. Μās τὸ λέει ἄλλωστε και ὁ ἴδιος ἔπειτα ἀπὸ λίγο σ' ἓνα γράμμα στὸ φίλο του Στέλιο Μιχαλίτση : «Μὴν ἀμελήσης, σὲ παρακαλῶ, στείλε αὖριο ἓνα γράμμα γιὰ τὸν Μουστοξύδη, νὰ γράψῃ ὅσο μπορεῖ πιὸ γρήγορα σὲ ὅποιον εἶναι ἀνάγκη στὴ Γαλλία, γιὰ νὰ μὴν τυπωθῆ κανένας ἀπὸ τοὺς στίχους μου πού τοῦ ἔδωσε ὁ Λοδοβίκος, γιατί αὐτὸ θὰ μὲ δυσαρεστούσε πάρα πολὺ και δὲ θὰ τοῦ τὸ συχωροῦσα. Εἶναι στίχοι πού αὐτοσχεδίασα στὸ σπῆτι τοῦ καημένου τοῦ δασκαλάκου και γιὰ τὸν πολὺ κόσμον εἶναι περίφημοι. Χρειαζόνται ὅμως ἄλλα πράγματα τώρα, γιὰ νὰ δεῖξουμε τις ἱκανότητες πού ἔχει ἡ γλώσσα. Κι' ἔξω ἀπ' αὐτὸ δὲ θέλω νὰ περάσῃ κανενὸς ἀπ' τὸ μυαλό, πὼς τὴν ὥρα πού νικοῦν οἱ δικοί μας στὸ Μαραθῶνα, ἐγὼ κάθομαι και τραγουδῶ γιὰ ἓνα βοσκόπουλο ξαπλωμένο πάνω στὸ νεκροκρέβατο. Τέλος πάντων ὑποχρέωσέ τον μὲ δλα σου τὰ δυνατὰ νὰ μὴν ἀφήσῃ μὲ κανένα τροποῖ νὰ τυπωθοῦν»².

Λόγοι αἰσθητικοὶ κυρίως και πατριωτικοὶ κάνουν τὸν Σολωμὸ ν' ἀγωνιᾷ και νὰ προσπαθῆ ν' ἀποτρέψῃ τὴ δημοσίευση τοῦ «Θανάτου τοῦ βοσκού» και ἄλλων νεανικῶν στίχων του.

Ἀπεναντίας ὅλες οἱ ἐνδείξεις ὁδηγοῦν στὴν ὑπόθεση ὅτι στὸ «Κάκιωμα» ὁ Σολωμὸς μιλά γιὰ τὴ Βοσκοπούλα : Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν συσχετισμὸ, πού ὁδηγεῖ στὴν ἴδια χρονολογικὴ τοποθέτηση («Θάνατος τοῦ βοσκού» - «Κάκιωμα») και τὴ διαπίστωση ὅτι ἡ Βοσκοπούλα, πού εἶχε τέτοια διάδοση και ἔξω ἀπὸ τὴν Κρήτη³, δέν τὸν ἄφηνε ἀδιάφορο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἓνα ἄλλο κοινὸ στοιχεῖο εἶναι ἡ λυπηρὴ ἐκβαση τόσο τῆς «Βοσκούλας στὸ βουνό» («λυπηρὰ νὰ τραγουδήσῃ») ὅσο και τῆς Βοσκοπούλας.

Ἄσχετα μὲ αὐτὰ, τὸ γράμμα τοῦ Σολωμοῦ στὸν Μιχαλίτση εἶναι ἰδιαίτερα ἀξιοπρόσεχτο και συγκινητικό. «Χρειαζόνται ὅμως ἄλλα πράγματα

1. Ἡ ὑπογράμμιση τοῦ Σολωμοῦ.

2. Ἡ ἐπιστολή, στὰ Ἰταλικά, γράφτηκε τὸν Αὐγουστο τοῦ 1824. Ἡ μετάφραση εἶναι τοῦ Α. Πολίτη. Πληροφορίες τοῦ ἴδιου γιὰ τὸ γράμμα αὐτὸ βλ. στὴν Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση, τόμ Δ' (1949), σ. 159 και 168 - 69. Βλ. και τοῦ ἴδιου, Ὁ Σολωμὸς στὰ γράμματά του, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἐστίας, σ. 19. Λοδοβίκος εἶναι ὁ Στράνης. Τὰ ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ φαίνεται πὼς ἦταν νὰ δημοσιευθοῦν στὴ συλλογὴ τοῦ Φωριέλ. Ὅταν ὁ ποιητὴς γράφει τὸ γράμμα, ὁ πρῶτος τόμος τοῦ Φωριέλ εἶχε κίολας κυκλοφορήσει.

3. Γιὰ τὴ διάδοση τῆς Βοσκοπούλας και τις δημοτικὲς παραλλαγὲς της βλ. Ἐμμ. Ι. Δουλιγέρακη, Δημοτικαὶ παραλλαγαὶ τῆς «Ἐρωφίλης» και τῆς «Βοσκοπούλας», Κρητικὰ Χρονικά, τόμ. Γ' (1956), σ. 53 κέ.

τώρα για να δείξουμε τις ικανότητες που έχει η γλώσσα». Αδτή η αναφορά του ποιητή στο έργο του, κάτι σαν απολογισμός (Αύγουστος 1824), δείχνει ταυτόχρονα και μιάν απόφαση : ν' απαλλαγῆ ὀριστικά ἀπό τις ἐκφραστικές ἀφέλειες, που κυριαρχοῦσαν στους στίχους τῆς πρώτης νεανικῆς περιόδου. Φαίνεται τώρα ν' ἀποκηρύσσει τὰ μέχρι τὸν Ὕμνο¹ ποιήματά του. Ὁ Ὕμνος, που τὸν τυπώνει καὶ τὸν κυκλοφορεῖ ἀνεπιφύλακτα, ἂν εἶναι μιὰ προσφορά στὸ ἔθνικὸ ζήτημα, εἶναι ταυτόχρονα καὶ μιὰ πρώτη ἐπίσημη γλωσσικὴ ἐξέταση. Τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἐνθαρρυντικά. Τώρα οἱ διεκδικήσεις πολλαπλασιάζονται, μαζί τους ὁμως ἀρχίζει καὶ ἡ ἀγωνία. Θὰ μπορέσει νὰ φανερώσει τις ικανότητες τῆς γλώσσας μας; Ἡ φράση τῆς ἐπιστολῆς δὲ δείχνει βέβαια μιὰ κατασταλαγμένη αἰσθητικὴ ἀπόφαση, δηλώνει ὁμως τὴν προοπτικὴ ἑνὸς νέου προβληματισμοῦ. Τῆ στιγμῆ αὐτῆ δουλεύει τὸ ποίημα γιὰ τὸν Μπαῖρον καὶ τὸν «Λάμπρο»². Μιὰ ματιὰ στις αὐτοκριτικὲς σημειώσεις τοῦ πρώτου δείχνει πόσο καταλυτικὲς ἀρχίζουν νὰ εἶναι οἱ νέες ἐπιδιώξεις. Ὅσο γιὰ τὸν «Λάμπρο», ἔμεινε γιὰ πάντα ἀπόσπασμα. Ἡ ἀρχικὴ ἰδέα δὲν ξεπέρασε κατὰ πολὺ τὸ στάδιο τῶν σκόρπιων στίχων καὶ τῶν πεζῶν ἰταλικῶν σχεδιασμάτων.

γ') ΒΟΣΚΟΠΟΥΛΑ - ΛΑΜΠΡΟΣ. — Ἰγνη τῆς Βοσκοπούλας διακρίνουμε καὶ στὸν «Λάμπρο» Τὰ δύο ἀντίστοιχα ἀποσπάσματα κυριαρχοῦνται ἀπὸ τὴν ἴδια δραματικὴτητα. Στὴ Βοσκοπούλα ὁ βοσκὸς μόλις ἔχει πληροφορηθῆ τὸν τραγικὸ θάνατο τῆς ἀγαπημένης του καὶ βρίσκεται σὲ φοβερὴ ἀπελπισία. Στὸν «Λάμπρο» ὁ ἥρωας κατέχεται ἀπὸ παρόμοια ἀπόγνωση ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψη τῶν πεθαμένων παιδιῶν του :

*Δὲ θέλω νὰ σφαγῶ, μὰ θέλω ζήσει
γιὰ νὰ ἔχω πόνους, πόνους καὶ λαχτάρους
καθημερινὸ καημὸς καὶ λιγωμάρες.*

*Μὰ θεὸ νὰ ζιῶ καὶ θὰ νὰ παραδέσσω
χιλίες φορὲς τὴν ὥρα νὰ ποθαίνω
τὰ ὄρη, τὰ χαράκια νὰ μὲ φάσι
καὶ νὰ ἔναι ἡ κατοικιά μου μὲς στὰ δάση.*

(Βοσκοπούλα, στ. 434 - 440)

III

*Συκώνεται καὶ πέρνει τὴν πεδιάδα
σχίζει ἔρμαϊς καὶ βοννά σχίζει λαγκάδια*

1. Τὸν «Ὕμνο» καὶ τὸ «Εἰς τὸ θάνατο τοῦ Λόρδ Μπαῖρον» τὰ ἀγαποῦσε πολὺ, ἤθελε μάλιστα νὰ τὰ στείλῃ στὸν Γκαίτε (Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση, ὁπ.π., σ. 170).

2. Α. Πολίτη, Γύρω στὸ Σολωμό, ὁπ.π., σ. 80.

ἴστα μάτια του εἶναι μάβρη ἢ πρασινάδα
τὰ νερά καὶ τὰ δέντρα εἶναι μαυράδια
χύνεται καὶ μὲ τέτοια ὀγληγοράδα
μόλον ποῦ δὲ θεωρεῖ παρὰ σκοτάδια
[ὅπου ἔλεγεσ μηπῶς καὶ τοῦ θανάτου]
[ὁ Ἄγγελος μὲ βία τρέχει κοντά του]

112

Κάλιο νάθελε αὐτὸς τὸν κατατρέξι
καὶ τῇ ζωῇ τοῦ μάβρον νὰ τοῦ πάψη
πλέον ἡμέρα ὄχι πλέον δὲν εἶχε φέξι
τοὺς καῦμοὺς τῆς ψυχῆς νὰ τοῦ ξαλείψη
ἕναν θάνατον μόνον εἶχε τρέξει [sic]¹
τᾶθλια τὰ κόκαλατον νάναπάψη
κάλιο ! ἐνῶ σταῖς ἐρμιαῖς ποῦ ἐπεριπάτει
τὸν φθάνον χίλιοι, ἀλοίμονον ! θανάτοι.

113

Γιατὶ ἐνῶ περπατεῖ καὶ παραδέρνει
ὄπου δὲν εἶν παρὰ νερά, κλονάρια
ὁ παραλοῖσμός ὀμπρός του φέρνει
τᾶθλια τοῦ κριματός του ἀπομεινάρια...².

(Σολωμός, Λάμπρος)

Στὴν ἐξέλιξη τῶν δύο χωρίων διακρίνουμε κοινὰ σημεῖα καὶ κοινὸς ἐκφραστικὸς τρόπος. Ἐπειτα ἀπὸ τὸ θάνατο τῆς κόρης ὁ βοσκὸς ἔχει πιά μείνει μόνος γιὰ πάντα. Τὸ ἴδιο καὶ τοῦ Λάμπρου

γιὰ πάντα πιά ἡ ψυχὴ του ἔμεινε ἐρμη³.

Ὁ Λάμπρος σὲ κατάσταση παραφροσύνης περιπλανιέται στὰ λαγκάδια καὶ τὰ βουνὰ παρακαλώντας τὸν Ἄγγελο τοῦ θανάτου νὰ τοῦ δώσῃ τὸ τέλος, γιατί ὁ πόνος ποῦ τοῦ προσφέρει ἡ ζωὴ εἶναι ὀδύνη χιλίων θανάτων μαζί. Καὶ στὴ Βοσκοπούλα βρισκόμαστε στὴν ἐπίκληση τῆς τιμωρίας. Ἡ ἐδῆνη τοῦ βοσκῆ γιὰ τὸ θάνατο τῆς κόρης δὲν μπορεῖ ν' ἀντισταθμιστῇ μ' ἕναν ἀπλό θάνατο. Ἡ τιμωρία πρέπει νὰ εἶναι πολὺ πιὸ ὀδυνηρὴ. Κι αὐτὴν μόνον στὴν ἀδιάκοπη περιπλάνηση στὰ βουνὰ καὶ στὰ χαράκια θὰ τῇ βρῆ, ὄπου κάθε ὄρα θὰ τοῦ δίνει τὸ θάνατο χίλιες φορές.

1. στρέξει(,)

2. Διονυσίου Σολωμοῦ Αὐτόγραφο Ἔργα, ὀπ. π., σ. 22 - 23. Οἱ στροφές αὐτές εἶναι γραμμένες ἀπὸ χέρι ἀντιγραφέα. Πρβλ. καὶ τὸ πρῶτο σχεδιάσμα τους (σ. 12).

3. Ὀπ. π., σ. 22 (110).

Ἡ ἀλληλοεξάρτηση φαίνεται καθαρότερα ἀπὸ τὴν παραβολὴ τῶν στίχων :

Βοσκ. γιὰ νὰ ἴχω πόνους, πρίκες καὶ λαχτάρες
καθημερινὸ καημὸς καὶ λιγωμάρες
Λάμπρος πλέον ἡμέρα ὄχι πλέον δὲν εἶχε φέξη
τοὺς καῦμους τῆς ψυχῆς νὰ τοῦ ξαλείψη

Βοσκ. τὰ ὄρη, τὰ χαράκια νὰ μὲ φάσι
καὶ νὰ ἴναι ἡ κατοικία μου μὲς στὰ δάση
Λάμπρος συγκώνεται καὶ πέρνει τὴν πεδιάδα
σχίζει ἐρμαῖς καὶ βοννά σχίζει λαγκάδια

Βοσκ. μὰ θεὸ νὰ ζιῶ καὶ θεὸ νὰ παραδέρω
χιλίες φορές τὴν ὥρα νὰ ποθαίνω
Λάμπρος γιὰτὶ ἐνῶ περπατεῖ καὶ παραδέρνει
τὸν φθάνον χίλιοι, ἀλοίμονον ! θανάτοι

Καὶ μόνο ἡ λεκτικὴ καὶ ἐκφραστικὴ ἀντιστοιχία τῶν τελευταίων στίχων θὰ ἀρκοῦσε γιὰ νὰ ἀποδείξη τὴν ἐξάρτηση τοῦ «Λάμπρου» ἀπὸ τοὺς στίχους αὐτοὺς τῆς «Βοσκοπούλας». Δὲ χρειάζεται νὰ ἀναφερθοῦμε στὴν ἀφομοιωτικὴ καὶ μεταπλαστικὴ ἰκανότητα τοῦ Σολωμοῦ. Τὸ «καθημερινὸ καημὸς» ἀποδίδεται μὲ τὸ «ἡμέρα δὲν εἶχε φέξη τοὺς καῦμους τῆς ψυχῆς νὰ τοῦ ξαλείψη». Γιὰ τὴν ἀπελπισία τοῦ Λάμπρου χρησιμοποιεῖ τὸ «παραδέρω», καθὼς καὶ τὴν ἐκφραση «χίλιοι θανάτοι»¹ γιὰ νὰ ἐξαντλήσῃ τὴ φοβερὴ τιμωρία.

1. Ἡ ἐκφραση εἶναι κοινὴ στὴν κρητικὴ λογοτεχνία :

Χίλιες καὶ πλιότερες φορές τὴν ὥραν ἀποθαίνω
(Ἐρωτόκριτος Δ 533. Πρβλ. καὶ Γ 1234, Δ 248, 491, 1464, Ε 497)

Γιὰ τούτη θάνατους πικροὺς χίλιους τὴν ὥρα παίρνω
(Πανώρια Α 112)

Καὶ στὸν Βηλαρᾶ :

*Τί θελὰ εἰπῆ ἓνας θάνατος κοντὰ σέ χίλιους ἄλλους
Στοῦ χωρισμοῦ σου τίς στιγμὲς θανάτους πιὸ μεγάλους !*
(Ἄπαντα Ἰωάννου Βηλαρᾶ, ἐπιμελεία Γεωργίου Ἀχιλ. Βαβαρέτου,
Ἄθῆναι [1935], σ. 21).

Πρβλ. καὶ τὸν γνωστὸ στίχο τῶν Ἐλευθέρων Πολιορκημένων :

Ὅποιος πεθάνῃ σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.

Στήν ίδια χειρόγραφη σελίδα με τὸ πρῶτο σχεδιάσμα τῶν παραπάνω στροφῶν τοῦ «Λάμπρου» ὑπάρχει καὶ τὸ δίστιχο :

*μεσα η καρδιαμον ἐγενικε κοματια
και πως για μενα εχως ἀλοῦ τα μάτια ¹*

Τὸ δίστιχο αὐτό, γραμμένο χωριστὰ στήν κάτω ἀριστερὴ γωνία τῆς σελίδας, δὲν ἔχει καμμιά νοηματικὴ σχέση με τοὺς ὑπόλοιπους στίχους, στοὺς ὁποίους ἄλλωστε ὁ ποιητὴς μιλά σὲ τρίτο ἐνικὸ πρόσωπο. Ὅπως φαίνεται, εἶχε γραφῆ στὴ θέση αὐτὴ γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῆ, κατὰ τὴ συνήθεια τοῦ Σολωμοῦ, σὲ κατάλληλη περίπτωσι ². Ἐπειδὴ παρόμοια δίστιχα ὑπάρχουν καὶ στὴ Βοσκοπούλα :

*Στρέφομαι καὶ θεωῶ τη μες στὰ μάτια
κ' ἐρεάγην ἢ καρδιά μου τρία κομμάτια*

(στ. 17 - 18)

*Λέγω τση : «Τὰ γλυκιά σου δμορφα μάτια
ἐκάμαν τὴν καρδιά μου τρία κομμάτια»*

(στ. 101 - 102)

συμπεραίνουμε πὼς ἀπὸ αὐτὴν ἔχει ἀντληθῆ, μολονότι ὁ τόπος εἶναι κοινὸς στὰ δημῶδη ἔργα ³, ἐφόσον, ὅπως ἀναφέραμε, βρίσκεται στήν ίδια χειρόγραφη σελίδα, ὅπου συναντήσαμε ἴχνη τοῦ κρητικοῦ ποιήματος.

1. Διονυσίου Σολωμοῦ Αὐτόγραφα Ἔργα, ὄπ. π., σ. 12, Α 31 - 32.

2. Γιὰ τὴ συνήθεια αὐτὴ τοῦ Σολωμοῦ βλ. Ἐμμ. Κ. Χατζηγιακουμῆ, ὄπ. π., σ. 114 καὶ 119.

3. Στὴν «Πανῶρια» :

*Ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖνος ὁ φτωχός, ὅπου τὰ δνὸ σου μάτια
μοῦ ἐκαμασίνε τὴν καρδιά χίλιες φορές κομμάτια.*

(Γ 545)

Στὸ ἀκριτικὸ ἔπος :

*Βλέπει καὶ τὴν στοχάζεται εἰς πρόσωπον καὶ 'μάτια
ἢ καρδιά του ἀφ' τὴν πληγὴν ἐγεινεν τρία κομμάτια.*

(Collection de Romans Grecs en langue vulgaire et en vers [...] par Spyridon P. Lambros, Paris 1880, σ. 178).

Στὰ δημοτικὰ τραγούδια :

*Δύο ἀστέρια σ' λαμπηρὰ εἶναι τὰ δνὸ σου μάτια
Ποῦ ποιὸν κυττάζουν, τὴν καρδιά τοῦ κάνουν δνὸ κομμάτια.*

(Passow, σ. 505, 229).

*Ὅλα τὰ μάτια, μάτια 'ναι, μ' ἔχει καὶ μαῦρα μάτια
ὅπου ραγίζουν τὲς καρδιὲς καὶ κάμνουν τὲς κομμάτια.*

(Ἀναστ. Βρόντη, Ροδιακὰ [Ἀθήναι] 1939, σ. 94, ἀρ. 34. Πρβλ. Ἐμμ. Κ. Χατζηγιακουμῆ, ὄπ. π., σ. 153).

δ') ΛΑΜΠΡΟΣ - ORLANDO FURIOSO. — Για πρώτη φορά στον «Λάμπρο» ο ποιητής αρχίζει να προβληματίζεται σοβαρά με τις πηγές του. Αυτό δεν είναι άσχετο με τις νέες αισθητικές βλέψεις του. Για έναν μέτριο τεχνίτη μιά τέτοια αναζήτηση δε θα μπορούσε να ξεφύγει από το διάγραμμα της λεξιθρίας. Για τον Σολωμό η προσφυγή στις πηγές υπαγορεύεται από ζωτικές ανάγκες. Γιατί, αν σκοπός ενός ποιητή είναι η αναγωγή του γλωσσικού δυναμικού σε αισθητικές και ουσιαστικές κατακτήσεις, γι' αυτόν ταυτόχρονη επιδίωξη ήταν και η κατάκτηση της επιθυμητής γλωσσικής επάρκειας.

Ἡ σολωμική τεχνική ακολουθεῖ βέβαια ἐργαστηριακοὺς κανόνες, ἀποτέλεσμα τῆς προσπάθειας γιὰ μιὰν ἀπόλυτη αισθητικὴ καταξίωση τῶν ἐμπνεύσεων. Ἡ βοήθεια τῆς θησαυρισμένης πείρας τοῦ παρελθόντος σ' αὐτὴ τὴν προσπάθεια φτάνει σὲ ὑψηλοὺς δεῖχτες. Γι' αὐτὸ ἡ προσφυγή, ταυτόχρονα, σὲ δύο πηγές γιὰ τὴν ἐπιτυχέστερη ἔκφραση ἐνὸς παρόμοιου μοτίβου δὲν πρέπει νὰ μᾶς παραξενεύη.

Νομίζω ὅτι γιὰ τὴν περιγραφὴ τῆς περιπλάνησης τοῦ Λάμπρου ὁ ποιητής, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Βοσκοπούλα, χρησιμοποίησε καὶ τὸν Ariosto¹:

*Fugge tra selve spaventose e scure
Per lochi inabitati, ermi e selvaggi;
Il mover delle frondi e di verzure
Che di cerri sentia, d'olmi e di faggi
Fatto le avea con subite paure
Trovar di qua e di là strani viaggi;
Ch'ad ogni ombra veduta in monte o in valle
Temea Rinaldo aver sempre alle spalle².*

Ἡ ὁμοιότητα τῶν στίχων αὐτῶν τοῦ Orlando Furioso (ἡ φυγὴ καὶ ἡ περιπλάνηση τῆς Angelica στὶς ἐρημιές) καὶ τῆς στροφῆς 111 τοῦ «Λάμπρου» εἶναι τόσο στενὴ, ὥστε δὲ δικαιολογεῖται μόνο ἀπὸ τὴ

Πρβλ. καὶ τὸ μεταγενέστερο τετράστιχο τοῦ Σολωμοῦ :

*Ἡ καρδιά μου 'νε κομάτια
κ' ἀχ ! τὸ μάτι δε βαστά
να το βλέπουν τὸσα ματια
κι' ἀλλὰ τὸσα φοτερά.*

(Διονυσίου Σολωμοῦ Αὐτόγραφο Ἔργα, δπ. π., σ. 490).

1. Με τὸν θαυμασμό τοῦ μαθητῆ πρὸς τὸν διδάσκαλο μιᾶ γιὰ τὸν Ariosto στὶς σημειώσεις τοῦ Ὑμνου παραθέτοντας καὶ δύο παραδειγματικούς στίχους ἀπὸ τὸν Orlando Furioso.

2. Orlando Furioso, Canto I, 33.

χρήση του ίδιου στροφικού συστήματος. Δεν είναι μόνο τὸ κοινὸ μοτίβο, ἢ κίνηση τῶν δύο δεκάστιχων, ὁ ρυθμὸς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκπληκτικὴ ἀντιστοιχία στὴ διάρθρωσή τους, ποῦ, μαζί με τις ὅμοιες εἰκόνες καὶ λέξεις, μᾶς ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ἐνὸς ἀναγκαστικοῦ συσχετισμοῦ. Θὰ μπορούσε νὰ χωρίση κανεὶς τις δύο στροφές σὲ τρία μέρη, ποῦ περικλείουν ἀντίστοιχο περιεχόμενο :

1. *Fugge tra selve spaventose e scure*
Per lochi inabitati, ermi e selvaggi

Συκιάσεται καὶ πέρνει τὴν πεδιάδα
σχίζει ἐρμιαῖς καὶ βουνὰ σχίζει λαγκάδια

2. *Il mover delle frondi e di verzure*
Che di cerri sentia, d'olmi e di faggi
Fatto le avea con subite paure
Trovar di qua e di là strani viaggi

Ἵστὰ μάτια του εἶναι μάβρη ἢ πρασινάδα
τὰ νερά καὶ τὰ δέντρα εἶναι μαυράδια
χύνεται καὶ με τέτοια ὀγληγοράδα
μόλον ποῦ δὲ θωρεῖ παρὰ σκοτάδια

3. *Ch'ad ogni ombra veduta in monte o in valle*
Temea Rinaldo aver sempre alle spalle

ὄπου ἔλεγεσ μπῶς καὶ τοῦ θανάτου
ὁ Ἄγγελος με βία τρέχει κοντά του

Εἶναι φανερὴ ἡ ὁμοιότητα τῶν εἰκόνων στὸ πρῶτο δίστιχο, ὅσο καὶ στὸ τετράστιχο ποῦ ἀκολουθεῖ : τὰ κλαδιὰ τῶν δέντρων καθὼς σαλεύουν στὸ φύσημα τοῦ ἀνέμου μοιάζουν με μαυρὲς σκιές (ombre) τρομάζοντας τὴν Angelica, ποῦ νομίζει ὅτι τὴν κυνηγοῦν καὶ προσπαθεῖ ἀπεγνωσμένα νὰ ξεφύγη ἀπ' ἐδῶ κι ἀπ' ἐκεῖ. Καὶ στὰ μάτια τοῦ Λάμπρου «τὰ νερά καὶ τὰ δέντρα εἶναι μαυράδια». Ὅμως «μόλον ποῦ δὲν θωρεῖ παρὰ σκοτάδια», χύνεται γρήγορα σὰν τὸν κυνηγημένο, ποῦ προσπαθεῖ νὰ ξεφύγη. Ἰδιαιτέρα πρέπει νὰ ὑπογραμμιστῇ ἡ χρῆση τῆς ἴδιας λέξης στὸ τέλος τοῦ τρίτου στίχου (*verzure - πρασινάδα*) καὶ ἡ κατακλείδα τῆς περιγραφῆς, ποῦ εἰσάγεται με ὁμοιότροπη ἔκφραση (*che - ὄπου*), γιὰ ν' ἀκολουθήσῃ καὶ στὰ δύο χωρία ἢ παρομοίωση με τὴν εἰκόνα τοῦ κυνηγημένου, τῆς κοπέλλας ποῦ νομίζει πῶς τρέχει πίσω τῆς ὁ Rinaldo, καὶ τοῦ Λάμπρου, ποῦ θὰ ἔλεγεσ πῶς προσπαθεῖ νὰ ξεφύγη ἀπὸ τὸν Ἄγγελο τοῦ θανάτου.

Ὡστόσο ἡ στροφή 112 με τις οἰκειοποιήσεις τῶν στίχων τῆς Βοσκο-

πούλας δὲν ὑπάρχει στὸ ἀπόσπασμα τοῦ «Λάμπρου», ποὺ δημοσίεψε ὁ ποιητὴς στὴν Ἰόνιο Ἀνθολογία, ἐνῶ ἡ προηγούμενη (111) μὲ τὶς ἀπηχησεις τοῦ Ariosto παρουσιάζεται παραλλαγμένη. Τὴν ἐξήγηση μᾶς τὴ δίνει ὁ ἴδιος ὁ Σολωμὸς μὲ μιὰν ἰδιόχειρη σημείωση στὸ χειρόγραφο.

Ξαναδουλεύοντας τὴ στροφή 111 ἀνακαλύπτει μιὰν ἀνακολουθία : τὸ περιεχόμενο τῶν δύο τελευταίων στίχων τῆς ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ μέχρι τὴ στιγμή ἐκείνη αἰσθήματα τοῦ Λάμπρου¹. Ἀναγκάζεται λοιπὸν νὰ τὸ ἀλλάξῃ :

*Κι ἀκόμα λέει πὼς κνηγιέται, ἀκόμα
Τὰ βαμπάκια τοῦ χάρου ἀκούει στὸ στόμα².*

Μιὰ τέτοια ἀλλαγὴ ὅμως ἀφήνει μετέωρη τὴν ἐπόμενη στροφή (112), ποὺ ἡ ἐξάρτησή της ἀπὸ τὸ δίστιχο αὐτὸ εἶναι οὐσιαστικὴ, μὲ φυσικὸ ἐπακόλουθο τὴν ἀφαίρεσή της, καθὼς καὶ τὴν ἀφαίρεση τῆς ἀμέσως ἐπόμενης (113), ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἐπεξήγηση τῆς προηγούμενης.

Θὰ ἦταν παρανόηση τῶν αἰσθητικῶν διαθέσεων τοῦ Σολωμοῦ, ἂν ἕναν τέτοιο τρόπο ἐργασίας τὸν ὀνομάζαμε κειμενοδιφία. Γιὰ τὸν ποιητὴ ὁ κίνδυνος νὰ ἐξατμιστῇ ἡ ἔμπνευση μὲ μιὰ τέτοια χρονοτριβὴ σὲ λεκτικὲς καὶ ἐκφραστικὲς ἀναζητήσεις δὲν ὑπάρχει. «Ξέρω νὰ κυριαρχῶ τὴν ἔμπνευση ποὺ μὲ κυριαρχεῖ»³, λέει κάπου. Ἡ τόσο ἐπίμονη καὶ κοπιαστικὴ ἐπεξεργασία δὲν κάνει νὰ ἀπονεκρωθοῦν οἱ προθέσεις του. Ἡ ζωντάνια τῆς ἀρχικῆς σύλληψης δὲν ἀτονεῖ ἀλλὰ μένει ἀκέρια, θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς γίνεται δυνατώτερη ἀπὸ τὰ βιώματα ποὺ τῆς δίνει ὁ ἐκφραστικὸς ἀγώνας. Ἄσχετα ἂν στὸ τέλος ὁ ποιητὴς νιώθει τὸν ἑαυτὸ του νὰ λυγίξῃ.

Ἐποχὴ ὑπογραμμίστηκε ἔντονα ὁ βυρωνισμὸς τοῦ «Λάμπρου». Ἴσως δὲν ἔγινε, ὅσο ἔπρεπε ἀναλυτικὰ, λόγος γιὰ τὸν ἰταλισμὸ του, ποὺ ξεπερνᾷ κατὰ πολὺ τὴν ἀπλὴ στιχουργικὴ καὶ μορφικὴ ἀνταπόκριση ἀγγίζοντας τὴ μεταγραφὴ τοῦ ἰταλικοῦ ὕφους. Στὸ ἐρώτημα, τί εἶναι αὐτὸ ποὺ σώζει τὸ ποίημα πολιτογραφώντας το στὸν κορμὸ τῆς ἐθνικῆς μας παράδοσης, θὰ ἀπαντοῦσε κανεὶς ἀνενδοίαστα : ἡ γλῶσσα. Μὲ τὸν «Λάμπρο» ὁ Σολωμὸς μᾶς δείχνει γιὰ πρώτη φορὰ «τίς ἰκανότητες ποὺ ἔχει ἡ γλῶσσα» μας. Ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ἀδεξιότητες καὶ ὀδηγημένη σὲ μιὰν ὑψηλὴ ἐκφραση, εἶναι μιὰ οὐσιαστικὴ κατάρκτηση τῆς ποιητικῆς μας γλῶσσας, ἔπειτα ἀπὸ τὸ χάσμα ποὺ ἀκολούθησε τὴ σιωπὴ τῆς κρητικῆς ποίησης. Καὶ στὴν

1. «Qualche altra cosa per tor via la contradizione che vi saria dopo il desiderio che mostra dell'inferno». Διονυσίου Σολωμοῦ Αὐτόγραφα Ἔργα, ὀ.π., σ. 22).

2. Ἰόνιος Ἀνθολογία, Α' (1834), σ. 29.

3. Σὲ γράμμα τοῦ 1825 (Λ. Π ο λ ι τ η, Ὁ Σολωμὸς στὰ γράμματά του, ὀ.π., σ. 21).

κατάκτηση αυτή ὁ Σολωμὸς δὲ θὰ μπορούσε νὰ φτάση, ἂν δὲν εἶχε ἔγκαιρα ἀντιληφθῆ τὸ δρόμο ποῦ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ. Ὁ «Λάμπρος» διασώζεται χάρι στὴν στήριξη τοῦ δημιουργοῦ του στὴ νεοελληνικὴ παράδοση. Γιατὶ οἱ ὑπέρογκες ξενικὲς ἐπιδράσεις θὰ τὸν εἶχαν συντρίψει, ἂν δὲν στρεφόταν γιὰ νὰ ἀντλήσῃ δυνάμεις στὶς πηγὰς τοῦ νεοελληνικοῦ ποιητικοῦ λόγου¹.

1. Γιὰ τὴν παρουσία στὰ χειρόγραφα τοῦ «Λάμπρου» τῶν ἔργων τῆς νεοελληνικῆς παράδοσης καὶ κυρίως τοῦ Ἐρωτόκριτου βλ. Ἐμμ. Κ. Χατζηγιακουμῆ, ὁ.π., σ. 32 - 51, 105 - 107, 113 - 115, 116 - 123.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΑΝΑΣΣΗΣ ΚΑΙ ΚΑΙΣΑΡΙΟΣ ΔΑΠΟΝΤΕΣ

Ἦδη πολλάκις ἐλέχθη¹ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς² ὑπῆρξεν εἰς ἕκ τῶν πλέον ἀναγινωσκομένων συγγραφέων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ μεταβυζαντινοὺς χρόνους, ὡς τοῦτο μαρτυροῦν τὰ πολυπληθῆ ἐν χειρογράφοις ἀντίγραφα τῶν ἔργων τούτου, καὶ δὴ τῆς *Χρονικῆς Συνόψεως*, καὶ ἡ χρησιμοποίησις στίχων ταύτης ὑπὸ μεταγενεστέρων τοῦ Μανασσῆ συγγραφέων.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ Καισάριος (Κωνσταντῖνος) Δαπόντες³ ἐγνώριζε καλῶς τὸν συγγραφέα Μανασσῆν, ἐξετίμα τοῦτον τὰ μάλιστα καὶ ἐχρησιμοποίησεν αὐτολεξεῖ στίχους τοῦ Βυζαντινοῦ ποιητοῦ ἐν τῷ ἐν

1. Κ. Κροὺμβάχερ, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, τόμ. Α (1897), σελ. 765.

2. Περὶ τοῦ συγγραφέως Κ. Μανασσῆ ὡς καὶ περὶ τῆς Χρονικῆς Συνόψεως καὶ τῶν πολυπληθῶν χειρογράφων αὐτῆς ἰδὲ G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, *Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkenvölker*, 2a έκδοσις 1958, σελ. 354· M. E. Colonna, *Gli storici bizantini dal IV al XV secolo*, I, *Storici profani*, Napoli 1957, σελ. 78-80· O. d. Lam psidis, *L'édition critique de la Chronique de Constantin Manassès*, Actes du XIIe Congrès International des Études Byzantines, τόμος 2ος, Βελιγράδιον 1964, σελ. 373-375. Διὰ τὴν μέχρι τοῦδε ἔρευναν ἐπὶ τῆς Χρονικῆς Συνόψεως ἰδὲ Ὁδ. Λαμψίδου, Ἱστορία τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου καὶ τῶν ἐκδόσεων τῆς Χρονικῆς Συνόψεως τοῦ Κ. Μανασσῆ, «Ὁ Βιβλιόφιλος», 13 (1959) τεύχ. 1-2, σελ. 3-8.

3. Περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Κ. Δαπόντε ἰδὲ Δ. Πασχάλη, *Καισάριος Δαπόντες (1714-1784)*, Θεολογία 13 (1935), σελ. 224-250 καὶ Ν. Βέη, *Σεισμολογικά ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Κ. Δαπόντε*, Τριακονταπενταετηρίδος τοῦ καθηγητοῦ Ν. Κρητικοῦ (1907-1942), 1944, Μέρος 2ον, Ἐπιστημονικαὶ πραγματεῖαι ΧΧΙV, σελ. 243-275. Τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ Κ. Δαπόντε ἔρευνᾷ ἀπὸ τινος χρόνου ὁ κ. Εὐθ. Σουλογιάνης, ὅστις θὰ δημοσιεύσῃ καὶ ἔκτενῆ περὶ τοῦ θέματος τούτου πραγματείαν. Ὁ αὐτὸς ἔρευνητῆς ἐν τῷ περιοδικῷ «Παρνασσός», Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 1967, ἐδημοσίευσε μελέτημα ὑπὸ τὸν τίτλον «*Καισάριον Δαπόντε, Κανὼν περιεκτικὸς πολλῶν ἐξαιρέτων πραγμάτων*», τὸ ὅποιον μερικῶς ἐπῆρξε καὶ θέμα τῆς ἀνακοινώσεως αὐτοῦ εἰς τὸ 13ον Διεθνὲς Συνέδριον τῶν Βυζαντινολόγων τῆς Ὁξφόρδης τὸ 1966.

Λειψία έκδοθέντι τὸ 1766 ἔργῳ «Καθρέπτῃς Γυναικῶν»¹. Πράγματι ἐν σελίδι 392, ὑπὸ τῆς ταυτοπαθείας πιθανῶς ὑποκινούμενος, παραθέτει ὁμιλῶν διὰ τὸν φθόνον καὶ στίχους τῆς Χ. Σ. :

*«Ὅπου ποτὲ καλῆτερα πλέον δὲν ἐβλοῦσε,
Μάλιστα δὲ ὁ Μανασσῆς, καθὸ αὐτὸς πονοῦσε.
Φθόνε θηρίον χαλεπὸν, ὅθεν τὸν ἐφρονάζει,
Αὐτὸς μιλῶντας μὲ αὐτὸν κ' ἔττι τὸν ὀνομάζει.
Φθόνε θηρίον χαλεπὸν
.....
Κ' ἀγῶ γὰρ ὡς οὐκ ὄφελον σαῖς ἐμπροσθὼν παλάμαις,
Καὶ πειρασθεὶς τῶν σῶν βελῶν κείμαι πικρὸν ἐμπνέων.»*

Οἱ παραλειπόμενοι στίχοι εἶναι οἱ 3248 - 3257 τῆς Χ. Σ., οἱ ὅποιοι μετὰ τῶν δύο τελευταίων ἀποτελοῦν ἀδοτελέες πῶς κείμενον μορφῆς κατὰ τοῦ φθόνου. Τούτους ὁ Δαπόντες παραλαμβάνει ἐκ τῆς ἐκδόσεως τῆς σειρᾶς τῶν Παρισίων², ὡς ὁ ἴδιος γράφει εὐθὺς μετὰ ταῦτα³

*«Τὸν Μανασσῆν ἠξεύρωτον μάλιστα καὶ τὸν εἶδα,
Εἶν' ἕνας τόμος καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν βυζαντιδα.»*

καὶ προσθέτει τὴν κρίσιν περὶ τοῦ συγγραφέως Μανασσῆ :

*«Ρητορικὸς, πολλὰ γλυκὺς, μαγνήτης τῆς καρδίας,
Καὶ λέξεως δημοουργός, πολλῆς μετ' εὐφραδείας.»*

Τὴν γνώμην ταύτην ἐπιβεβαιοῖ καὶ τὸ πεντάστιχον τὸ δημοσιευθὲν εἰς τὴν εἰρημένην ἔκδοσιν⁴, ὡς γράφει ὁ Δαπόντες :

*«Ὅθεν εἰς τὸ βιβλίοντον φαίνεται τυπωμένον,
'Ετοῦτο τὸ πεντάστιχον ἐπίγραμμα γραμμένον.
'Ἄλλ' ὦ Μανασσῆ.....»*

Περαιτέρω ὁ Δαπόντες ὁμιλεῖ⁵ διὰ δύο πεζὰ ἔργα τοῦ Μανασσῆ, τῶν ὁποίων ἀνεγράφετο ἡ ἀρχὴ εἰς τὴν ἔκδοσιν Παρισίων⁶.

1. Οἱ ἀναφερόμενοι ἐν τῷ παρόντι σημειώματι στίχοι ἀναγράφονται εἰς τὰς σελίδας 392 - 396.

2. Ἡ Χρονικὴ Σύνοψις τοῦ Μανασσῆ ἐξεδόθη ἐν τῇ σειρᾷ ταύτῃ τὸ 1655. Μετὰ ταῦτα ἀνετυπώθη ἐν τῇ σειρᾷ τῆς Βενετίας τὸ 1729. Ὁ Δαπόντες λίαν πιθανῶς ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης ἀνατυπώσεως ἐγνώρισε τὸν Μανασσῆν.

3. Καθρέπτῃς Γυναικῶν, σελ. 393.

4. Ἐν σελίδι 191 τῆς ἐκδόσεως Παρισίων καὶ 160 τῆς ἐκδόσεως Βενετίας.

5. Ἐνθ' ἄν., σελ. 393.

6. Σελ. 162 καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει Βενετίας σελ. 135. Ταῦτα κατ' ἀνακοίναςιν τοῦ Λ. Ἀλλατιού.

«Φαίνονται ἔτι καὶ ἀρχαὶ δυὸ λόγων ἐδικιώντου.
*Ὅχι δὲ στίχοι ὡς αὐτοί, μὰ λογογραφικῶντου.»

Ταῦτα εἶναι 1) *Ἐκφρασις εἰκονισμάτων κατὰ μέσον ἐχόντων τὸν Κύνκλωπα . . . καὶ 2) Λόγος πρὸς τὸν ἀποιχόμενον ἐπὶ τῶν δεήσεων κυρὸν Νικηφόρον τὸν Κομνηρὸν . . .

Ἄλλ' ὁ Νεοέλληνας στιχουργὸς γνωρίζει καὶ ἐν ἄλλο πεζῶν κείμενον τοῦ Μανασσῆ. Πρόκειται διὰ τὴν «Μονωδία» ἐπὶ ἀστρογλήνῳ αὐτοῦ τεθνηκότι», τὴν ὁποίαν μάλιστα ἐγκωμιάζει ¹.

«Ἐγὼ ἔχω καὶ τρίτοντου. ἓνα λογίδριόντου,
Πλὴν χαριέστατον πολλά, πρᾶγμα ξεχωριστόντου.
Ἐνα πουλὶ εἰς τὸ κλουβὶ τοῦ εἶχεν ἀποθάνη,
Καὶ σοῦ συνθέτει παρευθὸς ὁ φίλος καὶ σοῦ κάνει,
Ἐνα λογίδριον μικρὸν, μὰ τί λογιαῖεις, μέλι,
Ζάχαρι, νέκταρ, ἡδονὴ καθολικὰ πὲς μελη.»

Τέλος, ὁ Δαπόντες ὁμιλεῖ ² διὰ τέταρτον ἔργον ἐν στίχοις ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Μανασσῆν, τὸ ὁποῖον ὁμιλεῖ διὰ τοὺς πλανήτας καὶ τὰ ζῷδια. Οἱ στίχοι οὗτοι, ὡς λέγει ὁ Δαπόντες, ἀπετέλουν ἐν σύνολον 624 στίχων,

1. Ἐνθ' ἀν., σελ. 393. Τὸ κείμενον τοῦτο ἐξέδωκε βάσει τῶν χειρογράφων Vidobon, phil. graec. 149, Baroccianus 131 καὶ Laurentianus conv. sopr. 627 ὁ K. H o r n a, Einige unedierte Stücke des Manasses und Italikos ἐν Jahresbericht des k. k. Sophiengymnasiums in Wien für das Schuljahr 1901/1902, Βιέννη 1902, σελ. 3-10, 15-17 (σχόλια) καὶ 23-27 (χειρόγραφος παράδοσις). Ὁ «Λόγος πρὸς τὸν ἀποιχόμενον» ἐξεδόθη ὑπὸ E. K u r t z, Viz. Vrem. 17 (1912), σελ. 283-290 καὶ 302-322.

2. Σελ. 393-396. Παραθέτομεν τοὺς στίχους τοῦ Δαπόντε τοὺς περιγράφοντας τὸ ἔργον τοῦτο :

«Ἐχω ἐγὼ καὶ τέταρτον ἓνα κειμήλιόντου.
Ὅχι λόγον, κειμήλιον, ὡς τόσον ἐκλεκτόντου,
Λόγον περὶ τῶν πλανιτῶν ὁμοῦ καὶ τῶν ζωδίων,
Μὲ στίχους ὅμως ἑλλειπεῖς, ἐπάξιον δακρύων.
Γράφει εἰκοσιτέσσαρες καὶ ἑξακόσοι στίχοι,
Καὶ λείπουσιν ἑκατὸν ἕξ, γιὰ τὴν κακῆμον τύχη.
Ψο. Καὶ ποῦ σὲ ἔτυχε αὐτό; χα. εἰς τὸ τῆς παναγίας,
Τῆς χάλκης μοναστήριον ἐγγὺς πλάτης, ὀξείας.
Ψο. Κρίμα γὰρ εἶναι ἑλλειπὲς σύγγραμμα τὸ τοιοῦτον,
Καὶ ἀνδρὸς τέτοιου σοφοῦ, ὃ κρίμα εἰς τὸν πλοῦτον.
Οἱ Φράγγοι δὲν τὸ ἤψασιν, ἂν εἶχαν τὸ εὔροῦσι,
Τὸ ἔδειξαν στὸν τόμοντου, ἀνάγκη γὰρ τὸ ποῦσι.
Ὅστε αὐτὸ εὐρήσασιν, ἀλλ' ὅσπε τοῦ πουλιοῦτου,
Μὴν ὄντας ἐνδον καὶ αὐτά, τόμου τοῦ ἰδιοῦτου.
Γιὰ πέμε ἀπὸ ταῖς ἀρχαῖς μέρος καὶ ἀπ' τὰ τέλη,
Τ' ἀφτιάμου γιὰ γὰρ γλυκανθοῦν με τούτων τὸ μέλι.»

οί ὅποιοι ὁμως ἐν τῷ κώδικι τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Χάλκης εἶναι ἔλλιπεις κατὰ 106. Καί προσθέτει ὁ ἡμέτερος στιχουργός ὅτι οἱ Δυτικοὶ δὲν γνωρίζουν τὸ ἔργον τοῦτο, διότι ἄλλως θὰ ἀνεφέρετο εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Μανασσῆ, καὶ δημοσιεύει τὸν πρόλογον

«*Ἄγε ψυχὴ βασίλισσα*
.....
..... *ἐκμάθανε καὶ φύσεις καὶ δυνάμεις.*»

καὶ τὸν ἐπίλογον

«*Ἰδοὺ ψυχὴ βασίλισσα*
.....
..... *γυναικῶν, ὀλβιοδωροτάτη;*»

Τὸ ἀστρονομικὸν τοῦτο ἔργον ἐξεδόθη¹ τὸ 1872 βάσει χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βιέννης. Εἰς τὴν δημοσίευσιν ταύτην τὸ ἔργον ἀποδίδεται εἰς τὸν Θεόδωρον Πρόδρομον ὡς ἡ χρησιμοποιηθεῖσα χειρόγραφος παράδοσις ἀνέγραψεν. Ἐν τούτοις ἡ ἐπὶ τοῦ κειμένου τούτου ἔρευνα δὲν ἄγει εἰς τὴν μετὰ βεβαιότητος πατρότητα τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου². Ἐτι περισσότερον ἄλλοι κώδικες περιέχοντες τὸ αὐτὸ κείμενον ἀποδίδουν τοῦτο εἰς τὸν Μανασσῆν.

Σκοπὸς τοῦ παρόντος σημειώματος εἶναι μόνον νὰ παρουσιάσῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Δαπόντε γραφόμενα διὰ τὸν Μανασσῆν εἰς τὰς σελίδας τοῦ «*Καθρέπτον Γυναικῶν*». Διὰ τοῦτο δὲν ἐπεκτεινόμεθα περισσότερον, διὰ νὰ συζητήσωμεν ποῖος ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἀστρονομικοῦ ποιήματος, ἐπισημειοῦντες μόνον πέντε κώδικας³ περιέχοντας τὸ ἀνωτέρω στιχούργημα :

1) Paris, graec. suppl. 501 (Ἐναφέρει ὡς συγγραφεὰ τὸν Θεόδωρον Πρόδρομον καὶ ἐχρησίμωσεν ὡς βασικὸς κώδιξ διὰ τὴν ἔκδοσιν ὑπὸ Miller,

1. E. Miller, *Poèmes astronomiques de Théodore Prodrome et de Jean Camatière d'après les manuscrits de la bibliothèque nationale de Paris, Notices et Extraits des manuscrits de la bibliothèque nationale et autres bibliothèques*, 23 (1872), 2, σελ. 1 - 39.

2. Ὁ Κ. Ηοrηα, ἐνθ' ἂν., σελ. 24 - 25, ἀφ' οὗ πρῶτον ἀναγράφει ὅτι δὲν ἔχειται ἀληθείας τὸ ὑπὸ τοῦ Κ. Κρουμβάχερ, ἐνθ' ἂν., Α', σελ. 772 λεχθὲν ὅτι τὸ ἀστρονομικὸν ποίημα ἐξέδωκεν ὁ Δαπόντες, φέρει ἀντιρρήσεις εἰς τὴν πατρότητα Θεοδώρου Προδρόμου καὶ φαίνεται δεχόμενος ἐκείνην τοῦ Κ. Μανασσῆ.

3. Ἡ περιγραφή τοῦ κώδικος τῶν Παρισίων κατὰ Η. Οmοηt, *Inventaire... Supplément Grec*, τόμος III (1898) καὶ E. Miller, ἐνθ' ἂν., ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἐκδόσεως τῶν κωδίκων τῆς Βιέννης κατὰ Η. Ηuηgεr, *Katalog der griechischen Handschriften*, Μέρος Ιον, Βιέννη 1961· τοῦ κώδικος τῆς μονῆς Χάλκης κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Αἰμιλιανοῦ Τσακοπούλου, Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Α. Τμήμα χειρογράφων Παναγίας Καμαριωτίσσης, Ὁρθοδοξία 28 (1953), σελ. 80 καὶ 129.

δστις τὸν τίτλον τοῦ ποιήματος ἀνέγραψε λαβὼν ἐκ τοῦ ἀμέσως κατωτέρω ἀναφερομένου χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης.)

- 2) Vidobon. phil. graec. 110, 16ος αἰ. (Ὁ κώδιξ οὗτος ἀποδίδει τὸ ποίημα εἰς τὸν Θεόδωρον Πρόδρομον καὶ ἐχρησίμεισε καὶ οὗτος διὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Miller.)
- 3) Vidobon. histor. graec. 86, 13ος αἰ. (Καὶ ὁ κώδιξ οὗτος ἀναγράφει ὡς συγγραφέα τὸν Θεόδωρον Πρόδρομον.)
- 4) Vidobon. phil. graec. 149, 14ος αἰ. (Ὁ κώδιξ οὗτος ἀποδίδει τὸ ποίημα εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Μανασσῆν, ὡς ἤδη ὁ Κ. Κρουμβάχερ ἀνέγραψε) καὶ
- 5) Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης ἀριθμ. 151, 14ος αἰ. (1319). (Εἶναι ὁ κώδιξ τῆς μονῆς Χάλκης, τὸν ὁποῖον εἶδεν ὁ Δαπόντες καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ τὸ ποίημα ἀποδίδεται εἰς τὸν Μανασσῆν.)¹

1. Τὸ κείμενον τοῦ Δαπόντε ἀναδημοσιεύεται ἐκ τῆς εἰρημένης ἐκδόσεως ὡς ἔχει ἐν αὐτῇ.

ΜΑΝΟΛΗ Κ. ΚΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΣΟΛΩΜΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

(Κριτική συμβολή)

A

Ἡ σύγχρονη κριτική ἀντιμετωπίζει, ἀναμφισβήτητα, μὲ περισσότερη ψυχραιμία (καὶ ψυχρότητα ἴσως) τὸ μεγάλο θέμα τοῦ Σολωμοῦ. Ἀντίθετα, ἡ παλαιότερη κινήθηκε μὲ ἐντονώτερο πάθος γύρω στὴ μορφή τοῦ ποιητῆ. Ἡ κίνησή της, ἐντούτοις, ἦταν συνήθως ὀριζόντια, σπανιότερα κάθετη, ὥστε ν' ἀγγίξει τὸν ποιητικὸ στοχασμὸ στὴ γόνιμη οὐσία του. Ἡ συμπυκνωμένη προσπάθεια, μιᾶς πεντηκονταετίας περίπου, νὰ λύση τὰ σχετικά ποικιλώνυμα καὶ δυσεπίλυτα προβλήματα, συσσωρεύσε τεράστιον ὄγκο βιβλιογραφίας. Ὡστόσο ἡ διερεύνηση τοῦ ὄγκου αὐτοῦ σήμερα δίνει στὴν προσπάθεια τὸ χαρακτῆρα τῆς ἀπόπειρας. Στὴν οὐσία, τὸ ἐπίκεντρο τῆς ἔρευνας ἦταν ὁ ποιητῆς, ὄχι ἡ ποίησή του. Οἱ ἐξαιρέσεις, βέβαια, δὲν ἔλειψαν, ἀλλὰ εἶναι ἐλάχιστες καὶ αὐτές, ἀπὸ ἀντίδραση ἴσως, κατέληξαν στὴν ὑπερβολή (π.χ. τοῦ Γιάννη Ἀποστολάκη).

Ἡ νεώτερη ποίηση, ἀντίθετα, ἀνακάλυψε μιὰ βαθύτερη συγγένεια μὲ τὴν ποιητικὴ τοῦ Σολωμοῦ. Ὁ πρωτότυπος ἐκφραστικὸς πλοῦτος, ἡ αἰσθητικὴ βαρῦτητα τῆς λιτῆς ποιητικῆς λέξης, ἡ δύναμη τῆς ὑποβολῆς, ἡ ἀκαθόριστη γοητεία τοῦ προεκτεινόμενου στοχασμοῦ, ποὺ κινεῖται μὲ ὀρμὴ καὶ ἔνταση ἀσυνήθιστη, δημιουργοῦν κλίμα ἀντίστοιχο πρὸς τὴ ροπή τῶν νέων ἀναζητήσεων. Ἐκφραστικὰ ὁ ποιητῆς, πῶς πολὺ ἀπὸ κάθε ἄλλον παλαιότερο, στέκεται πλησιέστερα πρὸς τὴ νεώτερη ποιητικὴ ἀγωνία. Γιαυτὸ σήμερα οἱ ἀπόηχοι τῆς ἰδικῆς του ἐκφραστικῆς φαίνονται νὰ εἶναι πολλαπλοί.

Στὶς πρῶτες, λοιπόν, δεκαετίες τοῦ αἵωνα ὁ Σολωμός, καὶ ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη σκοπιὰ, ἐγινε ἡ ἡγεμονικὴ μορφή τῆς νέας ἐλληνικῆς πραγματικότητας. Σ' αὐτὸ συνέβαλε, φυσικὰ, ἀπὸ κάποια ἀποψη, καὶ ἡ στάση του ἀπέναντι στὴ γλώσσα, ἡ πρακτικὴ καὶ θεωρητικὴ. Ἡ ὑψηλὴ ποιότητα τῆς ποίησής του (ἡ ἀποδεικτικὴ πραγμάτωση τῶν θεωρητικῶν του πεποιθήσεων), ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ τὰ πῶς φτωχὰ γλωσσικὰ δεδομένα

της τότε εποχής, αποκάλυψε την έσωτερική δύναμη και τις κρυμμένες δυνατότητες της δημοτικής.

Τό ένδιαφέρον της κριτικής για τόν ποιητή κορυφώθηκε, σάν είδος έσχατης άναλαμπής, τήν εποχή του έορτασμού για τά έκατό χρόνια από τό θάνατο (1857 - 1957). Στη μετέπειτα περίοδο έπέρχεται ή κάμψη. Έχει κανείς τήν έντύπωση πώς πήγε νά επανέλθη ή σιωπή της αντίστοιχης πενητηκονταετίας του περασμένου αιώνα. Η μείωση του κριτικού ένδιαφέροντος άκολουθεί τήν παράλληλη στροφή τών νέων ποιητικών τάσεων. Οί έντελώς σύγχρονες αισθητικές προτιμήσεις και τό διάφορο ιστορικό αντίκρυσμα του έθνικού παρελθόντος έχουν όδηγήσει, κατά ένα μεγάλο ποσοστό, έξω από τό ποιητικό κλίμα του Σολωμού. Η άπόλυτη έξαρση της ιδεολογίας του και ό ίσοροπημένος ποιητικός στοχασμός, έκφρασμένος με άβρότητα και γαλήνη σχεδόν, άντιστρατεύονται τόν σύγχρονο σκεπτικισμό και τήν άγχώδη άναζήτηση. Γιαντό ή νέα πραγματικότητα άναζήτησε νέα ποιητικά σύμβολα που έκφράζουν ένα κλίμα περισσότερο οικείο. Έτσι, κατέφυγε, με κάποια ίσως μονομέρεια, σε «άμεσώτερους» ποιητές : στην τραγική γυμνότητα του Καβάφη και στη μυστική, αίνιγματική όδύνη του Σεφέρη. Ο Σολωμός βέβαια, σάν ποιητική προσωπικότητα, είναι ίσως ό τραγικότερος (σάν ανθρώπινη ύπαρξη άναμφισβήτητα ό Καβάφης), ή ποιήσή του όμως ύποβάλλει τήν ήρεμία, τήν άσκητική γαλήνη και άπολυτότητα : είναι ό ήλιος καρπός μιās ταραγμένης διάνοιας.

Τό πρόσφατο, λοιπόν, ένδιαφέρον για τόν Σολωμό είναι άρκετά περιορισμένο, σε σύγκριση μάλιστα προς τό παλαιότερο. Τοúτο άλλωστε πιστοποιεί και ό πολύ μικρός αριθμός τών σχετικών δημοσιευμάτων της τελευταίας δεκαετίας (1959 - 1969) ¹. Η έκτόνωση αυτή συμβάλλει καλύτερα

1. Σημαντικότερο έπιστημονικό γεγονός άποτελεί ή «πανομοιότυπη» έκδοση : Διονυσίου Σολωμού Αύτόγραφα Έργα. Έπιμέλεια Λίνου Πολίτη. Τόμ. Α΄ Φωτοτυπίες, τόμ. Β΄ Τυπογραφική μεταγραφή. Θεσσαλονίκη 1964 [Αριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης]. Βλ. κρίσεις : Σ. Άντωνιάδου, Θεσαυρίσματα 3 (1964) 156 - 157. — L. Coutelle, Balkan Studies 6 (1965) 469 - 472. — Κ. Θ. Δημαρά, έφημ. «Τό Βήμα», 13 Αύγ. 1965. — Γ. Άλισανδράτου, Νέα Έστία 77 (1965) 338 - 344. — A. Migeambel, Revue des Etudes Grecques 78 (1965) 498 - 499. — Χ. Ι. Καρούζου, Σκέψεις για τά Αύτόγραφα του Σολωμού, Έποχές 5 (Οκτώβρ. 1965) 66 - 69. Άλλα δημοσιεύματα, με καθολικότερη σημασία, είναι : Διονυσίου Σολωμού Άπαντα. Τόμος πρώτος Ποιήματα. Έπιμέλεια - Σημειώσεις Λίνου Πολίτη. Β΄ έκδοση. Ίκαρος 1961 (κρίσεις : Γ. Χατζίνη, Νέα Έστία 70 [1961] 1571), κυρίως : Τόμος δεύτερος. Παράρτημα. Ίταλικά (Ποιήματα και Πεζά). Μετάφραση Λίνου Πολίτη με συνεργασία Γ. Ν. Πολίτη. Ίκαρος 1960 (κρίσεις : Κ. Θ. Δημαρά, έφημ. «Τό Βήμα» 17 Ίουν. 1960). Μπορεί κανείς νά προσθήσει και : Έμμ. Κ. Χατζηγιακουμή, Νεοελληνικά πηγαι του Σολωμού. Κρητική λογοτεχνία - Δημώδη μεσαιωνικά κείμενα - Δημοτική ποίησης. Διατριβή επί διδακτορία. Έν Άθήναις 1968 [Πανε-

στην οδσιαστική εξέταση του σολωμικού έργου. Μακριά από τον πληθωρισμό της δημοσιογραφικής επικαιρότητας, σε περίγραμμα αυτοσυγκέντρωσης και σιωπής, ή κριτική είναι σήμερα περισσότερο ικανή να αντικρύση και να προωθήσει αισθητά τα συναφή θέματα. Άπαραίτητη όμως κρίνεται προπάντων ή επέμβαση και ή παρουσία της φιλολογικής κριτικής, ή όποια θα δημιουργήση τις προϋποθέσεις για την κατανόηση και την έρμηνεία του ποιητή.

Με αυτές τις συνθήκες, τὰ διάφορα σολωμικά προβλήματα παίρνουν καινούρια διάσταση στη σύγχρονη φιλολογική συνείδηση. Σάν άπαρχή για την έκ νέου εξέταση και προώθησή τους θεωρείται σκόπιμη ή συνόψιση, ή μεθοδολογική και αξιολογική κατάταξη, ή συνολική προβολή και ή παρουσίαση της συγχρονικής στάθμης των έρευνών. Με τὰ σημερινά δεδομένα, σάν βασικότερα σολωμικά προβλήματα μπορούν να θεωρηθούν κυρίως ¹ τὰ ακόλουθα : I) τὸ έκδοτικό II) τῆς βιβλιογραφίας III) τῶν πηγῶν IV) τῆς βιογραφίας, και V) τὸ έρμηνευτικό.

I. Τὸ έκδοτικό : Είναι άναντίρρητα τὸ σημαντικότερο (μαζί με τὸ έρμηνευτικό) και δυσκολώτερο θέμα. Ἡ έκδοση του Σολωμου θεωρείται δμόφωνα σάν ένα από τὰ πιὸ περίπλοκα και δυσεπίλυτα προβλήματα της νεώτερης έλληνικής φιλολογικής επιστήμης. Ἡ ὀρθή και ὀριστική λύση του θα γίνη ή άφετηρία για τή διερεύνηση τῶν λοιπῶν πολλαπλῶν προβλημάτων, κυρίως όμως ή βάση για τήν πλατύτερη έρμηνεία και άνάλυση του ποιητή.

Ἐκδόσεις του Σολωμου αριθμούνται μέχρι σήμερα πάρα πολλές, είτε γενικές είτε και μεμονωμένων έργων. Οί σημαντικότερες, από γενική επιστημονική άποψη και εϋρύτερη σημασία, είναι : του Πολυλά (Κέρκ. 1859), του Δε Βιάζη (Ζάκ. 1880), τῆς βιβλιοθήκης «Μαρασλή» με προλεγόμενα του Παλαμά και έπιμέλεια του Νικολάου Πολίτη (Ἀθ. 1901, ²1921), του Σπα-

πιστήμιον Ἀθηνῶν. Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, άρ. 1]. Για τή λοιπή βιβλιογραφία τῆς δεκαετίας βλ. πιὸ κάτω, στη σελ. 97 σημ. 3.

1. Ἡ διάκριση ἐδῶ περιορίζεται σε προβλήματα με γενικότερη θεώρηση και σημασία. Ἐτσι, παραλείπονται άλλα, έξισου δύσκολα και άλυτα, τὰ όποια όμως έχουν ειδικότερη θέση και άπαιτοῦν μάλλον συγκεκριμένη πρακτική διερεύνηση παρά θεωρητικὸν έντοπισμό. Στην ομάδα αὐτή ανήκουν θέματα, ὅπως ή άποσπασματικότητα τῶν έργων, ή τυχόν άπώλεια χειρογράφων, ή έρευνα τῶν μορφικῶν στοιχείων (του στίχου και τῆς γλώσσας), ή έπισήμανση σταθερῶν ποιητικῶν ιδεῶν και μοτίβων που επανέρχονται διαρκῶς στην ποίησή του με νέους έκφραστικούς τρόπους, κ.ά. Τὰ πρῶτα στηρίζονται περισσότερο στην είκασία και τήν ένδειξη τὰ συμπεράσματα έπομένως επιδέχονται διχογνωμίες και άμφισβήτηση. Ἀπεναντίας, για τὰ υπόλοιπα είναι δυνατή ή τεκμηρίωση και, κατά συνέπεια, άντικειμενικότερη και διαρκέστερη ή υπόστασή τους.

ταλά (Αθ. 1936), τοῦ Τομαδάκη (Αθ. 1954), τοῦ Πολίτη (τόμ. Α' Αθ. 1948. 21961, τόμ. Β' Αθ. 1955, τόμ. Β' Παράρτ. Αθ. 1960), τοῦ Σιγούρου (Αθ. 1957) καὶ τέλος τὰ «Αὐτόγραφα» (ἐπιμέλεια Λ. Πολίτη, Αθ. 1964)¹.

Ἡ ἀξία δλων αὐτῶν τῶν ἐκδόσεων καὶ ἡ συμβολή τους στὴν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος εἶναι δυσανάλογη. Ἐντελῶς ξεχωριστὴ σημασία κατέχουν ἡ πρώτη (τοῦ Πολυλά) καὶ ἡ τελευταία (τὰ «Αὐτόγραφα»). Οἱ ἐνδιάμεσες ἀπλῶς ἐπαναλαμβάνουν τὸ ἀρχικὸ κείμενο (α' ἔκδ.) εἴτε μὲ κάποιες προσθήκες (Δε Βιάζης) εἴτε μὲ διαφορετικὴ διάταξη καὶ μερικὴ χρῆση τῶν χειρογράφων (Τομαδάκης) εἴτε μὲ ἐμφανὴ φροντίδα γιὰ ὀλοκληρωμένη παρουσίαση τοῦ ἔργου (Πολίτης). Προφανῶς, ἡ καλύτερη καὶ χρησιμότερη μέχρι στιγμῆς εἶναι ἡ ἔκδοση Πολίτη. Πρῶτον, γιὰτι διατηρεῖ τὸ κείμενο Πολυλά, μὲ χρονολογικὴ μάλιστα ἀνακατάταξη· δεύτερον, γιὰτι εἶναι ἐμπλουτισμένη μὲ τὰ μεταγενέστερα εὐρήματα, τείνει δηλ. νὰ προσλάβῃ μορφή ὀριστικότερη· τέλος, γιὰ τὶς ὑπεύθυνες καὶ σχετικὰ πλούσιες σημειώσεις. Χρήσιμες ἀναμφισβήτητα, σὲ σημεῖα κυρίως ὑπομνηματισμοῦ ἢ κριτικὰ σχόλια, κρίνονται ὀπωσδήποτε καὶ οἱ ὑπόλοιπες. Ὡστόσο τὸ συμπέρασμα συνοψίζεται στὴν ἀκόλουθη βασικὴ παρατήρηση : οἱ ἐκδόσεις ποὺ ὑπάρχουν ἔχουν ἀμβλύνει, ἀρνητικὰ ἢ θετικὰ ἀδιάφορο, τὶς δυσχέρειες τοῦ προβλήματος, δὲν τὸ ἔχουν ὁμως ἐπιλύσει ὀριστικά.

Ὁ κυριότερος λόγος γιὰ τὶς ἀτελεσφόρητες προσπάθειες εἶναι ἡ ἰδιότυπη γνωστὴ μορφή τῆς χειρόγραφης παράδοσης τοῦ σολωμικοῦ ἔργου. Πρῶτος ἀντιμετώπισε τὸ χειρόγραφο χάος ὁ Πολυλάς. Τὸ βασικὸ κώλυμα γιὰ μιὰ κοινὴ ἔκδοση ἦταν ἡ ἀποσπασματικὴ τῶν ἔργων ποὺ βρέθηκαν, ἡ ἀπουσία δηλ. κάθε νοηματικῆς καὶ προπάντων μορφικῆς συνοχῆς· ἐπιπλέον, ἡ φοβερὴ ἀκαταστασία τῶν χειρογράφων μὲ διασταυρώσεις, ἐπαναλήψεις, χάσματα, διακοπὲς — πραγματικὴ δηλ. ἀποσύνθεση. Ἡ φροντίδα, λοιπόν, τοῦ ἐκδότη δὲν ἦταν μόνο ἡ κατάταξη ἢ, ἔστω, ἡ κριτικὴ διαλογὴ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν παραλλαγῶν. Ἐπρεπε κυρίως, στὰ μεγάλα ἔργα, νὰ σ υ ν θ ἔ σ η τὴ γενικὴ μορφή καὶ νὰ συλλάβῃ τὴ διάρθρωση βασισμένος στὴν προσωπικὴ μνήμη καὶ τὴ μαρτυρία τῶν χειρογράφων. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ ἡ ἐκδοτικὴ ἀνασύνθεση τοῦ Πολυλά ἀποτελεῖ ὄντως ἀληθινὴ κατὰκτηση τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς. Ἐξάλλου, ἡ ἀξιοπιστία τοῦ ἐκδότη, ἡ ἀπόλυτη κριτικὴ του διαίσθηση καὶ κατάφαση ἀπέναντι στὴν πληθωρικὴ ἀκαταστασία τῶν πολλαπλῶν παραλλαγῶν καὶ τῆς προφορικῆς παράδοσης, τέλος

1. Δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ Κ. Καίροφύλα, Σολωμοῦ ἀνέκδοτα ἔργα, ἔκδοση «Στοχαστῆ», Ἀθήνα 1927 (21927, μὲ μερικὲς προσθήκες), ἡ ὁποία σήμερα, μετὰ τὴν ἔκδοση τῶν «Αὐτογράφων», εἶναι ἐντελῶς ἀχρηστῆ. Ἄλλωστε καὶ τότε δὲν εἶχε γίνει δεκτὴ μὲ εὐμένεια (βλ. Ν. Β. Τομαδάκη, Ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα τοῦ ποιητοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, ἐν Ἀθήναις 1935, σ. XLIV - LXXX).

ή οργανωτική του διάνοια έδωσαν, και στο σύνολο πλέον, έργο ίκανοποιητικό και αξιοθαύμαστο. Ή έκδοση επομένως του Σολωμού από τον καλύτερο μαθητή και φίλο του, τον κριτικότερο Πολυλά, υπήρξε άρτια σχεδόν, ή μόνη πάντως δυνατή και ένδεδειγμένη για την εποχή του. Σήμερα φαίνεται καθαρότερα ή διπολική πραγματικότητα : άν ό Πολυλάς δέν έπιχειρούσε την έκδοση, ό Σολωμός θά χανόταν τότε για τó έθνος.

Παρόλα αυτά, πολύ γρήγορα έκδηλώθηκε κάποια δυσπιστία και ειπώθηκαν όρισμένες έπικρίσεις¹. Ή ανακάλυψη έν συνεχεία νέων έργων, όπως π.χ. ή «Γυναίκα τής Ζάκυθος» — από την όποία ό Πολυλάς, χωρίς νόξη για τó έργο, είχε δώσει μόνο κάποιο μικρό δείγμα, και αυτό στα «Προλεγόμενα» — ή άνεύρεση και ή μελέτη των χειρογράφων, με την παρεπόμενη δημοσίευση των «Άνεκδότων» του Κ. Καιροφύλα², έδωσαν άφορμή νά διατυπωθή τó αίτημα για νέα έκδοση, «κριτική», άνεξάρτητη από τó κείμενο του Πολυλά. Οί συζητήσεις που άκολούθησαν υπήρξαν πολλές και όξύτες³. Οί περισσότεροι άρνήθηκαν τή χρησιμότητα και προπάντων τή δυνατότητα για «κριτική» έκδοση, έγινε δέ άντιπρόταση για έκδοση «πανομοιότυπη»⁴. Καρπός τής νέας προτάσεως, παρόλες και τίς πρόσφατες άκόμα άντιρρήσεις⁵, υπήρξε ή έκδοση των «Αυτόγραφων».

Ή νέα έκδοση άποτελεί σημαντικό έπίτευγμα και σταθμό στη σολωμική έρευνα. Γενικά, ή σημασία της πρέπει νά κριθή άντίστοιχη προς την προσφορά του Πολυλά⁶. Εϊδικότερα μάλιστα για την έσωτερική μελέτη του έργου (έρμηνευτική, αισθητική, γραμματολογική, κλπ.) ή συμβολή της θά είναι όπωσδήποτε άποφασιστική και μόνιμη. Άπεναντίας, για τή λύση του έκδοτικού προβλήματος τά «Αυτόγραφα» έχουν μορφή προδρομική. Πρέπει δηλ. νά θεωρηθούν σάν άφετηρία για την τελική έκδοση. Ή επομένως, στο συγκεκριμένο αυτό θέμα ή πρακτική όφελιμότητα των

1. Βλ. π.χ. Γ. Σπαταλά, Ήλεγχος των εκδόσεων του Διονυσίου Σολωμού, Νέα Ζωή 11 (Άλεξάνδρ. 1922 - 23) 80 - 86, κυρίως σ. 82 - 84.

2. Βλ. σελ. 92 σημ. 1.

3. Βλ. ένδεικτικά Ι. Συκουτρή, Κριτικά εκδόσεις νεοελληνικών λογοτεχνημάτων, Νέα Έστία 18 (1935) 990 σημ. 1 = Μελέται και Άρθρα, Άθήναι 1956, σ. 420 σημ. 1.

4. Λ. Πολίτη, Για την έκδοση του Σολωμού, Νέα Έστία 23 (1938) 731 - 735, 803 - 814 = Γύρω στο Σολωμό, Άθήναι 1958, σ. 9 - 36. — Το υ Ίδιου, Τά χειρόγραφα του Σολωμού [1954], Γύρω στο Σολωμό, ένθ' άνωτ., σ. 173 - 191.

5. Βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Διονύσιος Σολωμός [Βασική Βιβλιοθήκη, 15], Άθήναι 1954 [1959], σ. ρο' - ρογ'. Ή άποψη του εκφράζει βασική άντίθεση. Άπεναντίας, ή γνώμη του Ε. Κριαρά, Έκδοτικά ζητήματα του σολωμικού έργου, Νέα Έστία 44 (1948) 1414 - 1418, δέν είναι άπόλυτα άντιρρητική.

6. Πρβλ. Έμμ. Κ. Χατζηγιακουμή, Νεοελληνικά πηγαί του Σολωμού, ένθ' άνωτ., σ. 20 σημ. 3.

«Αυτογράφων» είναι παροδική και ενδιάμεση. Ο ενδιάμεσος αυτός χαρακτήρας φαίνεται πώς διαγραφόταν στη συνείδηση του εκδότη ήδη από την πρώτη στιγμή που διατύπωνε τη «συγκεκριμένη πρόταση» για την πανομοιότυπη έκδοση: *Μπορεί άλλωστε υστερώτερα, πάνω στη βάση της πανομοιότυπης έκδοσης, να βγῆ μιὰ έκδοση συνθετική διαφορετική από τοῦ Πολυλά — δὲν τὸ ξέρω. Ἐκείνο ὅμως πὸν δύσκολα μπορεῖ ν' ἀρνηθῆ κανεὶς εἶναι πὸς μιὰ τέτοια έκδοση δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ, ἀν δὲν ἔχουμε πρῶτα ἓνα γερὸ ἀντικειμενικὸ θεμέλιο: κί' αὐτὸ εἶναι μόνο ἡ πανομοιότυπη έκδοση τῶν χειρογράφων*¹. Ἡ πράξη καὶ ὁ χρόνος δικαιώνουν σήμερα τὴν εἰκασία. Ὁ ἴδιος τώρα, μετὰ τὴν έκδοση τῶν «Αυτογράφων», προσδιορίζει σαφέστερα καὶ πιὸ συγκεκριμένα τὴν έκδοτικὴ προέκταση: *Ἐλιύω σ' ἓναν Γ' τόμο νὰ δώσω μιὰ, ὄχι κριτικὴ, ἀλλὰ φιλολογικότερη έκδοση — κάτι ἀντίστοιχο μὲ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐπιγραφῶν ὑστερ' ἀπὸ τὴ μετὰ γ ρ α φ ἡ τους. Θὰ παρουσιαστοῦν ἐκεῖ ἐμφανεστερα τὰ διαδοχικὰ κάθε φορὰ στάδια τῆς ἐπεξεργασίας, τὰ κείμενα θὰ δοθοῦν στὴν καθιερωμένη σήμερα ὀρθογραφία, καὶ θὰ μεταφραστοῦν ἐπίσης τὰ ἰταλικά σχεδιάσματα*².

Τὸ πρόβλημα, λοιπόν, παραμένει ἀκόμα ἀνοικτὸ καὶ στὴν πραγματικότητα ἀνεπίλυτο. Ὅστοςο σήμερα ἡ βασικότερη ἀπαίτηση εἶναι ἀναμφισβήτητη γιὰ έκδοση «ὀριστικῆ», ἡ ὁποία θὰ στηριχθῆ σ' ὀ λ ὀ κ λ η ρ η τὴν παράδοση, ἄμεση καὶ ἔμμεση (χειρόγραφη, προφορικὴ, ἀπόγραφα Πολυλά, κλπ.). Ἡ ἐξαγγελία τοῦ τρίτου τόμου τῶν «Αυτογράφων» δὲν μπορεῖ νὰ καλύψῃ τὸ αἶτημα. Ἡ στενὴ καὶ ἀπόλυτη ἐξάρτησή του ἀπὸ τοὺς προηγούμενους, μολονότι εἶναι περιορισμένες οἱ ἐνδείξεις γιὰ τὴ μορφή καὶ τὴ νέα σύνθεση, προδικάζει τὸ ἀποτέλεσμα. Ὁ νέος τόμος θὰ εἶναι ὅπωςδῆποτε ἓνας προχωρημένος ἀναβαθμὸς γιὰ τὴν «ὀριστικῆ» έκδοση — ἀπὸ κάποια ἄποψη ἴσως κρίνεται καὶ ἀπαραίτητος — δὲν θὰ ἐπιλύσῃ ὅμως τὸ έκδοτικὸ πρόβλημα τοῦ Σολωμοῦ. Προτιμότερο θὰ ἦταν νὰ ἐγκαταλειφθῆ ἡ ἰδέα τοῦ τόμου αὐτοῦ καὶ ἡ ὅλη προσπάθεια νὰ ἐνταχθῆ σὲ μιὰ καθολικότερη μέριμνα γιὰ τὴν «ὀριστικῆ» έκδοση³. Μὲ τὴν ἐγκατάλειψη

1. Α. Πολίτης, Γιὰ τὴν έκδοση τοῦ Σολωμοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 16.

2. Διονυσίου Σολωμοῦ Αὐτόγραφα Ἔργα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. η' (Στὸ ἐξῆς ἀπλῶς: Αὐτόγρ.). Ἡ ὑπογράμμιση ἀνήκει στὸ κείμενο.

3. Καλύτερο μάλιστα θὰ ἦταν νὰ γίνῃ ὁ πρῶτος τόμος τῆς «ὀριστικῆς» έκδοσης. Πιστεύω ὅτι ὁ ἐπιμελητὴς τῶν «Αυτογράφων» εἶναι ὁ μόνος ἰκανὸς σήμερα νὰ δώσῃ τὴν προτεινόμενη έκδοση (Ἄς ἐπιτραπῆ μάλιστα ἡ σκέψη νὰ διατυπωθῆ σὰν ἀπαίτηση). Ἀποδεδειγμένος ὅμως ἀπὸ τὴν κριτικὴ συσχέτιση μεταξὺ τῶν προηγούμενων τόμων τῆς «πανομοιότυπης», θὰ εἶναι δυνατό νὰ ἐκμεταλλευθῆ, ἐξίσου παράλληλα καὶ καρποφόρα, τὴν έκδοση Πολυλά καὶ τίς ἄλλες ἔμμεσες πηγές. Θὰ μπορέσῃ ἀκόμα νὰ ἐντάξῃ, ὄχι νὰ ἐπιτάξῃ, στὴ νέα έκδοση (ἀφοῦ βέβαια τίς ἐμπλουτίσῃ) τίς πολυτίμες φιλολογικὲς σημειώσεις τῶν «Αυτογράφων» καὶ τῆς χρηστικῆς, καί, ἐπιπλέον, νὰ διατηρήσῃ

θά κερδίση ἐξαιρετικά ἢ αὐτοτέλεια τῶν «Αὐτογράφων» καὶ θά διαφυλαχθῆ ἀκέρατος ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς τῆς πανομοιότυπης ἐκδόσης : νὰ δοθῆ ὁ Σολωμὸς στὸ ἔθνος χωρὶς τὴν παρέμβαση τρίτων.

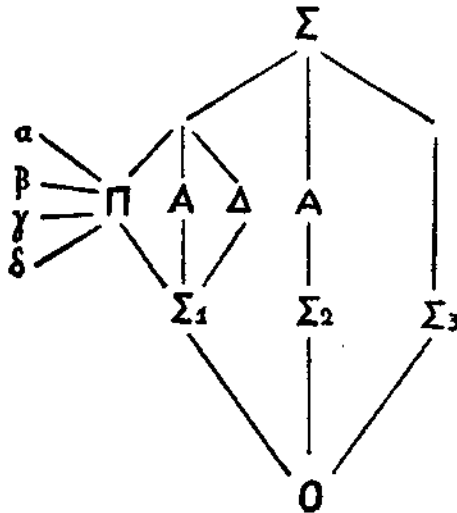
Ἡ προτεινόμενη «ὀριστική» ἐκδοση θά στηριχθῆ, ὅπως εἰπῶθηκε, σ' ὀλόκληρη τὴν παράδοση. Εἶναι ὅμως αὐτονόητο ὅτι ἐκ παραλλήλου θά περιλάβη καὶ ὁ λ ὀ κ λ η ρ ο τὸ σωζόμενο ἔργο τοῦ Σολωμοῦ : τὸ ἑλληνικὸ (ποιητικὸ καὶ πεζό), τὸ ἰταλικὸ (ποιητικὸ καὶ πεζὰ σχεδιάσματα), τὶς ἐπιστολές. Τὰ δύο τελευταῖα τμήματα μποροῦν κάλλιστα νὰ ἀποσπασθοῦν ἀπὸ τὴ χρηστικὴ ἐκδοση (οἱ ἐπιστολές πρόκειται νὰ κυκλοφορήσουν σάν τρίτο μέρος τῆς σειρᾶς). Ἔτσι ἡ ὅλη ἐργασία θά γίνῃ ἀνετώτερη, ἐνῶ παράλληλα θά κερδηθῆ ἀρκετὸς χρόνος.

Ἡ μεγάλη ὅμως δυσκολία εἶναι ἡ παρουσίαση τοῦ ἑλληνικοῦ ἔργου, εἰδικότερα τοῦ ποιητικοῦ τῶν δύο τελευταίων περιόδων. Ἡ παρουσίαση αὐτὴ δὲν ἔχει ἴσως τόση σημασία νὰ χαρακτηρισθῆ ἐκ τῶν προτέρων «φιλολογικὴ» ἢ «κριτικὴ» — ἄλλωστε οἱ προκαθοριστικοὶ ὅροι εἶναι μόνο βοηθητικοὶ καὶ προσδιορίζουν σχηματικὰ τὸ χαρακτῆρα μιᾶς μελλοντικῆς ἐκδόσεως. Ὅπωςδήποτε ἔμως ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ τὰ «Αὐτόγραφα» θά εἶναι ἄμεση, χωρὶς ὥστόσο νὰ ἀγνοηθῆ τὸ κείμενο τοῦ Πολυλά. Ὁ συνδυασμὸς ἐδῶ εἶναι βασικὸς καὶ ἀπαραίτητος : ἡ ἐκδοση θά ἐπιχειρηθῆ μὲ β ἄ σ η τὰ χειρόγραφα καὶ ὁ δ η γ ὁ τὸν Πολυλά. Βέβαια, ἡ φιλολογικὴ κριτικὴ σήμερα δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μείνῃ πιστὴ στὴν προσφορά τοῦ πρώτου ἐκδότη, ὁ ὅποιος, παρόλη τὴν κριτικὴ του τόλμη, κινήθηκε μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς καὶ τὴν ἀναμενόμενη δυσφορία τῶν συγχρόνων του. Ἐντούτοις, Σολωμὸς χωρὶς τὸν Πολυλά δὲν εἶναι νοητὸς καὶ στὸ γεγονός δὲν βαραίνει μόνο ἡ διαμορφωμένη παράδοση, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ οὐσία.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ γίνεται ἀμέσως φανερὸ πὼς τὰ «Αὐτόγραφα» μόνον δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ δώσουν νέα ἐκδοση τοῦ Σολωμοῦ. Παράλληλα, διαφαίνεται ἐντονώτερα ὁ προπαρασκευαστικὸς χαρακτῆρας τους. Ἐξᾴλλου, ὑπάρχουν καὶ ἄλλες πηγές ποῦ δὲν πρέπει νὰ ἀχρηστευθοῦν : διάφορες μεταγενέστερες προσθήκες, ὀρισμένα ἀπόγραφα τοῦ Πολυλά, νέα τυχὸν εὑρήματα, κλπ. (μερικὴ χρῆση γίνεται στὴ χρηστικὴ ἐκδοση, κυρίως στὶς «σημειώσεις»). Ὅλην αὐτὴ τὴν ἔκταση τῶν πηγῶν μπορεῖ νὰ καλύψῃ μόνο ἡ «ὀριστικὴ» ἐκδοση, ἡ ὁποία εἶναι τώρα τόσο ἀναγκαία, ὅσο προηγουμένως ἦταν ἡ πανομοιότυπη. Ἡ νέα ἐκδοση θά περικλείσῃ στὴ δομὴ τῆς τὴν ἐκδοση Πολυλά καὶ τὰ «Αὐτόγραφα», δὲν θά ἀποκλείσῃ

πολλὰ προτερήματα τῆς τελευταίας : τὴ γενικὴ διαίρεση, τὴν εἰδολογικὴ κατάταξη, τὴ χρονολογικὴ σειρά, κλπ. Ἔτσι, τὰ «Αὐτόγραφα» θά γίνουν «ἡ στέρεη βάση», ὄχι μόνο γιὰ «τὴ μελέτη τοῦ σολωμικοῦ ἔργου» (Αὐτόγρ. τόμ. Α', σ. ζ') ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν «ὀριστικὴ» ἐκδοση.

δμως ούτε τὴ μιὰ ούτε τὴν ἄλλη, πολὺ περισσότερο δὲ θὰ τις ἀντικαταστή-
 ση. Ἔτσι, ἂν παραστήσωμε μὲ Σ τὸ σωζόμενο ἔργο τοῦ Σολωμοῦ (Σ, τὸ
 ἑλληνικόν, Σ₁ τὸ ἰταλικόν¹ καὶ Σ₂ τὶς ἐπιστολές), Π τὴν ἔκδοσιν Πολυλά
 (α, β, γ, δ τὶς ποικίλες ἀνατυπώσεις), Α τὰ «Ἀυτόγραφα», Δ τὰ διάφορα
 μεταγενέστερα εὑρήματα, τὰ ἀπόγραφα ἀπολεσθέντων χειρογράφων, τὶς
 προσθήκας κλπ., καὶ Ο τὴν «ὀριστικὴν» ἔκδοσιν, τότε θὰ ἔχωμε, μὲ τὸ ἀκό-
 λουθο «στέμμα», πολὺ παραστατικὰ τὴν περιεκτικὴν εὐρύτητα καὶ τὴν
 καθολικὴν ὑπόστασιν τῆς νέας ἔκδοσης :

■ Μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα ἡ «ὀριστικὴ» ἔκδοσιν εἶναι ἀπόλυτα ἐφικτὴ
 καί, κατ' ἐπέκτασιν, ἐπιβαλλόμενη (ὡς τονισθῆ ἄλλη μιὰ φορά). Ἀναμφι-
 σβήτητα ὅμως ἀπαιτεῖται, εἰδικότερα σὲ σημεῖα ἀμφιλεγόμενα ἢ σκοτεινά,
 ἢ προήγησιν συζητήσεων καὶ ἐρευνῶν. Πρακτικότερη καὶ περισσότερον ἀπο-
 δοτικὴ θεωρεῖται ἡ κριτικὴ διερεύνησιν τῶν «Ἀυτογράφων», ἡ ὁποία θὰ
 ἀποδώσιν μονογραφίαις γιὰ θέματα μεμονωμένα ἢ θὰ ὑποβοηθήσιν προκατα-
 βολικὰ τὴν ὀρθὴν λύσιν δυσχερῶν ἐκδοτικῶν περιπτώσεων. Αὐτὰ πάντως δὲν
 ἀναιροῦν τὴν ἀπαιτήσιν γιὰ τὴν «ὀριστικὴν» ἔκδοσιν. Ἐπειτα, ἡ ἀνακάλυψιν
 νέων χειρογράφων τοῦ Σολωμοῦ ἴσως δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθῆ, πρέπει
 ὅμως νὰ θεωρῆται μᾶλλον ἀπίθανη. Ἐπομένως, μὲ τὴν προτεινόμενη ἔκδοσιν,
 θὰ κωδικοποιηθῆ, κατὰ τρόπον ὑπεύθυνον καὶ ὀριστικόν, τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ.
 Θὰ γίνῃ κάτι ἀνάλογον μὲ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Ἐρωτόκριτου» ἀπὸ τὸν Ξανθοῦ-
 διδην : πενήντα τέσσαρα χρόνια ὕστερον ἀπὸ τὴν ἐμφάνισίν της (1915) δια-

1. Γιὰ τὸ ἰταλικόν ἔργο, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες γνωστὰς πηγές, πρέπει νὰ χρησιμο-
 ποιηθοῦν καὶ τὰ «Ἀυτόγραφα».

τηρεί ἀκέραιη τὴν ἐπιβλητικότητα καὶ τὴν ἀναντικατάστατη σημασία της. Ἵσως, βέβαια, γιὰ τὴν ἐπόμενη γενεὰ ἢ ἔκδοσι νὰ μὴν εἶναι ὀριστική (χωρὶς εἰσαγωγικά). Ὅπωςδήποτε ὅμως σήμερα θὰ προσφέρῃ τὴ δυνατότητα σὲ συγχρονικὴ ἐρμηνεία τοῦ ποιητῆ. Ὀριστικὴ ἢ ἐφήμερη θὰ παραμείνῃ ἢ εἰδοποιὸς σχέσι καὶ τὸ τίμημα τῆς σύγχρονης νεοελληνικῆς συνείδησις στὴν πῶ ἀνειρήνευτη καὶ ρωμαλέα ποιητικὴ διάνοια τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ.

II. Ἡ βιβλιογραφία. Ἡ βιβλιογραφικὴ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸν Σολωμὸ ἔχει ἐπίσης κάποιον ἀποσπασματικὸ χαρακτήρα. Δὲν ὑπάρχει δηλ. ἓνα πληθὺς δημοσίευμα μὲ ἐπάρκεια καὶ χρονικὴ πληρότητα. Ἡ διαπίστωσις, βέβαια, ἐπεκτείνεται σ' ὀλόκληρη τὴν περιοχὴ τῆς νεώτερης λογοτεχνίας, γιὰ τὸν Σολωμὸ ὅμως προσλαμβάνει ἰδιαίτερη ἐπικαιρότητα καὶ σημασία.

Πρῶτη συστηματικὴ προσφορὰ στὸ θέμα εἶναι ἡ βιβλιογραφία τῶν Σ. Π. Βογιατζάκη - Ν. Β. Τωμαδάκη, ἡ ὁποία καλύπτει τὴ χρονικὴ περίοδο 1825 - 1933¹. Ἡ συμβολὴ της εἶναι ἀρκετὰ χρήσιμη στὴ σολωμικὴ ἔρευνα. Ἀναγράφει κατὰ χρονολογικὴ τάξι τὶς ἐκδόσεις καὶ τὰ βοηθήματα (νεκρολογίες, μελέτες, ἄρθρα, κλπ.), μολονότι πολλὰ ἀκόμα μένουσι ἀθησαύριστα. Οἱ ἐπόμενες συμπληρώσεις εἶναι ἐλάχιστες². Ἀποσπασματικὰ καὶ περιορισμένα καλύπτονται ἐπίσης τὰ μεταγενέστερα (1933 κἔξ.) χρονικὰ διαστήματα. Ἐτσι τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὰ 1933 - 1968 εἶναι ἀρκετὰ αἰσθητὸ καὶ ἡ ἀπουσία ὁποιοῦδήποτε³ συγκεντρωτικοῦ βιβλιογραφικοῦ βοηθήματος δυσχεραίνει κατὰ πολὺ τὴν ἔρευνα.

Ἡ ἔλλειψις αὐτὴ καὶ ὁ διογκωμένος ἀριθμὸς τῶν σχετικῶν δημοσιευμάτων ἀξιάνουσι περισσότερο τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴ σύνταξι μιᾶς νέας βιβλιο-

1. Σ. Π. Βογιατζάκη - Ν. Β. Τωμαδάκη, Βιβλιογραφία Διονυσίου Σολωμοῦ (1825 - 1933), Νεοελληνικὸν Ἀρχεῖον I (1935) 5 - 63 [καὶ σὲ ἰδιαίτερον τεύχος: Χανιά 1934].

2. Βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Συμπληρωματικὰ σολωμικῆς βιβλιογραφίας, Νεοελληνικὸν Ἀρχεῖον I (1935) 172 - 174. — Λ. Χ. Ζώη, Προσθήκη εἰς βιβλιογραφίαν Σολωμοῦ, Ἴονιος Ἀνθολογία 10 (1936) τεύχ. 104 - 106, σ. 10 - 13. — Γ. Βαλέτα, Συμβολὴ στὴ σολωμικὴ βιβλιογραφία. Ἀπόσπωμα πρῶτον. 1826 - 1934. Μυτιλήνη 1937.

3. Χάσμα ὑπάρχει προπάντων ἀνάμεσα στὰ 1935 - 1945. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ὁ ἐνδιαφερόμενος μπορεῖ νὰ παρακολουθῇ τὴ σολωμικὴ βιβλιογραφία στὰ γενικότερα (γνωστὰ) βοηθήματα: α) Bulletin analytique de bibliographie Hellénique, tom. VI - XXIII (1945 - 1962), Athènes 1945 - 1966 [Institut Français d'Athènes]. Εἰδικότερα, γιὰ τὰ ἔτη 1950 - 1951 βλ. Α. Πολίτη, Νεοελληνικὴ βιβλιογραφία (1950 - 1951), Ἑλληνικά 13 (1954) 435 - 443 (= ἡ βιβλιογραφία Σολωμοῦ). — β) Γ. Θ. Ζώρα - Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Βιβλιογραφικὸν δελτίον νεοελληνικῆς φιλολογίας, Α' - Ζ' (1959 - 1965), Ἀθήναι 1960 - 1967 [Σπουδαστήριον Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν].

γραφίας του Σολωμού, ή οποία πρέπει να έχει δύο κύρια χαρακτηριστικά: α/ να είναι ενιαία, και β/ να είναι «κριτική». Το πρώτο φυσικά είναι αυτονόητο. Με τη χρονική ένότητα θα εξασφαλισθεί, από τη μιὰ πλευρά, ή πληρότητα. Από τήν ἄλλη, για τόν ἴδιο σκοπό, θα απαιτηθῆ ἑξαντλητική ἔρευνα καί ἀναδίφηση για τήν οὐσιαστική κάλυψη τῶν κενῶν. Με τόν τρόπο αὐτό θα δοθῆ ή πλήρης βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1820 - 1968, ή οποία θα ὑποκαταστήσῃ μοιραία κάθε παλαιότερο βιβλιογραφικό δημοσίευμα. Το δεύτερο εἶναι θέμα περισσότερο μεθοδικό, ἀλλά καί οὐσιαστικό ταυτόχρονα. Πρωταρχικό, βέβαια, καθήκον τοῦ βιβλιογράφου εἶναι ή ἀνεύρεση καί ή καταχώρηση στή βιβλιογραφία τυχόν σπανιστάτων φυλλαδίων ή σχετικῶν κειμένων σέ ἄγνωστα καί δυσεύρετα περιοδικά. Παράλληλη καί ἐξίσου ἐπίμονη ὁμως πρέπει να εἶναι ή φροντίδα στό να προσφέρῃ ἔργο χρήσιμο, μεθοδικά καί ἐποπτικά συνταγμένο, ὥστε να μπορῆ ὁ ἔρευνητής να παρακολουθῆ κα τ α κ ὀ ρ υ φ α τήν πρόοδο τῶν ἐρευνῶν σέ ὀρισμένα θέματα. Γιαυτό δέν ἀρκεῖ ή ἀπλή ἀναγραφή, ἔστω καί με στοιχειώδη κατάταξη (ἐκδόσεις, αὐτοτελή καί περιοδικά δημοσιεύματα, ἄρθρα, κλπ.). Προσφορώτερη, εἰδικά για τόν βιβλιογραφικό ὄγκο τοῦ Σολωμού, θα εἶναι ή ε ἰ δ ο λ ο γ ι κ ῆ διάταξη, τουλάχιστον κατά μεγάλες θεματικές ἐνότητες, με ταυτόχρονη ἐπιμέρους χρονολογική σειρά. Ἔτσι ἐπιτυγχάνεται ὁ αὐτόματος ἔλεγχος πηγῶν καί βοηθημάτων, καθώς καί ή ἄμεση ἐποπτική ἐνημέρωση. Οἱ πολλαπλοὶ πίνακες, οἱ ὁποῖοι ἀπαραίτητα θα κλείσουν τήν ὄλη βιβλιογραφία, θα ὀλοκληρώσουν τήν εὐχρηστία τοῦ ἔργου.

Ἐποτόσο, ή πληρότητα τῆς σολωμικῆς βιβλιογραφίας ἀπαιτεῖ καί μιάν ἄλλη προϋπόθεση. Ἡ καθολική σημασία τοῦ ἔργου προκαλεῖ πολλές φορές, σέ δημοσιεύματα με ἀλλότριον τίτλο καί περιεχόμενο, ἐκτενεῖς παρεκβάσεις, ὅπου, ὄχι σπάνια, συμπυκνώνονται ἐνδιαφέρουσες κρίσεις ή καίρια σχόλια. Ὅλα αὐτά, παρόλη τῆ δυσχέρεια καί τόν ἐνδεχόμενο ἄκαρπο μόχθο, εἶναι ἀπαραίτητο, ὅσο γίνεται πληρέστερα, να συγκεντρωθοῦν καί να ἐνταχθοῦν σ' ἓνα τέτοιου εἶδους βασικό ὄργανο μελέτης τῶν σολωμικῶν θεμάτων, ὅπως τουλάχιστον πρέπει να εἶναι ή προτεινόμενη βιβλιογραφία. Διαφορετικά τὸ χάσμα θα παραμείνῃ αἰσθητό καί ή χρησιμότητα τοῦ βοηθήματος περιορισμένη¹.

Ἡ βιβλιογραφική σύνθεση εἶναι συνήθως προϋπόθεση για τήν ἐκδοση, προπάντων τήν «ὀριστική». Με τῆ βιβλιογραφική προεργασία ἐπιτυγχάνεται ή συγκέντρωση ὄλων τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα, πολλές φορές, εἶναι δημο-

1. Σ' αὐτῆ τῆ μορφή ἐτοιμαζόταν ή «Κριτική Βιβλιογραφία Σολωμού». Το ἔργο εἶχε προχωρήσῃ ἤδη ἀρκετά, ὅταν ἀνακοίνωση τῆς Ἑταιρείας Κερκυραϊκῶν Σπουδῶν (Ἑλληνικά 20 [1967] 275) γνωστοποίησε τήν ἀνάληψη ἀπό μέρος τῆς ἀνάλογης προσπάθειας.

σιευμένα σὲ πολὺ σπάνια φυλλάδια ἢ περιοδικά. Ἐκεῖ, λοσμονημένα καὶ ἄγνωστα, εἶναι δυνατό, σὲ μερικές περιπτώσεις, νὰ διαφύγουν τὴν προσοχὴ τοῦ ἐκδότη. Τὸ πρᾶγμα ὁμῶς διαφέρει προκειμένου γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ Σολωμοῦ, ἀφοῦ εἶναι ἤδη γνωστὴ ὀλόκληρη ἡ λογοτεχνικὴ του παραγωγή. Ἐπομένως, ἡ κριτικὴ βιβλιογραφία θὰ γίνῃ ἔργο συνοδευτικὸ τῆς «ὀριστικῆς» ἔκδοσης καὶ τῆς βιογραφίας — μὲ τὴν ἔννοια τῆς παράλληλης σημασίας. Ἡ προσφορὰ εἰδικότερα στὴ σύνθεση τῆς βιογραφίας θὰ εἶναι ἀρκετὰ χρήσιμη. Ἀλλὰ καὶ γενικότερα, θὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἔγκυρη γραμματολογικὴ σπουδὴ τοῦ ποιητῆ καὶ θὰ πλαισιώσῃ ἐπιστημονικὰ τὴν αἰσθητικὴ καὶ φιλολογικὴ ἔρμηνεα τοῦ ἔργου του.

III. Τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν. Εἶναι τὸ μόνο θέμα, ποῦ περισσότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἔχει προαγάγει συστηματικὰ ἢ φιλολογικὴ ἔρευνα. Διαφορισμένο σὲ τέσσερεις βασικοὺς κύκλους, φαίνεται νὰ προχωρῆ τελικὰ σὲ λύση ὀριστικότερη. Οἱ τέσσερεις αὐτοὶ διαφορετικοὶ χῶροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀντλεῖ ἡ σολωμικὴ ἔμπνευση καὶ στοὺς ὁποίους στηρίχθηκε γιὰ τὴν ἔκφραστικὴ ἀνανέωση τοῦ νεοελληνικοῦ ποιητικοῦ λόγου εἶναι : 1/ ὁ ἀρχαῖος κλασικὸς κόσμος (ὁ ἑλληνικὸς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀλλὰ καὶ ὁ λατινικὸς) 2/ ἡ Γραφὴ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση 3/ τὸ νεοελληνικὸ πνεῦμα (σὰν λογοτεχνικὴ παραγωγή κυρίως, ἀλλὰ καὶ σὰν ἱστορικὸ περίγραμμα), καὶ 4/ ἡ νεώτερη εὐρωπαϊκὴ σκέψη καὶ λογοτεχνία (ἰταλική, γαλλικὴ, ἀγγλική, γερμανικὴ).

1/ Βασικὲς παραμένουν στὸν τομέα αὐτὸν οἱ ἐργασίες τοῦ Ν. Β. Τωμαδάκη, εἰδικὰ ἡ συνθετικὴ μελέτη «Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ ἀρχαῖοι» (Ἀθ. 1943). Εὐκταίᾳ, ἐντούτοις, κρίνεται μιὰ νεώτερη ἀνασύνθεση τοῦ θέματος. Θὰ καταστῆ ἔτσι δυνατὴ ἡ ἐκμετάλλευση πολλῶν νέων στοιχείων, τὰ ὁποῖα ὀφείλονται στὴν ἐρευνητικὴ προσπάθεια εἴτε τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα¹ εἴτε ἄλλων μελετητῶν². Προπάντων ὁμῶς θὰ ἐνισχυθῇ ἀποφασιστικὰ ἡ ὀλοκλήρωση τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ὕλικου μὲ τὴν πλήρη διερεύνηση τοῦ σχετικοῦ θεματικοῦ πλούτου καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων ποῦ παρέχουν τὰ «Αὐτόγραφα». Γενικότερα, τὸ πρόβλημα τῶν κλασικῶν πηγῶν, ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν, θὰ ἐξετασθῆ μὲ νέα δεδομένα καὶ μὲ ταυτόχρονη δυνατὴ προέκταση καὶ σύγκριση πρὸς τὸν βυζαντινὸ καὶ τὸ νεώτερο ἑλληνικὸ χῶρο.

2/ Διερευνημένο, τουλάχιστον τυπικὰ, φαίνεται νὰ εἶναι καὶ τὸ πρό-

1. Ν. Β. Τωμαδάκη, Συμπληρώσεις εἰς τὰ περὶ Σολωμοῦ καὶ Βιλλαρᾶ, Νέον Πνεῦμα 1 (1944) ἀρ. 1-2, σ. 9-12. — Τὸ ὅ Ἰδιου, Ἡ μάχη τῆς Τριπολιτσᾶς εἰς τὸν Ὕμνον τοῦ Δ. Σολωμοῦ καὶ ἡ Νέκυια τοῦ Ὀμήρου, Ἀθηνᾶ 68 (1965) 3-11.

2. Βλ. τίς μετὰ τὸ 1943 σχετικὲς ἐργασίες συγκεντρωμέναι : Ἐμμ. Κ. Χατζη-γριακοῦ μ. ἢ, Νεοελληνικαὶ πηγαὶ τοῦ Σολωμοῦ, ἐνθ' ἀναστ., σ. 18 σημ. 3.

βλημα τῶν θρησκευτικῶν πηγῶν τοῦ Σολωμοῦ. Ἡ βασικὴ ἐδῶ ἐργασία εἶναι τοῦ Ν. Θ. Μπουγάτσου¹, γιὰ τὴν ὁποία ὁμοῦς ὁ ἀναγνώστης ἔχει βασικὲς ἀντιρρήσεις σχετικὰ μὲ τὴ μεθοδολογία καὶ τοὺς καθόλου συσχετισμοὺς — χωρὶς πιά νὰ γίνεται λόγος γιὰ τὸ ὕφος καὶ τὴ διατύπωση. Ἡ ἐκφραστικὴ πάντως τοῦ Σολωμοῦ δὲν φαίνεται ἀποφασιστικὰ ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχὴ ἐκκλησιαστικὴ (οὔτε καὶ ἦταν δυνατὸ νὰ συμβῆ κάτι τέτοιο), ἐκτός, φυσικὰ, ἀπὸ ὀρισμένες εἰκόνες βιβλικῆς ἢ ἔμνογραφικῆς προελεύσεως, ποὺ διαφαίνονται περισσότερο στὰ νεανικότερα ἔργα. Ἀντίθετα, μεγαλύτερη σημασία ἐνέχει τὸ ἔντονο καὶ βαθθὺ θρησκευτικὸ συναίσθημα ποὺ διαχέεται σ' ὀλόκληρὴν τὴν ποίησιν τοῦ Σολωμοῦ, τὴ νεανικὴ καὶ τὴν ὄριμη, θέμα ποὺ ἐπίσης ἔχει διεξοδικὰ ἐρευνηθῆ².

3/ Αἰσθητὸ ἦταν τὸ χάσμα ποὺ παρουσίαζε ἡ σολωμικὴ σπουδὴ καὶ βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὴν ἐξακρίβωση τῶν νεοελληνικῶν πηγῶν τοῦ ποιητῆ. Ἡ ἔλλειψη ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁποιασδήποτε διερευνητικῆς καὶ συνθετικῆς μελέτης παρεμπόδιζε τὴ σαφῆ γνώση γιὰ τὴν ἀποφασιστικὴ συμβολὴ τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως, σὲ βάθος καὶ εὐρύτητα, στὴ διαμόρφωση καὶ τὴν προαγωγὴ τῆς ποιητικῆς ἐκφραστικῆς τοῦ Σολωμοῦ. Πρόσφατο ὁμοῦς δημοσίευμα φαίνεται νὰ ἀναπληρῶνῃ σήμερα τὸ ὑφιστάμενο χάσμα³. Ἀπομένει ἀκόμα, πρὸς ὀλοκλήρωση, λεπτομερῆς ἐξέταση τῶν σχέσεων τοῦ ποιητῆ πρὸς τοὺς συγχρόνους του, ὥστε νὰ διαπιστωθῆ ἡ πιθανότητα ἐμπλουτισμοῦ τῶν ἐκφραστικῶν του μέσων, ὁ τυχὸν δανεισμὸς μοτίβων καὶ ἄλλων ποιητικῶν στοιχείων ἢ ἰδεῶν ἀπὸ τὰ ἔργα ἐκείνων, κλπ.⁴ Ἰδιαίτερη σημασία θὰ εἶχε, χωρὶς ἄλλο, καὶ ὁ θεωρητικὸς στὴ βάση του συσχετισμὸς τοῦ σολωμικοῦ ἔργου πρὸς τὴ νεοελληνικὴ ἱστορία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν κύρια πηγὴ θεματικῆς ἐμπνεύσεως τοῦ Σολωμοῦ. Τὸ θέμα ἄλλωστε ἐκτείνεται σὲ πλατύτερα ὄρια : ἀφορᾷ τὴ δημιουργία καὶ τὴ γέννησιν ὀλόκληρης σχεδὸν τῆς νέας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας· εἶναι ἡ διπλὴ παρουσία, ἡ

1. Ἡ μελέτη διαιρεῖται σὲ τρία ἀνεξάρτητα καὶ αὐτοτελῆ μέρη : α) Ν. Θ. Μπουγάτσου, Ἡ λογοτεχνικὴ ἐπίδρασις τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, Ἀθηνᾶ 61 (1957) 17 - 63 (= περίληψη : Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 32 [1957] 131 - 135). — β) Τοῦ Ἰδίου, Ἡ ἰδεολογικὴ ἐπίδρασις τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ Διον. Σολωμοῦ, Θεολογία 29 (1958) 105 - 114, 418 - 436 [sic], 421 - 433. — γ) Τὸ τρίτο μέρος «Ἡ ἐπίδρασις τοῦ βιβλικοῦ κειμένου [Ἀγ. Γρ.] ἐπὶ τοῦ Σολωμοῦ» (Ἀθηνᾶ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 18) δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ ἐκδοθῆ.

2. Βλ. Α. Πολίτη, Ἡ θρησκευτικότης τοῦ Σολωμοῦ, Νέα Ἔστια 32 (Χριστοῦ. 1942) 50 - 55 = Γύρω στὸ Σολωμὸ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 67 - 78. Στὴ μελέτῃ ἐπιτάσσεται σημεῖωση μὲ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία.

3. Ἐμμ. Κ. Χατζηγιακουμῆ, Νεοελληνικαὶ πηγαὶ τοῦ Σολωμοῦ, ἐνθ' ἄνωτ.

4. Πρβλ. Ἐμμ. Κ. Χατζηγιακουμῆ, Νεοελληνικαὶ πηγαὶ τοῦ Σολωμοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 24.

πρακτική και θεωρητική, τοῦ νεώτερου Ἑλληνα, τοῦ ὁποίου ἡ διαρκὴς ἀγωνία γιὰ ὑπαρξή (ἢ ἱστορία του) μετουσιώνεται ἀδιάκοπα σὲ πολύμοχο ἀγώνα γιὰ ἔκφραση (ἢ ποίησή του).

4/ Ἀντίθετα, ἀρκετὰ ἀποσπασματικὴ παρουσιάζεται ἡ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὶς εὐρωπαϊκὲς πηγές. Ἐντούτοις, ἡ ἐπιρροή ποὺ ἔχουν ἀσκήσει οἱ ἔθνικὲς λογοτεχνίαι τῆς Δύσης, καθὼς καὶ ἡ συγκροτημένη δυτικὴ φιλοσοφικὴ σκέψη, φαίνεται νὰ εἶναι βαθύτατη στὴν ἰδεολογία (κυρίως) καὶ τὴν τέχνη τοῦ Σολωμοῦ. Πάντως, ἡ σχετικὴ προεργασία εἶναι πολυμερὴς καὶ ποικίλη. Ἐν πρώτοις διερευνημένη εἶναι, μέχρις ἐνὸς σημείου, ἡ θεωρητικὴ ἐπιρροή τῆς γερμανικῆς σκέψης¹. Ἐξαιρετικὸς ἐπίσης καὶ οἱ ἀνιχνεύσεις συσχετισμῶν ἢ ἀναφορῶν στὶς ὑπόλοιπες λογοτεχνίαι (ἰταλική, ἀγγλική, γαλλικὴ)². Ἐπιπλέον, ὑπάρχει ἀκόμα ἡ γενικὴ ἀξιολογικὴ τοποθέτηση τοῦ Σολωμοῦ στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο³. Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπ' ὅλα αὐτὰ ἀπουσιάζει ἡ γενικὴ συνθετικὴ μελέτη, ἡ ὁποία θὰ συγκροτήσῃ σὲ ὀργανικὴ ἐνότητα τὰ ἐπιμέρους, θὰ ἀξιοποιήσῃ τὶς προγενέστερες διαπιστώσεις καί, προπάντων, τὸν ἐντυπωσιακὸ πλοῦτο τῶν νέων στοιχείων ποὺ παρέχουν τὰ «Αὐτόγραφα». Ἐδῶ ἀπαιτεῖται ἀναντίρρητα γενρὸς κριτικὸς ὀλισμὸς καὶ ἄρτια γνώση τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν καὶ φιλολογιῶν. Ἡ νέα αὐτὴ μελέτη θὰ εἶναι ὁ παράλληλος ἀντίποδας τῶν ἀντίστοιχων ἐρευνῶν γιὰ τὶς νεοελληνικὲς πηγές τοῦ Σολωμοῦ.

IV. Ἡ βιογραφία. Μετὰ τὴν «ὀριστικὴ» ἔκδοση, τὸν καταρτισμὸ τῆς κριτικῆς βιβλιογραφίας καὶ τὴν πλήρη διερεύνηση τῶν πηγῶν, προβάλλει ἐδκολώτερη ἡ σύνθεση μιᾶς νέας βιογραφίας ἐξαντλητικῆς, ὄχι ὀπωσδήποτε ὑπερεκτεταμένης, καί, κατὰ τὸ δυνατόν, ἀπρόσωπης, ἀντικειμενικῆς. Τὸ αἶτημα, βέβαια, ἔχει διατυπωθῆ καὶ ἄλλοτε⁴, ἐξακολουθεῖ ὅμως νὰ παραμένῃ

1. Βλ. (τὰ κυριότερα): Κ. Βάρναλη, Ὁ Σολωμὸς χωρὶς μεταφυσικὴ, ἐκδ. «Στοχαστὴ», Ἀθήνα 1925, σ. 89 - 168 = Σολωμικά, ἐκδ. «Ὁ Κέδρος», [Ἀθήνα] 1957, σ. 59 - 89. — Λ. Πολίτη, Ὁ Σολωμὸς καὶ ἡ γερμανικὴ φιλοσοφία καὶ ποίηση (Ἐνα χειρόγραφο μὲ μεταφράσεις γιὰ τὸ Σολωμὸ), Γύρω στὸ Σολωμὸ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 227 - 247 = Probleme der Neugriechischen Literatur 4 (Berlin 1959) 3 - 19. — L. Coutelle, Οἱ μεταφράσεις τοῦ Ν. Λούντζι γιὰ τὸ Σολωμὸ (Οἱ κώδικες τῆς Ζακόνθου), Ὁ Ἑρανιστὴς 3 (1965) 225 - 248.

2. Βλ. συγκεντρωτικὴ βιβλιογραφία: Ἐμμ. Κ. Χατζηγιακουμῆ, Νεοελληνικαὶ πηγὰι τοῦ Σολωμοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 18 σημ. 2.

3. Λ. Πολίτη, Ὁ Σολωμὸς ποιητὴς Ἐθνικὸς καὶ Εὐρωπαῖος, Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση 2 (1946) 225 - 233.

4. Βλ. Ι. Συκουτρῆ, Ἡ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, Νέα Ἔστια 11 (1932) 402 Β = Μελέται καὶ Ἀρθρα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 245. — Γ. Θ. Ζώρα, Διὰ τὴν γνώσιν τὸν Σολωμὸν, Ἑλληνικὴ Δημιουργία 1 (1948) 300 Β - 301 = Σολωμὸς καὶ σολωμικαὶ μελέται, Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Β', Ἀθήνα 1959, σ. 30 - 31.

άνοικτο μέχρι σήμερα, παρόλη τή δόκιμη συμβολή στο κεφάλαιο τουτο.

Σάν πρώτη (1932)¹ βιογραφία, όχι απόλυτα συστηματική, μπορεί να θεωρηθῆ τοῦ Φ. Μιχαλόπουλου², γραμμένη ὁμως μ' ἓνα πνεῦμα νεανισμού καί ὑπερβολῆς, χωρίς πολὺ ὀργανική σχέση τῶν ἐπιμέρους τμημάτων, πού ἀποτελοῦν περισσότερο ἄθροισμα παρά ἐνότητα. Ὡστόσο, παρόλες τίς ἀνακρίβειες καί τίς τολμηρές ὑποθέσεις, εἶναι σέ κάποια σημεῖα τῆς χρήσιμη³.

Λίγα χρόνια ἀργότερα (1943) ἀκολουθεῖ νέα βιογραφία, θετικότερη καί μεθοδικότερη, γραμμένη ἀπό Ἄγγλο μελετητή, τὸ R. Jenkins⁴. Χρήσιμη γιά τὴν ἐποχὴ τῆς καί γιά τὸ κοινὸ πού γράφτηκε⁵, δὲν ἱκανοποιεῖ πιά τίς σύγχρονες φιλολογικὲς ἀπαιτήσεις.

Πολὺ νεότερη (1954) εἶναι ἡ βιογραφία τοῦ N. B. Τωμαδάκη⁶ γραμμένη μὲ αὐστηρὴ ἐπιστημονικότητα καί συνθετικὴ θεώρηση βίου καί ἔργου, παρόλη τὴ χωριστὴ διαπραγμάτευση. Τὸ ἐκτεταμένο ὁμως κεφάλαιο γιά τὴν καταγωγή καί τοὺς προγόνους, ἡ ἐντονη παρουσία τῆς προσωπικότητος τοῦ βιογράφου καί ἡ πρόταξη σάν εἰσαγωγή σὲ ἐκδοτικὴ προσπάθεια, ἀλλοιώνουν αἰσθητὰ τὸν ἀνεξάρτητο χαρακτῆρα πού πρέπει ὀπωσδήποτε νὰ ἔχη ἡ βιογραφία τοῦ Σολωμοῦ⁷.

Ὁ ἐπίσημος ἑορτασμοὸς τῶν ἑκατὸ χρόνων ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ ποιητῆ (1957) ἔδωσε τὴν ἐξωτερικὴν, περισσότερο, ἀφορμὴ γιά νέες βιογραφικὲς συνθέσεις. Ἡ σπουδαιότερη εἶναι τοῦ E. Κριαρᾶ⁸. Ὁ συγγραφέας ἀξιοποιεῖ πρόσφορα τίς πηγές καί χρησιμοποιεῖ σύμμετρα ὅλα τὰ βοηθήματα, ὄν καί θὰ ἦταν δυνατὸ σὲ ὀρισμένα σημεῖα νὰ γίνῃ αὐστηρότερη κριτικὴ ἀποκάθαρση. Ἡ πρωτοτυπία τῆς βρίσκεται στὴν αὐτοτέλεια καί τὴ συνεξέταση βίου καί ἔργου μὲ ταυτόχρονη συνάρτηση πρὸς ἱστορικὰ γεγονότα

1. Προηγούνται φυσικὰ τὰ λαμπρὰ «Προλεγόμενα» τοῦ Πολυλά, ὀδυσιαστικὰ ἓνα βιογραφικὸ σχεδιάσμα, στοῦ ὁποῖο ὑπάρχει ἀφθονὴ ποίηση, συνδυασμένη ὁμως μὲ τὴν ἀκρίβεια καί τὴ θαυμαστὴ εὐστοχία τοῦ κριτικοῦ νοῦ. Γιά διάφορες ἄλλες μεταγενέστερες «βιογραφικὲς» συνθέσεις τοῦ Α. Ζῶη, τοῦ Δε Βιάζη καί, εἰδικότερα, τοῦ Κ. Καροφύλα («Ὁ ἄγνωστος Σολωμός», Ἀθ. 1927 — «Ἡ ζωὴ καί τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ» [Ἀθ. 1948]) δὲν εἶναι δυνατὸ πλέον νὰ γίνῃ σοβαρὸς λόγος.

2. Φ. Μιχαλόπουλου, Διονύσιος Σολωμός (1798 - 1857), Ἀθήνα, ἔκδοσις Μουσικῶν Χρονικῶν, 1931.

3. Τίς τότε κρίσεις γιά τὸ βιβλίον μπορεί νὰ βρῆ ὁ ἐνδιαφερόμενος στοῦ : Φ. Μιχαλόπουλου, Ἴδε ὁ ἄνθρωπος. Ἐνας ἐκλεκτὸς τῆς Ἀκαδημίας, Ἀθ. 1936, σ. I-II [29 - 30].

4. R. Jenkins, Dionysius Solomos, Cambridge 1940.

5. Κρίσεις : Α. Πολίτη, Νέα Ἐστία 27 (1940) 651 - 654. — Γ. Θεοδοκά, Ἐνα ἀγγλικὸ βιβλίον γιά τὸν Σολωμό, Νεοελληνικὰ Γράμματα, 6 Ἀπρίλ. 1940, σ. I, 5.

6. N. B. Τωμαδάκη, Διονύσιος Σολωμός [Βασ. Βιβλ.], ἐνθ' ἄνωγ.

7. Κρίσεις : Α. Πολίτη, Ἑλληνικὰ 16 (1958 - 1959) 412 - 423.

8. E. Κριαρᾶ, Διονύσιος Σολωμός. Ὁ βίος - τὸ ἔργο, Θεσσαλονίκη 1957.

καὶ τρέχοντα περιστατικά. Πλουσιότατη σὲ παραπεμπτικὸ ὑπομνηματισμὸ, ἐπιτασσόμενον ὅμως, περιορισμένη ἐπίσης σὲ ἔκταση, ἔχει κυρίως χαρμηκὴ χρηστικὸ — καὶ στὸ εἶδος τῆς εἶναι ἀναμφισβήτητα ἢ μοναδική. Ἐπομένως, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀντιστρατευθῆ τὴν ἀπαίτηση γιὰ μιὰ νέα πλήρη καὶ ὀριστικὴ βιογραφία¹.

Ἀντίθετα, τὸ ἀνάλογο ἐγχείρημα τοῦ Μ. Σιγούρου γιὰ βιογράφηση τοῦ Σολωμοῦ² δὲν εἶναι παρά «Προλεγόμενα» σὲ σχολιασμένη ἔκδοσι. Ἡ χρησιμότητά τοῦ ὅλου τόμου εἶναι ἀρκετὰ ἀμφισβητήσιμη³, εἰδικότερα μάλιστα τῆς βιογραφικῆς εἰσαγωγῆς. Τὸ ἐνδιαφέρον συγκεντρώνεται περισσότερο στὶς διάφορες εἰδήσεις καὶ πληροφορίες, ποὺ χρειάζονται ὅμως ὑπεύθυνο κριτικὸ ἔλεγχο. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ μπορεῖ νὰ γίνῃ χρησιμοβόηθημα.

Στὸ πρόβλημα, λοιπόν, τῆς βιογραφίας εἶναι φανερὴ ἢ ἐπιστημονικὴ πρόδοσι. Δὲν παρουσιάζεται δηλ. τόσο ἐπιτακτικὸ καὶ ἀναγκαῖο, ὅσο πρὶν ἀπὸ εἴκοσι χρόνια ἢ ὅσο προβάλλει σήμερα τὸ ἐκδοτικὸ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐρμηνείας. Ὡστόσο, κρίνεται εὐκαταία καὶ ὀπωσδήποτε ἀπαραίτητη νέα βιογραφία τοῦ ποιητῆ ποὺ θὰ ἔχη βασικὰ πλεονεκτήματα τὴν ἀντικειμενικότητα, τὴν αὐτοτέλεια, τὴν ἐπιστημονικὴ συγκρότηση καὶ τὴ σύμμετρη κριτικὴ χρῆση τῶν βοηθημάτων, τέλος τὴν πληρότητα. Πρῶτα ἀπ' ὅλα πρέπει νὰ δοθῆ κείμενο φιλολογικὸ ἢ ἀξιῶση γιὰ λογοτεχνικὴ ἀπόδοσι θὰ εἶναι δευτεράτερη, δὲν πρέπει ὅμως νὰ λείπῃ. Μαζὶ μὲ τὸ ἐπιστημονικὸ κύρος, ἐξίσου σημαντικὸ ρόλο παίζει καὶ ἡ ζωντανὴ αἴσθησι τῆς γλώσσας, ἢ χάρις τοῦ λόγου καὶ τοῦ ὄφους, προκειμένου μάλιστα γιὰ τὴ βιογράφησι τοῦ Σολωμοῦ. Ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς θὰ δώσῃ στὴ νέα βιογραφία ἐσωτερικὴ ἐπιβολὴ καὶ ἀναμφισβήτητη διάρκεια.

V. Τὸ ἐρμηνευτικὸ πρόβλημα. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐρμηνείας ἐνὸς ποιητῆ εἶναι ἀξιολογικὰ τὸ πρῶτο, μεθοδολογικὰ ὅμως ἔρχεται ἔσχατο εἶναι τὸ «ἐπιγένημα». Δηλ. ἀκολουθεῖ καὶ προϋποθέτει τὰ προηγούμενα στάδια τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας. Στὴν οὐσία του ἔχει καὶ τὸ ἴδιο ἀνάγκη ἀπὸ τῆ

1. Κρίσεις : Ν. Β. Τωμαδάκης, Ἀθηνᾶ 61 (1957) 371 - 372 = Ἀπανθίσματα, Ἀθῆναι 1962 (ἐκδ. οἶκος Γ. Φέξη), σ. 138.

2. Μ. Σιγούρου, Διονυσίου Σολωμοῦ Ἄπαντα. Ποιήματα καὶ πεζά. Ἐν Ἀθῆναις 1957 [Ὄργανισμός Ἐκδόσεως Σχολικῶν Βιβλίων].

3. Βλ. κρίσεις : Ν. Β. Τωμαδάκης, Ἀθηνᾶ 61 (1957) 366 - 371 = Ἀπανθίσματα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 133 - 137. — Λ. Πολίτη, Ὑπόμνημα πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας ἱπουργόν κ. Ἀχιλλεῖα Γεροκωστόπουλον περὶ τοῦ ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Ὄργανισμοῦ Ἐκδόσεως Σχολικῶν Βιβλίων τόμου : Διονυσίου Σολωμοῦ Ἄπαντα. Ποιήματα καὶ Πεζά (Ἀθ. 1957), [1958] (Μηχανογραφημένο).

μεθοδολογία τῆς ἐπιστήμης. Ἀντιλαμβάνεται ἐπομένως κανεὶς ὅτι ἡ ἐρμηνεία ἐνὸς ποιητῆ δὲν εἶναι θέμα μόνο αἰσθητικῆς καὶ βιώσεως. Εἶναι πρῶτα γνώση ἀντικειμενικὴ καὶ ἔπειτα ὑποκειμενικὴ θεώρηση. Ἔχει δηλ. ἀνάγκη νὰ στηριχθῆ κατ' ἀρχὴν στὴν ἐξακριβωμένη ἱστορικὴ γνώση (βίου, περιβάλλοντος, κοινωνικῶν καὶ ἰδεολογικῶν ρευμάτων, ἐπιρροῶν, κλπ.), ὥστε ἡ προέκταση καὶ ἡ ἐμβάθυνση στὸ ἴδιο τὸ ἔργο νὰ στηρίζεται σὲ πραγματικὰ καὶ ὄχι εἰκαστικὰ δεδομένα.

Ἡ δυσκολία, εἰδικότερα γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Σολωμοῦ, προβάλλει διπλή. Πρῶτον, ἡ οὐσία τῆς ποιήσεώς του, δυσπρόσιτη καθὼς εἶναι στὸν ἀπροβλημάτιστο νοῦ μὲ τὴν πυκνὴ καὶ ἀποσπασματικὴ διατύπωσή της. Ἀκόμα, ἡ ἐντελῶς ἰδιότυπη περίπτωση τοῦ τρόπου ποῦ γράφτηκαν καὶ σώθηκαν τὰ ἔργα, αἰνιγματικὰ σπαράγματα τὰ περισσότερα. Δεύτερον, ἡ παράλληλη ἀπουσία συστηματικῆς ὀργανωτικῆς προσπάθειας γιὰ βελτίωση καὶ προαγωγὴ τῶν βοηθητικῶν μέσων, τὴν ἐπίλυση δηλ. τῶν φιλολογικῶν προβλημάτων (ἐκδοσὴ, ἔρευνα πηγῶν, βιβλιογραφία), ὥστε νὰ διευκολυνθῆ ἡ ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυση. Οἱ δυσχέρειες αὐτές, διασταυρούμενες, ἐξηγοῦν τὴν πενιχρότητα ἐρμηνευτικῶν ἐργασιῶν, οἱ ὁποῖες οὐσιαστικὰ ἔχουν καθηλωθῆ στὴ δοκιμὴ καὶ τὴν εἰκασία.

Διττὴ ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ὑπόσταση τοῦ προβλήματος τῆς ἐρμηνείας τοῦ Σολωμοῦ. Πρῶτα ἀξιολογεῖται ἡ γενικὴ σύλληψη τοῦ μὴ νύματος τοῦ ποιητῆ : ἡ γόνιμη ἀνίχνευση τῶν προσωπικῶν πηγῶν τοῦ στοχασμοῦ του καὶ ἡ καθολικὴ κίνησις τῆς διδαχῆς του (ποιητικῆς καὶ ἰδεολογικῆς) ἀφετηρία δηλ. καὶ ἀπόσταξις σὲ μιὰ κοινὴ ἐνοποίηση. Ἀκολουθεῖ ἔπειτα ἡ ἐπιμέρους ἐρμηνεία τῶν ἔργων. Στὴν πραγματικότητα ὁ διαφορισμὸς αὐτὸς εἶναι φαινομενικός. Ἐξυπηρετεῖ περισσότερο τὴν πρακτικὴ σκοπιμότητα καὶ, κυρίως, μὲ τὴν προϋπόθεσις τῆς ἀντίστροφης σπουδῆς τῶν θεμάτων. Σήμερα πάντως, καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις, εἶναι ἀπόλυτα ἐπαισητὴ ἡ ἀπουσία ὁποιασδήποτε σχετικῆς μελέτης.

Στὸ ζήτημα τῆς γενικῆς ἐρμηνείας ἡ προσπάθεια βρίσκεται σὲ κάποιο ἐπίπεδο. Κατ' ἀρχὴν, ἡ σύνθεσις μιᾶς βιογραφίας ἀπαιτεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν καθολικὴ ἐρμηνεία, τὴν ὁποία πλαισιώνει — πρέπει τουλάχιστο νὰ πλαισιώνη — μεμονωμένη ἀνάλυση τῶν ἔργων. Ἔτσι, ὅλες σχεδὸν οἱ βιογραφίες τοῦ Σολωμοῦ ἀνταποκρίνονται, λιγότερο ἢ περισσότερο, στὴ βασικὴ αὐτὴ ἀπαιτήσις (ἀναλυτικότερη καὶ προσωπικότερη πάντως ἐκείνη τοῦ Ν. Β. Τομαδάκη). Ἀλλὰ ἡ συζήτησις ἐδῶ δὲν ἀφορᾷ διόλου τὴν ἀποψη αὐτῆ. Ἡ καθολικὴ ἐρμηνεία εἶναι βέβαια σύμφυτο συστατικὸ μιᾶς βιογραφίας, δὲν πρέπει ὅμως νὰ θεωρῆται ἐξάρτημά της. Αὐτὸ ἰσχύει πολὺ περισσότερο γιὰ ποιητὴ σὰν τὸν Σολωμό, ἀλλὰ καὶ ἄλλους μὲ καθολικότερη σημασία (Παλαμάς - Καβάφης - Σεφέρης). Ἡ ἴδια κρίσις προεκτείνεται καὶ σὲ ἐργασίες ὅπου ἀναπτύσσονται εἰδικότερα σολωμικὰ θέματα, ἔστω

διεξοδικά, όπως π.χ. ή έλευθερία¹, ή έκφραστική², κ.ά. Αντίθετα, στην προκειμένη περίπτωση παράλληλο υπόδειγμα άποτελεί μόνο τó έρμηνευτικό έγχειρήμα του Γιάννη Άποστολάκη³. Σε δυó άνεξάρτητους, αλλά στην ουσία ταυτόσημους και άλληλοσυμπληρούμενους τόμους⁴, συνθέτει με συνέπεια και όμοιογένεια μιá καθολικήν έρμηνεία του Σολωμού. Τó άνωτερο όμως ήθος τής έρμηνείας μειώνει άναμφισβήτητα ή άρνηση κάθε ιστορικού και γραμματολογικού έρείσματος και ό εκ των προτέρων καθορισμός μιός ιδανικής άρχής, βάσει τής όποίας αναλύεται και έρμηνεύεται ολόκληρο τó έργο. Όπωςδήποτε πάντως, ή άνάγκη νέας καθολικής έρμηνείας είναι σήμερα έπιτακτική. Σ' αυτήν θά εικονίζεται ή σύγχρονη στάση άπέναντι στο έργο του ποιητή, θά προβάλλη άνανεωμένη ή καλαιότερη παράδοση και θά γίνεται συστηματική έκμετάλλευση όλων των στοιχείων που υπάρχουν.

Τό πράγμα είναι πολύ πιό άπογοητευτικό προκειμένου για την έπιμέρους έρμηνεία, τουλάχιστο των μεγάλων συνθέσεων («Κρητικός», «Έλευθεροί Πολιορκημένοι»⁵, «Πόρφυρας»). Η έμπλοκή και έδώ είναι διπλή : τά άπειρα φιλολογικά και αισθητικά προβλήματα που παρουσιάζονται άλληλένδετα σε κάθε στίχο σχεδόν. Οί δυσχέρειες αυτές είναι ίσως ή βασική αίτια για την έλλειψη έρμηνευτικών μονογραφιών. Όστόσο δεν λείπουν οί ελάχιστες, έστω, εξαιρέσεις, μολοντί ή σημασία των έπιτευγμάτων είναι δυσανάλογη των προθέσεων και πολύ άμφιβολη⁶. Η φιλολογική και αισθητική έρμηνεία ενός έργου δεν μπορεί να είναι προϊόν εικασίας και διαίσθησης — και τέτοια περίπου θά ήταν κάθε σχετική έργασία για τον Σολωμό πριν από την έκδοση των «Αυτόγράφων». Εύτυχώς σήμερα τή φιλολογική και αισθητική έρμηνεία και άνάλυση θά βοηθήση άποφασιστικά και

1. Βλ. Μάρκου Αύγερη, Η έννοια τής έλευθερίας στο Σολωμό, *Probleme der Neugriechischen Literatur* 4 (Berlin 1959) 20 - 35.

2. Ζ. Λορεντζάτου, Δοκίμιο Ι, Άθήνα 1947 = Το ύ Ίδιου, Μελέτες (Σολωμός - Σεφέρης - Τ. Σ. Eliot - Ένας όρισμός του Σολωμού για τó ύφος - Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης). Έκδόσεις «Γαλαξία» [Άθ. 1966], σ. 11 - 88.

3. Άνάλογη σε πρόθεση, αλλά ύποδεέστερη σε έπίτευξη, είναι και ή έρμηνευτική προσπάθεια του Π. Σπανδωνίδη, Ό ποιητής Διονύσιος Σολωμός (Μελέτη), Θεσσαλονίκη 1947.

4. Γ. Άποστολάκη, Η ποίηση στη ζωή μας. Β' έκδοση. Βιβλιοπωλείον τής «Έστίας» [χ. χρ. Η α' έκδ. 1923]. — Το ύ Ίδιου, Τα τραγούδια μας, Άθήνα 1934.

5. Έργάζομαι ήδη πάνω σε μιá πλατύτερη μελέτη (φιλολογική και αισθητική) για τούς «Έλευθερούς Πολιορκημένους». Έλπίζω κάποτε να φτάση σ' ένα τέλος.

6. Π.χ. Γ. Σπαταλά, «Οί Έλευθεροί Πολιορκημένοι» του Διονυσίου Σολωμού, Νέα Ζωή 11 (Άλεξάνδρ. 1922 - 23) 275 - 317, 408 - 433. Η μόνη έκτενης μονογραφία για τούς «Έλευθερούς Πολιορκημένους» με όρισμένες χρήσιμες παρατηρήσεις αλλά και αυθαίρετες εικασίες.

σίγουρα ή διάλυση τών έργων, έτσι όπως παρουσιάζονται στα χειρόγραφα. Ἐπί τήν πλευρά αὐτή ή σημασία τῆς ἐκδόσεως τών «Αὐτογράφων» εἶναι ἀνοπολόγητη. Ὁ τρόπος μέ τόν ὅποιο ὁ ποιητής ὀργανώνει σιγά - σιγά τὸ σύνολο ἐνός ποιήματος, τὰ διάσπαρτα (ἄπειρα στό πλῆθος) ἐρμηνευτικά σημεῖωματα πού συνοδεύουν τοὺς στίχους, τόσο δυσνόητους κάποτε στή δύστροπη πυκνότητά τους, γίνονται ὄντως ἀποκαλυπτικοί ὁδηγοί¹. Ἄλλοτε μάλιστα εἶναι ἀπροσδόκητα βοηθητική ή ὑπαρξη πολλαπλῶν σχεδίων σέ ἀκατανόητα μέχρι σήμερα ἀποσπάσματα, ἐνώ, συνήθως, τὰ ἰταλικά σημεῖωματα περικλείουν συμπυκνωμένες ποιητικές ἰδέες (γνωστές ή ἄγνωστες), ἱκανές ὅπωςδήποτε νά διαφωτίσουν ἀνερμήνευτους στίχους, νά συμπληρώσουν ἡμιτελεῖς, νά καλύψουν χάσματα, κλπ. Ἡ διάστικτη αὐτή παρουσία τοῦ δημιουργοῦ εἶναι πληθωρικότερη καί πλουσιότερη στίς ὄριμες συνθέσεις, ἰδίως στοὺς «Ἐλεύθερους Πολιορκημένους» (ἀπό τὰ νεώτερα ἔργα, σημαντικά καί χρήσιμα σημεῖωματα βρίσκονται στόν «Λάμπρο»). Ἐπομένως, μέ τή μελέτη τών «Αὐτογράφων», προάγεται, ὅσο ποτέ, ή γνώση τοῦ ποιητῆ καί παρέχεται ή δυνατότητα γιά τήν ἐξερεύνηση, πράγματι, τών σκοτεινῶν καί ἀπόκρυφων στοχασμῶν του.

Ἡ ἔρευνα, ἐντούτοις, καί ή σπουδή τών χειρογράφων δέν ἀρκεῖ μόνη γιά τή μεμονωμένη ἀνάλυση τών έργων οὔτε, πολύ περισσότερο, ἐξαντλεῖ τίς προϋποθέσεις γιά τήν αἰσθητική σύλληψη τῆς καθολικῆς ἐρμηνείας. Πρωταρχικά, τόν κύριο συντονιστικό ρόλο θά παίξει ή προσωπικότητα τοῦ κριτικοῦ, τὸ ἔμφυτο καί καλλιεργημένο αἰσθητήριο, τὸ ὅποιο θά ἀνιχνεύη τοὺς συνδυασμούς, θά αἰσθητοποιῆ τίς προεκτάσεις τοῦ ποιητικοῦ λόγου καί θά ἐπισημαῖνῃ ή θά ἀποκαλύπτῃ τὰ μηνύματα τοῦ ποιητῆ. Ἡ ἐπέμβαση αὐτή, σέ συνδυασμό μέ τήν ἐξαντλητική καί διερευνητική μελέτη τών χειρογράφων, θά δώσῃ ἔργο θετικότερο καί διαρκέστερο. Θά εἶναι καρπός ἀντικειμενικῆς ἐπιστήμης καί προσωπικῆς εὐαισθησίας.

Ἡ ἐπιμέρους, λοιπόν, ἐρμηνεία, γιά νά στηριχθῆ σέ «στéρη βάση», πρέπει νά ξεκινήσῃ ἀπό τὰ χειρόγραφα. Ἐπί τοῦ προκειμένου εἶναι ὀλοφάνερος ὁ δυαδικός χαρακτήρας τῆς : ὁ φιλολογικός καί ὁ αἰσθητικός. Ἡ φροντίδα γι' αὐτή τή σύζευξη πρέπει νά εἶναι ἀγρυπνη. Ἐπί τή μιά, προσφέρεται τὸ θετικό καί τεκμηριωμένο ὑπόβαθρο· ἀπό τήν ἄλλη, θά καρποφορήσῃ πλοῦσιος καί ἀπρόσκοπος ὁ ποιητικός λόγος. Μέ αὐτή τήν προεργασία θά εἶναι, σέ μιά προέκταση, ἀνετώτερη καί ἀσφαλέστερη

1. Στό σημείο αὐτό πρέπει νά γίνῃ καθολική συνείδηση ή συμβολή τῆς ἐκδόσεως. Γιά τήν «ὀριστική» θά ἀποτελέσῃ τή βάση, γιά τή μελέτη ὅμως καί τήν ἐρμηνεία τοῦ Σολωμοῦ ή σημασία τῆς θά παραμείνῃ ἀμείωτη. Ἐπί τήν ἀποψη αὐτή, καί ἂν ἀκόμα τὰ ἔργα εἶχαν ὀλοκληρωθῆ, ή ἐκδοση τών «Αὐτογράφων», στήν ἰδιότυπη σημερινή μορφή τους, θά ἦταν ὅπωςδήποτε ἀπαραίτητη.

ή συνθετική σύλληψη τῆς καθολικῆς ἐρμηνείας. Αὐτός, ἄλλωστε, εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς φιλολογικῆς διακονίας : νὰ ἐξομαλύνῃ κάθε ἐμπόδιο καὶ νὰ προσφέρῃ ὅλα τὰ μέσα γιὰ τὴ βαθύτερη κατανόηση τοῦ ποιητῆ καὶ τὴ δυνατότητα γιὰ τὴν ἀπόλαυση μιᾶς ἀληθινῆς καὶ ἀδολῆς αἰσθητικῆς χαρᾶς¹.

1. Ἡ συνέχεια στὸ ἐπόμενο τεῦχος.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ. ΖΩΡΑ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

ΙΤΑΛΙΚΟΣ ΘΡΗΝΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ (κώδιξ 1720 τῆς Ρικκαρδιανῆς Βιβλιοθήκης Φλωρεντίας)

Ἡ κατὰ τὴν 29ην Μαΐου 1453 συντελεσθεῖσα Ἑλῶσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ κέντρου τούτου τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας, τῆς περιφήμου Βασιλίδος τῶν πόλεων, ἣτις εἶχεν ὡς ἐπακολούθημα τὴν κατάλυσιν ὀλοκλήρου τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἦτο ἐπόμενον νὰ ἔχη βαθεῖαν καὶ ὀδυνηρὰν ἀπήχησιν καὶ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ πλέον τραγικὴ δοκιμασία διὰ τὴν φυλὴν. Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς κατέστη προφανές, ὅτι ἡ ἀπώλεια τῆς πρωτεύουσος θὰ εἶχε τρομερὸν ἀντίκτυπον ἐπὶ τῆς ὅλης περαιτέρω ἱστορικῆς ἐξελιξέως τοῦ ἔθνους. Ὡς ἦτο δὲ φυσικόν, καὶ ἡ λαϊκὴ μῦσα καὶ ἡ δόκιμος ποίησις, ἀλλὰ καὶ ὁ πεζὸς λόγος ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ τραγικοῦ τούτου γεγονότος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἀπετέλεσεν ἐν τῶν πλέον συνήθων καὶ συγκινητικῶν θεμάτων τῆς μεταβυζαντινῆς γραμματείας μας ¹.

Τὰ ποιήματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν πτώσιν τῆς Βασιλίδος, οἱ «Θρήνου», περικλείουν τὸν βαθύτατον πόνον τῆς φυλῆς διὰ τὴν ἐπελθούσαν καταστροφὴν, ἐκ παραλλήλου ὁμως ἐκφράζουν καὶ τὰς καλυτέρας ἐλπίδας καὶ τὴν ἀδιάσειστον πίστιν, ὅτι δὲν θὰ βραδύνη ἐπὶ πολὺ ἡ ἡμέρα τῆς ἀπελευθερώσεως.

Μὲ τὰ ποιήματα ταῦτα, τινὰ τῶν ὁποίων ἐγράφησαν τὴν ἐπαύριον τῆς Ἑλῶσεως, ἄλλα δὲ πολὺ μεταγενέστερον, οἱ ὑπόδουλοι πρόγονοι ἡμῶν ἐγαλουχήθησαν ἐπὶ αἰῶνας καὶ μὲ αὐτὰ παρηγοροῦντο κατὰ τοὺς θλιβεροὺς χρόνους τῆς στυγεραῆς δουλείας. Διὸ οἱ «Θρήνου» ἀποτελοῦν σημαντικὸν

1. Γενικῶς περὶ τῶν θρήνων βλ. Κ ρ ο υ μ β ά χ ε ρ, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου Σωτηριάδου, ἐν Ἀθήναις 1900, τόμ. Γ', σελ. 111-115, Σ π. Ἀ ά μ π ρ ο υ, Μονοῦδιαι καὶ θρήνοι ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. Ε' 1908, σελ. 190-269, Ἡ λ. Β ο υ τ τ ε ρ ῖ δ η, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1927, σελ. 198-215, Γ. Θ. Ζ ώ ρ α, Βυζαντινὴ ποίησις, Βασικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 1, Ἀθήναι 1956, σελ. 177-221, Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὅ, Περὶ τὴν ἁλώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθήναι 1959, καὶ τὴν ἀναγραφομένην ἐκεῖ λοιπὴν βιβλιογραφίαν.

κεφάλαιον τῆς μεταβυζαντινῆς ποιητικῆς παραγωγῆς. Ἡ σημασία ὅμως αὐτῶν προσλαμβάνει καὶ ἱστορικὸν χαρακτήρα, διότι πολλοὶ τούτων περιέχουν πληροφορίας ἀξιολόγους, ἀκόμη δὲ καὶ κρίσεις μεγάλου ἐνδιαφέροντος¹.

Τὰ κυριώτερα θέματα, τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν τοὺς συγγραφεῖς τῶν στιχουργημάτων τούτων, εἶναι τὰ ἑξῆς : α) Ἡ θρηνοδία διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πρωτεύουσας, β) ὁ καθορισμὸς τῶν αἰτίων τῆς καταστροφῆς, γ) ἡ ἀπαρίθμησις τῶν δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ, δ) ἡ περιγραφὴ τῶν τελευταίων στιγμῶν τοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς τύχης τοῦ Αὐτοκράτορος, ε) ἡ ἀφήγησις τῶν δηώσεων, ἀρπαγῶν καὶ παντοειδῶν λεηλασιῶν τῆς πόλεως καὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς, ς) ἡ ἐπικλήσις πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς, ἰδίᾳ τῆς Δύσεως, ὑπὲρ ἀμέσου ἐπεμβάσεως καὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Αὐτοκρατορίας, ζ) ἡ πίστις ἐπὶ τὰς ἰδίας ἐθνικὰς δυνάμεις καὶ τὴν θεϊκὴν βοήθειαν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ βαρβάρου ζυγοῦ².

Ἐγραψαν δὲ μονωδίας καὶ θρήνους ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐχὶ μόνον Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ ξένοι, καὶ δὴ καὶ εἰς διαφόρους γλώσσας, ὑπογραμμίζοντες τὴν βαρύτητα τοῦ γεγονότος καὶ ὑποδεικνύοντες τὴν ἀνάγκην ἀμέσου βοηθείας πρὸς τοὺς ὑποδούλους διὰ τῆς ὀργανώσεως παγγρηγορικῆς σταυροφορίας, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Πάπα³.

Ὡς παρατηρεῖ ὁ Λάμπρος : «Τὸ μέγα γεγονός τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καίτοι προβλεπομένης ἕνεκα τῆς ὁσημέραι προϊούσης ἐκπτώσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς ἀλήκτου ὀρμῆς τῶν Τούρκων, ὑπῆρξε τοιοῦτον, ὥστε κατεπλάγη ἐπ' αὐτῷ, ἢ τε Ἐφᾶ καὶ ἢ Ἐσπερία. Ἐντεῦθεν δὲ πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ περιγράψαντες τὰ κατ' αὐτὴν ἐκ τε τῶν κατ' αὐτὴν παραστάτων καὶ τῶν παρ' ἄλλων μαθόντων, Ἕλληνές τε καὶ Ἐσπέριοι. Πλὴν δὲ τῶν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι Δούκα, Φραντζῆ, Χαλκοκονδύλη καὶ Κριτοβούλῳ περιγραφῶν ὑπάρχουσι σποράδην καὶ ἄλλαι τοιαῦται περιγραφαί, ἐκθέσεις, ἐλεγεία καὶ ὑπομνήματα ὑπὸ Ἑλλήνων, Βενετῶν, Γενουησιῶν καὶ ἄλλων Ἰταλῶν, Ἀρμενίων, Ρώσων, Πολωνῶν καὶ Τούρκων»⁴.

Εἰς τὰ ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν συντεθέντα τοιαῦτα στιχουργήματα ἀνήκει καὶ θρήνος (lamento), ἀποκείμενος ἐν τῷ κώδικι ὑπ' ἀριθ. 1720 τῆς Ρικκαρδιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Φλωρεντίας, οὗτινος καταλαμβάνει τὰ φύλλα

1. Γ. Θ. Ζώρα, Περὶ τὴν ἀλῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθ' ἀν., σελ. 267 ἐπ.

2. Γ. Θ. Ζώρα, Περὶ τὴν ἀλῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθ' ἀν., σελ. 157 ἐπ.

3. Σπ. Λάμπρου, Μονωδία καὶ θρήνοι ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθ' ἀν., σελ. 190 ἐπ.

4. Σπ. Λάμπρου, Μονωδία καὶ θρήνοι ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθ' ἀν., σελ. 190 ἐπ.

105^v - 108^r. Τὸ κείμενον σώζεται ἐν καλῇ καταστάσει, ἡ δὲ γραφή, ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν ἐξαιρέσεων, εἶναι καθαρά καὶ σαφές. Ἐκάστη πλήρης σελὶς περιέχει 25 στίχους, ἵνα δὲ διακρίνονται εὐχερῶς αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ ποίημα στροφαί, τὸ ἀρχικὸν γράμμα ἐκάστης ἐξ αὐτῶν ἔχει γραφῆ ἐν τῷ περιθωρίῳ.

Τὸ ἰταλικὸν στιχοῦργημα δὲν ἦτο ἄγνωστον. Τὴν ὑπαρξιν τούτου ἀναφέρει καὶ ὁ Λάμπρος ἐν τῇ μνημονευθείσῃ μελέτῃ περὶ τῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ξένας γλώσσας γραφέντων θρῆνων καὶ μονωδιῶν ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹, λεπτομερεστέρως δὲ περὶ αὐτοῦ πληροφορίας παρέχει ὁ Ν. Jorga² :

«Nous analyserons enfin — γράφει — d'après le ms. 1720 de la bibliothèque Riccardiana de Florence, mentionné déjà par les éditeurs des «Lamenti storici»³ une dernière «Lamentation sur Constantinople, plus brève celle-ci :

Le poète, rappelant la prise de la ville impériale, fait appel a la Douleur :

*Spirto piangente, stancho e fatichoso,
Che, circhulando il chor, sevente vai,*

et l'exhorte à demander aux trois vertueuses dames allégoriques qui sont la Foi, la Charité, et l'Espérance d'intervenir auprès du Christ. Qu'elles présentent au seigneur le spectacle de Constantinople muette dans son asservissement :

*E velata li mostri, in bruna vesta,
L'alta Chostantinopoli chaduta,
Piangente, afritta e muta
E in forza a Setanasso, aspro nimicho,
Al chui raquistò fare nessun si desta.*

Comme le danger d'une conquête musulmane s'accroît de jour en jour, l'auteur exhorte à l'oeuvre sainte tous les princes et les républiques dont il se rappelle le nom, en leur donnant les qualificatifs voulus par la rime.

1. Περὶ αὐτοῦ γράφει ὁ Σπ. Λάμπρος : «(Α') Ἀνέκδοτος canzone ἐν τῷ κώδικι 1720 τῆς ἐν Φλωρεντία Ρικκαρδιανῆς βιβλιοθήκης, ἧς ἐλάχιστά τινα μέρη ἐξέδοκεν ὁ Jorga» (Μονωδίαὶ καὶ θρήνοι ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθ' ἄν., σελ. 197). Περὶ ἄλλων σχετικῶν σχολίων θὰ γίνῃ λόγος εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην.

2. Ν. J o r g a, Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle, tom. III, Paris 1902, σελ. 340.

3. Σ η μ. J o r g a : «Enfin M.M. Medin et Frati mentionnent la complainte française de Jean Molinet, imprimée séparément («La Complainte de Constantinople») et comprise aussi dans «Les fuits et dictifs de cet écrivain». Βλ. ἐνθ' ἄν., σελ. 199.

Reprendre Constantinople sur les Turcs serait une grande victoire pour le pape, qui ne doit donc pas se soustraire à son rôle. Et cela finit par ces vers :

*Va chanzonetta mia, pell'universo
E parola a regi, duchi e 'nperadori
E a tutti i signiori
Di ville, di chastella e di cittadi
E rachonta del Turcho il chaso averso,
Le rapine e micidi e i furori,
E di che loro onori
Faccino per ben della cristianitade
Però che, s'ella chade,
Fà ogni giusto vivere pervio e chasso
E tutto el mondo in forza a Setanasso».*

Ἄγνοοῦμεν ἂν τὸ διασωθὲν χειρόγραφον εἶναι αὐτόγραφον τοῦ συνθέσαντος ποιητοῦ ἢ ἀντίγραφον ἐξ ἀπολεσθέντος πρωτοτύπου. Οὐδὲν τὸ θετικὸν γνωρίζομεν ἐπίσης καὶ περὶ τοῦ συγγραφέως, εἶναι ὅμως προφανές ὅτι οὗτος εἶχεν εὐρυτέραν μόρφωσιν καὶ δὲν ἦτο ἄμοιρος ποιητικῆς τέχνης. Ἐπὶ πλέον δύο τινὰ δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν περὶ αὐτοῦ. Τὸ μὲν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀνθρώπου διαπνεομένου ὑπὸ βαθυτάτης χριστιανικῆς πίστεως, ὡς μαρτυρεῖ ἡ προσήλωσις αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Πάπαν, τὸ δὲ ὅτι διέκειτο εὐμενῶς πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ ὑπεστήριζεν ὅτι ἡ ὀργάνωσις σταυροφορίας διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπετέλει οὐχὶ μόνον ἠθικὴν ὑποχρέωσιν πρὸς ἀδελφὸν χριστιανικὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκην ἀμύνης διὰ τὴν ἀποτροπὴν τουρκικῆς ἀπειλῆς ἐναντίον καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς Δύσεως.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ στιχουργήματος, ὁ τύπος τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραφῆς μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ τοποθετήσωμεν τὸν θρῆνον εἰς ἐποχὴν μὴ ἀπέχουσαν πολὺ τῆς ἀλώσεως, ὅτε πολλοὶ Δυτικοί, θορυβηθέντες ἐκ τῆς ταχείας προελάσεως τῶν Τούρκων, συνεβούλευον τὴν ἄμεσον ἐπέμβασιν τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων πρὸς παρεμπόδισιν δεινότερων κακῶν¹.

Ὁ θρῆνος ἀνήκει εἰς τὸ εἰς Ἰταλίαν λίαν διαδεδομένον ποιητικὸν εἶδος τῆς «canzonetta». Σύγκειται δ' ἐξ ἑνὸς στίχου, ὅστις, δίκην τίτλου, δηλοῖ τὴν ἀρχὴν τοῦ ποιήματος, καὶ ἐκ δεκατριῶν ἐνδεκαστίχων στροφῶν, ἀποτελουμένων ἐξ ἑνδεκασυλλάβων καὶ ἑπτασυλλάβων ἐναλλασσομένων στίχων μετὰ ὁμοιοκαταληξίας. Εἰδικώτερον εἰς ἐκάστην στροφὴν, οἱ μὲν

1. Γ. Θ. Ζ ὄ ρ α, Περί τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθ' ἂν., σελ. 11 ἐπ.

στίχοι 1, 2, 4, 5, 6, 8, 10 και 11 είναι ένδεκασύλλαβοι, οί δέ στίχοι 3, 7 και 9 έπτασύλλαβοι.

Ἀπό στιχουργικῆς ἐπόψεως, ἐνῶ ἡ ὁμοιοκαταληξία εἶναι πάντοτε ἀκριβής, τὸ μέτρον ἐνίοτε χωλαίνει, καθότι, προφανῶς ἔνεκα παραδρομῆς τοῦ γράφοντος — ὅστις περιέπεσε καὶ εἰς ἄλλας ἀβλεψίας —, στίχοι τινὲς εἶναι ὑπέρμετροι. Πρόκειται ὅμως περὶ σφαλμάτων εὐχεροῦς διορθώσεως, πρὸς ἀποκατάστασιν δὲ τούτων ἀρκεῖ νὰ ἀφαιρεθοῦν τὰ καταληκτικὰ φωνήεντα ἀπαρεμφάτων ἢ ὀνομάτων τινῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ περιεχόμενον, τὸ στιχοῦργημα δύναται νὰ διαιρεθῆ εἰς βραχὺν πρόλογον, δύο κύρια μέρη καὶ εἰς ἐπίλογον.

Ἐν τῷ προλόγῳ (στίχ. 1 - 9) ὁ ποιητής, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸ θεημιμένον Πνεῦμα (ὑπὸ τὸ ὁποῖον ὑποδηλοῖ τὴν Μοῦσάν του), παροτρύνει τοῦτο νὰ ἀφυπνισθῆ καί, σταθμίζον τὰς διαμορφωθείσας νέας συνθήκας, ἀναλάβῃ ἐνεργὸν δρᾶσιν ὑπὲρ τῆς πασχούσης Χριστιανωσύνης.

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς κυρίως ἀφηγήσεως (στίχ. 10 - 77) ὁ ποιητής τονίζει ὅτι τοῦτο ὀφείλει νὰ σπεύσῃ πρὸς τὰς τρεῖς μεγάλας δυνάμεις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, προσωποποιουμένας ὑπὸ τριῶν γυναικείων μορφῶν, ἥτοι τὴν Πίστιν, τὴν Ἐλπίδα καὶ τὴν Ἀγάπην, καὶ νὰ τὰς παρακαλέσῃ νὰ πείσουν τοὺς αὐθέντας τῆς Δύσεως νὰ ὀργανώσουν νέαν σταυροφορίαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Βυζαντινῆς πρωτεύουσῆς. Οὕτω, ἀρχίζον ἀπὸ τὴν Πίστιν, νὰ ἱκετεύσῃ ταύτην νὰ στραφῆ κατὰ τοῦ ἀπίστου Τούρκου, ὡς ἄλλοτε ποτε κατὰ τοῦ Φαραῶ, ἀφοῦ δὲ παραλάβῃ καὶ τὴν ἀδελφὴν τῆς Ἐλπίδα, μεταβοῦν ἀμφοτέραι πρὸς τὴν Ἀγάπην καὶ τὴν βεβαιώσουν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξεγείρουν ἅπασαν τὴν Χριστιανωσύνην ὑπὲρ τῆς ἱερᾶς ὑποθέσεως. Πρὸς τοῦτο ὀφείλουν νὰ τονίσουν ὅτι ἡ ἄλλοτε ἐνδοξος πόλις τοῦ Κωνσταντίνου, σκέπη καὶ καταφύγιον τῆς ἀληθοῦς πίστεως, κατέστη ἤδη δούλη καὶ ὑφίσταται τὰ πάνδεινα ὑπὸ τὸν σκληρὸν κατακτητὴν, διὸ ζητεῖ θεημιμένη βοήθειαν, ἂν δὲ ἐκεῖνοι δὲν σπεύσουν νὰ τὴν ἐνισχύσουν, θὰ διατρέξῃ κίνδυνον ὄλη ἡ Χριστιανωσύνη.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος (στίχ. 78 - 132) ὁ ποιητής καλεῖ εἰς σταυροφορίαν τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως, ἵνα διὰ κοινῆς δράσεως ἐπέλθουν κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Πάπα, τὸν ὁποῖον ἐκλιπαρεῖ νὰ ἀναλάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν, βέβαιος ὅτι καὶ οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες θὰ τὸν ἀκολουθήσουν προθύμως. Εἰδικώτερον ἀναφέρει τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας, τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἱρλανδίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γερμανίας· ἐπίσης τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας, τὸν ρῆγα τῆς Ναβάρρας, τὸν δούκα τῆς Βουργουνδίας καὶ τὸν δούκα τοῦ Μιλάνου, ἰδίᾳ δὲ τοὺς ἀρχοντας τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γενούης, μετὰ τῶν κραταιῶν στόλων των, ὡς καὶ τὸν ρῆγα Ρενιέρην καὶ τὸν δούκα τῆς Σαβοΐας. Δι' ἓνα ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ὁ ποιητής πλέκει τὸ ἐγκώμιον, ἐκφράζων τὴν πεποιθήσιν ὅτι,

ἐφ' ὅσον ἀναληφθῆ ἢ ἐκστρατεία, θέλει ἐπιτευχθῆ ἢ μεγαλύτερα νίκη τῶν αἰῶνων.

Ἐν κατακλείδι (στίχ. 133 - 143) ὁ ποιητὴς ἀπευθύνει τὸ στιχοῦργημά του — τὴν *chanzonetta* — πρὸς πάντας τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας, τοὺς ὁποίους παρακαλεῖ ἐκ νέου νὰ ἐνώσουν τὰς δυνάμεις των κατὰ τῶν Τούρκων, διότι, ἄλλως, ὁ κόσμος ὅλος θὰ περιπέσῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σατανᾶ - Τούρκου.

* * *

Ἡ πρόσκλησις εἰς γενικὸν ἐγερτήριον καὶ ὀργάνωσιν κοινῆς σταυροφορίας πάντων τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως ὑπὸ τὸν Πάπαν, ἐνθυμίζει τὸ περιεχόμενον καὶ ἄλλων ἀναλόγων θρηνην εἰς τὴν ἑλληνικὴν, μάλιστα δὲ τὸν ἐν τῷ παρισινῷ κώδικι 2909 σφζόμενον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἑλλῶσις Κωνσταντινουπόλεως», εἰς τὸν ὁποῖον ὁ ἐπίσης ἀνώνυμος στιχοῦργὸς ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἐποχῆς του, ἐκλιπαρῶν τὴν ἄμεσον δρᾶσιν πρὸς σωτηρίαν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων¹.

Εἰς τὸν κατωτέρω θρηνον ὁ ποιητὴς παρουσιάζει τὴν ἰδιοτυπίαν, ὅτι ἢ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως ἐπικλήσις γίνεται οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλὰ τῇ μεσολαβήσει τῆς Πίστεως, τῆς Ἐλπίδος καὶ τῆς Ἀγάπης, αἰτινες, ὑπὸ ὑψηλῶν ἀνθρωπιστικῶν αἰσθημάτων κινούμεναι, δύνανται νὰ συγκινήσουν καὶ νὰ πείσουν τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἐποχῆς.

Τοιαύτην παρεμβολὴν τρίτων προσώπων πρὸς ἀποτελεσματικωτέραν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς ἐξεγέρσεως ὀλοκλήρου τῆς Χριστιανωσύνης ὑπὲρ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἶχον ἐπιχειρήσει καὶ ἄλλοι λόγιοι. Οὕτω ὁ σοφὸς μελετητὴς τῶν ἀρχαίων Μάρκος Μουσοῦρος γράφει τὴν περίφημον «Ὠδὴν εἰς Πλάτωνα» — ποίημα ἐκ διακοσίων περίπου στίχων, ὅπερ θεωρεῖται ὡς τὸ ἀξιολογώτερον εἰς ἀρχαῖζουσαν προῖον τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς —, ἐν τῇ ὁποίᾳ, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν ὑπατον φιλόσοφον, παρακαλεῖ αὐτόν, ὅπως κατέλθῃ εἰς τὴν γῆν αὐτοπροσώπως καὶ φροντίσῃ διὰ τὴν ὀργάνωσιν σταυροφορίας ὑπὲρ τῶν δούλων Ἑλλήνων : «Θεῖε Πλάτων, ἦρωσ συμπάρεδρε τῶν θεῶν καὶ δαιμόνων, οἱ ὅποιοι ὡς ἀκολουθία ἔπονται τοῦ Διός», γράφει, κατέλθε καὶ «φθάσε εἰς τὴν βασιλίδα πασῶν τῶν πόλεων, ὅσας ἐπισκοπεῖ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἥλιος, εἰς τὴν ἐπτάλοφον Ρώμην, τὴν πάντοτε κοσμοκράτειραν», καί, ἀφοῦ πλησιάσῃ τὸν Πάπαν Λέοντα, νὰ τοῦ εἴπῃς : «Σταμάτησε, ὦ πάτερ, τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, δόσε

1. Ὁ θρηνος ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ A. Ellissen, *Analekten der mittel und neugriechischen Litteratur*, 3 Theil, Leipzig 1857. Βλ. καὶ «Ἑλλῶσις Κωνσταντινουπόλεως», ἐν Γ. Θ. Ζῶρα, *Βυζαντινὴ ποίησις*, ἐνθ' ἀν., σελ. 37 ἐκ., καὶ σελ. 177 ἐκ.

εἰς τὰ τέκνα σου τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀγάπην, τὴν ὁποῖαν ὁ καταστροφεὺς Ἄρης ἐνέκλεισεν εἰς βαθύτατον ἄντρον, φράξας τὴν εἴσοδον μὲ κτιστοὺς λίθους. Ἄλλὰ σὺ ἀνάτρεψε αὐτοὺς μὲ μοχλοὺς καὶ κάμε νὰ ἴδουν οἱ λατρευταὶ τοῦ θεοῦ λόγου τὴν ποθεινοτάτην εἰς τὸν κόσμον ὄλον εἰρήνην, τὴν χαροποιὸν καὶ γόνιμον. Καὶ ἀφοῦ ἀναμετρήσης ὅλους (τοὺς στρατοὺς σου) στείλε αὐτοὺς ἐναντίον τῶν ἀνόμων καὶ αἰμοβόρων Τούρκων, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ ἐδοῦλωσαν τὴν Ἑλλάδα, μελετοῦν τώρα νὰ διαπεραιωθοῦν μὲ πλοῖα καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀπειλοῦντες νὰ θέσουν ἐπὶ τοῦ αὐχένος ἡμῶν τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας καὶ νὰ ἐκμηδενίσουν τὸ ὄνομα τῆς Θεοτόκου...»¹.

Ὁ ἄγνωστος ποιητὴς τοῦ ἰταλικοῦ θρήνου, ἀντιθέτως, ἀπευθύνεται, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὰς τρεῖς χριστιανικὰς δυνάμεις : τὴν Πίστιν, τὴν Ἐλπίδα καὶ τὴν Ἀγάπην, τῶν ὁποίων ζητεῖ τὴν ἐπέμβασιν.

Ὁ θρήνος ἔχει γραφῆ εἰς τὴν ἰδιάζουσαν ἰταλικὴν γλῶσσαν τοῦ 16 αἰῶνος καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ ἐνετικὸν ἰδίωμα τῆς ἐποχῆς. Ἐν τῇ κατωτέρῳ ἐκδόσει ἐτηρήσαμεν τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ κειμένου, περιορισθέντες εἰς τὴν σιωπηρὰν διόρθωσιν στοιχειωδῶν τινῶν σφαλμάτων γραφῆς. Προέβημεν ἐπίσης εἰς τὴν διόρθωσιν ἐλαχίστων σφαλμάτων, ὀφειλομένων προφανῶς εἰς ἀβλεψίαν τοῦ γραφέως, ἀκριβέστερον τῶν κατωτέρω : στίχ. 23 ο ἀντί ο, στίχ. 28 διεγράψαμεν μετὰ τὸ *obrio* τὰς ἐπαναλαμβανομένας δις λέξεις *che ogni dubbio*, στίχ. 78 *pastore* ἀντὶ *postore*.

Ἐξ ἄλλου, πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ μέτρου, κατηργήσαμεν τὸ τελικὸν φωνῆεν εἰς τὰς κατωτέρω λέξεις : στίχ. 8 *achonpagniar* (cod. *achonpagniare*), στίχ. 37 *mar* (cod. *mare*), στίχ. 41 *amor* (cod. *amore*), στίχ. 60 *far* (cod. *fare*), στίχ. 61 *pensan* (cod. *pensano*), στίχ. 69 *voler* (cod. *volere*), στίχ. 73 *cristian* (cod. *cristiano*), στίχ. 77 *cristian* (cod. *cristiani*), στίχ. 84 *mar* (cod. *mare*), στίχ. 94 *tien* (cod. *tiene*), στίχ. 97 *chostor* (cod. *chostoro*), στίχ. 103 *crudel* (cod. *crudèle*), στίχ. 113 *opre* (cod. *opere*), στίχ. 114 *destar* (cod. *destare*), στίχ. 115 *anchor* (cod. *anchora*), στίχ. 129 *or* (cod. *ora*), στίχ. 133 *tal* (cod. *tale*), στίχ. 134 *parla* (cod. *parola*), στίχ. 140 *faccin* (cod. *faccino*), στίχ. 141 *viver* (cod. *vivere*).

Ἡ μετάφρασις τοῦ «Θρήνου» ἔχει ὡς ἀκολούθως :

Ἐδῶ ἀρχίζει ὁ θρήνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως

στίχ. 1 - 11. — Πνεῦμα δακρύβρεκτον, πεπονημένον καὶ κατάκοπον, τὸ ὁποῖον μὲ καρδίαν ἐξημμένην περιφέρεσαι, διατὶ δὲν ἀφυπνεῖσαι τώρα πλέον ; Κρατῆγασον ὅσον δύνασαι μετ' ἰσχυρᾶς φωνῆς καὶ μὴ θελήσης νὰ ὑπολογίσῃς

1. Βλ. Γ. Θ. Ζώρα, Περὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθ' ἀν., σελ. 11 ἐπ., ἰδίᾳ σελ. 31 - 32.

ήουχίαν και ανάπασιν, οὐδὲ οἰονδήποτε πόνον, διότι γνωρίζεις ὅτι εἶναι πλέον καιρὸς νὰ συνοδεύσης ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸν Χριστόν. Ὡ, σπεῦσον ταχέως πρὸς τὰς τρεῖς ἀγίας γυναῖκας, αἵτινες καλοῦνται Ἀγάπη, Ἐλπίς και Πίστις.

στίχ. 12 - 22. — Καὶ ὁμίλησον πρὸς τὴν πρώτην, τὴν ἀγίαν Πίστιν, οὐράνιον δῶρον και ἔνδοξον σημεῖον, ἥτις τοῦ οὐρανόου βασιλείου εἶναι κλίμαξ, λιμὴν δὲ και ὁδὸς τῆς σωτηρίας, και εἶπέ πρὸς αὐτήν : « Σεμνὸν και ἅγιον βᾶθρον, πλατύτατον σκήνωμα ἢ μᾶλλον στήριγμα τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐξέλευσεν ἐπὶ τοῦ ἀγίου ξύλου και ὑπῆρξεν εὐτυχὴς νὰ ἀποθάῃ δι' ἡμᾶς, ὦϊμέ ! στρέφον τὴν δύναμιν κατὰ τοῦ σκύλου Τούρκου και κατὰ τοῦ πολυαριθμοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὡς αὕτη ἐστράφη κατὰ τοῦ Φαραὼ ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ Θαλάσσει ».

στίχ. 23 - 33. — Κατόπιν πρόσθε : Ὡ Πίστι ὑψηλὴ και ἀγνή, σὺ εἶσαι ὁ στέφανος διὰ τοὺς μάρτυρας τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶσαι ὁ καλὸς ἐκεῖνος πόθος, ὅστις φλογίζει τὰς δικαίας ψυχὰς ἵνα ἀνέλθουν πρὸς τὸν οὐρανόν, σὺ εἶσαι ἡ ἀληθὴς ἔνδοξος προσδοκία, ἥτις ἐξαλείφει πᾶσαν ἀμφιβολίαν και τὴν καλύπτει διὰ τῆς λήθης, σὺ νικᾷς πᾶσαν μοχθηρὰν πράξιν και ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ ἐπιτυγχάνεις τὴν ἀληθῆ ἄνθησιν πρὸς Θεοῦ, ὦϊμέ, μὴ καθέδης, ἀνοιξον τὴν ὑψηλὴν και ἱερὰν σου μακαριότητα εἰς τὴν ἀδελφὴν σου τὴν καλουμένην Ἐλπίδα ».

στίχ. 34 - 44. — Καὶ πρὸς αὐτήν εἶπέ διὰ τῆς φιλευσπλάγγου σου φωτῆς : « Γλυκντάτη ἀδελφή, ἐγὼ εἶμαι ἡ Πίστις, τῆς ὁποίας σὺ εἶσαι διάδοχος, πηγὴ δὲ και ποταμὸς και θάλασσα πάσης δυνάμεως. Ὡϊμέ, στρέφον πρὸς τὴν πολύτιμον ἰσχύν μου, ὡς βλέπομεν εἰς τὰς ἀγνάς Παρθένους, σὺ ἥτις δι' αὐτῆς ἐδώρησας τὴν ἀγάπην τῆς ἱερᾶς βεβαιότητος, και ἄς μεταβῶμεν ταχέως εἰς τὴν ἀδελφὴν μας Ἀγάπην, πρὸς τὴν ὁποίαν εἶναι ὑψίστη ἀνάγκη νὰ ὁμιλήσωμεν ».

στίχ. 45 - 55. — Καὶ ὅταν φθάσης εἰς τὴν ὑψηλὴν διάπτρον Ἀγάπην, ὁμίλησόν της και εἶπέ ὅτι ὁ Σωτὴρ μας ἔσπευσε πρὸς χάριν της και κατήλθεν ἵνα ἐνσαρκωθῆ διὰ τῆς Παρθένου και ἔζησεν ἐν τῷ κόσμῳ ταπεινὸς και καρτερικὸς, ὑποφέρων πείναν και δίψαν και ψῆχος και ἰδρώτα, και οὐδόλως ἐφοβήθη τὸν θάνατον, μόνον ἵνα σώσῃ ἡμᾶς, και νὰ εὐαρεστηθῆ νὰ μεταβῆ μετὰ τῆς Ἐλπίδος και τῆς Πίστεως ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ, ἵνα ὠθήσῃ τοὺς χριστιανοὺς πρὸς τὴν ἀγίαν κατὰκτησιν.

στίχ. 56 - 66. — Καὶ ἄς δείξῃ κεκαλυμμένην μὲ μέλαιναν ἐσθῆτα τὴν ὑψηλὴν Κωνσταντινούπολιν, πεπτωκυῖαν, ὀδυρομένην, περίλυπον και οἰωπηρὰν και ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Σατανᾶ, σκληροῦ ἔχθρου, διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς

ὅποιας οὐδείς ἐγείρεται, οὐδὲ σκέπτονται πόσον εἶναι τοῦτο σκληρὸν πρᾶγμα, ἐὰν δὲ ὁ Θεὸς δὲν τὴν βοηθήσῃ, ἐκεῖνος θὰ προξενῇ συνεχῶς μεγαλύτερον καὶ πάντοτε φρικτότερον κακόν, καὶ ἂν δὲν τὴν συνδράμῃ πρὸς χάριν σου εἰς τὴν τραγικὴν κατάστασίν της, ἡ Χριστιανισμὴν θὰ εὐρεθῇ εἰς μέγαν κίνδυνον.

στίχ. 67-77. — Καὶ ἀφηγήσου ἐνώπιον τοῦ ἐδλογημένου Χριστοῦ ὅτι ὁ μεγαλοπρεπὴς αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, θεία χάριτι, ἐπροικοδότησε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν κατέστησε πλουσίαν καὶ μεγάλην, καὶ ἐν Ἑλλάδι ὡς ἴδιον καταφύγιον ἰδρυσεν τὴν ὑψηλὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς θεῖον πεπρωμένον παντὸς χριστιανοῦ τὴν προώρισε καὶ τὴν ἐδόξασεν ἀνὰ τὴν οἰκουμένην· ἀλλ' ὁ Τοῦρκος ἐπεξετάθη τώρα ἐκεῖ καὶ τῆς κατέφερε τόσο σκληρὸν δῆγμα, ὥστε αὐτὴ ἀπὸ τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνας ζητεῖ βοήθειαν.

στίχ. 78-88. — Καὶ ἰκετεύει σέ, ὦ πρῶτε ποιμὴν τῆς ἁγίας ἐκκλησίας, τόσο ὑπόχρεων πρὸς αὐτὴν, ὅσον, πρὸς χάριν ταύτης προικισμένος, εὐρίσκεισαι εἰς εὐτυχὴ θέσιν, νὰ κινηθῆς τώρα πλέον πρὸς δόξαν σου γενναίως, μὲ ἀναπεπταμένην τὴν σημαίαν, καὶ νὰ διασχίσῃς τὴν ἄλμυρὰν θάλασσαν καὶ νὰ ἐπιφέρῃς εἰς τὸν Τοῦρκον τὴν καταστροφὴν καὶ τὸν ἀφανισμόν, ὅστις, ὡς γνωρίζεις, καλῶς τοῦ ἀρμόζει, ἡ δὲ πρωτοβουλία σου καὶ ἡ ἁγία Ἀγάπη θὰ κηρῶσιν ὅλην τὴν Χριστιανισμὴν.

στίχ. 89-99. — Πράγματι ὀπισθὲν σου, ὦ τοποτηρητὰ τοῦ Θεοῦ, θὰ κινήθῃ ἡ γαλήνιος μεγαλειότης τῆς Γαλλίας, ἣτις σταματᾷ πᾶσαν αἰρετικὴν δύναμιν καὶ τὴν ῥίπτει κατὰ γῆς, καὶ ὁ μέγας καὶ δίκαιος βασιλεὺς, ὁ γενναῖος καὶ εὐσεβὴς, ὅστις ἐξουσιάζει τὴν Ἀραγωνίαν, ἀνακόπτει πᾶσαν ἄλλην, θὰ ἀλυσοδέσῃ τὸν σκύλον τοῦτον Τοῦρκον διὰ θανατηφόρου πολέμου, μετ' αὐτῶν δὲ θὰ ἐνώσῃ τὴν δύναμίν του τὸ στέμμα τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἰρλανδίας, τῆς Ἀγγλίας, ὡς καὶ τῆς Γερμανίας.

στίχ. 100-110. — Θὰ ἀκολουθήσῃ ὀπίσω ὁ μέγας βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας καὶ ὁ γενναῖος καὶ ἐνάρετος ρήγας τῆς Ναβάρρας, ἵνα ἀποτελέσων ἔρεισμα καὶ φραγμὸν εἰς τὸν σκληρὸν τοῦτον σκύλον, τὸν χείριστον καὶ κοῦφον· ἐπίσης ἡ ὑψηλὴ μεγαλειότης, ἡ ἐνάρετος καὶ εὐσεβὴς, τῆς Βοημίας ὑπόσχεται καὶ βεβαίῳ ὅτι θὰ σπεύσῃ· ἐπίσης παρέχει ὑπόσχεσιν ὁ δούξ τῆς Βουργουνδίας καὶ τοῦ Μιλάνου· καὶ οὕτω ὀλίγον κατ' ὀλίγον πᾶσα ἡ Χριστιανισμὴν ὁμοφώνως θὰ σπεύσῃ κατ' εὐθειαν ὑπὸ τὸν ἅγιον Σταυρόν.

στίχ. 111-121. — Ἐν μέσῳ ταύτης θὰ εἶναι ἡ μεγάλη πόλις τοῦ Κρίνου, μετ' ἐκείνης τοῦ ἁγίου Μάρκου, ἣτις εἰς τὰ ἄλμυρὰ κύματα διὰ γενναίων

πράξεων θὰ ἀφουπνίσῃ τὸν Ἄσπρον μετὰ μεγάλης τόλμης· καὶ ὁ Γενοῦατης ἐπίσης μετὰ ἀπηνῶν ἐνδύων παρουσιάζεται ἐμφανῶς καὶ δὲν κρύπτεται, ἀλλὰ μετὰ ἰσχυρῶν πλοίων ἐπόσχεται καὶ ὀρκίζεται νὰ θανατώσῃ τὸν Τοῦρκον. Θὰ ἴδῃς ἀκόμη νὰ καταδιώκῃ τὸν Τοῦρκον μὲ θανατηφόρον πόλεμον καὶ σκληρὸν ἀγῶνα ὁ ῥήγας Ρενιέρης καὶ ὁ δούξ τῆς Σαβοΐας.

στίχ. 122 - 132. — Ὅθεν τώρα ἐπιτάχονον τὸν χρόνον, κάμε τὸ καθήκόν σου καὶ προχώρει πρὸς τὴν νίκην σου, ὥστε αἰωνίαν μνήμην νὰ ἀποκτήσῃς, καὶ φήμην, καὶ ἐρίστην τιμὴν· εἰς τοῦτο δὲ θὰ ἴδῃς διὰ θὰ θριαμβεύσῃς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῇ αἰωνίᾳ δόξῃ, τῆς ὁποίας πλέον βεβαία ἱστορία δὲν θὰ ἀναφέρεται τώρα, ἀλλὰ θὰ ἀκουσθῇ εἰς τὸ μέλλον. Διὸ δρέπον τὸ ἄνθος τώρα ὅτε εἶναι καιρὸς ὁ Ἰησοῦς νὰ σὲ ὀδηγήσῃ εἰς ἐπίτευγμα, τὸ ὁποῖον λάμπει περισσότερον τοῦ χρυσοῦ.

στίχ. 133 - 143. — Πήγαυτε, ὦ ποίημά μου, ἀνὰ τὴν ὑφήλιον καὶ ἐμίλησον πρὸς βασιλεῖς, δούκας καὶ αὐτοκράτορας καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἡγεμόνας τῶν χωρῶν, τῶν φρουρίων καὶ τῶν πόλεων καὶ διηγῆσον τοῦ Τοῦρκου τὴν ἐναντίαν μοῖραν, τὰς λεηλασίας καὶ τοὺς φόβους καὶ τὴν μανίαν, καὶ εἰπέ τους νὰ δείξουν τὴν τιμὴν των διὰ τὸ καλὸν τῆς Χριστιανωσύνης. Ἄν ὅμως αὕτη καταστραφῇ, θὰ συμβῇ κάθε δίκαιος νὰ ζήσῃ θλιβερός καὶ δυστυχής, καὶ ὅλος ὁ κόσμος ὑπὸ τὴν ἰσχὴν τοῦ Σατανᾶ.

Τέλος τοῦ Θρήνου

Κατωτέρω παραθέτομεν καὶ τὸ ἰταλικὸν πρωτότυπον τοῦ «Θρήνου», μετὰ τινων σχετικῶν σημειώσεων :

f. 105^v *Qui chominicia il lamento di Chostantinopoli.*

*Spirto piangente, stanchò e fatichoso,
che circhulando il chor sevente vai,
che non ti desti omai?*

*E grida quanto puoi ad alta boce
5 e non prezare quiete nè riposo
nè niun duol voler, perchè tu sai
che gliè pur tempo omai
d'achonpagniar Gesù in sulla croce.
O, inviati veloce
10 delle tre sante donne allor merzede,
nomate Charità, Speranza e Fede.*

*E parla cholla prima Fede santa,
celeste dono e glorioso segnio,
che del beato regnio*
15 *è schala e porto e via di salvamento,
e dille: Degnitosa e sacra pianta,
tabernacholo immenso, anzi sostegnio
di Dio, che al santo legnio
mori e fu per noi morir contento,*
20 *dè, volgi quel cimento
sopra 'l chan Turcho e sopra lo stuol grosso,
che sopra aFfaraon fu nel Mar Rosso.*

f. 106^r

*Di poi soggiugni: «O Fede alta e sincera,
tu sse' chorona a' martori di Dio,
tu sse' quel buon disio*
25 *che 'nfiama l'alme giuste a in ciel salire,
tu sse' la gloriosa speme vera
ch'ogni dubio cancella e à in obrio,
tu vinci ogni atto rio*
30 *e in Cristo Gesù fa' il vero fiorire;
per Dio, dè, non dormire,
apri l'ecielsa e sacra tua beanza
alla sorella tua detta Speranza».*

*E di' allei chol tuo parlar piatoso:
35 «Dolcissima sorella, i' son la Fede,
di chi tu fusti erede
e fonte e fiume e mar d'ogni forteza,
dè, volgi al mio stato prezioso,
chome alle pure Vergini si vede,*
40 *che per la sua merzede
donasti amor della sacra certezza,
e andiam chon prestezza
alla nostra sorella Charitade,
a chi parlare è soma nicistade.*

45 *E giunta l'alta Charità ardente
le parla e di' che 'l nostro Redentore
si mosse per suo amore
e venne nella Vergine a incarnare*

*e visse al mondo umile e paziente,
50 con fame e sete e freddo e chon sudore
e che niun tenore
ebbe di morte, sol per noi salvare,
f. 106^v e che le piaccia andare
chon Isperanza e Fede inanzi a Cristo
55 per muovere i Cristiani al santo aquisto.*

*E velata li mostri in bruna vesta
l'alta Chostantinopoli chaduta,
piagente, afritta e muta,
e in forza a Setanasso, aspro nimicho,
60 al chui raquisto far nessun si desta;
nè pensan quanto crudel chosa e suta
e, sse Dio noll'aiuta,
farà viè magior male e più iniquo,
se 'l suo stato mendicho
65 or non socchorre per la tua piatade,
a gran periglio è la Cristianitade.*

*E chonta inanzi a Cristo benedetto
che 'l magnificho inperio Chostantino,
sol per voler divino,
70 dotò la chiesa e fella riccha e grande,
e in Grecia fe' per suo propio ricetta
l'alta Costantinopoli e 'n divino
d'ogni cristian destino
la misse e gloriò da tutte bande;
75 ma 'l Turcho la l'espande
e àlle dato si terribil morso,
chella a signior cristian chiede sochorso.*

*E priega te, o principal pastore
di santa chiesa, allei tanto obrigato,
80 quanto essendo dotato
pellei se' messo in istato felice,
che ttu ti muova omai per tuo onore
valentemente, a vesillo spiegato,
e solcha il mar salato
85 e metti il Turcho in ruina e pendice,*

*che sai che ben si lice,
chella tua mossa e santa Charitade
moverà tutta la Cristianitade.*

*Però che drieto a tte, vichario di Dio,
90 si moverà la maestà serena
di Francia, che rafrena
ogni ereticha possa e gitta in terra,
e 'l magnio e giusto re, valente e pio,
che tien Ragona, ogni altra voglia afrena,
95 che metterà in chatena
questo chan Turcho chon mortal ghuerra;
e chon chostor diserra
la possa sua la chorona di Spagna,
Irlanda, Inghilterra, essi la Magnia.*

*A presso seghue il gran re d'Ungheria,
e 'l valoroso e 'l buon re di Navarra,
per far sostegno e sbarra
f. 107' a questo chan crudel, pessimo e vano;
e l'alta maestà benignia e pia
105 di Buemia venir promette e narra;
chosi ti fa chaparra
il ducha di Borgogna e di Melano;
chosi di mano in mano
tutta Cristianità a una boce
110 verran drieto alla santa Croce.*

*In fra qua' fia la gran città del Giglio,
chon Marcho santo che fralle salse onde
con opre furibonde
farà Marte destar chon grande ardire;
115 e 'l Genovese anchor con fiero artiglio
palese si dimostra e non si aschonde,
ma chon nave giochonde
promette e giura il Turcho far morire.
Anchor vedrai seghuire
120 con mortal ghuerra al Turcho e aspra noia
e 'l re Rinieri e 'l ducha di Savoia.*

*E però muovi nuovo tempo omai,
fa' tuo dovere e seghui tua vettoria,
sicchè eterna memoria*

125 *n'aquisti, fama e sommo onore;
e 'ntorno acciò trionfare ti vedrai
inanzi aDdio e nell'eterna gloria,
nè di più certa storia*

f. 108^r *che si citi or, ma ssi farà sentire.*

130 *Però chogli il fiore
or che gliè tempo che Gesù t'induce
a chosa tal che più chell'oro luce.*

*Va, chanzonetta mia, pell'universo
e parla a regi, duchi e 'nperadori
e a tutti i signiori*

135 *di ville, di chastella e di cittadi
e rachonta del Turcho il caso averso,
le rapine e micidi e i furori,
e di che loro onori*

140 *faccin per ben della Cristianitade.
Però che s'ella chade
fa ogni giusto viver pervio e chasso
e tutto el mondo in forza a Setanasso.*

Finito il lamento.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

«Τίτλος». Ὡς καὶ ἄλλοι ποιηταὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οὕτω καὶ ὁ ἀγνώστος στιχουργὸς τοῦ ἰταλικοῦ θρήνου, ἀντὶ τίτλου χρησιμοποιεῖ στιχηρὰν ἐπιγραφὴν, ὑποδηλοῦσαν τὸ περιεχόμενον, ἥτοι θρήνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ διατύπωσις «Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἀρχεται ὁ θρήνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως» ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ στιχούργημα ἀρχικῶς ἀπετέλει ἰσως συνέχειαν ἐκτενεστέρας ἀφηγήσεως. Βλ. καὶ Γ. Θ. Ζώρα, Ἰωάννου Ἀζαγιώλου, Διήγησις συνοπτικὴ Καρόλου τοῦ Ε' (κατὰ τὸν Βατικανὸν ἑλληνικὸν κώδικα 1624), Σπουδαστήριον Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀριθ. 38, Ἀθῆναι 1964, σελ. 21 ἐπ.

στ. 1. *spirto piangente*. Ὁ ποιητὴς ἀπευθύνεται πρὸς τὸ τεθλιμμένον Πνεῦμα, τὸ ὅποιον κατέχεται ὑπὸ ἀπογοητεύσεως καὶ πόνου, ἐνεκα τῆς ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἀλλοθρησκῶν ἀλώσεως τῆς Βασιλείδος τῶν Πόλεων. Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω προσανομίαν ὁ ποιητὴς ὑποδηλοῖ προφανῶς τὴν Μοδσαν, τὴν ὅποιαν ἰκετεύει νὰ ἀφυπνισθῇ καὶ ὑψώσῃ φωνὴν διαμαρτυρίας καὶ ἐν ταυτῷ ἐπὶ κλήσιν πρὸς πάντας τοὺς ἰσχυροὺς χριστιανούς, ὅπως

σπεύσουν εις κοινήν σταυροφορίαν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπιβληθέν-
τος ὀλεθρίου ζυγοῦ.

στ. 3. *Charità, Speranza e Fede*. Αἱ «τρεῖς ἄγιοι γυναῖκες» αὐταὶ ἀντιπροσωπεύουν
τὰς τρεῖς βασικὰς δυνάμεις τῆς Χριστιανισμοῦ, ἤτοι τὴν Ἀγάπην, τὴν Ἐλπίδα καὶ τὴν
Πίστιν. Ὁ ποιητὴς ἀπευθύνεται πρὸς μίαν ἐκάστην ἐξ αὐτῶν, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁμαδικῶς
πρὸς αὐτάς, παρακαλῶν νὰ ἀσκήσουν πᾶσαν ἐπιρροὴν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώ-
πης πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κοινοῦ σκοποῦ.

στ. 12. *e parla cholla prima Fede*. Ἀρχόμενος τῆς κυρίως ἀφηγήσεώς του, ὁ ποιητὴς
ὑποδεικνύει πρὸς τὴν Μοῦσαν νὰ σπεύσῃ κατὰ πρῶτον πρὸς τὴν Πίστιν καὶ ἐπικαλεσθῆ
εὐμενῆ ἐπέμβασίν της.

στ. 21. *chan Turcho*. «Σκόλον Τούρκον» — ὡς καὶ οἱ Ἕλληνες — ἀποκαλεῖ ὁ
ποιητὴς τοὺς Τούρκους, μετὰ τὴν σημασίαν τοῦ ἀπίστου. Βλ. καὶ κατωτέρω, στ. 96 : *questo
chan Turcho* καὶ στ. 103 : *questo chan crudel*. Παράλληλος ἔκφρασις ἀπαντῆ καὶ εἰς
τὸν θρήνον «Ἀλωσις Κωνσταντινουπόλεως», ἐνθ' ἄν., στ. 124 : «*σκόλοι ἀσεβεῖς*», στ.
722 : «*ὁ ἀσεβὴς σκυλότορκοσ*», στ. 886 : «*τὲς μάχεσ τοῦ σκυλότορκοσ νὰ τὲς ἐλυ-
τρωθῆτε*».

στ. 22. *sopra a Ffaraon... nel Mar Rosso*. Ὁ ποιητὴς ἀναφέρεται εἰς τὸ γνωστὸν
ἐπεισόδιον τῆς διασώσεως τῶν Ἑβραίων καὶ τοῦ καταποντισμοῦ τῶν Αἰγυπτίων ἐν τῇ
Ἐρυθρᾷ Θαλάσσει (Ἐξοδος, κεφ. ΙΕ').

στ. 34. *e di allei*. Ὁ ποιητὴς συμβουλεύει τὴν Πίστιν νὰ ἐπικαλεσθῆ τὴν συνδρο-
μὴν τῆς Ἐλπίδος, ἢ ἐπέμβασις τῆς ὁποίας εἶναι ἀπαραίτητος.

στ. 45. *e giuntia l'alta Charità...* Ὁ ποιητὴς ὑποδεικνύει ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ζητηθῆ
ἡ συνδρομὴ καὶ τῆς Ἀγάπης, ἥτις, ἐν τῇ ἀπείρῳ καλωσύνῃ αὐτῆς, ὤθησεν αὐτὸν τὸν
Ἰησοῦν νὰ κατέλθῃ ἐπὶ τῆς γῆς ἵνα σώσῃ τὸν ἄνθρωπον.

στ. 55. *santo aquisto*. Ὁ ποιητὴς ἱκετεύει τὴν Ἀγάπην ὅπως, ὁμοῦ μετὰ τῆς Πί-
στεως καὶ τῆς Ἐλπίδος, προσέλθουν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Σωτῆρος καὶ ἐνώσουν τὰς
ἱκεσίας τῶν ὑπὲρ τῆς ἱερᾶς σταυροφορίας πρὸς κατάκτησιν τοῦ Βυζαντίου.

στ. 56. *in bruna vesta*. Ὁ ποιητὴς ἐμφανίζει τὴν ὑπερήφανον Κωνσταντινούπολιν
μελανοφοροῦσαν, εἰς ἐνδειξιν πένθους ἐνεκα τῆς θλιβεράς καὶ καταστρεπτικῆς ὑποδου-
λώσεως.

στ. 59. *Setanasso*, δηλ. ὁ σατανᾶς Τούρκος, ὑπὸ τὸ πέλμα τοῦ ὁποίου στενάζει
ἡ Κωνσταντινούπολις. Βλ. ἐπίσης κατωτέρω, στ. 143 : *se tutto el mondo in forza a Seta-
nasso*. Ὁ χαρακτηρισμὸς ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ «Ἀντίχριστος» τοῦ θρήνου «Ἀλωσις
Κωνσταντινουπόλεως», ἐνθ' ἄν., στ. 599 - 603 :

*Καὶ θέλω νὰ γινώσκετε, ὅτι μετὰ τὴν ἀγάπην
ἐχρυσόφησεν (ὁ Τούρκος) τοὺς χριστιανοὺς ὡς δράκοντα πειρασμένους,
ἐγέννηκεν Ἀντίχριστος, τὸν κόσμον σακτανίζει,
τὸ γένος τὸ ρωμαϊκὸν ἐκαταδούλωσέν το,
καὶ πρὸς τὰ μέρη τῆς Φραγκίας, βλέπω, ἀναχεντρίζει.*

στ. 77 ἐπ. *a' signior Cristian chiede sochorso*. Ὁ ποιητὴς ἐμφανίζει τὴν Κωνσταν-
τινούπολιν σπειδύσαν νὰ ζητήσῃ συνδρομὴν τῶν Δυτικῶν ἡγεμόνων, ἵνα ἀπελευθε-
ρωθῆ τῆς τουρκικῆς δουλείας. Ἀνάλογον ἐκκλησίαν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἄρχοντας
τῆς Δύσεως, πρὸς ὀργάνωσιν κοινῆς σταυροφορίας, εἶχε κάμει καὶ ὁ ἀνώνυμος ποιη-
τὴς τοῦ ἑλληνικοῦ θρήνου «Ἀλωσις Κωνσταντινουπόλεως», ἐνθ' ἄν., στ. 249 ἐπ. :

*Ἀδθέντες εὐγενέστατοι, τῆς Δύσης μεγαστάνες,
εἶδ' ἄς φανῆ ἡ δόξα σας, ὅλη ἡ δύναμις σας,*

ὅλοι νὰ ὁμονοιάσετε, νὰ ποίσετε ἀγάπην.
Χρεῖαν σὰς κάμνει καὶ πολλὴ νὰ ἐβγάλετε τὰ ἔθνη
ἀπὸ τὴν γειτονίαν σας σιμὰ κ' ἐκ τὸ πλευρό σας,
νὰ μὴν ἀγριεύσουν τὰ θηρία καὶ φάσιν τὰ παιδιὰ σας,
μῆπου κ' ἐξολοθρεύσουν σας ἀπὸ τὰ γονικά σας,
ὡσάν τὸ ποῖκαν καὶ πολλῶν κ' ἐξωλοθρεύσασίν τους...
"Ὁλος ὁ κόσμος τοῦ Χριστοῦ, ὅλοι νὰ 'μαδευτοῦσιν,
τὴν Πόλιν νὰ ἐπάρετε 'κ τῶν ἀσεβῶν τὰς χεῖρας'
καὶ μὴ ἀργεῖτε τίποτις τοῦ χρόνου ἢ τῶν χρόνων
νὰ μὴ τὸ μετανοήσετε, εἰς τὴν ὕψην καὶ τέλος·
ἢ μετανόησις ἢ ὕστερὴ πολλὰ ἐν' μετανοημένη.

στ. 78 ἐπ. *principal pastore di santa chiesa*, δηλ. ὁ Πάπας, πρὸς τὸν ὁποῖον στρέφει κατὰ κύριον λόγον τὰς ἱκεσίας του ὁ ποιητής. Βλ. παράλληλον ἐπίκλησιν εἰς «Ἄλωσιν Κωνσταντινουπόλεως», ἐνθ' ἄν., στ. 538 - 540 :

'Η κορυφὴ τῆς ἐκκλησιᾶς τῆς Ρώμης τῆς ἀγίας,
ὦ πάπα ἀγιώτατε, τῆς πίστεως ὁ στῆλος,
ποίησε νὰ ὁμονοιάσουσιν οἱ Χριστιανοὶ τοῦ κόσμου,

καὶ στ. 854 - 856 :

Πάπας ὁ ἀγιώτατος νὰ 'ναι εἰς τὸ πλευρόν σας,
καὶ τὸν σταυρόν σηκώσετε σημάδι 'ς τ' ἄρματά σας,
νὰ 'ναι ἐμπρὸς καὶ πίσω σας βοήθεια 'ς τὰ κορμιά σας.

στ. 90 ἐπ. *la maestà serena di Francia*, δηλ. ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας. Βλ. «Ἄλωσιν Κωνσταντινουπόλεως», ἐνθ' ἄν., στ. 333 - 334 :

Ὁ Φρατζεζα τιμιώτατη καὶ πολυφουμισμένη,
Φρατζεζεζίδες πολεμισταί, ἄνδρες μου στρατιῶται.

στ. 93 ἐπ. *re valente e pio che tien Ragona*, δηλ. ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας, τὸν ὁποῖον ὁ στιχουργὸς χαρακτηρίζει μέγαν, δίκαιον, γενναῖον, εὐσεβή.

στ. 98 ἐπ. *la chorona di Spagna, Irlanda, Inghilterra, essi la Magnia*, δηλ. τὸ στέμμα (= βασιλείον) τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἰρλανδίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γερμανίας (= Ἀλαμανίας). Ἀναλόγους ἐκκλήσεις βλ. εἰς «Ἄλωσιν Κωνσταντινουπόλεως», ἐνθ' ἄν., στ. 353 - 355 :

Θεέ μου, διὰ τὴν δόξαν σου, βάλε τους εἰς ἀγάπην,
Φρατζεζέτους καὶ Οὐγγλέζηδες, Σπανιόλους, Ἀλαμάνους,
πᾶσ' ἀσθεντία, πᾶσ' ἀρχή, τῆς Δύσεως τὰ μέρη.

στ. 100. *il gran re d'Ungheria*, δηλ. ὁ μέγας ρήγας τῆς Οὐγγαρίας. Βλ. καὶ «Ἄλωσιν Κωνσταντινουπόλεως», ἐνθ' ἄν., στ. 513 :

καὶ πάλιν ὁ παμφούμιστος ρήγας τῆς Οὐγγαρίας.

στ. 101. *e 'l buon re di Navarra*, δηλ. ὁ καλὸς καὶ γενναῖος ρήγας τῆς Ναβάρρας.

στ. 104 ἐπ. *Walta maestà benignia e pia di Buemia*, δηλ. ὁ ρήγας τῆς Βοημίας, μέγας, ἀγαθὸς καὶ εὐσεβής.

στ. 107. *il ducha di Borgogna e di Melano*, δηλ. ὁ δούξ τῆς Βουργουνδίας καὶ ὁ δούξ τοῦ Μιλάνου. Βλ. παραλλήλως «Ἀλώσις Κωνσταντινουπόλεως», ἔνθ' ἄν., στ. 365 - 366 :

*τώρα ἀναθυμήθηκα τὸν αὐθέντην τὸν δοῦκαν,
κόριον τῆς Μπουργούνιας, τὸν μέγαν στρατιώτην.*

στ. 111. *la gran città del Giglio*, δηλ. ἡ Φλωρεντία, τῆς ὁποίας σύμβολον εἶναι ὁ κρίνος.

στ. 112. *chon Marcho santo*, δηλ. ἡ Βενετία, τῆς ὁποίας προστάτης εἶναι ὁ ἅγιος Μάρκος. Βλ. καὶ «Ἀλώσις Κωνσταντινουπόλεως», ἔνθ' ἄν., στ. 296 :

ὦ Βενετία φουμιστή, μυριοχαριτωμένη
καὶ κατωτέρω, στ. 872 - 874 :

*ὦ Βενετία φουμιστή, μυριοχαριτωμένη,
τὴν ἀθθεντιά σου τὴν καλὴν ὁ Θεὸς νὰ τὴν στεριώων,
καὶ τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὸν λαμπρὸν τὸν πόδα σου νὰ θέτῃς.*

στ. 115. *e 'l Genovese*, δηλ. ἡ Γένοβα, διαθέτουσα ἰσχυράν δύναμιν, ἥ, ὡς λέγει ὁ ποιητής, ἡ πόλις τῶν «ἀπηνῶν ὀνύχων». Βλ. παράλληλον ἐκκλήσιν καὶ τοῦ ποιητοῦ τῆς «Ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως», ἔνθ' ἄν., στ. 319 - 321 :

*ὦ Γενουβέσοι φρόνιμοι, μὴ τὸ καταπατεῖτε
τὴν δυνάμιν σας βάλετε, ὥστε νὰ ἐκδικηθῆτε
τὰ ἔθνη τὰ ἀλλότιστα ἔς τὴν βρωμερὴν των πίστιν.*

στ. 121. *e 'l re Rinieri e 'l ducha di Savoia*, δηλ. ὁ ρήγας Ρενιέρης καὶ ὁ δούξ τῆς Σαβοΐας.

στ. 133. *sa, chanzonetta mia*. Ὁ ποιητής, ἀκολουθῶν τὴν συνήθη μορφήν τοῦ ποιητικοῦ εἰδους «canzone», ἐν τῇ τελευταίᾳ στροφῇ, παρακαλεῖ τὴν Μουσιάν του, ὡς ἄλλος ἄγγελος μεσολαβητής, νὰ διαλαλήσῃ εἰς πάντα τόπον καὶ εἰς πάντα ἰσχυρὸν τὴν ἐκκλησίαν του, ἵνα ἠνωμένοι πάντες ἀναλάβουν κοινὴν δρᾶσιν καὶ θέσουν τέρμα εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Τούρκου. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ὑπάρχει κίνδυνος ὁ τελευταῖος οὗτος, ἐνισχυόμενος συνεχῶς, νὰ καταστῇ σοβαρὰ ἀπειλὴ διὰ τὴν ὑπόλοιπον Εὐρώπην καὶ ὅλην τὴν Χριστιανωσύνην. Ἀναλόγους ἰδέας ἐπρέσβευον καὶ πολλοὶ ἄλλοι λόγιοι τῆς ἐποχῆς, διατοπῶναι δὲ καὶ ὁ ποιητής τῆς «Ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως», ἔνθ' ἄν., στ. 677 - 690 :

*πάλιν σᾶς λέγω, αὐθέντες μου, ρηγάδες, μεισιάνοι,
εἶπα καὶ πάλιν λέγω το, πάλι ἐνθυμίζω σας το,
ποσῶς μὴ τὸ ἐβγάλετε ἀπὸ τὰ λογικά σας,
μὰ πάντοτε νὰ τὸ ἔχετε μέσα εἰς τὴν καρδιά σας :
τὴν Πόλιν μὴ ἀφήσετε ἔς τῶν ἀσεβῶν τὰς χεῖρας.
Ἐργήγορα μὲ τὸ σπαθίν, μετὰ θυμὸν νὰ πάτε,
καὶ νὰ τὸν πολεμήσετε καὶ πλέον μὴ ἀργεῖτε
τὸν Τούρκον τὸν καταχανᾶν, αὐτὸν τὸν χονικιάστην,
ὥστε νὰ τὸν νικήσετε νὰ μὴ ἀναπαυθῆτε,
καὶ νὰ τὸν ξεροζώσετε ἀπέσω ἀπὸ τὴν Πόλιν.
Εἰ δέ, ἂν τὸν ἀφήσετε νὰ περιανασάγη,*

νά κάμῃ λιγοστὸν καιρὸν ἄχρι καὶ χρόνους δύο,
ὀμνέω σας εἰς τὸν Θεόν, καὶ ὅλοι πιστεύσατέ μοι,
ν' ἀγανακτήσετε πολλὰ ἐπάνω εἰς τὴν χρεῖαν.

στ. 134. *regi, duchi e 'nperatori*. Ὁ ποιητὴς χρησιμοποιεῖ τοὺς τίτλους, ἐνίοτε
μὲ εὐρύτεραν σημασίαν, τοῦ ἀρχηγοῦ, στρατηγοῦ, ἄρχοντος.

Τέλος. *Finito il lamento*. Ὁ ποιητὴς, ὡς ἐν ἀρχῇ, οὕτω καὶ εἰς τὸ τέλος κατα-
λήγει διὰ σχετικῆς φράσεως, «ὁ θρῆνος ἐπερατώθη», δηλ. «τέλος τοῦ θρῆνου».

MARIO MONTUORI

Διευθυντοῦ

τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἰταλικοῦ Ἰνστιτούτου

ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΕΤΗ ΠΛΑΤΩΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΤΟΥ MICHELE F. SCIACCA

Ὀλίγοι φιλόσοφοι ἔχουν ἀποτίσει πρὸς τὸν «δημιουργόν» τους ἕνα φόρον ἀγάπης καὶ μελέτης τόσον μέγαν, ὅσον ὁ Sciacca¹ πρὸς τὸν Πλάτωνα.

Πλέον τῶν τριάκοντα ἐτῶν σταθερὰ μελέτη τοῦ πλατωνικοῦ κειμένου δὲν ἔχει πράγματι ἐπιτύχει νὰ πραύνη καὶ νὰ σβήσῃ τὸν νεανικὸν ἐνθουσιασμόν διὰ τὸν Πλάτωνα, ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ ἀρχικὸς ζήλος κατέστη μὲ τὴν παρέλευσιν τοῦ χρόνου ἕνας διάλογος μηδέποτε ἐξαντληθείς, μία διαρκὴς προβληματοποίησις ἐκάστου κτηθέντος πορίσματος. Δύναται νὰ φανῇ παράδοξον, ὅτι ἡ ἀπόδειξις μιᾶς οὐδέποτε χαλαρωθείσης ἐντάσεως εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀθετηθεῖσα πραγματοποίησις ἐκείνου τοῦ «φιλοδόξου» ἔργου περὶ τῆς «Μεταφυσικῆς τοῦ Πλάτωνος», τὸ ὁποῖον σταματᾷ μόλις εἰς τὸν πρῶτον ἐκ τῶν τριῶν ἐξαγγελθέντων τόμων². Καὶ τοῦτο διότι ἡ προσευτικὴ εὐρυνσις τοῦ πρώτου φιλοσοφικοῦ ὀρίζοντος κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Sciacca

1. Ὁ Michele Federico Sciacca, γεννηθεὶς εἰς Giarre (Κατανίας) τὸ 1908, ἐχημάτισεν ἐν Νεαπόλει μαθητὴς τοῦ Antonio Aliotta. Πανεπιστημιακὸς καθηγητὴς ἀπὸ τοῦ 1939, εἶναι σήμερον τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεωρητικῆς Φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Γενούης. Κατόπιν μιᾶς πρώτης ἀπογοητευτικῆς ἐμπειρίας τοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἀνακαλυφθέντος ταχέως ἀνεπαρκοῦς εἶτε ὅπως θεμελιώσῃ τὴν ἠθικὴν, εἶτε λύσῃ τὸ θρησκευτικὸν πρόβλημα, ὁ Sciacca εὗρεν ἱκανοποίησιν διὰ τὰς θεμελιώσεις ταύτας ζητήσεις του, εἰς μίαν φιλοσοφίαν θεϊστικὴν καὶ χριστιανικὴν, ἥτις εὐθὺς καθωρίσθη ἐπακριβῶς πρῶτον ὡς κριτικὴ πνευματοκρατία καὶ ὕστερον ὡς χριστιανικὴ πνευματοκρατία τῆς ὁποίας ἡ πλέον ὄριμος διατύπωσις τῆς φιλοσοφίας τῆς ὀλοκληρότητος ἀποτελεῖ μίαν περαιτέρω φάσιν ἐξελίξεως καὶ ἐμβαθύνσεως. Συγγραφεὺς ἄνω τῶν τριάκοντα τόμων ἐργασιῶν θεωρητικῆς καὶ ἱστορικῆς φύσεως, τινὲς τῶν ὁποίων ἔχουσι μεταφρασθῆ εἰς διαφόρους γλώσσας, ὁ Sciacca εἶναι εἰς τῶν πλέον ἀντιπροσωπευτικῶν διανοητῶν τῆς συγχρόνου ἰταλικῆς φιλοσοφίας καὶ εἰς τῶν μεγαλυτέρων χριστιανῶν φιλοσόφων τῶν ἡμερῶν μας.

2. Michele F. Sciacca, *La Metafisica di Platone, I-II problema cosmologico*, Napoli, Perrella, 1938.

είχεν αισθανθῆ τὴν νεανικὴν τοῦ ἀγάπην διὰ τὸν Πλάτωνα, ἔχει ὑποκαταστήσει σιγὰ - σιγὰ τὸ ἐστιακὸν σημεῖον τῆς ἑρμηνείας του, καὶ ἔνεκα ταύτης ἢ ἀλήθεια καὶ ἢ ἐπικαιρότης τοῦ Πλάτωνος ὑπεβάλλοντο συνεχῶς εἰς συζήτησιν καὶ ὁλονὲν ἀνεκαλύπτοντο ἐξ ἐπόψεως μιᾶς συνεχῶς περισσότερον ὀρίμου φιλοσοφικῆς προοπτικῆς.

Οὕτω ἡ τριλογία, τὴν ὁποῖαν ὁ Sciacca εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ ἀφιερῶσιν εἰς τὸν Πλάτωνα ἀντὶ νὰ περιληφθῆ εἰς ἓν ἔργον τελειωτικόν, τὸ ὁποῖον θὰ παρουσίαζεν ὁμοῦ καὶ ἓν περατωμένον στάδιον τῆς πνευματικῆς του ἐξελίξεως, ἔχει καταλήξει, ἀντιθέτως, εἰς ἓν πλήθος κριτικῶν δοκιμῶν ἐπὶ τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Πλάτωνος, ἅτινα ὀρίζουν μὲ ἀκρίβειαν, κατὰ τὴν χρονολογικὴν πρόοδον αὐτῶν, τὰ ἐξελικτικὰ στάδια τῆς ἰδίας σκέψεως τοῦ συγγραφέως.

Ἀποτέλεσμα τοῦ μακροχρονίου καὶ ἐνθέρμου φόρου ἀγάπης καὶ μελέτης, τὸν ὁποῖον ὁ Sciacca ἔχει ἀποτίσει πρὸς τὸν Πλάτωνα εἶναι τὰ συλλεγόμενα εἰς τὰς 900 περίπου σελίδας, δοκίμια τῶν δύο ἐκδοθέντων τελευταίως τόμων ὑπὸ τοῦ Marzorati εἰς τὴν σειρὰν : « Ἄπαντα τοῦ Michele F. Sciacca »¹. Δοκίμια, ἅτινα, ὅπως ἔχομεν εἶπει, διασαφοῦν τὰ στάδια τῆς φιλοσοφικῆς ἐξελίξεως τοῦ μελετητοῦ, ἡ ὁποῖα ἐκκινήσασα ἐκ τῆς κριτικῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ ἐνεργητισμοῦ (attualismo), διὰ μέσου τῶν ἐπακολουθησασῶν φάσεων τῆς κριτικῆς πνευματοκρατίας (spiritualismo critico) καὶ τῆς χριστιανικῆς πνευματοκρατίας (spiritualismo cristiano), κατέληξε μὲ συνέπειαν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ὁλοκληρότητος (integralità), ἡ ὁποῖα εἶναι ἡ πλέον ὑψηλὴ καὶ ὀριμος κατάκτησις τῆς σκέψεως τοῦ Sciacca.

Καὶ αὐτὴν τὴν ἰδίαν φιλοσοφίαν τῆς ὁλοκληρότητος ὁ Sciacca ἀνακαλύπτει εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τοποθετεῖ τὸν Ἕλληνα φιλόσοφον εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς νέας του φιλοσοφικῆς προοπτικῆς. « Ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος, ἔγραψεν ὁ Sciacca κατὰ τὸ 1946, εἶναι μία φιλοσοφία τοῦ ὁ λ ο κ λ ῥ ο υ (συνόλου - integrale) ἀνθρώπου [...], τοῦ ἀνθρώπου σῶμα καὶ ψυχῆ, αἰσθησις καὶ σκέψις, θνητοῦ καὶ ἀθανάτου, ἰδιώτου καὶ πολίτου, ἱκανοῦ διὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ἔκστασις καὶ πρᾶξις, ἐκείνου, ὅστις ζῆ εἰς τὴν γῆν καὶ ἐν μέσῳ γηίνων πραγμάτων, ἀνήσυχος διὰ τὴν κλῆσιν πρὸς ἓνα ἀνώτερον κόσμον· ἐκείνου, ὅστις ἀφαιρεῖ τὰ κινητὰ πράγματα ἐκ τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου διὰ νὰ τοποθετήσῃ τὸ ἐντὸς τῆς αἰωνιότητος τῆς ἐννοίας, πέραν τῆς ὁποίας γνωρίζει ὅτι ὑπάρχει κάτι τὸ ἀκατανόητον, μῆτρα πάσης ἐννοίας, μία πραγματικότης τὴν ὁποῖαν δὲν γνωρίζει, ἀλλὰ ἠξεύρει ὅτι ὑπάρχει καὶ ἀγαπᾷ ἀπεγνωσμένως, διότι ἠξεύρει ὅτι δὲν ἔμπορεῖ νὰ τὴν γνωρίσῃ κατὰ τὴν πορείαν τῆς γηίνης ζωῆς, ἀλλ' ὅτι θὰ τὴν μάθῃ » (I, σσ. 26-27).

1. Michele F. Sciacca, Platone, Milano, Marzorati, 1967, 2 voll. di pp. 885.

Ἡ ἀνακάλυψις αὕτη τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος ὡς φιλοσοφίας τοῦ ὀλοκλήρου ἀνθρώπου καθορίζει δύο βασικά σημεῖα τῆς ἀκολουθοῦσης ἐρμηνείας, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδει ὁ Sciacca : τὸ ἐν, ὅπερ προσδιορίζει τὴν διαρκῆ ἐπικαιρότητα τοῦ Πλάτωνος (βλ. II, σ. 265 κ.ἐξ.), εἰς τὴν ἐντόναξ ὑφισταμένην ζήτησιν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς «ἄλλου κόσμου» καὶ ὡς ἐκ τούτου «ὁ ἀληθὴς Πλάτων, ὁ ἀέναντος Πλάτων» ἔχει ἐξατομικευθῆ ὑπὸ τοῦ Sciacca εἰς τὴν ζήτησιν τοῦ «θείου ὑπερβατικοῦ, πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ νοητικὴ ψυχὴ, καὶ αὕτη θεία, ἀποβλέπει ἀκατάβλητα, διότι μόνον ἐντὸς ἐκείνου τοῦ κόσμου εὐρίσκει εἰρήνην καὶ εὐδαιμονίαν» (I, σ. 165)· τὸ ἄλλο, ὅπερ πέραν τῆς συνήθους πλατωνικῆς ἐρμηνευτικῆς ὑπὸ ἔννοιαν μοναδολογικὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἕκαστος διάλογος παρουσιάζει ἐν περατωμένον καὶ προσδιορισμένον στάδιον τῆς πλατωνικῆς σκέψεως· ἢ ὑπὸ ἔννοιαν ἱστορικο-ἐξελικτικὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πλατωνικὴ σκέψις διέρχεται διὰ μέσου πολυπληθῶν προοδευτικῶν φάσεων διευρύνσεως καὶ ἐμβαθύνσεως συνισταμένων ὑφ' ἐνός ἐκάστου διαλόγου — τὸ ἄλλο, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐλέγομεν, κάμνει πραγματικὸν ἐν κριτήριον ἐρεῦνης ἀποσκοπούσης νὰ ἀνακαλύψῃ ὅλον τὸν Πλάτωνα εἰς ἕκαστον στάδιον τῆς φιλοσοφικῆς δραστηριότητος αὐτοῦ ἢ, ἄλλαις λέξεσι, νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν ἐπιμονὴν τῆς βασικῆς ζητήσεως τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ἄλλου κόσμου ὡς θέματος σταθεροῦ καὶ χαρακτηριστικοῦ τῆς σκέψεως τοῦ Πλάτωνος. Ζήτησις, τὴν ὁποίαν ὀρθῶς ὁ Sciacca ἀνακαλύπτει εἰς τὰ πρῶτα - πρῶτα γραπτὰ τοῦ Πλάτωνος, εἰς τὴν Ἀπολογίαν δηλαδὴ (II, σ. 52), ὅταν ἀκόμη αὕτη περιείχετο ἐντὸς τῶν στενῶν ὀρίων τῆς σωκρατικῆς συλλήψεως τοῦ θεοῦ καὶ τῆς διλημματικῆς ἀβεβαιότητος τῆς ἐπιβιώσεως τῆς ψυχῆς, διὰ νὰ τὸ ὑμνήσῃ εἰς ὄλην τὴν διαλάμπουσαν βεβαιότητά του, τὴν ἐπιτευθεῖσαν εἰς τὸν Φαῖδωνα, ὅπου παρέχονται αἱ πρῶται λογικαὶ ἀποδείξεις τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἥτις «δὲν δέχεται τὸν θάνατον καὶ τὴν θνητὴν κατάστασιν» (I, σ. 226).

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καλὸν θὰ ἦτο νὰ ὀρίσωμεν ἐπακριβῶς, πρὸς ἀποφυγὴν πάσης δυνατῆς παρεξηγήσεως, ὅτι ἡ ἐπαγρυπνοῦσα ἱστορικὴ αἴσθησις ἀπομακρύνει τὸν Sciacca τῆς πλάνης εἰς ἣν ἔχουν περιπέσει ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων ὁ ἐνθουσιασμὸς διὰ τὸν Πλάτωνα τοὺς ἔχει φέρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ παρουσιάσουν τὸν Πλάτωνα ἕνα προφήτην τοῦ Χριστοῦ διαμφισβητούμενον ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς εὐαγγελικῆς σοφίας. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, ἐάν τις πιστεύῃ ὅτι ὁ χριστιανὸς φιλόσοφος καταλήγῃ εἰς τὸ νὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς, ὅπως μᾶς ἔδωσαν ἄλλοι, ἕνα Πλάτωνα χριστιανικώτατον, θὰ ἀπογοητευθῇ.

Πράγματι, ὁ ἴδιος ὁ Sciacca γράφει : «Μία χριστιανικὴ πνευματοκρατία δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ χωρὶς τὸν Πλάτωνα, ἀλλ' ὀφείλει ἐπίσης καὶ νὰ ἀμύνεται τοῦ Πλάτωνος» (I, σ. 73). Καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι, ὄλη ἡ πλατωνικὴ ἐρμηνεία τοῦ Sciacca, ἐάν ἀφ' ἐνός ἀποσκοπῇ νὰ προβάλλῃ ὄλον καὶ

περισσότερον τὴν ὑφισταμένην ταύτην ζήτησιν τῆς ἀθανασίας τῆς νυχθῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἄλλου κόσμου· ἀφ' ἑτέρου ζωογονεῖται ὑπὸ τῆς ἀνάγκης μιᾶς ὅλον καὶ περισσότερο εὐκρινούς διακρίσεως τῆς πλατωνικῆς ζήτησεως ἐκ τῆς χριστιανικῆς βεβαιότητος· νὰ διακρίνη, δηλαδή, εὐκρινῶς τὸν χριστιανισμόν τοῦ πλατωνισμοῦ. Παραδειγματικὸν εἶναι, ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, τὸ δοκίμιον τοῦ 1941 ἐπὶ τῆς «Ἐπικαιρότητος τοῦ Πλάτωνος», εἰς τὸ ὅποσον ὁ Sciacca φέρει καθαρῶς εἰς φῶς πόσον δὲν εἶναι ἐπίκαιροι, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δηλαδή, ὅτι δὲν εἶναι χριστιανικαὶ καὶ σύγχρονα αἱ παρεχόμενα ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος λύσεις εἰς «τὰ προβλήματα τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ κόσμου, τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ψυχῆς» (II, σ. 276). Ἐπίκαιρος ἀντιθέτως εἶναι εἰς τὸν Πλάτωνα ἡ εἰλικρινὴς ζήτησις «τοῦ νὰ ἐμβαθύνη τις εἰς τὰ προβλήματα ταῦτα, ἐπίκαιρος ἡ μεταφυσικὴ αἰσθησις τῆς φιλοσοφίας, ἐπίκαιρος ὁ Πλάτων τοῦ ὑπερβατικοῦ, ὁ μέγας μάντις ἑνὸς κόσμου, ὅστις δὲν εἶναι ὁ ἰδικός μας, ἀλλ' ὁ ὅποιος θὰ γίνῃ, ὁ Πλάτων ὅστις ἐπαναθέτει τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἐπιδίωξιν ὑπερφυσικοῦ τινός· ὁ Πλάτων τοῦ λόγου, τοῦ ἔρωτος, τῆς ἀναμνήσεως· ἐν συντομίᾳ εἶναι ἐπίκαιρον τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος καὶ συνεπῶς εἶναι διαρκῶς ἐπίκαιρος ἡ φιλοσοφία καὶ τὸ ἀνθρώπινον φιλοσοφεῖν (I, σσ. 276 - 77). Διὰ τῆς ἀκριβολογίας ταύτης τὸ ἀνθρώπινον φιλοσοφεῖν τοῦ Πλάτωνος ἐπαναφέρεται λοιπὸν εἰς τὰ ἰδικά του ἱστορικὰ ὅρια· ὅρια ἐξ ἄλλου, τόσον πλέον αὐστηρά, ὅσον σαφεστέρα ἐμφανίζεται εἰς τὸν Sciacca ἡ ἀλήθεια τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνώπιον τῆς ὁποίας ὁ Πλατωνισμὸς ἴσταται ὡς ἡ γήινος λογικότης τοῦ λόγου ἔναντι τοῦ ἐξ ἀποκαλύψεως φωτός τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ἦδη πλέον, ἀκριβῶς ἡ ἀδιάλειπτος αὕτη ἐπιστροφή εἰς τὸν Πλάτωνα διὰ νὰ ἀποσπασθῇ τις ἐξ αὐτοῦ, ἡ διαρκῆς αὕτη ἐργασία τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸ ἐσώτατον βάθος τῶν βασικῶν του ζητήσεων διὰ νὰ πληροφορηθῶμεν ἄμεσα τὰ ὅρια τῶν προταθεισῶν λύσεων, ἡ ἀκαταπόνητος αὕτη προβληματοποίησις τῆς ἐπικαιρότητος τοῦ Πλάτωνος διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν τελειωτικὴν ἔννοιαν μιᾶς ἀληθείας, ἥτις ἐν τούτοις δὲν καταχρᾶται τῆς ἀπεριορισίμου ἱστορικότητός της, καθιστοῦν τὸ βιβλίον τοῦ Sciacca ἐν βιβλίον ζωντανόν, βασικόν, μοναδικόν θὰ ἐλέγομεν, ὅπως μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτος εἶναι ἡ πνευματικὴ πείρα ἐξ ἧς ἐγεννήθησαν τὰ δοκίμια ἅτινα τὸ ἀποτελοῦν. Ἐν βιβλίον, ἐν συντομίᾳ, ἀπαραίτητον δι' ὅποιον θὰ ἤθελε νὰ πλησιάσῃ τὸ πλατωνικὸν κείμενον ὡς κείμενον πνευματικῆς ἀναγνώσεως μᾶλλον ἢ ὡς ψυχρὸν ἀντικείμενον ἱστορικῶν ἢ φιλολογικῶν ἀναζητήσεων.

ΜΑΡΙΝΑΣ ΣΟΥΚΑΡΑ

ΜΙΑ ΝΕΑ «ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ»
ΕΙΧΕ ΓΡΑΦΗ ΣΤΑ 1923 ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΧΡΟΝΙΑ ;

ΚΑΤΩ ΑΠ' ΤΗ ΣΚΙΑ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ ΜΑΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

ΤΟ ΕΚΠΑΗΚΤΙΚΟ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΟ
ΕΝΟΣ ΔΕΜΑΤΟΣ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΣΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ

Ἄληθινὴ εἰκόνα τῆς μελλοντικῆς δυτικῆς Εὐρώπης ;

Θὰ κάμη ἴσως κάποιαν αἴσθησι, εἰς τὰς χώρας τῆς Δυτικῆς ἰδίως Εὐρώπης, τὸ γεγονὸς ποὺ ἀπεκαλύφθη πρό τινων ἐτῶν ὅτι ὑπάρχουν κείμενα, μέσα εἰς τὰ ὁποῖα ἐξιστοροῦνται καὶ ἀπεικονίζονται περιστατικά σχετιζόμενα μὲ τὴν ἱστορικὴ μοῖρα τῶν δυτικοευρωπαϊῶν καὶ μὲ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸν 21ον αἰῶνα καὶ πέρα, καὶ γιὰ μακροχρόνια διαστήματα. Κείμενα, θὰ ἔλεγε κανεὶς, «προφητικά», τὰ ὁποῖα ἐγράφηκαν εἰς τὴν πόλιν μας καὶ εἰς τὰ περίχωρα, εἰς τὰ 1923 - 1924, ἀπὸ ἓνα γερμανόφωνον δάσκαλον ξένων γλωσσῶν. Ἐκεῖνον ποὺ μὲ τὸ ὄνομα τεπώνυμον Παῦλος Ἀμαδέος Ντίναχ ζητοῦσε τὴν ἐποχὴν ἐκείνη, μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν, ἐδῶ στὴν πρωτεύουσα, ἰδιαίτερες παραδόσεις — πρό παντός διὰ μαθήματα γερμανικῆς καὶ γαλλικῆς — σὲ κύκλους ἰδίως φοιτητῶν μὲ περιωρισμένα οἰκονομικὰ μέσα.

Θὰ κάμη ἴσως κάποιαν αἴσθησι. Περισσότερον μάλιστα εἰς τοὺς πνευματικοὺς κύκλους, ἀπὸ τὴ Ρώμη καὶ τὴ Λισσαβῶνα ἕως τὸ Ἐδιμβούργο κι ἀπ' τὴν Οὐψάλα ἕως τὴν Καινιξβέργην, εἰς τοὺς κύκλους τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴ σοβαρὴ καὶ τὴν καθαρὴ σκέψιν, μὲ τὸν πόνο στὴν ψυχὴ γιὰ τὴν τωρινὴν κατάντια τῆς κοινῆς πολιτιστικῆς εὐρωπαϊκῆς κληρονομίας. Στοὺς κύκλους τῶν μορφωμένων ἀνθρώπων τῆς Δύσεως. Ἐκείνων, ποὺ ἔχουν ἀρχίσει νὰ κατανοοῦν ὅτι καιρὸς εἶναι νὰ ξανάβρῃ ἡ εὐρωπαϊκὴ διανόησι κάτι ἀπὸ τὸν πρό τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων παλαιὸ ἑαυτὸ της. Καὶ ὅτι ἡ Δύσις εἶναι ἀξία καλύτερας τύχης. Καὶ ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ στὴν Εὐρώπην δὲν εἶναι μόνον ρόκ-αντ-ρόλλ καὶ τινέτζερς, «σκαθάρια» καὶ χίπυς καὶ ρόλλιν-στόουγς, ἀλλὰ κάτι πολὺ ὑψηλότερο καὶ πολὺ οὐσιαστικώτερο, ἀπόκτημα ἀναφαίρετο παλαιᾶς κ' εὐγενικῆς καὶ ἀρχοντικῆς παραδόσεως,

καρπός πνευματικῶν ἀγώνων καὶ μόχθων ποὺ κράτησαν αἰῶνες, ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση καὶ πέρα. Καὶ ὅτι εἶναι κάτι παροδικὸ ἢ «εὐτέλεια τῶν εἰδώλων» τῆς σύγχρονης ἐποχῆς.

Ἐπὶ δεκάδες χρόνια «λησμονημένα» τὰ κατάλοιπα τοῦ Ντίναχ.

Ἄλλως τε κ' ἡ νέα αὐτὴ «Ἀποκάλυψη» εἶναι αἰσιόδοξη γιὰ τὴν ἱστορικὴ πορεία τῶν δυτικοευρωπαϊῶν καὶ δὲν εὐαγγελίζεται τίποτα ὀλιγώτερο ἀπὸ μιὰ καινούργια Ἀναγέννηση στὶς ἠθικὲς καὶ στὶς πνευματικὲς ἀξίες, στὰ ἰδεώδη, στὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία, στὰ κεντρικὰ ρεύματα ἰδεῶν, στὶς ἀξιολογικὲς πεποιθήσεις, στοὺς ἐν γένει τομεῖς πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Μιὰ καινούργια Ἀναγέννηση ποὺ θάρθη νὰ διαδεχθῆ — γιὰ πολὺμακρα χρονικὰ διαστήματα — τὴν πεζὴ καὶ πρακτικὴ ἐποχὴ μας, μὲ τὴν μονόπλευρη ἀλματώδη πρόοδο στὶς τεχνολογικὲς μόνον ἐπιτεύξεις.

Ἄλλὰ ἀκόμη περισσοτέραν αἴσθησι θὰ κάμη ἴσως — τόσον ἐδῶ εἰς τὴν χώραν μας, ὅσον καὶ εἰς τοὺς μορφωμένους δυτικοευρωπαίους — τὸ ἄλλο ποὺ θὰ μαθευθῆ, ὅτι δηλαδὴ, τὰ ἐν λόγῳ κείμενα μὲ τὸ «προφητικὸ» αὐτὸ περιεχόμενον, περὶ τοῦ ὁποίου παραπάνω μιλοῦμε, ἔμεναν λησμονημένα στὸ συρτάρι τοῦ τωρινοῦ κατόχου των, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ συντάκτης των τὰ εἶχε τὸ 1924 ἐμπιστευθῆ, ἔμεναν λησμονημένα ἐπὶ δεκάδες χρόνια, ἄγνωστα καὶ «καλυμμένα» καὶ ἀχρησιμοποίητα, ἀφανέρωτα. Δὲν ξεύρει κανεὶς μὲ τί περισσότερο θὰ πρέπει νὰ ἐξαφθῆ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν πνευματικῶν κύκλων, ἐδῶ καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Μὲ τὸ καθαρὸ περιεχόμενον τῶν κειμένων αὐτῶν, μέσα εἰς τὰ ὁποῖα ἐξιστορεῖται καὶ περιγράφεται ἔτσι ζωντανὰ καὶ συγκεκριμένα τὸ περιβάλλον ἱστορικοῦ βίου τῶν διεγγονων τῆς σύγχρονης γενεᾶς καὶ τῶν μακρινότερων ἀπογόνων τῆς; Ἡ μήπως μὲ τὴν ἔλλειψη ἐνδιαφέροντος (ἢ ἔστω τὴν ἀναβλητικότητα) τοῦ κατόχου τῶν χειρογράφων διὰ τὴν τύχη τῶν κειμένων αὐτῶν, ἀναβλητικότητα ποὺ κινεῖ σὲ ἀπορία;

Τὸ τελευταῖο αὐτὸ θέμα τὸ ἐθίξαμε πρῶτο στὴν συνάντησή μας καὶ στὴν συνομιλία μας μὲ τὸν σημερινὸ κάτοχο αὐτῶν τῶν κειμένων. Ἐπιδιώξαμε τὴν ἐπαφὴν μας μαζί του, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπ' τὸ ἄρθρο τοῦ κ. Γ. Παπαχατζῆ μὲ τὸν τίτλο «Στὸν καιρὸ τῆς πρώτης μου συνάντησης μὲ τὸν Ντίναχ», ποὺ δημοσιεύθηκε στὴ «Νέα Ἑστία» (1965 Ὀκτώβριος, τεῦχος 918) καὶ ποὺ ἔτυχε πάλι πρὸ ἡμερῶν νὰ τὸ φυλλομετρήσουμε. Ὁ καθηγητὴς δὲν παραδέχεται ὅτι ὑπάρχει καμμιά ἀξία λόγου ὑπαιτιότητά του γιὰ τὴν καθυστέρηση αὐτῆς δεκάδων χρόνων στὴν ἀποκλειστικὴ του κατοχὴ τῶν ἐν λόγῳ κειμένων μὲ τὸ «προφητικὸ» περιεχόμενον. Λέγει ὅτι τοῦ εἶχαν δωρηθῆ τὸ 1924, χωρὶς καὶ νὰ ἔχη ἐκεῖνος ἀναλάβει ρητὴ ἀντίστοιχη ὑποχρέωσι νὰ τὰ καταστήσῃ γνωστά. Τὰ θεωρεῖ πολὺ ἐνδιαφέ-

ροντα, αλλά επί του παρόντος δὲν ὑπάρχει, εἶπε, τρόπος νάποδειχθῆ ἄν εἶναι καὶ πράγματι «ἀποκαλυπτικά μῆς ἀληθινῆς μελλοντικῆς ἱστορικῆς πορείας».

Κυρίως τονίζει ὅτι ἦταν κάτι δοσμένο ἀποκλειστικά σὲ κείνον. Κ' ἐξ ἄλλου ὑπῆρχαν, εἶπε, λόγοι νὰ εἶναι κανεὶς «ἐν ἀναμονῇ» στὴ διάρκεια πολλῶν χρόνων. Λόγοι σοβαροί. Κι ὄχι ἓνας, ἀλλὰ πολλοί. Ἄφ' ἑνός ἢ πάροδος τῶν ἐτῶν θὰ μπορούσε νὰ καταδείξῃ ἄν τὰ κείμενα αὐτὰ ἀνταποκρίνονται σὲ κάτι ἐξ ἀντικειμένου ὑπαρκτὸ σὲ θέματα ἱστορικῆς μελλοντικῆς πορείας τῶν δυτικοευρωπαϊῶν ἢ μήπως εἶναι ἀπλῆς «προβλέψεις» τοῦ συντάκτη τῶν στοχασμῶν αὐτῶν. Θὰ μπορούσε δηλαδὴ μὲ τὴν πάροδο τῶν δεκαετηρίδων νὰ διαπιστωθῆ ἄν ὁ συντάκτης τῶν ἦταν προικισμένος μ' ἓνα καθαυτὸ στὴν κυριολεξία «προφητικὸ χάρισμα» ἢ ἄν ἀπεναντίας ἦταν ἓνας διανοητῆς μὲ «διορατικότητα» καὶ μὲ ρωμαλέο διεισδυτικὸ στὶς προσεχεῖς ἐξελίξεις στοχασμό.

Ἡ ἐξωτερικὴ μορφή τῶν κειμένων εἶναι σελίδες ταξιδιωτικῆς πεζογραφίας. Μιὰ περιήγηση μὲ ἀξιόλογη περιγραφικὴ ἱκανότητα, μιὰ περιήγηση στὴν κεντρικὴ καὶ στὴ δυτικὴ καὶ στὴ μεσογειακὴ Εὐρώπη. Ὁ τίτλος ποῦ ἔχει βάλει ὁ συντάκτης τῶν εἶναι «Σελίδες Ἡμερολογίου». Τὸ Χρονικὸ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ ταξιδιοῦ αὐτοῦ ἀνάγεται χρονολογικά σ' ἐντελῶς ἀπώτερα χρονικὰ διαστήματα. Περίπου χίλια ἐννιακόσια πενήντα χρόνια ὕστερ' ἀπ' τὴ δική μας ἐποχή. Γι' αὐτὸ ἡ ἀνάδρομη προοπτικὴ (ἀπὸ κείνους τοὺς μακρινοὺς μελλοντικοὺς καιροὺς) πρὸς τὸν 21ο τῆς δικῆς μας χρονολογίας ἐμφανίζει περισσότερο ἐνδιαφέρον. Μὲ ἄλλα λόγια σχετικὴ ἐπικαιρότητα γιὰ ἐμᾶς ἔχει μόνον αὐτὴ ἡ ἀνάδρομη προοπτικὴ στὶς πλησιέστερες σὲ μᾶς ἐποχές.

Ὁ συντάκτης τοῦ Χρονικοῦ τῆς ἀφηγήσεως εἶναι μᾶλλον αἰσιόδοξος. Ὅχι ὅμως γιὰ τὸ ἄμεσο δικὸ μας μέλλον. Διαβεβαιώνει τὴν καινούργια Ἀναγέννηση, ποῦ ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι τῶν τωρινῶν καιρῶν δὲν θὰ τὴν πρὸλάβωμε. Μιλεῖ γιὰ τὴν ἐπικείμενη σύγκρουση ὄχι κρατῶν, ἀλλὰ φυλῶν (ἐγχρώμων μὲ λευκοὺς), προβλέπει τὴν «πληθυσμιακὴ ἔκρηξη», τὸν «ἐφιάλτη τοῦ ἀριθμοῦ», τὴ «γεωμετρικὴ πρόοδο» στὸν ἐπὶ θύραις ὑπερπληθυσμό, τὴν οἰκουμενικὴ διακυβέρνηση μῆς κεντρικῆς ὁμοσπονδιακῆς πολιτικῆς ἐξουσίας (μὲ λίκνο τῶν ὁμοσπονδιακῶν αὐτῶν θεσμῶν τὴν Εὐρώπη) ποῦ θ' ἀπλωθῆ σ' ὀλόκληρη τὴν ὑδρόγειο, κ' ἐπίσης, μιλεῖ γιὰ ἓνα καινούργιο πνεῦμα οὐμανισμοῦ ποῦ θάρθῃ ὕστερ' ἀπὸ τίς ζοφερές ἡμέρες ποῦ θὰ μεσολαβήσουν. Ζοφερές, λόγω τῆς ὑπερπληθυσμιακῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀνικανότητος τῶν διεθνῶν ὀργανισμῶν νὰ ἐπιβάλουν ἐγκαίρως τὴν ἐμπρακτικὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ παρακολούθηση τοῦ δημογραφικοῦ δείκτη.

Ὁ συντάκτης τῶν κειμένων αὐτῶν εἶναι θαυμαστής τῆς Δύσεως καὶ τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ πνεύματος. Προλέγει ὅτι ὁ τύπος κράτους κοινω-

νικῆς εὐημερίας καὶ κοινωνικῆς εἰρήνης τῶν σκανδιναβῶν θὰ λάβῃ σὺν τῷ χρόνῳ «μορφὴ οἰκουμενικὴ» καὶ ὅτι θὰ καμφθῆ μὲ τὸ πέρασμα τῶν καιρῶν ἢ διάκριση μεταξὺ ἀνεπτυγμένων καὶ ὑποαναπτύκτων. Προλέγει τὸν «κίτρινο κίνδυνον», τὶς φοβερὲς συγκρούσεις μὲ τοὺς ἀσιάτας, ποὺ θὰ γίνουν στὸν καιρὸ τῶν ἐγγονῶν τῆς σύγχρονης μας γενεᾶς. Προλέγει τὴν εἰρηνικὴν χρησιμοποίησιν τῆς θερμοπυρηνικῆς ἐνεργείας καὶ τὴν μελλοντικὴν «στασιμότητα» τοῦ τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ θὰ τὸν διαδεχθῆ ἡ νέα Ἀναγέννησις στοὺς πνευματικοὺς τομεῖς. Προκύπτει ἐμμέσως ἀπ' τὰ κείμενα τοῦ ὅτι καταδικάζει τὸν ὀλοκλήρωτισμὸ τοῦ ἀνατολικοῦ μπλόκ, δικαιώνει τὴν Δύσιν καὶ θεωρεῖ ἀναπόφευκτὴ (ἀναγκαῖο κακὸ) τὴν ρατσιστικὴν πολιτικὴν τῶν νοτιοαφρικανῶν καὶ τῶν νοτιωτέρων πολιτειῶν τῆς βορειοαμερικανικῆς Συμπολιτείας, ἐπίσης δὲ ὡς ἀνεπιτυχῆ ἐκτίμησιν μιᾶς ἀμείλικτης πρῆγματικότητος θεωρεῖ τὴν προσπάθειαν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας νὰ παρεμποδίσῃ τὰ μέτρα ἐλέγχου τῶν γεννήσεων. Ὅλα αὐτὰ προκύπτουν ἐμμέσως (σιωπηρῶς) ἀπ' τὰ κείμενά του.

Ἐμᾶς τοὺς Ἕλληνας μᾶς ἐνδιαφέρουν αὐτὰ τὰ κείμενα ὅπως καὶ τοὺς ἄλλους εὐρωπαίους. Ὅχι βέβαια κατὰ τρόπο ἄμεσο, γιατί ἐκεῖνα ἔχουν ὡς ἀντικείμενό τους τὶς ἱστορικὰς τύχες τῶν δυτικοευρωπαίων. Ἐμμέσως ὅμως ἐνδιαφέρουν καὶ τὴν Ἑλλάδα, γιατί στὰ κείμενα ἡ Ἑλλάς ἐμφανίζεται ὡς «Δύσις» καὶ τὸ ἔθνος μας ἐμφανίζεται ἐντεταγμένο στὴν ὁλότητα τῶν δυτικοευρωπαίων νὰ παρακολουθῆ τὴν ἱστορικὴν καὶ πολιτιστικὴν των πορεία.

Τὰ κεντρικὰ σημεῖα στὰ «προφητικὰ» ἐκεῖνα κείμενα.

Ὡς πρὸς τὸ θέμα ὑπάρξεως κεντρικῶν σημείων εἰς τὰ ἐν λόγῳ κείμενα, ἢ ἐντύπωσίν μας εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχει ἓνα μοναδικὸ κεντρικὸ σημεῖο, ἀλλὰ πολλά. Μεταξὺ αὐτῶν π.χ. ὅτι ὁ συντάκτης τῶν κειμένων αὐτῶν ἐμφανίζει ἓνα «πρότυπο ἱστορικοῦ καὶ πνευματικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ βίου» κι ὅτι σκοπὸς του εἶναι νὰ συναγείρῃ τὶς συνειδήσεις, γιὰ νὰ γενῆ στόχος ὁλονῶν μας ἢ προσπέλασι πρὸς τὸ πρότυπον αὐτό. Ἡ ὅτι διψᾷ ἡ ψυχὴ τοῦ συντάκτη αὐτῶν τῶν κειμένων νὰ χαρίσῃ στὸν ἀναγνώστη τὴ λύτρωσιν ἀπ' τὸ κοινωνικὸ πινηρὸ περιβάλλον τῆς σύγχρονης χαμοζωῆς καὶ ἔτσι τοῦ ἐμφανίζει ἓνα «ταξίδι» μὲ διάρκειαν σχεδὸν ἐνιαύσια, ἓνα ταξίδι στὶς χῶρες τῆς Εὐρώπης τῆς μακρινῆς ἐκείνης μελλοντικῆς ἐποχῆς (3906 μ.Χ.), σ' ἓνα ἰδανικὸν κατὰ τὶς πεποιθήσεις τοῦ συγγραφέα περιβάλλον κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς κ' ἱστορικῆς ἐποχῆς. Κάτι ἀντίστοιχον δηλαδὴ — σὲ ἀσυγκρίτως εὐρύτερα πλαίσια — κάτι ἀντίστοιχον μὲ ὅ,τι εἶχε συλλάβει τὸ πνεῦμα τοῦ Οὐγκῶ στοὺς «Ἀθλίους» του, ὅταν ἐνεφάνιζε τὸν τύπον τοῦ Μυριήλ — ἰδανικὸν ψυχολογικὸν τύπον ἀνωτέρου κληρικοῦ — μὲ σκοπὸν νὰ

χαρίση στὸν ἀναγνώστη τὴ λύτρωση, δίνοντας ἓνα «πρότυπο» καθάριας κι ὁμορφῆς ψυχῆς, μέσα σ' ἓνα περιβάλλον χειροπιαστῆς ζωῆς ἐντελῶς διαφορετικό, μὲ τὴν ἀσχῆμια τῶν ψυχῶν τῶν συνανθρώπων γύρω. Μπορεῖ κάτι ἀνάλογο νὰναι ἀνάμεσα στὰ κεντρικά σημεῖα τῶν κειμένων τοῦ ἀείμνηστου παλαιοῦ δασκάλου τῆς γερμανικῆς γλώσσας.

Γιὰ ὅλα αὐτὰ γίνεται λόγος στὸ «Προεισαγωγικὸ καὶ κριτικὸ σημείωμα» ποῦ προτάσσεται στὰ κείμενα. Πάντως ἓνα ἀπ' τὰ κυριώτερα κεντρικά σημεῖα τῶν ἐν λόγῳ κειμένων εἶναι ὅτι ὕστερ' ἀπὸ ἓνα ὀρισμένο χρονικὸ διάστημα οἱ δυτικοευρωπαῖοι, χορτασμένοι πιά — ἱκανοποιημένοι μὲ τὸ παραπάνω — ἀπ' τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ τεχνικοοικονομικοῦ πολιτισμοῦ, θὰ στραφοῦν πρὸς πνευματικώτερες ἐπιδιώξεις. Ἡ μονόπλευρη τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη τότε θὰ ἀνακοπῆ ἢ μᾶλλον θὰ ἀρχίση νὰ ἐμφανίζη βραδύτερο ρυθμὸ. Θὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ νέα «Ἀναγέννηση» στοὺς πνευματικούς τομεῖς τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐνας νέος τύπος ἀνθρώπου — οὐμανιστοῦ θάρθῃ νὰ διαδεχθῆ τὸν τωρινὸ *homo oeconomicus*. Ἡ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ κλίση πρὸς τὶς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς ἀξίες θὰ πάρῃ πρωταρχικὴ θέση, ἀντίστοιχη μὲ κείνην ποῦ ἔχει σήμερα, στὴ σύγχρονη ἐποχῇ, τὸ «κυνηγητὸ τοῦ δολλαρίου».

Ὁ νέος οὐμανισμὸς θὰ ἔχη ἄλλως τε κοινὰ σημεῖα μὲ ἐκεῖνον ποῦ γνωρίζομε ἀπὸ τὴν ἱστορία, μὲ τὴν ἀνθρωπιστικὴ δηλαδὴ παιδεία. Ὁ ἤδη ἱστορικῶς πραγματωθεὶς, ὁ οὐμανισμὸς τοῦ παρελθόντος, εἶχεν ὡς κοιτίδα του τὴν κλασσικὴ παιδεία καὶ τὸ ἑλληνορωμαϊκὸ πνεῦμα καὶ εἶχε ἀπλωθῆ σὺν τῷ χρόνῳ στὴ Δύση. Ὁ μελλοντικὸς κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Ντίναχ θὰ ἔχη ὡς κοιτίδα του τὴ δυτικὴ Εὐρώπη καὶ θὰ εἶναι κοσμοπολιτικὸς καὶ οἰκουμενικός. Θὰ ἀπλωθῆ σ' ὀλόκληρη τὴν ὑδρόγειο. Στὶς βαθύτερες ρίζες του θὰ εἶναι πάλι ἑλληνοκεντρικός καὶ χριστιανοκεντρικός. Θὰ ἔχη ἔντονη γεύση ἀπὸ τὴν παλιὰ κ' ἐνδοξη οὐμανιστικὴ παιδεία. Ἐντούτοις ὅμως ἡ συμβολὴ τοῦ πνεύματος προόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν (ἀστροφυσικὴ, ἐπιστήμη τῆς διαστημικῆς ἐποχῆς, κυματομηχανικὴ κλπ.) θὰ εἶναι ἐκεῖ ἐκδηλῆ καὶ ἐκείνη. Καὶ ὅμως δὲν θὰ ζημιῶνῃ στὸ παραμικρὸ τὴν πνευματικότητα τοῦ οὐμανισμοῦ αὐτοῦ τῆς «νέας ἐποχῆς». Ὁ τελευταῖος αὐτὸς θὰ ἔχη μιὰ ἔντονη, καθὼς εἶπα, πνευματικὴ γεύση ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ ἀνθρωπιστικὴ παιδεία καὶ συγχρόνως θὰ εἶναι σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα τῆς τελευταίας λέξεως προόδου τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Χάρη στὴν πρώτη θὰ ἔχη μιὰν ἀπαράμιλλη ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ὠραιότητα. Χάρη στὴν δεύτερη θὰ τελεῖ σὲ συντονισμό μὲ τὰ δεδομένα τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, μὲ τὴν ἐπιστήμη τῆς διαστημικῆς ἐποχῆς.

Στὴν σύμφωνα μὲ τὰ γραφόμενα τοῦ Ντίναχ «νέα ἐποχῇ» ἢ λεγόμενη «ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς», ἀντὶ νὰ εἶναι ὑλιστικὴ καὶ ἄβρησκη (καθὼς εἶχε συμβῆ στὸ δεῦτερο ἡμισυ τοῦ 19ου), θὰ ἔχη

ἀντιθέτως πνευματικώτατες πεποιθήσεις. Κι αὐτὸ χωρὶς νὰ παύη νὰ ἀποτελῆ γνησία «ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου». Ἡ «νέα ἐποχὴ» ἀποτελεῖ κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Ντίναχ τὴν ζωντανὴ διάψευση τῆς πλάνης τοῦ 19ου ὅτι πίστη καὶ ἐπιστήμη εἶναι δύο πράγματα ἀσυμβίβαστα. Ἐνσαρκώνει τὴ ρῆση τοῦ Βάκωνος, ὅτι ἡ ὀλίγη ἐπιστήμη πιθανὸν νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν Θεόν, ἡ πολλὴ ὁμως ἐπιστήμη ἔχει ὡς ἐπακόλουθον νὰ ἐπαναστρέφῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα πρὸς τὴν πίστιν εἰς «ἀνώτερες δυνάμεις».

Ἑλληνοκεντρικὸς θὰ εἶναι καὶ πάλιν στὶς βαθύτερες ρίζες τοῦ ὁ νέος αὐτὸς οὐμανισμὸς. Τὰ κείμενα καταφάσκουν σ' αὐτὸ τὸ θέμα καθὼς προκύπτει ἀπ' ὄλο τους τὸ περιεχόμενο, συνθετικά. Μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὑπάρχουν «αἰώνιες ἀξίες» ποὺ ἀποτελοῦν τὴν βάση καὶ τὴν ἀναγκαίαν προϋπόθεση κάθε ἀληθινοῦ κι ἀξίου τοῦ ὀνόματος πολιτισμοῦ. Οἱ αἰώνιες αὐτὲς ἀξίες — τὸ Ὁραῖο, τὸ Ὑψηλό, τὰ ἰδεώδη, ἡ ἐλευθερία, ἡ δικαιοσύνη, ὁ ἀνθρωπισμὸς, ἡ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ δίψα γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ καλλιέργεια, ἡ τάση γιὰ τὴν ἠθικὴ τελείωση, ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, τὰ μεγάλα ἰδανικά, τὸ νόημα τοῦ ἠθικοῦ χρέους, τὸ πνεῦμα π.χ. τῆς θυσίας ἀρχηγοῦ χάριν τοῦ λαοῦ του κλπ. — οἱ αἰώνιες αὐτὲς ἀξίες εἶναι κατὰ βάθος ἀρχαιοελληνικῆς καταγωγῆς. Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι τὶς ἐκήρυξαν καὶ τὶς διέδωσαν στὴν Εὐρώπη.

Ἑλληνοκεντρικὸς καὶ πάλι ὁ νέος οὐμανισμὸς.

Μήπως ἑλληνοκεντρικὸς δὲν ἦταν στὶς βαθύτερες ρίζες τοῦ καὶ ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς τοῦ 18ου καὶ τοῦ 19ου στὶς δεκαετίες τῆς μεγάλης του ἀκμῆς; Ὁλόκληρη ἡ ἱστορία τῆς Δύσεως εἶναι στὸ πνευματικὸ της περιεχόμενο ζωντανὸ ἀρχαιοελληνικὸ πνεῦμα. Εἶναι ἓνας πολιτισμὸς ἀεὶζωος, ποὺ ἄρχισε ὀλόκληρους αἰῶνες πρὸ Χριστοῦ καὶ ποὺ θὰ συνεχίζεται στὴν οἰκουμένη, ὅσο θὰ ὑπάρχουν ἀξιοὶ τοῦ ὀνόματος ἄνθρωποι τελοῦντες ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πολιτιστικῆς πορείας στὴ δική μας σφαῖρα. Ὁ αἰωνόβιος αὐτὸς χαρακτήρ τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ πνεύματος — μὲ τὶς κατάβαθες ἑλληνορωμαϊκὲς καὶ χριστιανικὲς ρίζες — στεφανώνει μὲ δόξα τὴ μικρὴ σ' ἔκταση, τὴν περιορισμένη σὲ χῶρο, ἀλλὰ μεγαλόνημη περιοχὴ αὐτή: τὴν ἀνατολικὴ λεκάνη τῆς Μεσογείου. Αὐτὴ στάθηκε ἡ κοιτίδα τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀκοῦμε συχνὰ νὰ λέγουν ὅτι ἡ δυτικὴ Ἀσία ἔχει τὸ προνόμιο τῆς ἐμφανίσεως τῶν μεγάλων πνευματικῶν κηρυγμάτων, ὅτι ἐκεῖνη εἶναι ἡ «μητέρα τῶν θρησκειῶν». Μπορεῖ αὐτὸ νὰ ἀληθεύῃ γιὰ τὸν ἰσλαμισμό καὶ παλαιότερα γιὰ τὴν μονοθεϊστικὴ πίστη τοῦ ἰσραήλ. Ἀλλὰ ἡ «μεγάλη δόξα» — τόσον ὡς τὰ σήμερα, ὅσο καὶ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες μελλοντικά, ἂν στηριχθῇ κανένας σὲ ὅσα προκύπτουν ἀπ' τὰ κεί-

μενα του Ντίναχ — καταδεικνύεται να συναρτάται χωρικά κι έδαφικά με την ανατολική λεκάνη της Μεσογείου. Έκει έγεννήθηκε ένα κυριολεκτικά «αείζωο πνεύμα». Μέσω των δυτικοευρωπαϊών μέλλει να εξελιχθή σ' έναν οικουμενικό εξάισιο πνευματικό πολιτισμό, κοσμοπολιτικής μορφής, υπερνικώντας τελικά την τωρινή πρόσκαιρη κρίση της μονόπλευρης τεχνικής προόδου και της ύλικής αποκλειστικά οικονομικής ανάπτυξης.

Δέν έρχεται φυσικά σε αντίθεση ή οικονομική ανάπτυξη και ή τεχνική πρόοδος, δέν έρχεται σε αντίθεση με τον πνευματικό πολιτισμό. Άλλά και δέν άρκει — μόνη αυτή — δέν άρκει ή τεchnικοοικονομική άκμή μόνη, για μιá μορφή πολιτισμού άξιου του όνόματος. Όσοι θεωρούν την τεχνική πρόοδο και την εκβιομηχάνιση και την οικονομική ανάπτυξη ως αυτοσκοπόν, έχουν υποπέσει σε πλάνη φοβερή. Είναι «μέσον προς σκοπόν», δέν είναι αυτοσκοπός. Ό άληθινός σκοπός, ό ύψηλός στόχος, είναι ή έσωτερική καλλιέργεια του ανθρώπου. Χωρίς αυτήν, άληθινός πολιτισμός δέν ύπάρχει, όσονδήποτε κι άν διαδοθούν σ' ευρείες λαϊκές μάζες οί άνέσεις του βίου κ' οί τεχνικές εφαρμογές της προόδου των φυσικών έπιστημών. Τό να εξασφαλισθή στις άνεπτυγμένες χώρες να έχη ή κάθε εργατική οικογένεια τό ιδιωτικό της αυτοκίνητο και τή συσκευή της τηλεόρασεως, τό να άνέλθη ή στάθμη του βίου και να επιτευχθή ή δημοκρατικοποίηση (διάδοση) των άνέσεων, αυτό είναι άκόμη τό βάθρο. Άπλως τό βάθρο, όχι τό «καθατό έργο». Τό καθατό έργο — πού θά πρέπει να στηθή πάνω σ' ένα τέτοιο βάθρο — είναι τό να γίνονται οί άνθρωποι «όλοένα και περισσότερο άνθρωποι.»

Τά κείμενα του Ντίναχ δέν αναφέρουν τί πρέπει και τί δέν πρέπει, αλλά εξιστορούνε τό τί θά έχη συντελεσθή στά μακρινά κείνα μελλοντικά χρόνια. Ένας νέος τύπος ανθρώπου, ό *trönde* της αιδερσιανής παραδόσεως, με την κατάβαθη χριστιανική ψυχοσύνθεση, θά έχη διαδεχθή τους ψυχολογικούς τύπους ανθρώπων των παλαιότερων γνωστών μας εποχών : π.χ. τον άνθρωπο-ούμανιστή της Άναγεννήσεως ή τον τύπο του άτρομου και άψογου ίππότη των φεουδαρχικών χρόνων ή τον φλεγματικό τύπο του *gentleman*, τον τόσο αντιπροσωπευτικό της βρετανικής κοινοπολιτείας του 19ου ή τον πεισιθάνατο ρομαντικό άνθρωπο της Δύσεως του 1830 ή τον *homo oeconomicus* του 20ού. Ό *trönde* της αιδερσιανής παραδόσεως — ψυχολογικός τύπος «οικουμενικός» — θά έχη επιτύχει να συνδυάζη τον συναισθηματικό πλοΰτο με την καλλιέργεια έσωτερικού βίου, τις κατευθυνόμενες βουλευτικές κλίσεις με τον πλοΰτο σε γνώσεις και με την άρτια κοινωνική άγωγή, κ' επίσης τή σωματική άσκηση με την ύψηλή στάθμη της κοινής αισθητικής κ' ήθικής συνειδήσεως. Όλοένα δηλαδή και περισσότεροι άνθρωποι — όλοένα σ' ευρύτερα στρώματα στις ανθρώπινες κοινωνίες — θά έχουν την ίκανότητα να ξεχωρίζουν τί είναι ωραίο

και τί είναι ἄσχημο στήν καλλιτεχνική δημιουργία. Ὅλοένα και περισσό-
τεροι θά είναι ἱκανοί «δέκτες» γιά τά μεγάλα ἔργα λογοτεχνίας ἢ εἰκαστικῶν
τεχνῶν ἢ συμφωνικῆς μουσικῆς, γιά τοὺς θησαυροὺς τοῦ πνεύματος γενι-
κά. Κ' ἐπίσης ὀλοένα και περισσότεροι ἄνθρωποι θά ἔχουν τήν ἱκανότητα
νά ξεχωρίζουν τί εἶναι καλὸ και τί εἶναι κακὸ στή ζωὴ και νά τὸ ξεχωρί-
ζουν ἐμπράκτως, δηλαδή νά ἀποστρέφονται τὸ κακὸ και νά τὸ ἀποφεύγουν,
χωρὶς τὴν ἀνάγκη ἐπαπειλῆς κυρώσεων ἢ προσφυγῆς στίς μεταθανάτιες
ἀπειλές τῶν θρησκείων. Ὅσο πιὸ πολλοὶ ἄνθρωποι ἔχουν αὐτὴ τὴν ἱκανό-
τητα, νά τηροῦν μιὰ ὠραία ἠθική στάση στή ζωὴ, τόσο ὑψηλότερο εἶναι
τὸ ἐπίπεδο τῆς κοινῆς ἠθικῆς συνειδήσεως σὲ μιὰ ὀρισμένη ἐποχὴ και σὲ
μιὰ ὀρισμένη χώρα ἢ και σ' ἓνα ὀρισμένο σύνολο λαῶν.

Κι ἀφοῦ αὐτὸ προκύπτει ἀπ' τὰ κείμενα τοῦ Ντίναχ, ἔρχεται τώρα
ἓνα ἄλλο θέμα σὲ ἀλληλουχία μὲ τὰ προηγούμενα. Θά πρέπει νά θεωρῆ
κανεὶς αὐτὰ τὰ κείμενα στήν κυριολεξία «προφητικά» ἢ μήπως τὰ ὅσα
ἐκεῖνος γράφει, μήπως εἶναι θερμοὶ πόθοι τοῦ συντάκτη τῶν μόνο; Εἶχε
πραγματικά ἐκπληκτικὲς ἐνορατικὲς ἱκανότητες ὁ Ντίναχ; Σ' αὐτὸ τὸ μύχιο
ἀναρώτημα τοῦ κάθε γνώστη τῶν ἐν λόγῳ κειμένων, ἡ ἀπάντηση κατ' ἀνάγκη
θά ἐπαμφοτερίζη. Ἄν κανεὶς δηλαδή πιστέψη στήν πνευματιστικὴ και
μεταψυχικὴ περιπλάνηση τοῦ πνεύματος τοῦ Ντίναχ σὲ ἄλλους καιροὺς —
ὅπως ὁ ἴδιος τὴν ἀφηγεῖται — τότε ἐκεῖνος δὲν ἔκανε ἄλλο παρά νά ἀπει-
κονίσῃ και νά περιγράψῃ τὰ ὅσα πραγματικά εἶδε, τὰ ὅσα πραγματικά
«ἔζησε» κ' εἶδε μὲ τὰ ἴδια του τὰ μάτια. Γιά ὅσους ὅμως δὲν θέλουνε νά
παραδεχθοῦνε τὴν «ὑπερβατικὴν» αὐτὴ ἐρμηνεῖα στὸ στοιχεῖο τῆς προσω-
πικῆς ζωῆς τοῦ συντάκτη τῶν κειμένων αὐτῶν, τὴν ἐρμηνεῖα αὐτὴ τὴν
«πάνω ἀπ' τὰ ἐγκόσμια», τότε ἐκεῖνος εἶναι ἓνας δραματιστῆς, ποὺ προλέγει
και προφητεύει. Κ' εἶναι «δικά του» ὅλα ἐκεῖνα ποὺ γράφει. Ὅλα ἐκεῖνα
τά περιστατικά ἱστορικοῦ βίου τῶν μελλοντικῶν ἐκείνων καιρῶν εἶναι
βγαλμένα ἀπ' τὸ πνεῦμα του. Τότε εἶναι «ἓνα μυθιστόρημα» ὅλα κείνα.

Σὲ περίπτωσιν ποὺ ἤθελε πάρει κανένας τὴν πρώτη ἐκδοχὴ — πῶς
μέλλουνε νά πραγματοποιηθοῦνε ἀληθινὰ ὅλα κείνα — τότε ἡ διάκριση
ἀναμεταξὺ παρόντος και μέλλοντος παύει νάναί τόσο ἀπόλυτη, ὅσο φαί-
νεται στὰ μέτρα τὰ ἀνθρώπινα. Μπορεῖ ποτὲ τὰ μελλοντικά νά τὰ ἔχη
ἡδη ζήσει κανεὶς; Ἡ ὄλη ὀρθολογικὴ ὀργάνωσις τοῦ βιολογικοῦ μας εἶδους,
ἢ σύνολη τοῦ ἀνθρώπου νοητικὴ δομὴ ἀποκρούει αὐθόρμητα ἓνα τέτοιο
ἐνδεχόμενο. Κ' ἐντούτοις ἔχουνε ἀρκετὲς φορὲς συμβῆ περιστάσεις ποὺ τὰ
μελλοντικά περιστατικά ἔχουν εἰσχωρήσει σάν ἀπὸ ἓνα θαῦμα στὸ περι-
βάλλον τῆς σύγχρονης ζωῆς κ' ἔχουνε γίνει γνωστὰ κ' ἔχουνε λεχθῆ πρὶν
νά συμβοῦνε. Ἡ πραγματοποιήσῃ τους συντελέσθηκε ὕστερότερα.

Μὲ ἄλλα λόγια εἶναι πολὺ ἐνδεχόμενο — θά μπορούσε κανεὶς νά σκεφθῆ
— μιὰ «νέα Ἀποκάλυψη» νά εἶχε γραφθῆ στήν πόλη μας στὰ 1923 - 1924.

Παρ' όλα αυτά δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀναλογία. Ἐκείνη εἶναι ἓνα ἱερό κείμενο, ἐνῶ τὰ περὶ ὧν ἐδῶ ὁ λόγος κείμενα κάθε ἄλλο παρά ἱερά εἶναι. Ἐκείνη ἐγράφηκε ἀπὸ ἓναν Ἰωάννη, ἀπόστολο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ αὐτὰ ἐδῶ ἔχουν ὡς συντάκτη τὸν ἓναν ἄσημο δάσκαλο ξένων γλωσσῶν, γερμανόφωνο, ἀπὸ μητρικῆ γλῶσσα. Ἡ «πηγὴ ἐμπνεύσεως» ἐκείνης εἶχε κάτι τὸ θεϊκὸ («θεῖται ἀνακοινώσεις» στὴν Πάτμο), ἐνῶ ἐδῶ πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπλὸ πνευματιστικὸ καὶ μεταψυχικὸ φαινόμενο. Ἐκείνη μιλεῖ «ἐν ἀλληγορίαις» κ' ἐμπεριέχει πολυάριθμες αἰνιγματώδεις εἰκόνες, ποὺ ἔχουν ἀνάγκη ἐρμηνείας, ἐνῶ αὐτὰ ἐδῶ τὰ κείμενα, εἶναι γεμάτα ἀπὸ συγκεκριμένα περιστατικὰ καὶ μὲ καθωρισμένες χρονολογίες γιὰ τὸ κάθε ἓνα τους.

**Τὸ «Προεισαγωγικὸ καὶ κριτικὸ σημείωμα»,
γραμμένο ἀπ' τὸν σημερινὸ κάτοχο τῶν κειμένων.**

Ἐν τέλει εἶναι ἴσως ἐνδιαφέρον νὰ παραθέσουμε τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ «Προεισαγωγικὸ καὶ κριτικὸ σημείωμα» ποὺ εἶχαμε τὴ δυνατότητα νὰ διαβάσωμε καὶ ποῦ εἶναι γραμμένο ἀπ' τὸν κάτοχο τῶν χειρογράφων. Τὰ κυριώτερα μέρη του ἔχουν ὡς ἐξῆς :

«Οἱ Σελίδες Ἡμερολογίου» τοῦ Ντίναχ — στὴν ἐκδοσὴ τους χρησιμοποιεῖται σὰν τίτλος τὸ τοπωνύμιον Rosendal — δὲν εἶναι στὸ βαθύτερό τους περιεχόμενο παρά ἡ πολιτιστικὴ πορεία τῶν δυτικοευρωπαϊῶν, σ' ἐποχὲς ὅπου θὰ ζοῦν οἱ μακρινοὶ ἀπόγονοι τῆς σύγχρονης μας γενεᾶς. Πιὸ συγκεκριμένα, ἐξεικονίζεται ἐδῶ — ἀμέσως ὕστερ' ἀπ' τὸ «Πρῶτο» καὶ τὸ «Δεύτερο Τετράδιον» — ἡ συνέχιση τῆς ἱστορίας τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, ἀπ' τὸν 21ο αἰῶνα καὶ πέρα, γιὰ πολὺμακρά χρονικὰ διαστήματα. Στὴν ἐξωτερικὴ τους ὁμῶς ἐμφάνιση τὰ προφητικὰ τοῦτα χειρόγραφα ἔχουνε μιὰ μορφή πολὺ ἀπλῆ : Τὴν ὄψη ἀποσπασματικῶν κειμένων ταξιδιωτικῆς πεζογραφίας. Ἐνα χρονίτικο ταξίδι στὶς χώρες τῆς ἠπείρου μας, στοὺς μακρινοὺς κείνους μελλοντικοὺς καιροὺς, μιὰ πανοραμικὴ ἀποψη κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, στὰ πλαίσια κείνης τῆς χρονικῆς ἀπώτερης πολιτιστικῆς πορείας — κομμάτια ζωντανῆς κι ἀληθινῆς ζωῆς ποὺ τὴν εἶδε καὶ τὴν γνώρισε ὁ συγγραφέας καὶ τὴν ἐξιστορεῖ ἐδῶ σὰν περιηγητῆς - ἀφηγητῆς. Ἦταν, λέει, τῆς προσωπικῆς του μοίρας γραφτὸ νὰ συνδεθῆ ἡ ζωὴ του — ἔτσι γράφει — μ' ἓνα ἀπ' τὰ πιὸ σπάνια μεταψυχικὰ καὶ πνευματιστικὰ φαινόμενα. Χάρη σ' αὐτὸ μπόρεσε καὶ τάζησε ὅλα κείνα.

»Ὁ Παῦλος Ἀμαδέος Dienach δὲν ἄφησε ὄνομα οὔτε κ' εἶχε ἴσως τὸ παραμικρὸ δημοσιέψει στὸν τόπο του. Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1922 εἶχε ἐρθῆ ἀπὸ τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην στὴν Ἀθήνα κ' ὕστερότερα, τὸ χειμῶνα, βρῆκε κ' ἔκανε ἐδῶ φτηνὲς ἰδιαίτερες παραδόσεις σὲ ξένες γλῶσσες, ἰδίως γαλλικὰ καὶ γερμανικὰ, σὲ φοιτητῆς μὲ περιωρισμένα οἰκονομικὰ μέσα.

Έχοντας περάσει — καθώς έλεγε — τὰ νηπιακά του χρόνια σὲ κάποιο ἀπ' τὰ ποικιλώνυμα -ίκοι τῆς Ζυρίχης, ὅπου εἶχανε ἐγκατασταθῆ οἱ γονιοὶ του, ὕστερ' ἀπ' τὴ γέννησή του, ἔζησε ὑστερότερα τὴν ἐφηβική του ἡλικία σὲ χωριό, κοντὰ στὸ μεγάλο αὐτὸ πνευματικὸ κέντρο τοῦ γερμανόφωνου χώρου. Ἀργότερα ἀκολούθησε οὐμανιστικὲς σπουδές, μὲ ιδιαίτερη κλίση στὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ καὶ στὴν κλασσικὴ φιλολογία.

» Τὸ 1906 ἀσκούσε γιὰ λίγο καιρὸ τὸ λειτούργημα τοῦ δασκάλου — σὲ ἰδιωτικὸ μᾶλλον ἐκπαιδευτήριον — ἴσως σὲ μιὰ ἀπ' τὶς γύρω στὴ Ζυρίχη κωμοπόλεις. Λεπτῆς ἰδιοσυγκρασίας καὶ φιλάσθενος — ἦτανε καὶ στὴν ἐξωτερικὴ του ἐμφάνιση ὁ τύπος τοῦ «πνευματικοῦ ἀνθρώπου» — ταξίδευε, ἂν καὶ σπάνια, ὅσο τοῦ ἐπέτρεπαν τὰ οἰκονομικά του, στὴ Δύση καὶ στὸ νότον. Γιὰ τὰ ταξίδια του στὸ Παρίσι καὶ στὴ Ρώμη θαρρῶ πὼς ἔχει γράψει κάπου στὰ χαρτιά του.

» Θυμοῦμαι μὲ πόση κατάβαθη στοργὴ μοῦ μιλοῦσε γιὰ τὴ μητέρα του, ποὺ εἶχε καθὼς φαίνεται σταθῆ μιὰ ἄγρια γυναῖκα καὶ προπαντὸς ὑπέροχη σὰν μητέρα. Ὅταν τὸν γνώρισα, ἐκείνη εἶχε πεθάνει.

» Ἀφήνοντάς μου τὰ χειρόγραφα, μὲ εἶχε ἀποκαλέσει «τὸν πιότερο ἐκτιμώμενον στὸν στενὸ κύκλο τῶν μαθητῶν του» καὶ θυμοῦμαι ποὺ εἶχε πεῖ τὴ φράση «μικρὸ του φίλου». Μὰ εἶναι ὀλοφάνερο τὸ αἶσθημα τῆς μοναξιάς καὶ τῆς ἐρημιάς ποὺ τοῦ πλημμυροῦσε τὴν ψυχὴ κείνη τὴν ὥρα ποὺ ἔγραφε τὸ σημείωμα. Δὲν τοῦ εἶχε ἀπομείνει κανένας ἀπὸ τοὺς δικούς του. Ἄλλη κάποια φορὰ μοῦ εἶχε πεῖ «Δὲν μπορεῖ νὰ ξέρη τί θὰ πῆ μόνωση ὁποῖος δὲν τὴν ἔχει ζήσει».

» Πέθανε, θαρρῶ, στὸ Μαρούσι ἢ ἴσως γυρίζοντας στὴν πατρίδα του, μέσω Ἰταλίας, σὲ καμμιά ἀπ' τὶς πόλεις τῆς γειτονικῆς μας χερσονήσου, τὸ πιθανώτερον τὸ πρῶτον ἐξάμηνον τοῦ 1924, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ προσβολὴ ἀπὸ φυματίωση, ποὺ ἐκδηλώθηκε στὴν Ἀθήνα καὶ ποὺ δὲν κράτησε παρά μῆνες μονάχα. Στὰ δώδεκα καλοκαιρινὰ ταξίδια μου στὴ Ζυρίχη, τώρα τελευταῖα, ἀπ' τὰ 1952 ὡς τὰ 1966, δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ συγγενεῖς του οὔτε ἄλλα ἴχνη τῶν Dienach. Ἴσως ὅμως νὰ ὑπάρχουνε στὰ περὶχωρα μακρινὰ συγγενικά του πρόσωπα τῆς καινούργιας γενιάς. Ἐξὸν πάλι ἂν εἶχε δικίον ὁ νεαρὸς ἑφεδρὸς ἀντιχιτλερικὸς ἀξιωματικὸς τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ κατοχῆς — ποὺ γιὰ τὴν ἐκδοχὴ του γράφω πάρα κάτω, στὸ προεισαγωγικὸ τοῦτο σημείωμα, στὸ τέλος — πὼς ὁ δάσκαλός μου «εἶχε τὸ κόμπλεξ ἐνοχῆς τοῦ λαοῦ του» τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς. Στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωσιν, ἄδικα θάναζητοῦσε κανένας ἐξω ἀπ' τὰ πλαίσια τῆς γερμανικῆς ἐθνότητος καὶ μὲ βάση ἓνα «δανεισμένο» ἐπώνυμον.

» Ἄν ὁ Πάουλ Ἀμαντέους εἶχε τύχει νάτανε γεννημένος λόγου χάριν στὶς Ἰνδίες, ἀδίσταχτα θάχε ζώντας ἐκδηλωθῆ. Θάχε ἀπ' τὰ 1922 μιλήσει γιὰ τὶς δυὸ του ζωές, γιὰ τὴν αὐτοσυνείδησιν τοῦ ἐγὼ, γιὰ τὶς «reminis-

cences» με την ασύγκριτη άδρυσύνη, γιά την «άλλη» του ύπαρξη πού σέ τόσο διαφορετικά πλαίσια χρόνου είχε ένα της σημαντικό κομμάτι διανυθί. Όμως ό Dienach είχε γεννηθί Εύρωπαίος και μάλιστα κεντροευρωπαϊός, γόνος του βαθειά μορφωμένου γερμανόφωνου Έλβετου και τής σαλτσβουργιανής «έξαιρέτης» μητέρας. Κ' ήτανε πάντα του μετρημένος στα λόγια του, προσεχτικός μη του ξεφύγουνε πράγματα πού νά βγαίνουνε άπ' τά όρια του όρθολογισμού και τής θετικής, τής «γνωστικής» σκέψης. Πίστευε όμως βαθειά σ' ένα άδιάγνωστης ύψης πνευματικό στοιχείο στον άνθρωπο, πού ξεφεύγει άπ' τό νόμο τής φθοράς, πού στέκει ψηλότερα άπ' τους φραγμούς του χώρου και του χρόνου, κι όχι μονάχα, λέει, στο δικό μας βιολογικό είδος, στις έκλεκτότερες τουλάχιστο άτομικές περιπτώσεις, μά ακόμα και «σε πλήθος άνώτερα γένη όντων, με νοϋ και με λόγο και με καρδιά» — «με συναισθηματικό πλοϋτο» ήθελε νά πη — «πάνω σε μύριες σφαιρες τουρανοϋ, άγνωστές μας γιά την ώρα». Χάρη σ' αυτό έξυψώνεται — λέει ό Dienach — ό έσωτερικά καλλιεργημένος άνθρωπος, ή πλουτισμένη με αξίες έσωτερικού πολιτισμού ατομικότητα, «πάνω άπ' τή στενή και στυγνή βιολογική έπιφανόμενη μοίρα» του. Χάρη στο στοιχείο αυτό, πού ίσως νάναι, καθώς έλεγε, πολύ διαφορετικό άπ' τή μονοκόμματη άποψη τής ένιαίας ψυχής — μονάδας τής θρησκευτικής πίστης ή των άλλων «καθιερωμένων» πνευματικών κηρυγμάτων και πεποιθήσεων, ύπάρχει και διατηρείται ή ανεξάρτητη άπ' τό νόμο τής βιολογικής εξέλιξης και τής φθοράς έλεύθερη πνευματική προσωπικότητα. «Γιά την πορεία του στοιχείου αυτού, τής πνευματικής όντότητας του ατόμου, ό χωρόχρονος δέν αποτελεί έμπόδιο» — τό «είδε», λέει, και τό «έζησε» — γράφει στα χειρόγραφα του.

»Μονάχα στον τομέα τής ουράνιας μηχανικής και γενικώτερα τής έρευνας του φυσικού σύμπαντος μπορέσαμε νά γενοϋμε κοπερνίκειου» θυμομαι πού έλεγε, μιλώντας μου γιά την πορεία του ανθρώπινου πνεύματος μέσα στους αιώνες. «Όλόκληρη ή φιλοσοφία μας κ' οί κοσμοθεωρητικές μας συλλήψεις εξακολουθοϋνε νά είναι πτολεμαϊκές: γεωκεντρικές κι άνθρωποκεντρικές».

»Μιλούσε συχνά γιά τις τριπλές παρωπίδες — του τόπου, του χρόνου και του βιολογικού είδους, των πεπερασμένων δηλαδή νοητικών κεραιών κ' εν γένει πνευματικών ίκανοτήτων και δυναμικοτήτων γνώσεως του ανθρώπου - δέκτη — πού μās έμποδίζουσε νάχουμε μίαν «άνώτερη» σύλληψη και θεώρηση του κόσμου και τής ζωής και πίστευε στη δυνατότητα μιάς μελλοντικής, άπίστευτης γιά τή σύγχρονη διάνοηση, διεύρυνσης όρίων στους κόσμους των ύπαρκτων πραγμάτων, στους κόσμους του Είναί.

»Έκανε συχνά λόγο γιά μιά «πλειονότητα» πνευματικών πολιτισμών και γιά μιά παράλληλη «άνοδική πορεία» από μυριάδες γένη λογικών όντων

γύρω σὲ πλῆθος χρυσῆς σφαῖρες τούρανου — γιὰ μιὰ πρόοδο κι ἀνέλιξη ἠθικῆς πλιότερο παρὰ τεχνολογικῆς ὑφῆς — καὶ δὲν παραδεχότανε οὔτε πὼς ὁ πλανῆτης μας εἶναι τὸ μόνο κατοικούμενο οὐράνιο σῶμα οὔτε πὼς τὸ δικό μας βιολογικὸ εἶδος εἶναι τὸ unicum, ἡ «κορωνίδα τῆς Δημιουργίας». Καταφρονοῦσε τὴν ὑπερβολικὴ τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὶς μορφῆς τεχνικοοικονομικῶν πολιτισμῶν, θεωρώντας τὶς δευτερώτερες, καὶ πίστευε πὼς σὲ συνάρτηση μὲ τοὺς μεγάλους σκοποὺς τῆς Δημιουργίας τελοῦνε προπαντὸς ἡ ἐξύψωση μὲ μέσο τὸν εὐγενικὸ πόνου, τὴν ἀπάρνηση, τὴν καλωσύνη, τὴν ἀγάπη, τὴν αὐτοθυσία — ἡ ἐσωτερικὴ γενικὰ καλλιέργεια.

»Ὅμως ποτὲ δὲν εἶχε μιλήσει γιὰ τὴ σπάνια μοῖρα τῆς προσωπικῆς του ζωῆς — τόσο πιὸ σπάνια στὸ δικό μας, τὸν εὐρωπαϊκὸ, γεωγραφικὸ καὶ πνευματικὸ χῶρο — οὔτε καὶ πολλὰ πράγματα μοῦ εἶχε πεῖ γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν χειρογράφων του, ποῦ εἶχε ἀποφασίσει φεύγοντας νὰ τὰ στείλῃ σὲ μένα. Κάμποσες σελίδες τοὺς μοῦ εἶχε δώσει καὶ τὶς εἶχα διαβάσει τὸν καιρὸ ἀκόμα ποῦ ζοῦσε, προκαλώντας μοι μιὰν ἀπερίγραπτη πνευματικὴ δίψα γιὰ τὰ χαρτιά του αὐτά. Στὶς προφορικῆς του ὅμως ἐκδηλώσεις ἕνα ἀπέραντο πλῆθος ἀπὸ θαυμάσια πράγματα ἐμφανίζονταν σὰν βαθύτατη πίστη του — ποτὲ σὰν βιώματα ἢ σὰν ἐμπειρία.

»Ὡς τὴ μέρα ποῦ ἔχασα τὰ ἴχνη του θυμοῦμαι ποῦ μοῦ εἶχε μείνει ξένος πρὸς τὸν τύπο τοῦ μυστικόπαθου στοχαστῆ, μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ «θαυμαστοῦ», τοῦ «ὑπερφυσικοῦ». Ἐμφανιζότανε σὰν ἕνας πολὺ ἐπιφυλακτικὸς καὶ μετρημένος καὶ συγκρατημένος στὶς ἐκφράσεις του δυτικοευρωπαῖος, σὰν ἕνα ἀνήσυχο φιλοσοφημένο πνεῦμα τοῦ 20οῦ, σὰν ἕνας «Faust τοῦ ἐπόμενου αἰῶνα» — μὰ δίχως τὴν πολὺπλευρὴ μὀρφωση ἐκείνου — σὰν ἕνας μικρὸς ἐκπαιδευτικὸς μὲ ἀσίγαστα ὅμως ἀναρωτήματα, μὲ τὴ λαχτάρῃ κείνη τῆς καρδιάς ποῦ τιμᾷ τὸ γένος μας — τὸν ἄνθρωπο γενικὰ — λαχτάρῃ ἀκαταμάχητη μέσα στὸ κλίμα ἐκεῖνο τῆς ὕλιστικῆς καὶ πραγματιστικῆς νοοτροπίας ποῦ εἶχανε κληροδοτήσει οἱ τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα στὶς πρῶτες τοῦ δικοῦ μας. Ἴσως σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ εἶδος τοῦ πνευματικοῦ κλίματος, ποῦ μέσα σ' αὐτὸ εἶχε γεννηθῆ κ' εἶχε μεγαλώσει, σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀτμόσφαιρα διανόησης κ' «ἐπιστημονικῆς», «θετικῆς» ἀντίληψης τοῦ κόσμου, ποῦ εἶχε σταθῆ τὸ πλαίσιο τῆς ἀγωγῆς του, ἴσως σ' αὐτὸ ἀκριβῶς νὰ χρωσιέται κατὰ μεγάλο μέρος καὶ κείνη ἡ διστακτικότητά του κ' ἡ προσοχή του, ὅσον καιρὸ ζοῦσε, μήπως ἐκφραστῆ στὸ παραμικρὸ ἔξω ἀπ' τὰ «καθιερωμένα», τὰ παραδεγμένα μὲ τὰ κριτήρια τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἢ κέρα ἀπ' τὰ δεδομένα τῆς θετικῆς σκέψης».

.....

**Τὸ «Προεισαγωγικὸ καὶ κριτικὸ σημεῖωμα» (τέλος).
Στὴ διάρκεια τῆς τετραετίας τῆς γερμανικῆς κατοχῆς.**

« Στὴ διάρκεια τῆς τετραετίας τῆς γερμανικῆς «κατοχῆς» — ὑπῆρχανε ἀκόμα ἀτόφια τὰ χειρόγραφα τοῦ Dienach ὡς τὰ Δεκεμβριανὰ κι ὡς τὶς μέρες τῆς καταφυγῆς μου σὲ φιλικὸ σπίτι, στὴν ὁδὸν Θησέως, τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1944 — τέσσερα πρόσωπα εἶχανε διαβάσει στὸ πρωτότυπο τὰ δυὸ «Τετράδια» καὶ τὸ «Ἡμερολόγιο»: Ἕνας σεβαστὸς τότε φίλος καὶ συνάδελφος μακεδόνας, πολὺ μορφωμένος, ποὺ ἡ προσφιλέστερή του ἐνασχόληση ἦτανε, θυμοῦμαι ἀπὸ παλιά, ἡ ἀνάμιξή του στὴν τεκτονικὴ καὶ στὴ θεοσοφικὴ κίνηση — εἶχε ὑψηλὸ βαθμὸ στὸν τεκτονισμό — ἕνας καθηγητὴς τῆς θεολογίας ὀνομαστὸς στὸν καιρὸ του καὶ δυὸ Γερμανοὶ φίλοι τοῦ τελευταίου, πατέρας καὶ γιός, καθηγητὴς τῆς ἱστορίας ὁ πατέρας μὲ ἰδέες φιλελεύθερες, καὶ νεαρὸς ἐφεδρὸς ἀξιωματικὸς τοῦ στρατοῦ κατοχῆς ὁ γιός, μὲ ἐντονη ἀντιπάθεια μεσ' στὴν ψυχὴ του γιὰ τοὺς χιτλερικούς, ποὺ δὲν εἶχε διστάσει καὶ νὰ μοῦ τὴν ἐκφράση.

»Ὁ καθένας τους εἶχε κρατήσει γιὰ κάμποσες ἐβδομάδες καὶ γιὰ μῆνες τὰ ἴδια τὰ χαρτιά τοῦ Ντίναχ καὶ τὰ εἶχε διαβάσει ὡς τὸ τέλος. Οἱ ἐντυπώσεις ὅμως τοῦ καθενὸς τους ἀπ' τὰ χειρόγραφα ἦτανε διαφορετικές.

»Ὁ Γερμανὸς καθηγητὴς τῆς ἱστορίας μοῦ εἶπε, ἐπιστρέφοντάς μου τὰ χαρτιά, πὼς δὲν ἦτανε ὁ Dienach ἕνας μικρὸς ἐκπαιδευτικὸς μὲ μέτρια μόρφωση, καθὼς ἐγὼ τότε θαρροῦσα. Ἦτανε, λέει, μιὰ μεγάλη φυσιογνωμία τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ πνεύματος, ἕνας ἀληθινὸς πνευματικὸς ἡγέτης τῆς λευκῆς φυλῆς, ἕνας προφήτης ἔνθεος ποὺ τὸν ἐμπνέει ἡ ἀγάπη κ' ἡ δίψα νὰ συντελέση στὴν ἐπιβίωση τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ προλέγει τὸν «κίτρινο κίνδυνον» καὶ τοὺς φοβεροὺς πολέμους τοῦ 23ου αἰῶνα, ποὺ καλεῖ τοὺς εὐρωπαίους νὰ ἐμποτισθοῦνε τὴν ἀνάγκη μιᾶς ἐνιαίας ἐθνικῆς συνείδησης καὶ μιᾶς πολιτικῆς κοινότητος πανευρωπαϊκῆς. Στὴν περίπτωσι τοῦ Dienach, μοῦ εἶπε ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς, ἐπαναλαμβάνεται ἡ χρονικὴ ἀλληλουχία ἀναμεταξὺ θεωρητικῶν καὶ πραγματοποιῶν, ποὺ εἶχε γενῆ στὶς δυὸ μεγάλες ἐπαναστάσεις, τὴ γαλλικὴ τοῦ 1789 καὶ τὴ ρωσικὴ τοῦ 1917. Ὁ Dienach τοῦ 20ου αἰῶνα εἶναι, λέει, ἀντίκρυ στοὺς μεγάλους ἀγωνιστὰς τῶν ἐπομένων ἑκατονταετηρίδων, ἀντίκρυ στοὺς πολιτικοὺς εὐρωπαίους ἡγέτες καὶ στοὺς πολεμάρχους τοῦ 23ου, ὁ ἰδεολογικὸς καὶ θεωρητικὸς τῶν πρόδρομος. Μ' ἄλλα λόγια ὅ,τι πάνω - κάτω ἦτανε ὁ Βολταῖρος, ὁ Ρουσσώ, ὁ Montesquieu, οἱ ἐγκυκλοπαιδιστὰς κ' οἱ ἄλλοι διανοητὰς τοῦ 18ου ἀντίκρυ στοὺς ρήτορες τῶν συντακτικῶν ἐθνοσυνελεύσεων καὶ στοὺς στρατιωτικοὺς ἡγέτες τῆς ἀστικῆς τάξης τῆς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ 18ου αἰῶνα στὴ Γαλλία.

»—Σεῖς οἱ Ἕλληνες ἔχετε τὸν ὄρον «διδάσκαλος τοῦ Γένους», μοῦ εἶπε.

Λοιπόν ο Dienach είναι ένας αληθινός διδάσκαλος του γένους, αλλά με νόημα διαφορετικό απ' το δικό σας, πολύ ευρύτερο, με νόημα σχετικό με τα έθνολογικά κ' έδαφικά και προπαντός με τα πολιτιστικά πλαίσια του δυτικοευρωπαϊκού πνεύματος.

»Άλλη κάποια μέρα ο Γερμανός καθηγητής θυμούμαι πού μου είχε πεί, σε διαφορετική σειρά σκέψεων:

«—Στά χαρτιά του Dienach βλέπει κανένας να ξεχωρίζουνε δύο αντίθετα τὸ ένα απ' τὸ ἄλλο κεντρικά ρεύματα ιδεῶν : 'Απ' τὴν μιὰ μεριά ἡ φωνὴ τοῦ 19ου καὶ τῶν κατοπινῶν καιρῶν, τῶν αἰῶνων τῆς ὑλιστικῆς θεωρήσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, τῶν καιρῶν τῆς τεχνικοκρατίας. 'Απ' τὴν ἄλλη μεριά ἡ φωνὴ τῆς «νογιέρε», καθὼς τὴν λέει ὁ Dienach (3382 ἐπ. μ.Χ.). Τὸ σύνθημα τῆς πρώτης εἶναι πὼς ἡ ὀρθὴ πραγματιστικὴ ἐνατένιση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου κ' ἡ θετικὴ γνώση ἤρθαν καὶ διαδέχτηκαν τὴν ἀνώριμη χρονικὴ περίοδον τῆς ἀφελοῦς πίστεως. Ὁ 19ος μᾶς ἔφερε, λέει, τὴν ἐπιστήμη κ' ἔβαλε τέρμα στὶς «θεολογικὰς προκαταλήψεις» τῶν παλιῶν καιρῶν. Ἡ μέθοδος ἐρεῦνης στὶς φυσικὰς ἐπιστῆμες μᾶς ὠδήγησε εἰς τὴν γνώση τῶν πραγμάτων, ὅπως ἀληθινὰ εἶναι. Καὶ καταδείχτηκε ἡ πραγματικὴ ὑφὴ τοῦ ἀνθρώπου (ἓνα βιοχημικὸ ἐργαστήριον μὲ θαυμαστὰς μυριόχρωμες «κληρονομικὰς» πνευματικὰς ἰκανότητες) καὶ τοῦ κόσμου (τὸ φυσικὸ σύμπαν μὲ τὰ ὑλικά του στοιχεῖα, μὲ τὴν ὕλη - ἐνέργεια καὶ μὲ τὶς δυνάμεις πού αὐτὰ ἐμπεριέχουνε καὶ μὲ τοὺς «νόμους» τῆς οὐράνιας μηχανικῆς) κ' ἔγινε φανερό πὼς ὁ ἄνθρωπος, ὠθούμενος ἀπ' τὸ φόβον τοῦ θανάτου κὶ ἀπ' τὴν πικρὴ ἐπίγνωσιν τῆς ἐφήμερης βιολογικῆς του μοίρας, εἶχε πλάσει τὶς θρησκείας καὶ τὸ Θεὸν καὶ τὸ ὑπερέραν καὶ τὴν διάκρισιν ἀναμεταξὺ κακοῦ καὶ καλοῦ καὶ τὴν μεταθανάτια δικαίωσιν τῆς ἀρετῆς. Ἡ «νογιέρε» (986 ἐπ. τῆς «νέας χρονολογίας») τὰ καταδείχνει σφαλερὰ ὅλα αὐτὰ. Εἶναι λέει, «κατ' ἀνθρώπον μονάχα». Αὐτὰ εἶναι τὰ ὅσα οἱ πεπερασμέναις γνωστικαῖς δυναμικότησιν τοῦ ἀνθρώπου - δέκτη ἔχουνε τὴν ἰκανότητα νὰ συλλάβουνε. Εἶναι τὰ ὅσα ὑποπίπτουνε εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ συγκεκριμένου τούτου μονάχα βιολογικοῦ εἴδους πάνω σὲ τοῦτον - δῶ τὸν κόκκον ἄμμου τῆς θεϊκῆς ἄμμογιάδας, πού ἐμπεριέχει χιλιάδες καὶ μυριάδες κατοικοῦμενες σφαῖρες. Οἱ πεποιθήσεις τῆς «νέας ἐποχῆς» εἶναι ὅτι ἡ ὄντολογικὴ Πραγματικότητα, ἡ ἐξ ἀντικειμένου ὑποστατὴ, εἶνε ἐντελῶς διαφορετικὴ. Κ' ἔχει μιὰ τέτοια ὑπερκόσμια κ' ἐξαισία πανεμορφία καὶ μιὰ τέτοια γνωσιολογικὰ ἀπροσπέλαστη κὶ «ἀπίθανη» μεγαλωσύνη, πού ἀντίκρου Τῆς εἶναι κάτι πολὺ μικρὸν — μιὰ ἀπλὴ «πλευρά» Τῆς, μιὰ ἀπλὴ ὄψη Τῆς μονάχα — τὸ φυσικὸν σύμπαν κ' ἡ ζωὴ εἰς τὸ σύνολόν της κὶ ὅλα ὅσα ὑποπίπτουν εἰς τὶς δικὰς μᾶς ἰκανότητες γνώσεως: στὶς αἰσθήσεις, εἰς τὴν νόησιν, εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον κλπ. Ἀντίκρου Τῆς καταδειχνοῦνται ἀφελῆ καὶ «παιδιὰτικα» τὰ ὅσα εἶχανε πεί οἱ μεγαλύτερες θρησκείαι εἰς τὸ δογματικὸν τὸν μέρος κ' οἱ πῶς ἀδιαμφισβήτητες «ἀλήθειαι» στὶς φυ-

σικές επιστήμες — με τή μέθοδο τής «θετικής» έρευνας — κ' οί ύψηλότερες κοσμοθεωρητικές συλλήψεις κ' οί αξιώτερες εξάρσεις στη μεταφυσική πίστη. Κείνη είναι «Κάτι ασύλληπτα μεγάλο».

»'Ο γυιός του Γερμανού ιστορικού είχε άλλες γνώμες, διαφορετικές.

—Κεντρική ιδέα του Dienach είναι ή συνέχιση τής αγάπης του με τήν πεθαμένη, μου είπε. Αύτή ή τόσο έντονη δίψα τής ψυχής του, αύτή είναι πού τον έκανε νά γράψη τό «'Ημερολόγιο». 'Ο κρυφός του πόθος για ένα τέτοιο ένδεχόμενο, ό βαθιά ανθρώπινος θερμός καημός του, του εφόυσηση τήν πνοή νά τά ιστορήση όλα κείνα. Έδωσε ό ίδιος με τήν πέννα του τή χρονική παρέκταση στη στενή ανθρώπινη βιολογική του μοίρα, πού ή άληθινή ζωή του τήν άρνιόταν. Κι αυτό για νά γράψη τήν πάρα πέρα έκτυλισσόμενη Ιστορία μιās πρόωρα κομμένης μεγάλης αγάπης και για νά δώση συνέχεια σ' αύτή. Δέν τάζησηε πραγματικά τά όσα γράφει. Όλα είναι «φτιαγμένα άπ' τον ίδιο», τεχνητά, φανταστικά. 'Ο Dienach είναι «ένας καθυστερημένος ρομαντικός», «ένας λυρικός με άρκετές ψευδαισθήσεις» και μάλιστα «ένας άρρωστημένος ψυχολογικός τύπος», πού ζεί μέσα σέ μιιά «δική του» πραγματικότητα.

»'Ο νεαρός έφεδρος άντιχιτλερικός αξιωματικός του γερμανικού στρατού κατοχής μου γύρεψε ύστερότερα νά του όρκιστώ πώς τά χαρτιά κείνα ήτανε αυθεντικά και πώς ό Ντίναχ ήτανε ύπαρκτό πρόσωπο. Τό έκανα εδχαρίστως, γιατί ήξερα καλά πώς είναι άλήθεια. Καθόμουν και τον ψυχολογούσα — τό περιεχόμενο του «'Ημερολογίου» τον είχε ένθουσιάσει, τον είχε κυριολεκτικά κατασυγκινήσει. Μπορούσε κανένας νά μιλά ή ελεύθερα μαζί του, ήτανε ένas ειλικρινής ανθρωπιστής κ' ιδεολογικά τον νιώθαμε μεις οί Έλληνες όχι έντελώς ξένο.

—Κείνος δέν ύπάρχει πιά, μου είπε σέ άλλη στροφή τής κουβέντας. Μά πόσο είναι θαυμαστό πού ή σκέψη του έχει επιζήσει μέσα σέ τούτα του τά χαρτιά. . . .

»Μου ώμολόγησε πώς κάμποσα κομμάτια του «'Ημερολογίου» τουΰχανε φέρει δάκρυα στά μάτια.

—Είσαι σίγουρος πώς μονάχα ή μητέρα του ήτανε Αυστριακή ; με ρώτησε ύστερότερα. 'Η προσωπική μου γνώμη είναι πώς ήτανε κι άπό πατέρα Αυστριακός και πώς είχε πάρει μέρος στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Δέν έχει καμμιιά σχέση με τή Ζυρίχη κι άδικα θά ψάξης εκεί, όταν ή Εύρώπη θά ειρηνέψη. 'Ητανε Αυστριακός και καθολικός κ' είχε ζήσει τή φρίκη του πολέμου του 1914.

»Άνοιξε και μου έδειξε στο «Πρώτο Τετράδιο» τή φράση πού γράφει για τον πάτερ 'Ιάκωβο πώς «είχε βγει περίπατο μαζί με δυό ίερείς προτεστάντες» στην ήμερομηνία 14 Αύγουστου 1922, στην άρχή. Κ' ύστερα άνοιξε ξανά και μου έδειξε τήν άλλη φράση στο «Σελίδες 'Ημερολογίου», στο

τέλος τῆς ἡμερομηνίας 12 - VII : «Πόσο θὲ νάμουνα εὐτυχησμένος, νάχω ἀπαλλαχτῆ ἀπὸ κάθε αἴσθημα ἀηδίας καὶ ντροπῆς, μακρὰ ἀπ' τὴ μυρωδιά τοῦ ὑπερίτη», ἐκεῖ πού ἔχω βάλει τώρα στὴ μετάφραση τὸν τίτλο - κεφαλίδα στὶς σελίδες «Στὰ περὶχωρα τῆς Κοιλιάδας τῶν Ρόδων».

»— Ἦτανε καθολικὸς κι ἀπὸ πατέρα Γερμανὸ ἢ Αὐστριακὸ, συνέχισε ὁ συνομιλητῆς μου. Εἶχε ἓνα πλέγμα ἐνοχῆς, ἀδικαιολόγητο ἄλλως τε γιὰ τὴν δική του περίπτωση τὴν προσωπική. Πολὺ πιθανὸ νάχε λάβει μέρος στὸν πόλεμο. Ἦτανε ἓνας ὑπερευαίσθητος. Εἶχε τὸ «κόμπλεξ ἐνοχῆς τοῦ λαοῦ του» τῆς αὐτοκρατορικής ἐποχῆς. Σὲ πολλὰ σημεῖα τῶν χαρτιῶν του κάνει κυριολεκτικὰ ἀντιπολεμικὴ λογοτεχνία. Δὲν ἦταν Ἐλβετός. Σοῦ εἶχε κρύψει τὸν ἀληθινὸ ἑαυτό του καὶ πιθανώτατα καὶ τὸ ἀληθινὸ του ὄνομα. Κι αὐτὸ στὴν προσπάθειά του «νὰ βρῆ μαθήματα», γιὰτὶ ἤξερε καλὰ πὼς οἱ μισοὶ Ἀθηναῖοι κείνο τὸν καιρὸ — στὰ 1922 καὶ στὰ 1923 — ἦτανε φίλοι τῆς Entente.

» Ὁ Τηνιακὸς πανεπιστημιακὸς καθηγητῆς κ' ἐκλεκτὸς πνευματικὸς ἄνθρωπος κείνου τοῦ καιροῦ ἔβρισκε ἄλλοῦ τὸ κεντρικὸ νόημα τοῦ «Ἡμερολογίου».

»— Τὸ οὐσιωδέστερο σημεῖο στὰ χειρόγραφα τοῦ Ντίναχ, μοῦ εἶπε, εἶναι ἡ προοπτικὴ του πὼς θὰ γενῆ μορετῆ, ὕστερ' ἀπὸ πολὺν - πολὺν καιρὸ, μιὰ λύση ἐξαίσια — ἀφάνταστα μεγάλη κι ἀπίστευτα ὠραία — στὰ μεγάλα μεταφυσικὰ προβλήματα, στὰ προβλήματα τοῦ κόσμου, τοῦ Θεοῦ, τῆς προελεύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς πορείας του καὶ τῶν τελικῶν τῆς σκοπῶν, τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν ὄντων, μιὰ ἐρμηνεῖα ὑπέροχη στὸ βαθὺ μυστήριο τῆς ζωῆς, μιὰ ἀπάντηση θαυμαστὴ σὲ ὅλα κείνα τὰ «μεγάλα ἐρωτηματικά», πού γιὰ χιλιάδες χρόνια ἡ πνευματικὴ δίψα γι' αὐτὰ ἔχει τυραννῆσει τὸν ἄνθρωπο - στοχαστῆ στὶς εὐγενικώτερες κι ἀξιώτερες ἀτομικὲς κι ὁμαδικὲς περιπτώσεις. Μιὰ ἐξήγηση σὲ τέτοιο σημεῖο μεγάλη, πού ὁ ἀνθρώπινος νοῦς «δὲν μπορεῖ γιὰ τὴν ὥρα νὰ συλλάβῃ τὴ μεγαλωσύνη τῆς καὶ τὴν πανμορφιά τῆς». Πιστεύει πὼς θὰ γενῆ κάποτε στὸν τομέα αὐτὸν τῆς καθολικώτερης θεωρήσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς κάτι ἀντίστοιχο μὲ κείνο πού συνέβηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα στὸν τομέα τῆς οὐράνιας μηχανικῆς καὶ γενικώτερα τοῦ φυσικοῦ σύμπαντος. Πὼς θὰ καταδειχτῆ δηλαδὴ ὅτι ἡ ἀληθινή, ἡ ὄντολογικὴ πραγματικότητα ὑπερβαίνει σὲ ἀφάνταστο βαθμὸ τὰ ὑψηλότερα ὄνειρα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, τίς τολμηρότερες προσδοκίες τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς. Ὁραματίζεται ὁ Ντίναχ πὼς ὅσα θὰ ξεύρουν κάποτε οἱ ἄνθρωποι πάνω σ' αὐτὰ τὰ θέματα, θὰ ἀπέχουν σὲ μεγαλωσύνη καὶ σὲ πανμορφιά ἀπ' τὰ ὅσα σήμερα ἐμεῖς γνωρίζουμε, περισσότερο ἀπ' ὅσο ἀπέχει ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα στὰ ζητήματα τοῦ φυσικοῦ σύμπαντος ἀπ' τὴν πρὶν ἀπ' τὸν Εὐδοξο καὶ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Ἀρίσταρχο καὶ τὸν Ἰππαρχο καὶ τὸν Ἀρχιμήδη ἐποχῆ.

» Ἄλλη μιά μέρα θυμοῦμαι πού ὁ ἴδιος μου εἶπε·

»— Ὁ Ντίναχ θυμίζει στήν ἀρχή τόν Οὐίλλιαμ Τζαίημς, τόν Renan, τόν Huxley κι ἄλλους διανοητές τῆς κεντρικῆς καί τῆς δυτικῆς Εὐρώπης τοῦ τέλους τοῦ 19ου καί τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα, πού φοβοῦνται πῶς ὁ χριστιανισμός ἔχει πάψει νά ἱκανοποιῆ — ἰδίως στό δογματικό του μέρος — ἕναν ἀριθμό, ὀλοένα μεγαλύτερο, ἀπ' τοὺς σύγχρονους μορφωμένους ἀνθρώπους τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Οἱ χριστιανικὲς δοξασίες δυσκολεύονται ὀλοένα πιά πολὺ — λένε οἱ παραπάνω στοχαστές — νά τελοῦνε σ' ἐπαφή μὲ τὰ δεδομένα τῆς ὑπάρξεως, ὅπως ἡ πορεία τοῦ κόσμου κ' ἡ ἀνάπτυξη τῆς γνώσεως μᾶς τὰ ἀποκαλύπτουνε αὐτά, τούτους τοὺς δυὸ τελευταίους αἰῶνες. Ἐκεί καί πέρα ὅμως οἱ δρόμοι τους χωρίζονται. Ἐνῶ οἱ παραπάνω κρυπτοῦλιστές διανοητές ἔχουν τὴν τάση νά ἀντικαταστήσουνε τὴ θρησκεία μ' ἕναν ἀπεριόριστο θαυμασμό πρὸς τὴν θετικὴ ἐπιστήμη κι ἀκόμα καί μὲ τὸν ἐξελικτικὸ οὐμανισμό κ' ὑποστηρίζουνε πῶς τίποτα δὲν ὑπάρχει ἀπ' ὅσα λένε οἱ «πάνω ἀπ' τὰ ἐγκόσμια» θρησκείες καί πῶς καιρὸς εἶναι νά νιώσῃ ἡ Δύση σάν θρησκεία τὴν πορεία καί τὴν κατεύθυνση πρὸς τὴν ὅσο γίνεται πληρέστερη ἀνάπτυξη τῶν πνευματικῶν κ' ἠθικῶν ἱκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου — πρὸς τὴν ἁρμονικὴ κ' ἐντελέστερη κατὰ τὸ δυνατό πραγμάτωση τῶν ὑψηλοτέρων του κι ὠραιότερων του προδιαθέσεων κι ἀξιολογικῶν του ροπῶν — ὁ Dienach τὸ ἀντίθετο : Πιστεύει ὄχι μονάχα πῶς ὑπάρχουνε οἱ ἀπ' τὸν ἄνθρωπο χαρακτηριζόμενες «μεταφυσικὲς» κ' «ἐξω τοῦ κόσμου τούτου» πραγματικότητες, μὰ καί πῶς «τὰ ὅσα ἐξ ἀντικειμένου εἶναι ὑποστατά» ἔχουνε μιά μεγαλωσύνη καί μιά πανεμορφιά ἀσύλληπτη ἀπ' τὸν ἄνθρωπο - δέκτη καί πῶς στέκουν πολὺ ὑψηλότερα καί ξεφεύγουν — ἀκριβῶς λόγῳ τῆς «ὑπερκόσμιας» ἐξαιτίας ὑφῆς τους — ἀπ' ὅλα ὅσα ὡς τὰ τώρα μπόρεσαν νά ποῦνε οἱ μεγαλύτερες θρησκείες κ' οἱ ἀξιότερες φιλοσοφικὲς διδαχὲς κ' οἱ ὑψητετέστερες κοσμοθεωρητικὲς συλλήψεις καί γενικώτερα τὰ πιά ὑψηλὰ πνευματικὰ κηρύγματα πάνω σὲ τούτη τὴ γῆ, σ' ὅλη τὴ χρονικὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Κι ὁραματίζεται ὁ Ντίναχ ἕνα καινούργιο μεγάλο πνευματικὸ κήρυγμα, τὸ «βολκικὸ» κήρυγμα, ὅπως τὸ λέει. Ἕνα πρωτόφανου ὕψους πνευματικὸ κήρυγμα, ἐξαισιο καί θαυμαστό, πού χωρὶς νά θίξῃ στό παραμικρὸ τίς καθιερωμένες ἀξίες τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως στοὺς συναισθηματικούς της θησαυροὺς καί στήν ἀσύγκριτη ἠθικὴ διδαχὴ της, τείνει ὅμως στὸν τομέα τὸν ὄντολογικὸ νάντικαταστήσῃ τὰ γνωστὰ παραδεδεγμένα δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ καί τίς θεολογικὲς του βάσεις μὲ μιά πολὺ εὐρύτερη κι «ἀνώτερη» καί «καθολικώτερη» θεώρηση τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς καί τῆς καθεμιανῆς σφαίρας τοῦ Ὑπαρκτοῦ.

» Ὁ μορφωμένος Μακεδόνας θεόσοφος καί σεβαστὸς μου φίλος εἶχε ἄλλη γνώμη, ἐντελῶς διαφορετικὴ.

»— Έχω απόλυτη πεποίθηση, μου είπε, επιστρέφοντάς μου τὰ χειρόγραφα, πὼς τὸ «Ἡμερολόγιο» δὲν ἔχει γραφτῆ ἀπ' τὸν Ντίναχ στὴν Ἀθήνα στὰ 1923 - 1924. Ἐχει γραφτῆ στὴ βόρεια Ἰταλία καὶ σ' ἄλλες περιοχὲς τῆς Εὐρώπης στὰ 3905 καὶ στὰ 3906 ἀπ' τὸν Ἀντρέα Νόρθαμ. Ὁ Ἀντρέας Νόρθαμ εἶναι ὁ πραγματικός του συντάκτης. Ἡ προσωπικότητα τοῦ Dienach, ἡ ζωὴ τοῦ Dienach εἶναι μιὰ ἀπλή «ἐντονη μνήμη προδραξῆς», ποὺ κατεῖχε στὴ διάρκεια πολλῶν μηνῶν, σὲ χρονικὴ διάρκεια σχεδὸν ἐνιαύσια, τὴ σκέψη τοῦ Ἀντρέα Νόρθαμ καὶ τὸν συναισθηματικὸ του κόσμον καὶ γενικὰ τὸ πνεῦμα του, τὸ λογισμό του ὀλάκερον. Ὁ Ντίναχ εἶναι «ἕνας ἀπλὸς ἀντιγραφεὺς ἀπὸ μνήμης». Δὲν ἔκανε ἄλλο παρὰ νὰ γράψῃ «γιὰ δεύτερη φορά», στὰ 1923 - 1924, ἐκεῖνα ποὺ εἶχε γράψῃ «γιὰ πρώτη φορά» ὁ Ἀντρέας Νόρθαμ στὰ 3905 καὶ τὴν ἐπόμενη χρονιά. Ἡ χρονικὴ ἀντινομία εἶναι «κατ' ἀνθρώπων» τόσο καθαρὴ, ὥστε φαίνεται ἀπὸ πρώτη ὄψη ἀπίστευτὴ ὅλη αὐτὴ ἡ ἱστορία. Θαρρεῖ κανένας πὼς παραλογίζουμαι μ' αὐτὰ ποὺ λέω. Ἀλλὰ μόνο γιὰ τὰ μέτρα τὰ ἀνθρώπινα, μονάχα γιὰ τὶς ἀνθρώπινες δυναμικότητες συλλήψεως, ὑπάρχει ἡ ἀντινομία αὐτὴ στὴ «ροή» τοῦ χρόνου. Μόνο γιὰ τὰ μέτρα τὰ ἀνθρώπινα, ποὺ ἄλλο τίποτα δὲν μποροῦνε νὰ κατέξουνε παρὰ τὸ νόημα τοῦ εὐθυγραμμισμένου χρόνου, μὲ τὸ χτές, τὸ σήμερον καὶ τὸ αὔριον. Ὑπάρχουνε σπανιώτατες περιπτώσεις, ὅπου τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου δ ρ α σ κ ε λ ῖ ζ ε ι τ ο ὺ ς φ ρ α γ μ ο ὺ ς κ' ὑπερβαίνει τὰ ἀνθρώπινα μέτρα κ' ἔχει τρόπους ἀντιλήψεως ἔξω ἀπ' τὶς αἰσθήσεις, ἐπικοινωνία ἀπὸ ἀπόσταση, πρόρρηση μέλλοντος, χίλια - δυὸ ἔξω ἀπ' τοὺς «καθερωμένους» τύπους πνευματικῶν δυνατοτήτων. Ὁ χρόνος μπορεῖ πολὺ καλὰ νὰ εἶναι στὴν πραγματικότητα — στὴν ἔξ ἀντικειμένου ὕψῃ του — διαφορετικός ἀπ' τὶς δικές μας «ἀνθρώπινες» συλλήψεις γι' αὐτόν, τὶς ὑποκειμενικές, τὶς ἀνθρωπομορφικές.

»Ὁ Μακεδόνας θεόσοφος εἶχε φυσικὰ διατυπώσει τὶς παραπάνω σκέψεις του σὲ ἄψογη καθαρεύουσα, ἐγὼ ὅμως τὶς μεταφέρω ἐδῶ στὴ δημοτικὴ, γιὰ τὴν δημοτικὴ εἶναι γραμμένο ὀλόκληρον τοῦτο τὸ προεισαγωγικὸ καὶ κριτικὸ μου σημείωμα. Ἐκεῖνος εἶχε βοηθηθῆ στὸ διάβασμα τῶν χειρογράφων ἀπὸ νεαρὴ γερμανομαθῆ ἀναγνώστρια, συγγενικὸ του ἢ φιλικὸ του πρόσωπον — ἀν θυμοῦμαι καλά, μούχε πεί, θαρρῶ, σκουδάστρια παιδαγωγικῆς ἀκαδημίας ἢ ἀρχαιολόγῳ — γιὰ τὴν ἦτανε πραγματικὰ ὁ μόνος ἀνάμεσα στοὺς παραπάνω τέσσερις ποὺ δὲν κατεῖχε στὴν ἐντέλεια τὴ μητρικὴ γλῶσσα τοῦ Ντίναχ. Εἶχε διαβάσει, λέει, τὰ χειρόγραφα ὄχι σ' ὅλη τους τὴν ἔκτασιν. Ὅμως μοῦ μίλησε πολὺ γι' αὐτὰ. Πίστευε πὼς μόνον τὸ «Πρῶτον Τετράδιον» καὶ τὸ «Δεύτερον Τετράδιον» εἶναι γραμμένα ἀπ' τὸν ἴδιον τὸν Dienach. Τὸ «Ἡμερολόγιο» τὸ ἀποδίδει, καθὼς εἶπα, στὸν Νόρθαμ. Πίστευε ἀκόμα γιὰ τὸν Ἀντρέα Νόρθαμ πὼς στὰ εἰκοσιόχτῳ του χρόνια ἦτανε τῆς μοίρας του γραφτὸ νὰ

γενή — ύστερ' από κάποιον βαρύτατο τραυματισμό του, πού είχε πρόσκαιρα οδηγήσει στον κλινικό του θάνατο — ή μετενσάρκωση του Παύλου Ντίναχ, «μιά περίπτωση, λέει, μετενσάρκωσης έντελώς σπάνια, αφού γένηκε στον ίδιο τόν δικόν μας πλανήτη».

»Σέ κάποια άπ' τίς συναντήσεις μας θυμούμαι πού ό σεβάσμιος φίλος θεόσοφος και τέκτονας διατύπωσε και τή σκέψη αυτή, πού θα έκαναν όλοι όσοι είχε τύχει νά γνωρίσουνε προσωπικά τόν Ντίναχ κ' ύστερότερα νά διαβάσουνε τό «Ημερολόγιο»: Πώς ό συγγραφέας τών κειμένων αυτών είχε ύπ' όψη του τά ίδια δεδομένα, τά ίδια πράγματα, τά ίδια περιστατικά, μέ μιά λέξη τό ίδιο «ύλικό», πάνω στό όποίο θα έργαστή κάποτε, ύστερ' από καιρούς και καιρούς, ό ιστορικός του μέλλοντος. Μέ τή διαφορά πώς τούτος ό τελευταίος θα δώση στό ύλικό αυτό τή μορφή τής ιστορικής έρευνας και τής ιστοριογραφίας κ' ή μεθοδολογία του θέ νάναι όλότελα διαφορετική. Ένθ' ό Ντίναχ χειρίζεται τό ίδιο κείνο ύλικό σάν περιηγητής - άφηγητής και τού δίνει τήν έξωτερική μορφή τής «ταξιδιωτικής πεζογραφίας», μέ τήν τάση μάλιστα κάποιας ύψης λογοτεχνικής στη διατύπωση του κειμένου και μέ τήν τόσο γνώριμη στην ψυχοσύνθεσή του λυρική κείνη διάθεση, τήν άταίριαστη μέ τήν τεχνοτροπία πού ή δική μας έποχή συνηθίζει. Κ' έπρόσθεσε, θυμούμαι, ό σεβάσμιος φίλος πώς τό μεγαλύτερο ένδιαφέρον πού κρύβεται μέσα σέ τούτα τά χαρτιά είναι ή άνάδρομη προοπτική στούς σχετικά πλησιέστερους σέ μās καιρούς (τόν 21ο και τόν 22ο αιώνα) πού έχει τή δυνατότητα νά έχη ένας πού γράφει τίς ιστορικές του έντυπώσεις στά μακρινά κείνα χρόνια».

Χ ρ ο ν ι κ ᾶ

ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ

Διὰ τοῦ τεύχους Δεκεμβρίου 1968 συνεπληρώθη δεκαετία ἀπὸ τῆς ἐπιανεκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ «Παρνασσός», ἐπίσημον ὄργανον τοῦ ὁμωνύμου Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ ἐκδοσις ὑπῆρξε κανονικὴ καὶ ἀνελλιπής, ἡ δὲ συνεργασία τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου καὶ διακεκριμένων ἐπιστημόνων πρόθυμος καὶ πλουσία. Πρὸς εὐχερεστέραν χρῆσιν τῶν δέκα τόμων, οἵτινες ἀντιπροσωπεύουν ὑπὲρ τὰς 6.000 σελίδας, ἐκρίθη ἀναγκαῖα ἡ σύνταξις γενικοῦ «Ἐγχετηρίου», ὅπερ τυπωθὲν διανέμεται ἤδη μετὰ τοῦ ἀνά χειρας τεύχους. Τὸ «Ἐγχετήριο» συγκείμενον ἐξ 72 σελίδων, διαίρεται εἰς δύο μέρη, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει πίνακα κατὰ συγγραφεῖς, τὸ δὲ δεύτερον καθ' ἕλην, εἰς χωριστὰ τμήματα κατὰ τὸ εἶδος τοῦ περιεχομένου.

Ἡ διεθνήσις τοῦ περιοδικοῦ αἰσθάνεται τὸ καθήκον νὰ εὐχαριστήσῃ πάντας τοὺς συνεργάτας καὶ φίλους του διὰ τὴν κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν ἐπιδειχθεῖσαν πολῦτιμον ὑποστήριξιν, ἐδελπιστεῖ δὲ ὅτι αὕτη θὰ συνεχισθῇ καὶ εἰς τὸ μέλλον.

Ἐν τῷ μετὰ χειρας τεύχει δημοσιεύονται μελέται τοῦ πρέσβειος τῆς Κύπρου κ. Νίκου Κρανιδιώτη περὶ τῆς Κυπριακῆς ποιήσεως, τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου κ. Εὐάγγ. Μουτσοπούλου περὶ τῆς Φαινομενολογίας τῆς ἀνθρωπίνης ἐπεκτάσεως καὶ κ. Γεωργίου Θ. Ζώρα περὶ θρήνου ἀφορώντος εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ διευθυντοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἰταλικοῦ Ἰνστιτούτου κ. Mario Montuori περὶ τῶν πλατωνικῶν μελετῶν τοῦ Ἰταλοῦ καθηγητοῦ κ. Sciacca, τοῦ Πολυβίου Δημητρακοπούλου περὶ τοῦ Γεωργίου Ζαλοκώστα (εἰς τὴν σειράν τῶν παλαιότερων κειμένων διαλέξεων τοῦ Συλλόγου «Παρνασσός») καὶ ποιήματα τοῦ Γεωργίου Ζαλοκώστα, τῶν φιλολόγων κ. Σωτ. Τσιτσώνη περὶ τῆς Ἀγγλοαμερικανικῆς συνεργασίας εἰς τὴν Μεσόγειον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, κ. Μανόλη Χατζηγιακουμῆ περὶ τοῦ προβλήματος τῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Σολωμοῦ, κ. Ν. Βαγενᾶ περὶ Σολωμικῶν τινῶν παρατηρήσεων, τῆς δίδος Μαρίνας Σουκαρά περὶ τῆς πνευματικῆς κληρονομίας τοῦ Ντίναχ. Ἐπίσης εἰς τὰ «Χρονικά», ἐκτὸς τῶν ποικίλων εἰδήσεων περὶ τῆς πνευματικῆς κινήσεως τοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», δημοσιεύεται ἡ εἰσήγησις τοῦ λογοτέχρου καὶ μέλους τῆς Ἐφορείας τοῦ Συλλόγου κ. Χρήστου Σολωμονίδου εἰς τὴν διάλεξιν τοῦ κ. Νίκου Κρανιδιώτη, ὡς καὶ αἱ τακτικαὶ συνεργασίαι τοῦ μουσικοκριτικοῦ κ. Γεωργίου Σκλάβου περὶ τῆς Μουσικῆς κινήσεως καὶ τοῦ κριτικοῦ καὶ λογοτέχρου κ. Σπ. Παργιωτοπούλου περὶ τῶν ἐκθέσεων τῶν Εἰκαστικῶν Τεχνῶν κατὰ τὴν τελευταίαν τριμηνίαν.

Γ.Θ.Ζ.

ΕΙΚΑΣΤΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Ἐκθέσεις

Τὸν Ἰανουάριον ἐξέθεσε στὴ μεσαία αἴθουσα τοῦ «Παρνασσού» 50 πίνακές του ὁ Γιῶργος Μελέας, ποῦ ἔχει στὸ ἐνεργητικὸν του μίαν πλοῦσιν ἀρθρῶν καὶ πολλὰ ἔργα του στολίζουν δημόσιαις καὶ ἰδιωτικῆς πινακοθήκας τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ὁ καλλιτέχνης ζέρει νὰ διαλέγῃ καὶ νὰ τονίξῃ τὰ γραφικὰ στοιχεῖα, νὰ δῖνῃ λάμψιν στὸ χρῶμα του καὶ ν' ἀποδίδῃ πιστὰ τίς φυσιογνωμίας τῶν προσώπων καὶ τῶν τοπίων.

Ὁ Κώστας Λινάκης παρουσίασε ἀργότερα στὴν ἐπάνω αἴθουσα 70 ἐλαιογραφίας καὶ μερικῆς ὕδατογραφίας του. Πιστὸς τοῦ ἐμπρεσιονισμοῦ, μεταχειρίζεται

μ' επιτυχία τὰ ἀτμοσφαιρικά χρώματα καὶ διαποτίζει τοὺς πίνακές του μ' ἓνα εἶδος λυρισμοῦ. Ἰδιαίτερη ἐντύπωση ἔκαναν στοὺς φιλότεχνους ἡ μεγάλη σύνθεσις «Πορεία τοῦ III ὄρεινου πυροβολικοῦ πρὸς τὸ Τεπελένι καὶ τὰ ἔργα ποὺ περιέχουν ζῶα ἐν κινήσει (ἄλογα, ἀγελάδες κλπ.).

Ὁ Λεωνίδας Βασιλείου ἐξέθεσε τὸν ἴδιον καιρὸ στὴν ἰσόγειον αἴθουσα 14 θαλασσογραφίες, 12 «νεκρὲς φύσεις», 7 ἀνθογραφίες καὶ 4 τοπογραφίες. Ἡ ζωγραφικὴ του ἀρκεῖται στὴν πιστὴ περιγραφή τῶν ἀντικειμένων καὶ τὴν ὡραιοποίησίν τους. Τὰ φροντά του ἔχουν φρεσκάδα καὶ οἱ θαλασσογραφίες του ρευστότητα.

Τὸν Φεβρουάριο ἐφιλοξενήθηκαν στὴ μεσαία αἴθουσα πολλὰς ζωγραφίαι τοῦ Γεωρ. Δρίζου, ὁ ὁποῖος βρίσκεται ἀκόμη στὸ στάδιο τῶν πρώτων ἀναζητήσεων. Ἡ δουλειά του εἶναι συμπληθητικὴ, δὲν ἔχει ὅμως ἀτομικὸ χαρακτήρα. Ὡστόσο, ἂν κρίνῃ κανεὶς ἀπὸ μερικὰ νεώτερα ἔργα του, μπορεῖ νὰ ἐλπίζῃ πὺς ὁ νέος καλλιτέχνης δὲν θ' ἀργήσῃ νὰ κατακτήσῃ τὰ ἐκφραστικά του μέσα καὶ νὰ παρουσιάσῃ πίνακες ἀπαιτητικότερους.

Ἡ Λοὺίζα Κανελλοπούλου, ποὺ ἐπέδειξε ἐκεῖ 103 ἔλαιογραφίες, ἀντλεῖ τὰ περισσότερα θέματά της ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ καὶ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους. Ἡ στενὴ ἐπικοινωνία της μὲ τὴν Φύσιν τὴν βοηθεῖ νὰ τὴν ἐρμηνεύσῃ πειστικά, χωρὶς ὅμως νὰ ξεπέφτῃ στὴ φωτογραφικὴ ἀπόδοσι. Τὰ τελευταῖα ἔργα τῆς πολὺ νέας αὐτῆς ζωγράφου εἶναι μεστότερα καὶ περισσότερο ἐλεύθερα ἀπὸ τὰ προγενέστερα καὶ δίνουν τὶς ὡραιότερες ὑποσχέσεις.

Ἡ «Σ' Πανελληνίους Φωτογραφικὴ Ἐκθεσις», ποὺ ἐστεγάσθη τὸ Φεβρουάριο στὴν ἐπάνω αἴθουσα, ἦταν, καθὼς σημειώνει στὸν πρόλογο τοῦ καταλόγου ὁ πρόεδρος τῆς Ε.Φ.Ε. κ. Ἰω. Λάμπρος, καλύτερη ἀπὸ κάθε προηγούμενη. Κάμποσοι φωτογράφοι ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἐξέθεσαν μποροῦν νὰ διεκδικήσουν κάποια θέσι στὸν ἱερὸ χῶρο τῆς Τέχνης, γιατί οἱ εἰκόνες τους περιέχουν πολλὰ ὑποκειμενικὰ στοιχεῖα. Δὲν πρωταγωνιστεῖ πιά ὁ φακός, ἀλλὰ τὸ αἰσθητήριον τοῦ φωτογράφου, αὐτὸ ποὺ τὸν κάνει νὰ ἐντοπίσῃ, ὅ,τι τοῦ προκαλεῖ ψυχικὸ κραδασμὸ, καθὼς καὶ ἡ τόσο προχωρημένη στὴν ἐποχὴ μας τεχνικὴ.

Τὸν Ἰανουάριο ἐξετέθησαν στὴν αἴθουσα τοῦ ξενοδοχείου «Χίλτον» τὰ ἔργα ποὺ ὁ ζωγράφος Σπύρος Βασιλείου ἐξετέλεσε γιὰ νὰ στολίσουν ἀντίγραφά τους τὸ ἐτήσιο ἀναμνηστικὸ λεύκωμα τῆς Α.Γ.Ε. Τσιμνέντων. Πρόκειται γιὰ μιὰ σειρά συνθέσεων καὶ τοπογραφιῶν ἐμπνευσμένων ἀπὸ τὴ Ρούμελη. Ἀποδίδοντας γραφικὰς πτυχὰς τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπαίθρου καὶ τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς ὁ καλλιτέχνης, φρόντισε ν' ἀποφύγῃ τὴν τοπικὴ ἀναπαράστασι καὶ νὰ βάλῃ στὰ ἔργα τὴν προσωπικὴ του σφραγίδα.

Στὴν ἴδια αἴθουσα παρουσίασε μετὰ ἓνα μῆνα 12 ξυλογραφίες μεγάλων διαστάσεων ὁ καθηγητὴς τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν Κώστας Γραμματόπουλος. Εἶναι ἐκεῖνες ποὺ εἶχαν ἐκτεθῆ τὸν περασμένον Ἰούνιον στὴ Μπιεννάλε τῆς Βενετίας γιὰ ν' ἀντιπροσωπευθῇ ἡ χώρα μας στὸ τμήμα τῆς χαρακτικῆς. Κατὰ γενικὴν ὁμολογίαν καὶ αἰσθητικὰ σημεῖωματα κριτικῶν διεθνoῦς κύρους τὰ ἔργα τοῦ Ἑλληνοῦ χαρακτοῦ ἦταν τ' ἀνώτερα τοῦ εἶδους τους. Ἡ ἀφαιρετικὴ — καὶ ὄχι ἀφηρημένη, ὅπως τὴν χαρακτηρίζουν μερικοὶ — τέχνη τοῦ Γραμματόπουλου, πλούσια σὲ ὑπαινικτικά στοιχεῖα, περιέχει τὴν βαθύτερη οὐσία τῶν φυσικῶν καὶ ψυχικῶν τοπιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Εἶναι μιὰ τέχνη ἐντελῶς πρωτότυπη καὶ προσωπικὴ, ποὺ προκαλεῖ βαθειὰ αἰσθητικὴ συγκίνησι στὸν θεατὴ, γιατί μαζί μὲ τὰ σπάνια χαρίσματα τῆς οὐσίας ἔχει, χάρι στὴν ἀριότητα τῆς ἐπεξεργασίας, καὶ τῆς μορφῆς τὰ χαρίσματα.

Κατὰ τὶς πρώτες ἡμέρας τοῦ χρόνου ἔκανε στὶς ἐπάνω αἴθουσες τῶν «Νέων Μορφῶν» τὴν πρώτη ἀτομικὴ τῆς ἐκθεσι στὴν Ἑλλάδα ἡ Εὐθ. ἸΠεριβόλη, ποὺ

ἐσπούδασε Ἱστορία τῆς Τέχνης, ζωγραφικὴ καὶ χαρακτηριστικὴ στὴν Ἀμερικὴ καὶ στὴν Αὐστρία.

Τὰ ἔργα τῆς νέας καλλιτέχνης, ποὺ εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία, τὸν θρόλο καὶ τὸ παραμῦθι, εἶναι δείγματα καθαρὰ λυρικῆς διαθέσεως, γόνιμης φαντασίας καὶ προχωρημένης τεχνικῆς.

Ταυτόχρονα ἐξέθεσε στὴν κάτω αἴθουσα τῶν «Μορφῶν» ὁ Ἀμερικανὸς γλύπτης Μάικ Πέλερ πολλά καὶ ποικίλα ἔργα του, καμωμένα ἀπὸ λογῆς - λογῆς ὑλικά. Ὅντα ἀνθρωποειδῆ περιεργα μὲ κεφάλια παρόμοια μὲ τῶν ἐντόμων, ἀνοιγμένα σπλάχνα γεμάτα ἀπὸ τροχούς κι ἄλλα ἐξαρτήματα ρολογιῶν, παραμορφωμένα μέλη κλπ., παρόμοια, εἶναι τὰ «πρωτοποριακά» ἔργα... Κι ὅμως ὁ ξένος φίλος μας δὲν ὑστερεῖ σὲ κλαστικὲς ἱκανότητες, ὅπως φανερῶνουν ὠρισμένα τμήματα γλυπτῶν του. Ἀλλὰ, καθὼς εἶναι ὄγμα διαφόρων ἐπιρροῶν, καὶ κυνηγητῆς τῆς πρωτοτυπίας, ἐννοεῖ νὰ ἐντυπωσιάσῃ μὲ ἰδιόρρυθμα ἔργα ποὺ φέρνουν στὴ μνήμη τεχνοτροπιῆς ἐξωφρενικῆς — καὶ μάλιστα πρὸ πολλοῦ ξεπερασμένες!

Τὸν Φεβρουάριο ἐφιλοξενήσαν οἱ «Νέες Μορφές» 60 ἔργα τῆς ζωγράφου Αἰλῆς Παπαδοπούλου. Πολλὰ ἀπ' αὐτά, ἰδίως ἐκεῖνα ποὺ ἐφιλοτεχνήθησαν ὅταν, πρὸ τετραετίας, βρῆκε τὸ δρόμο τῆς ἢ καλλιτέχνης, εἶναι δείγματα εὐαισθησίας, σωστοῦ προσανατολισμοῦ καὶ τεχνικῆς προόδου.

Ἀπὸ τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ «κολασμένου» Γάλλου λυρικοῦ Καρόλ. Μπωντλαίρ ἔχει ἐμπνευσθῆ 20 ζωγραφικὸς πίνακες ἢ Σελέστ Πολυχρονιάδη, ποὺ κατ' ἐπανάληψιν ἔχει ἀπασχολῆσει τὶς στήλες μας. Γεροδεμένα, ἰδιότυπα, μὲ λαμπρὴ χρωματικὴ ἐνορχήστρωσι, ζεστὴν ἀτμόσφαιρα καὶ ἄφθονα ποιητικὰ καὶ διακοσμητικὰ «μοτίβα» τὰ ἔργα — ποὺ ἐκτίθενται τώρα στὶς «Νέες Μορφές» — προκαλοῦν ἀπὸ τὴν πρώτη ματιὰ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴ συμπάθεια τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς ἐκθέσεως.

Στὴ νέα αἴθουσα «Ἦρα» ἐγκαινιάσθη μία ἐκθεσι 4 ζωγράφων, ποὺ ἐργάζονται μὲ τὶς ἴδιες περίπου αισθητικὲς ἀντιλήψεις, τῶν Γ. Μανουσάκη, Νίκης Καραγάτση, Ἀνδρ. Φωκᾶ καὶ Φιλ. Ταρλόου.

Ὁ πρῶτος παρουσίασε 15 ἐλαιογραφίες του ποὺ μαρτυροῦν εἰλικρινῆ διάθεσι καὶ ἐξαιρετικὴ δεξιοτεχνία. Μὲ τὰ 13 ἐκθέματά της ἡ Καραγάτση μᾶς ἔδωσε δείγματα τοῦ καλλιτεργημένου ταλέντου της, ποὺ τὴν βοηθαί νὰ ἐξωραΐξῃ τὴν καθημερινότητα καὶ νὰ τὴν ραντίξῃ μὲ μερικὸς κόμπους ποιητικῆς δροσιᾶς. Ὁ Φωκᾶς ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ ἐρμηνεύῃ τὴν Φύσι κατὰ τρόπο προσωπικό. Ὁ Ταρλόου πασχίζει ν' ἀποδίδῃ τὸν χαρακτῆρα τῶν γραφικῶν τοπίων τῆς Ἀττικῆς, καὶ τὶς περισσότερες φορές τὸ κατορθώνει.

Ἀργότερα στὴν ἴδια σάλα ἐγίνε ἐκθεσις ἔργων τῆς αὐτοδίδακτης ζωγράφου Φ. Κομνηνῆς, ποὺ ἔζησε ἄσημη καὶ ἄγνωστη καὶ πέθανε πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια. Εἶχε ἓνα καλλιτεχνικὸ ἐνστικτο παρόμοιο μ' ἐκεῖνο τοῦ περιφημοῦ Θεοφίλου ἢ Κομνηνῆ. Τὴ δουλειὰ της διακρίνουν ἀφέλεια, ἀπέριττη χάρι καὶ ζωντάνια.

Στὴ Στοὰ Τέχνης 13, ἐξετέθησαν τὸν Ἰανουάριον πολλὰ ἐρασιτεχνικὰ ἔργα τοῦ Βασ. Κάρλου, μὲ περιορισμένες, φυσικά, ἀξιώσεις.

Σημαντικὴ ἦταν ἡ ἐκθεσι τῆς Μαρίας Ἐλευθερουδάκη, ποὺ ἐγίνε στὴν ἴδια «γκαλερί» λίγο ἀργότερα, τὰ ἀπὸ τὸ πιὸ δύσκολο ὑλικὸ (μεταλλικὸ βερνίκι) καλλιτεχνήματα, εἶναι γεννήματα ψυχικῆς εὐφορίας καὶ σφύζουν ἀπὸ ἐσωτερικὴ ζωὴ.

Ὁ Χ. Κυριαζῆς, ποὺ τὴν διεδέχθη, εἶναι ἓνας νέος τεχνίτης ἀνήσυχος καὶ πολύμορφος. Ξέρει νὰ σκαλίξῃ τὸ ξύλο, νὰ μεταχειρίζεται τὸν πηλὸ, τὴ λαδομπογιὰ, τὸ ὑδρόχρωμα, ξέρει πρὸ πάντων νὰ προβληματίζεται καὶ νὰ ἐρευνᾷ. Ἀπὸ τὴν ποικιλία τῶν ἐκθεμάτων του ξεχωρίζουν ὠρισμένες ξυλογραφίες μὲ πονεμένες μορφές καὶ κάποιες

συνθέσεις («Αραμπάς», «Άγιος τῶν Νέγρων», «Χριστός» κ.λπ.) καθὼς κ' ἓνα καλοχτισμένο τοπίο.

Τὸν Μάρτιο παρουσίασαν ἐκεῖ ζωγραφίες τους οἱ αὐτοδίδακτοι Γ. Νικολαΐδης καὶ Γεώργ. Αἰμίλιος. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς ὕδατογραφίες τοῦ πρώτου δὲν εἶναι κακές, ἔχουν ὅμως τὸ μειονέκτημα νὰ μοιάζουν μ' ἐλαιογραφίες, γιατί εἶναι δουλεμένες μὲ παχειὰ πινελιά. Κι ὅπως εἶναι γνωστό, κάθε ὕλικό ἔχει τὸν τύπο του καὶ τὶς ἀπαιτήσεις του. Ἡ «ἀκουαρέλλα» πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλαφρη καὶ δροσερή. Περίεργα εἶναι τὰ 17 ἀκρίλικά ἔργα του μὲ τὰ κραυγάζοντα χρώματα, τὸ μικροσκοπικὸ τους σχῆμα, τὴν ιδιότυπη διακόσμησι καὶ τὴν ἀστραφτερὴν ἐπιφάνεια.

Ὁ ἄλλος συνθέτης καταβάλλει μεγάλες προσπάθειες γιὰ νὰ κατακτήσῃ τὰ ἐκφραστικά του μέσα. Ἡ ζωγραφικὴ του εἶναι ἐγκεφαλικὴ καί, κατὰ κάποιον τρόπο, συμβολικὴ.

Στὴν αἴθουσα τῆς «Λέσχης Ὑπαλλήλων Τραπεζῆς Ἑλλάδος» ἐξέθεσαν πρὸ ἐνός καὶ πλέον μηνὸς 87 ἔργα τους 16 τεχνίτες τοῦ χρωστήρος καὶ τοῦ γλυφάνου, ποὺ ἀνήκουν στὸ προσωπικὸ τοῦ ιδρύματος. Ἡ γενικὴ ἐντύπωσι ἀπὸ τὴν ἐκθεσι ἦταν ἱκανοποιητικὴ. Ξεχώριζαν ὠρισμένοι πίνακες τῶν Γ. Ἀγγελοπούλου, Γ. Βελισσαρίδη, Σπύρου Γιάνναρη, Φωτ. Μαστιχιτιάδη, Λ. Ὁρφανοῦ, Κικῆς Τυπάλδου-Λασκαράτου κ.ἄ.

Μὲ τὸν τίτλο «Γελοιογραφίες» παρουσίασαν στὴν Γκαλερί «Ἄστρο» διάφορα ἔργα τους οἱ Ἄνακρέων Καναβάς καὶ Γιάννης Λογοθέτης, ποὺ συγκαταλέγονται μεταξύ τῶν ὀπαδῶν τῶν συγχρόνων καλλιτεχνικῶν ρευμάτων. Εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτοι οἱ δεσμοὶ καὶ τῶν δύο μὲ τὴν Φύσι καὶ φανερὴ ἢ προσπάθεια ν' ἀκολουθήσουν τὴν... τεχνικὴ τῆς «αὐτόματης γραφῆς». Οἱ περιπλανήσεις τους στοὺς βυθοὺς τοῦ ὑποσυνειδήτου τοὺς ἐνέπνευσαν, ἀντίθετα μὲ ὅ,τι θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ περιμένῃ, σατυρικὲς φαινομενικὰ σελίδες, ποὺ δὲν εἶναι ὅμως παρά πόνου καὶ δόνης ξεσπάσματα.

23 ἐλαιογραφίες καὶ 30 μονοτυπίες ἐξέθεσε τὸ Φεβρουάριο στὸ «Ἄστρο» ὁ Γιώργος Ἰωάννου. Ἡ ζωγραφικὴ του, ποὺ ἔγινε μ' ἐνθουσιασμό δεκτὴ σὲ πολλὰ καλλιτεχνικὰ κέντρα τοῦ ἐξωτερικοῦ, εἶναι πρωτότυπη, θελκτικὴ καὶ πλούσια σὲ συναισθηματικὰ στοιχεῖα. Φαινομενικὰ σαρκαστικὴ καὶ διακοσμητικὴ, εἶναι κατὰ βάθος πολὺ ἀνθρώπινη καὶ ἐκφράζει τὴν ἀγωνία τῆς ἐποχῆς μας καὶ τὴ φόβρά ποὺ προξενεῖ σ' ὅλα τὰ ὄντα ὁ χρόνος.

Τὰ ἔργα τοῦ ἐκλιπόντος ἐσχάτως ζωγράφου Λευτ. Ρόρρου, ποὺ ἐξετέθησαν στὸ «Ἄστρο», διακρίνονται γιὰ τὴν γνησιότητα τοῦ αἰσθήματος καὶ τὴν προσπάθειά ἀναζητήσεως νέων ἐκφραστικῶν τρόπων. Εἶναι κρίμα ποὺ ὁ προικισμένος αὐτὸς τεχνίτης πέθανε ἐπάνω στὴν ἀνθησί του, σὲ ἡλικία μόλις 28 ἐτῶν!

Λίγο ἀργότερα ἔγινε στὴν ἴδια σάλα ἐκθεσι νέων ἔργων τοῦ Δημ. Μυταρά, ποὺ, ἂν καὶ παραστατικὸς, εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς λίγους πραγματικὰ πρωτοπόρους ζωγράφους μας. Συνθετικὰ, ἐκφραστικὰ — ψυχογραφικὰ ἰδίως — χαρίσματα διακρίνουν τὴν τελευταία, πολὺ πιὸ ρωμαλεὰ ἀπὸ κάθε προηγούμενη, παραγωγὴ του.

Στὸ Πρακτορεῖο Πνευματικῆς Συνεργασίας ἐξέθεσε πρὸ μηνὸς 40 ἐλαιογραφίες του ὁ Πάρασχος Πασιρογλου. Ἡ ζωγραφικὴ του ξεκινάει ἀπὸ τὸν ἐμπροσκεισμιό τοῦ ἀξέχαστου Γ. Μπουζιάνη, ἔχει ὅμως ἀτομικὸ χαρακτήρα. Μὲ μέσα λιτά, μὲ δυνατὰ περιγράμματα, γενναῖες ἀφαιρέσεις καὶ διαυγεῖς χρωματικούς τόνους ἀποδίδει τὰ δράματά του ὁ νέος καλλιτέχνης, φροντίζοντας ν' ἀπλοποιῇ τὴ φόρμα καὶ ν' ἀποφύγῃ τὴν κοινοτοπία.

Τὸν Μάρτιο ἐξετέθησαν ἐκεῖ πολλοὶ πίνακες τοῦ Οὔγγρου ζωγράφου Ζύλ Μπα-

λίντ, πού πέθανε τό 1956 στήν Αίγυπτο αυτοεξόριστος εξ αίτίας τής κομμουνιστικής κατοχής. Ἡ παραδοσιακή τέχνη του μέ τήν τάσι πρὸς τήν ὠραιοποίησι, τό ἔλκυστικὸ χρῶμα καί τήν ἐπιμελημένη ἐπεξεργασία, εἶχε κερδίσει τήν ἀγάπη πολλῶν Εὐρωπαίων καί τιμηθῆ μέ μεγάλα βραβεῖα.

Στὴν αἴθουσα τοῦ Βρετανικοῦ Συμβουλίου ἐπεδείχθησαν 45 πίνακες τοῦ Οὐάλτερ Μέγιερς, πού γεννήθηκε στή Φιλαδέλφεια τῶν Η.Π.Α. Τοπία διαφόρων χωρῶν πού ἔχει ἐπισκεφθῆ εἶναι τὰ περισσότερα ἔργα του, καί καθένα ἀπ' αὐτὰ ἔχει χαρακτηριστικὰ ἰθαγενῆ «μοτίβα». Ὅταν δαμάζη τήν τάσι του πρὸς τήν ἀφαίρεσι, ὁ ἀξιόλογος αὐτὸς καλλιτέχνης κατακτᾷ τὸν θεατὴ χάρι στήν σαφῆ διατύπωσι, τήν ἐκφραστικότητα καί τὸν διακοσμητικὸ πλοῦτο τῶν πινάκων, ἐνῶ ὅταν πασχίζει νὰ καινοτομήσῃ παρασύρεται σὲ ἀταίριαστες καί ἀπαραδέκτες ἀκρότητες, μολονότι παραμένει πάντα χρωματιστὴς εὐαίσθητος καί ἐπιδέξιος.

Στὴ Βραζιλιανῆ πρεσβεία ἐξέθεσε 45 πίνακές του ὁ γνωστότατος στήν Ἀμερικὴ καί στήν Εὐρώπη ζωγράφος Ζερλάντο Βασκονσέλος. Παραδοσιακός, ἀλλὰ μέ σύγχρονη ἀντίληψι, ὁ καλλιτέχνης ἀπευθύνεται στὸ νοῦ κι ὄχι στήν καρδιά τῶν θεατῶν. Ἀντίει τὰ περισσότερα θέματά του ἀπὸ τὴ μυθολογία — τὴν ἑλληνικὴν ἰδίως — τὴν ἱστορία, τὸ ἀγιογραφικὸ πνεῦμα τῆς Δύσεως καί ἀπὸ τὸν γύρω του κόσμος. Τὰ ἔργα πού ἀνήκουν στήν πρώτη κατηγορία ἔχουν μεγαλοπρέπεια καί πλοῦσια διακόσμησι, μᾶς συγκινοῦν ὅμως λιγώτερο ἀπὸ τ' ἄλλα, τ' ἀπλὰ καί λιτά, πού φανεροῦν καλύτερα τὸν συναισθηματισμὸ του («Γυναικεῖο πορτραῖτο», «Ἐσωτερικὸ», «Μύκονος» κλπ.).

Τὸν Ἰανουάριο ὠργάνωσε τὸ «Καλλιτεχνικὸ Σωματεῖο Ἑλληνίδων» ἐνδιαφέροντων ἐκθεσι στήν Ἑλληνοαμερικανικὴ Ἐνωσι. Ἐλαβαν μέρος ὅλα σχεδὸν τὰ μέλη του μέ καλοδιαλεγμένα, ἀντιπροσωπευτικὰ ἔργα τους.

ΣΠΥΡΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΟΥΣΙΚΗ

Κρατικὴ Ὀρχήστρα Ἀθηνῶν

Τὴν 9ην Συναυλιαν τῆς ΚΟΑ (13. I. 69), τὴν καί 1ην τοῦ 1969, διηύθυνεν, ἐκτάκτως, ὁ Δημήτρης Ἀγραφιώτης, ὁ ὁποῖος καί ἤρχισε τὸ πρόγραμμά του μέ τὸ χαριτωμένον ἔργο τοῦ Μ. Ραβέλ «Ὁ Τάφος τοῦ Κουπερέν», τὸ ὁποῖον γραφέν, ἀρχικῶς, ὡς Σουίτα γιὰ πιάνο, μετεγράφη ἀργότερα (τὸ 1920), ἀπὸ τὸν συνθέτην γιὰ ὀρχήστρα. Ἄξιον ἰδιαιτέρας ἱποσημειώσεως διὰ τὸν «Τάφον τοῦ Κουπερέν» εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ραβέλ κατῴρθωσεν εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ νὰ συνδυάσῃ τὰς παλαιὰς μορφάς, ὅπως ἡ «Φορλάνω», τὸ «Μενουέττο», τὸ «Ριγκωντόν», μέ τεχνοτροπίαν ἀρκετὰ τολμηρὰν καί σύγχρονον, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ μὴ παραβλαφθῆ ἡ ἀπλότης καί ἡ κομψότης τῆς μουσικῆς τοῦ 18ου αἰῶνος καί ἡ ἀρχαιοπρέπεια τοῦ συνόλου. — Πρέπει νὰ ἐξάρω, ἰδιαιτέρως, τὴν ἐπιτυχίαν τὴν ὁποῖαν ἐσημείωσεν ἡ διακεκριμένη Ἑλληνίς πιανίστα Ἀλίκη Βατικιώτη, ἡ ὁποία ἐπαιξε τὸ «3ον Κοντσέρτο γιὰ πιάνο», τὸ καί τελευταῖον ἔργον τοῦ Οὔγγρου συνθέτου Βέλα Bartok, τὸ ὁποῖον, ἂν καί γραφέν εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ συνθέτης ἦτο καταδικασμένος εἰς θάνατον, ἀπὸ ἀμείλικτον ἀσθένειαν, παρουσιάζει ἀφάνταστη ζωὴ καί ὀρμητικότητα, ἀνάμικτον, εἰς ὄρισμένα σημεῖα, μέ μοναδικὴν γαλήνην καί κομψότητα ὕφους, προσόντα τὰ ὁποῖα ἀπέδωσε κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον ἡ Ἑλληνίς καλλιτέχνης. —

Ὁ Ἀγραφιώτης ἔκλεισε τὴν συναυλίαν μὲ μίαν πολὺ καλὴν ἐρμηνείαν τῆς «Ποιμενικῆς» τοῦ Μπετόβεν, εἰς τὴν ὁποίαν παρουσίασε πλουσίαν ἐναλλαγὴν ὕφους.

Κατὰ τὴν 10ην Συναυλίαν τῆς ΚΟΑ (20.Ι.69), τὴν ὁποίαν διηύθυνεν ὁ Ἀνδρέας Παρίδης, εἶχαμε τὴν πρώτην ἐκτέλεσιν ἐνὸς νέου ἑλληνικοῦ ἔργου: τῆς «Συμφωνίας ἀρ. 2» τοῦ Α. Εὐαγγελάτου. Τὸ ἔργον αὐτὸ εἶναι ἀξίον ἰδιαίτερας προσοχῆς, διότι παρουσιάζει, εἰς πολυπληθῆ σημεῖα, ἐναλλαγὴν ὕφους καὶ τεχνοτροπίας. Ἀρχίζει, αἰφνης, κατὰ τρόπον ποῦ θυμίζει καθιερωμένην μορφήν, τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ 19' αἰῶνος, ἢ ὁποία ὁμως καταλήγει, κατὰ τρόπον ἀπροσδόκητον, εἰς μουσικὴν γλῶσσαν πολὺ πλεον σύγχρονον. Ἡ συνεχὴς αὐτῆ ἐναλλαγὴ δίδει πολὺ ἐνδιαφέρον εἰς τὸ σύνολον, ὅπως καὶ ἡ ἁρμονία, ἢ ὁποία, ἂν καὶ κατὰ βάθος «τονικῆς», ἔχει τολμηρὰς στιγμάς, ποῦ μᾶς κλησιάζουν πρὸς τὸν «μοντερνισμόν». Πλουσία καὶ χαρακτηριστικὴ ἡ ἐνορχήστρωσις. Ὁ Παρίδης ἔβαλεν ὅλον τὸν ἑαυτόν του εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔργου, ὅπως, καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς «Νυκτερινῆς Σερενάτας» τοῦ Μότσαρτ, ἢ ὁποία προηγήθη. Θεωρῶ καθήκον νὰ κάμω ἰδιαίτεραν μνείαν τοῦ «Κουαρτέττου σόλο», ποῦ προβάλλεται εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ καὶ τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὸν Τ. Ἀποστολίδην (1ο βιολί), Π. Δεσποτιδὴν (2ο βιολί), Α. Βαρδάκη (βιόλα) καὶ Α. Τζουμάνη (κοντραπάσσο). — Στὸ δεύτερον μέρος τῆς συναυλίας, ἀντὶ τοῦ ἀσθενήσαντος Πορτογάλου κιανίστα Α. V. d'Almeida, ὁ Παρίδης μᾶς ἔδωσε τὴν 5ην Συμφωνίαν τοῦ Τσαϊκόφσκυ, ἀρίστα ἀποδοθεῖσαν.

27.1.1969 — 11η Συναυλία. — Ὁ Θεόδ. Βαβαγιάννης ἀρχίζει τὸ πρόγραμμά του μὲ μιὰ ζωντανὴ ἐκτέλεσιν τοῦ συμφωνικοῦ ποιήματος τοῦ Λίστ: «Τάσσο», μεθ' ὃ ἀκούμε, διὰ πρώτην φοράν εἰς Ἀθήνας, τὸ «Κοντσέρτο γιὰ Φαγκόττο» τοῦ Βέμπερ. Τὸ φαγκόττο δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ ὄργανα ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποία τὸ κοινὸν δίδει ἐξαιρετικὴν σημασίαν, οὔτε τὰ προσέχει. Ὅταν ὁμως καίζεται κατὰ τὸν τρόπον ποῦ παρουσιάσθη ὁ Γιουγκοσλαβὸς καλλιτέχνης Milan Turcović, τότε εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ παραδεχθῶμεν τὸ λεγόμενον: «Δὲν ὑπάρχουν κακὰ ὄργανα, ἀλλὰ μόνον κακοὶ ἐκτελεσταί». Ἡ ἐκτέλεσις ἀπὸ τὸν Turcović ἦτο τόσον τελεία, ὃ ἦχος τόσον λεπτὸς καὶ ἀκριβῆς, ἢ μουσικότης τόσον μεγάλη, ὥστε, ἐγὼ ἀτομικῶς, θὰ ἤκουα εὐχαρίστας, ἐπαναλαμβανόμενον δις τὸ ἐν λόγῳ «Κοντσέρτο» τοῦ Βέμπερ. Εἰς πρώτην ἐκτέλεσιν ἀκούσαμε, ἐπίσης, τὴν «Συμφωνίαν ἀρ. 1» τοῦ Τσεχοσλοβάκου συνθέτου Μαρτινοῦ, ὃ ὁποῖος, ἐγκαταλείψας ὀριστικῶς τὴν χώραν του τὸ 1923, ἀνέπτυξε τὴν δράσιν του εἰς Γαλλίαν, Ἡν. Πολιτείας, Ἰταλίαν καὶ Ἑλβετίαν, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1959. Ἡ «Συμφωνία ἀρ. 1» τοῦ Μαρτινοῦ εἶναι πολὺ πρωτότυπος καὶ πλουσία εἰς ἰδέας, δὲν λείπει δὲ ἀπὸ αὐτὴν καὶ τὸ φολκλωριστικὸν στοιχεῖον. Ὁ Βαβαγιάννης μᾶς ἀπέδωκεν ὅλον τῆς τὸ φῶς καὶ τὸν ρυθμικὸν πλοῦτον.

Πλούσιον τὸ πρόγραμμα τῆς 12ης (3.ΙΙ.69) ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Παρίδην συναυλίας. Μετὰ τὴν χαριτωμένην «Συμφωνίαν ἀρ. 85, La Reine» τοῦ Χάϋδν, ἀκούσαμε, εἰς πρώτην ἐκτέλεσιν, τὸ «Κοντσέρτο γιὰ βιολοντσέλλο σὲ Ρε» τοῦ Μοκκερίνι, τὸ ὁποῖον παρουσίασε ὁ Ἐλευθέριος Παπασταύρου κατὰ τρόπον ὥστε νὰ μᾶς καταπλήξῃ στὸ ρυθμικώτατον φινάλε, ποῦ ζητεῖ ἐξαιρετικὴν δεξιολογίαν, ἀλλὰ καὶ στὰ μελωδικὰ σημεῖα τοῦ ἔργου, ὅπου μᾶς ἐγοήτευσεν ὃ ὠραῖος ἦχος τοῦ ἐκτελεστοῦ. — Ἀρκετὰ ἰδιόρρυθμον τὸ ἔργον «Τροπικὸς» τοῦ Ἑλλήνου συνθέτου Ι. Ἰωαννίδη. Γραμμένον στὸ Καρακάς, τὴν πρωτεύουσιν τῆς Βενεζουέλας, τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν ἀκολουθεῖ καμμιὰ συγκεκριμένην μορφήν, οὔδε κἂν «Φαντασία» εἶναι. Ἀκούεται ὁμως εὐχάριστα καὶ δημιουργεῖ μιὰ ἐντελῶς ἰδιόρρυθμη ἀτμόσφαιρα, συγγενῆ, ἴσως, τῶν Τροπικῶν, τοὺς ὁποίους ἡμεῖς δὲν ἐπεσκέφθημεν. Ὁ Παρίδης μᾶς ἔδωκεν, ἐν συνεχείᾳ, μιὰ ἐπιμελημένη ἐκτέλεσιν, τοῦ «Πρελούδιου στὸ Ἀπόγευμα ἐνὸς Φαύνου» τοῦ Debussy καὶ τοῦ πάντοτε λαοφιλοῦς «Μολφαῖα» τοῦ Σμέτανα.

Ὁ Βαβαγιάννης, τιμῶν πάντοτε τὴν μνήμην τοῦ ἀειμνήστου Μητροπούλου, ἤρχισε τὸ πρόγραμμα τῆς 13ης Συναυλίας (10.ΙΙ.69) μὲ τὴν «Φαντασίαν καὶ Φούγκαν σὲ Σολ

έλας.» του Μπάχ, την όποιαν, ως γνωστόν, ένορχήστρωσε κατά τρόπον άριστοτεχνικών ό άποθανών μεγάλος μας καλλιτέχνης. Άκολουθας άκούσαμε, εις πρώτην έκτέλεσιν, τό «Concerto grosso» του Έλβετο-Ίσραηλινού συνθέτου Tenest Bloch. Εις τό έργο αυτό δι' όρχήστραν έγχόρδων και πιάνο obbligato, είχαμε την εύκαιριαν νά άκούσωμε τους κορυφαιούς τών έγχόρδων της Όρχήστρας μας νά έκτελουν τό δύσκολον μέρος των κατά τρόπον πράγματι άμειπτον. Τό δεύτερο μέρος της συναυλίας έλάμπρυνεν, ό Ούγ γρικης καταγωγής πιανίστας Andor Foldes, ό όποιος εις τό πρώτον, κυρίως, μέρος του «Ιου Κοντσέρτου για πιάνο» του Μπράμς, κατέπληξε τό ακροατήριον, με την δυναμικότητα, την άπόλυτον δεξιοτεχνίαν και την έντελώς προσωπικήν έρμηνείαν με την όποιαν απέδωκε τό έργον.

Έπί κεφαλής της όρχήστρας κατά την 14ην Συναυλίαν της 17.ΙΙ.69, ό Δημήτρης Άγραφιώτης και σολίστ, ό Τάκης Κτεναβέας, άμφότεροι δρώντες, μονίμως, στην Δυτ. Γερμανίαν και την Αύστριαν. Τό πρόγραμμα ήρχισε με την πρώτην έκτέλεσιν της Σουίτας «Ίνδιες» του Γ. Α. Παπαϊωάννου. Με τό έργον αυτό ό Έλλην συνθέτης ανακρούει πρῶταν. Ένῳ ήτο ύπερμαχος τών νεωτεριστικών τάσεων και του μοντερνισμού, στις «Ίνδιες» έμφανίζεται όχι μόνον συντηρητικός, αλλά σε ώρισμένα σημεία και όπισθοδρομικός. Στην μίαν, αίφνης, από τις πέντε εικόνες του έργου θα ένόμιζε κανεις ότι άκούει μια καλιά Ιταλική μελωδία. Άνεξαρτήτως τών παρατηρήσεων αυτών, οι «Ίνδιες» άκούονται ευχάριστα και ή ένορχήστρωσι του όλου είναι λεπτή και χωρίς ήχητικάς ύπερβολάς. — Τό «Κοντσέρτο για βιολί και όρχήστρα» του Μπράμς είναι έργο με αξιώσεις και άπαιτεί πλούσιον ήχον. Σ' αυτό ακριβώς ύστέρησεν ό Τάκης Κτεναβέας, ό όποιος, σ' ώρισμένα σημεία, μόλις ήκούετο, ένῳ κατά τά άλλα παρουσίασε και κατανόησιν και συναίσθησιν του ώραιου. — Τέλος ό Δημ. Άγραφιώτης έβαλεν όλον του τόν έαυτον διά νά μάς δώση μιá καλήν έρμηνείαν της «4ης Συμφωνίας» του Τσαϊκόφσκυ.

Θεωρώ καθήκον νά εξάρω την εξαιρετικήν ζωήν την όποιαν έδωκεν, ιδιαίτερας εις την άρχήν της εισαγωγής «Ό Κουρσιάρος» του Μπερλιόζ, ό μετακληθείς Έλλην μαέστρος Δημήτρης Χωραφάς. Τό ώραιότατον αυτό έργον του Γάλλου μουσουργού χαρακτηρίζει μιá έντελώς ιδιόρρυθμη δομή, ή όποία και άπαιτεί ιδιαίτεραν έρμηνείαν, πράγμα που επέτυχεν ό Χωραφάς. — Με λεπτότητα και εύγένειαν απέδωσεν ή Έλληνίς καλλιτέχνης Καίτη Τρούλη τό «Κοντσέρτο για πιάνο αρ. 21 σε Ντο μειζ.» του Μότσαρτ, μεθ' ό, εις τό δεύτερον μέρος, άκούσαμε μιάν ωραίαν άπόδοσιν της «3ης Συμφωνίας» του Σούμαν (της έπονομαζομένης «του Ρήνου»). Με την ως άνω Συμφωνίαν έκλεισεν ή 15η Συναυλία της 3 Μαρτίου 1969.

Ή 16η Συναυλία (10.ΙΙΙ.69), την όποιαν διηύθυνεν ό Θ. Βαβαγιάννης, δύναται νά θεωρηθή ως Συναυλία Σολίστ, μάλλον. Διότι άν αφαιρέση κανεις την εισαγωγήν «Τά Έγκαίνια» του Μπετόβεν, εις την άρχήν, και την «Benvenuto Cellini», εις τό τέλος, τό κύριον ένδιαφέρον περιωρίσθη εις τό «Τριπλό Κοντσέρτο» για πιάνο, βιολί και βιολοντσέλλο, του Μπετόβεν και εις τά «Τραγούδια για τά νεκρά παιδιά» του Μάλερ. Ή δυσκολία εις τό «Τριπλό Κοντσέρτο» έγκειται εις τό ότι πρέπει νά εύρεθούν τρεις ικανοί σολίστ, οι όποιοι και νά προπονηθούν ιδιαίτερας και μαζί διά νά φέρουν εις ένα άντάξιον πέρας τό πán άλλο ή εύκολον έργον αυτό του Μπετόβεν. Κατά την τελευταίαν έκτέλεσιν υπό της ΚΟΑ, τόν πρώτον λόγον είχαν ό πιανίστας Κ. Κυδωνιάτης, ό όποιος και διεξεδίκησε την δάφνην του δεξιοτέχνου, την όποιαν, κατά τά τελευταία χρόνια, είχαν άπαρνηθή. Άλλά και ό βιολιστής Σ. Τόμπρας παρουσιάσθη με ωραίον ήχον και ύπερπερήδησε τάς τεχνικάς δυσκολίας, αι όποια βρήθον εις τό «Τριπλό Κοντσέρτο». Ό τρίτος σολίστ, ό βιολοντσελλίστας Σ. Ταχιάτης, είχαν, ίσως, και την δυσχερεστέραν άποστολήν, εις τό έργον αυτό του Μπετόβεν, διότι εις τά περισσώτερα σημεία ήτο ύποχρεωμένος νά παιζη εις την ύψηλήν περιοχήν του όργάνου, πράγμα όχι εύκολον, προκειμένου περι βιολον-

τσέλλου. Πάντως τὸ ὅλον ἱκανοποίησε τὸ κοινὸν καὶ κατεχειροκροτήθη. — Τὰ «Τραγούδια γιὰ τὰ νεκρὰ παιδιὰ» τοῦ Μάλερ εἶναι ἔργο μὲ ἐξαιρετικὰς ἀξιώσεις, διότι παρὰ τὴν ἐπιφανειακὴν ἀπλότητά του, ἀπαιτεῖ βαθεῖα κατανόησιν, ἐκ μέρους τοῦ ἐκτελεστοῦ, ἰδιαίτερον ἐρμηνεῖαν στὸ καθ' ἓνα ἀπὸ τὰ πέντε τραγούδια καὶ ἀλληλοσυνεννόησιν μεταξὺ ὁοιδοῦ καὶ διευθυντοῦ ὀρχήστρας, διότι ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς συνοδείας, ἀλλὰ περὶ πλουσίας καὶ ἰδιορρυθμοῦ ἐνορχηστρώσεως, ἀποδιδοῦσης τὸ ποιητικὸν κείμενον. Εἶναι δὲ ἀξιοὶ ἰδιαίτερον συγχαρητηρίων τόσοσ ἡ σολίστ Βάσω Φραγκουλάκη, κάτοχος ὠραίας φωνῆς καὶ ἐξαιρετικῆς μουσικότητος, ὅσον καὶ ὁ Θεόδωρος Βαβαγιάννης, ὁ ὁποῖος ἐξωγράφησε, κυριολεκτικῶς, μὲ τὴν ὀρχήστραν, τὸ τόσοσ πλούσιον εἰς ἔκφρασιν καὶ ποικιλίαν ἡχοχρωμάτων ἔργον τοῦ Μάλερ.

Καὶ αἱ δύο «Συμφωνίαι» τὰς ὁποίας παρουσίασεν ὁ Ἄντιοχος Εὐαγγελᾶτος, κατὰ τὴν 17ην Συνωλίαν τῆς 17. III. 69, εἶναι ἀπὸ τὰς συχνότερον παιζομένας. Ἐξ αὐτῶν ἡ «Στρατιωτικὴ» τοῦ Χάϊδν διακρίνεται διὰ τὸ εὐχάριστον, ὡς πάντοτε ὕφος τῆς καὶ κυρίως διὰ τὸν πλούσιον ἦχον καὶ τὴν εὐρείαν χρῆσιν κρουστῶν εἰς τὸ Φινάλε, χάρις στὰ ὁποία καὶ ἐπήρσε τὸν τίτλον τῆς «Στρατιωτικῆς». Ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν θὰ ἐξάρω, κυρίως, τὸ χαριτωμένο 2ον μέρος, τὸ Allegretto, τὸ ὁποῖον καὶ ἐγοήτευσε τὸ ἀκροατήριον. Ἡ πάντοτε ἀρέσκουσα εἰς τὸ κοινὸν «Παθητικὴ» τοῦ Τσαϊκόφσκυ ἀπεδόθη μὲ πολὺ ζωῆ, εἰς τὰ εὐῆχα, κυρίως, μέρη καὶ μὲ πολὺμορφον ἐρμηνεῖαν, ὡς ἀπαιτεῖ τὸ ἔργον. Ἡτύχησεν, ὁμως, καὶ σὲ μερικὰ σημεῖα. Στὴν ἀρχὴν, αἰφνης, τοῦ πρώτου μέρους, τὰ φαγκόττα δὲν ἦσαν ἀκριβῆ καὶ ἐδημιούργησαν κακὴν ἀτμόσφαιραν. Τὸ αὐτὸ μπορεῖ νὰ λεχθῆ καὶ γιὰ τὰ τρομπόνια, τὰ ὁποία, σὲ ὠρισμένα σημεῖα τοῦ ἀργοῦ Φινάλε, στὶς βαθεῖς τοὺς νότες, ἦσαν ἐκτὸς τόνου. — Οἱ «Συμφωνικὲς παραλλαγές» γιὰ πιάνο τοῦ Σεζάρ Φράνκ εἶναι ἀπὸ τὰ ὠραιότερα καὶ πλέον πρωτότυπα ἔργα τῆς πιανιστικῆς φιλολογίας. Ὁ Frederic Gevers, ὁ Βέλγος πιανίστας, ὁ ὁποῖος μᾶς παρουσίασε τὴν θαυμασίαν αὐτὴν σύνθεσιν τοῦ συμπατριώτου του μουσουργοῦ, μᾶς ἱκανοποίησεν; Ἀσφαλῶς ὄχι. Ἐπαῖξε βέβαια τὶς νότες, παρουσίασε τεχνικὴν, ὁ ἦχος του ὁμως δὲν ἦτο εὐχάριστος καὶ κυρίως ἔλειπεν ἀπὸ τὸ σύνολον τὸ βαθὺ νόημα τῆς μουσικῆς τοῦ Φράνκ.

Ἐθνικὴ Λυρικὴ Σκηνή

Ἐπάρχουν πολλοὶ οἱ φρονούντες ὅτι τὸ γνήσιον γερμανικὸν μελόδραμα ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν «Μαγικὸν Αὐλοῦ» τοῦ Μότσαρτ καὶ ἄλλοι τοποθετοῦν τὸ ξεκίνημα αὐτὸ δεκατέσσερα χρόνια ἀργότερα, μὲ τὸν «Φιντέλιο» τοῦ Μπετόβεν. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, γεγονός εἶναι ὅτι τὸ τελευταῖον σκηρικὸν ἀριστούργημα τοῦ Μότσαρτ ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ γερμανικοῦ μελοδράματος, διότι εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι τὸ πρῶτον λυρικὸν θεατρικὸν μεγαλοῦργημα, γραμμῆνο ἀπὸ μιὰ καταπληκτικὴν ἰδιοφυσίαν, εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν. Καὶ τὸ μόνον ποῦ ἀδικεῖ τὸ μεγαλοῦργημα τοῦτο τῆς μουσικῆς τέχνης εἶναι ὅτι ἐπενέδυσε μὲ μιὰ θαυμασίαν μουσικὴν τὸ «ἐν πολλοῖς ἀνόητο κοινότοπο, χωρὶς συνοχῆ, πραγματικὸν κυκεῶνα» ὡς ἔχει χαρακτηρισθῆ τὸ λιμπρέττο τοῦ «Μαγικοῦ Αὐλοῦ». Πάντως εἶναι πρὸς τιμὴν τῆς Λυρικῆς μας Σκηνῆς ὅτι περιέλαβεν, ἐπὶ τέλους, εἰς τὸ ρεπερτορίον τῆς ἓνα τέτοιο ἀδιαφιλονείκητον ἀριστούργημα. Ἐκεῖνο ποῦ ἀποτελεῖ τὴν δυσκολίαν εἰς τὸ ἀνέβασμα τοῦ «Μαγικοῦ Αὐλοῦ» εἶναι τὸ πολυπρόσωπον τοῦ ἔργου, καὶ ὅτι ἐνῶ οἱ περισσότεροι ρόλοι εἶναι σύντομοι, ἀπαιτοῦν ἐξαιρετικὰ φωνητικὰ προσόντα. Παράδειγμα ὁ ρόλος τῆς «Βασίλισσας τῆς Νύχτας». Δύο μόνον ἄριες. Ἀλλὰ τί ἄριες! Τί ἔκτασιν φωνῆς ἀπαιτοῦν, τί λαρυγγισμούς, τί εὐκινησίαν. Καὶ εὐτυχῶς ἡ μετακληθεῖσα Ἑλληνὶς καλλιτέχνις Μ. Κορομάντζου ὑπήρξε τὸ ὑπόδειγμα τῆς «κολορατοῦρ - σοπράνο», ἡ ὁποία θὰ ἔχη εὐρὸ μέλλον. Ἀπὸ τοῦς ἄλλοις γυναικείους

ρόλους εἰς πρώτην γραμμὴν ἢ Γ. Τσαχουρίδου, ὡς Παμίνα, αἱ Ρ. Φωκιανοῦ, Ἐ. Δελαζάνου, Α. Σταματοπούλου, ὡς «τρεῖς κυρίαί». Ἐκ τῶν ἀνδρικοῦς ρόλους, θὰ ἐξάρω τὸ Β. Φακίτσαν, στὸν δύσκολο ρόλο τοῦ Σαράστρο, ὡς καὶ Μ. Χελιάτην, ὡς Ταμίνο. Ὅπως πάντοτε καλοί: ὁ Ἄρ. Πανταζηνάκος, ὡς «Μινόστατας» καὶ ἡ Μυρτώ Δουλῆ ὡς Παπαγκένα. Ὁ χώρος δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀναφέρω ὀνομαστικῶς ἀρκετοὺς ἀκόμη ἐκ τῶν συμπραξάντων. — Εἰς ἓνα ἔργο ὡς ὁ «Μαγικός Αὐλός» ἡ ὀρχήστρα παίζει πρωτεῖοντα ρόλον. Ὁ Ἄντιοχος Εὐαγγελᾶτος ἔφερον ὁμοῦ εἰς αἴσιον καὶ φωτεινὸν πέρασ τὸ «βάρος» τῆς διευθύνσεως ἐνὸς ἀριστουργήματος μὲ «ἐλαφρά φτερά». Ἀλλὰ καὶ ὁ σκηνοθέτης περὶ δύσκολους στιγμὰς διὰ νὰ μορφοῦν νὰ καταστήσῃ κατανοητὰς ἀπὸ τὸ κοινὸν τὰς ἀσυνδέτους σκηνὰς τοῦ ἔργου. Εὐτυχῶς ὁ μετακληθεὶς Γιόζεφ Βίττ κατίσχυσε τῶν δυσκολιῶν αὐτῶν. Πολὺ καλὴ ἡ ὑπὸ τὸν Μιχ. Βούρτσην χοροφῶν εἰς τὸν σύντομον, μᾶλλον, ρόλον τῆς, ὡς καὶ αἱ σκηνογραφίαι καὶ αἱ ἐνδυμασίαι τοῦ Π. Μαντούδη. — Ἡ «πρώτη» τοῦ «Μαγικοῦ Αὐλοῦ» ἐδόθη εἰς τὰς 18.1.69.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγνώριζαν ὡς τώρα τὴν «Μανόν» (ἀπλῶς) τοῦ Massenet. Εἰς τὰς 8 Φεβρουαρίου 1969 ἤκουσαν ὁμοῦ διὰ πρώτην φοράν καὶ τὴν «Μανὸν Λεσκῶ» (ὡς τιλοφορεῖται) τοῦ Puccini. Καὶ ἦτο καιρὸς: διότι τὸ ἔργον αὐτὸ πού ἐγράφη ἑννέα χρόνια μετὰ τὴν γαλλικὴν «Μανόν», ὑπῆρξε καὶ ἡ πρώτη μεγάλη ἐπιτυχία τοῦ Πουτσίνοι, ἡ πρώτη πού τὸν ἐπέβαλε διεθνῶς. Ὡς παρενθεσίαν, ἀξίζει νὰ ἀναφέρω ἓνα χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον: Ἡ «Μανὸν Λεσκῶ» πρωτοπαίχθηκε στὸ Τουρίνο τὸ 1893, ἡ δὲ ἐπιτυχία τῆς, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, ἦτο τόσο μεγάλη, ὥστε μετὰ τὴν ἐβδόμην παράστασιν οἱ μεγαλύτερες προσωπικότητες τῆς πόλεως ἐσκέφθησαν νὰ ὀργανώσουν ἓνα ἐπίσημον συμπόσιον πρὸς τιμὴν τοῦ συνθέτου. Ὁ Πουτσίνοι ὁμοῦ ἀπηχθάνετο καὶ τὰ συμπόσια καὶ τοὺς λόγους. Ἀλλὰ τί νὰ κάνῃ; Ἐδέχθη. Λόγοι ἀπὸ ἐδῶ, λόγοι ἀπὸ ἐκεῖ, τσοῦγκρισμα ποτηριῶν καὶ στὸ τέλος φωνές: — «Μίλα Πουτσίνοι! Μίλα Πουτσίνοι!» Ὁ Πουτσίνοι εἶπεν ἀπλῶς: — «Εὐχαριστῶ ὅλους». Μὰ λέγοντας τὰ λόγια αὐτὰ ξανακάθησε κἀνοντας μιὰ τέτοια χειρονομία, ὥστε πέντε, ἕξ μοττίλιες καὶ ἄλλα τόσα ποτήρια ἀναποδογύρισαν, προκαλῶντας καταστροφή. — Εἰς τὴν «Μανὸν Λεσκῶ» διαφαίνονται, ἴσως, ὀρισμένα ἐπιδράσεις, ὡς ἡ τοῦ Βάγνερ ἀφῆνης, ἰδίως εἰς τὴν ἐνορχήστρωσιν. Ἀποκαλύπτονται ὁμοῦ, ταυτοχρόνως, ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης του καὶ ἡ αὐθόρμητος μελωδικότης, βασικὸν προῖον τῆς μουσικῆς του. — Ἀπὸ τὴν μουσικὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου θὰ ἐξάρω, κατὰ πρῶτον λόγον, τὴν συμβολὴν τοῦ Ἀνδρέα Παρίδη. Ἡ «Μανὸν Λεσκῶ», εἶναι ἀκριβῶς ὅ, τι χρειάζεται διὰ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν του. Ἀπέδωκε μὲ καταπληκτικὸν τρόπον τὰ ἄπειρα νευρώδη σημεῖα τοῦ ἔργου, χωρὶς ὁμοῦ νὰ ὑστερήσῃ καὶ εἰς τὰ γαλήνια, καὶ πειθαρχήσας τὸ σύνολον. Ἀπὸ τοὺς μετακληθέντας ξένους καλλιτέχνας, τὸσον ἢ σοπράνο Τζιάννα Γκάλλι (Μανόν), ὅσον καὶ ὁ τενόρος Τζιόρτζιο Μερίγκι (ἱπότης Ντὲ Γκριέ), ἐκράτησαν ἀριστα τοὺς ρόλους καὶ παρουσίασαν πλούσια φωνητικὰ χαρίσματα. Ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἐκτελεστὰς οἱ: Α. Κουλουμπῆς (Λεσκῶ, ἀδελφὸς τῆς Μανόν) καὶ Γ. Τερζάκης (Γενικός ἔφορος), ὡς καὶ πολλοί, ἀκόμη, εἰς μικροτέρους ρόλους. Ὁ Σέργιος Βαφειάδης ἐπέτυχε μιὰ ἀρίστη σκηνοθεσία. Ἡ ὑπὸ τὸν Μιχ. Βούρτσην χοροφῶν ἐκινήθη καὶ ἐξετέλεσε πολὺ καλὰ τὸ σύντομον, ἀλλὰ ὄχι καὶ εὐκλον μέρος τῆς. Τὸ αὐτὸ δύναιτο νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὴν ὑπὸ τὴν Κέλλυ Χριστοφορίδη χορογραφίαν. Πολὺ ὠραία αἱ σκηνογραφίαι τοῦ Μ. Ντέντι, ὡς καὶ αἱ ἐνδυμασίαι τῆς Ε. Σολομωνίδου (Μπαλάνου). Ἐν συνόψει μιὰ παράστασις πού ἐτίμησε τὴν Λυρικὴν Σκηνήν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΚΛΑΒΟΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ»

ΓΕΝΙΚΑΙ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙΣ: Τήν 30ήν Δεκεμβρίου 1968 συνήλθεν ή Γεν. Συνέλευσις τῶν μελῶν τοῦ «Παρνασσού», ἥτις, μετὰ σχετικὴν εἰσήγησιν τοῦ προέδρου, ἐνέκρινε τὴν Ἐκθεσιν τῶν πεπραγμένων ὡς καὶ τὸν ἀπολογισμὸν τοῦ λήξαντος συλλογικοῦ ἔτους 1967 - 1968. Ἐπίσης τὴν 27ην Ἰανουαρίου 1969 συνήλθεν ή Γεν. Συνέλευσις τῶν μελῶν τοῦ «Παρνασσού», ἥτις, μετὰ σχετικὴν εἰσήγησιν τοῦ προέδρου, προέβη εἰς τὴν ἐγκρισιν τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ἔτους 1968 - 1969.

ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΕΤΕΙΩΝ. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπετείου τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1968, ἐν τῇ Μεγάλῃ αἰθούσῃ τελετῶν τοῦ Συλλόγου «Παρνασσός» καὶ παρουσίᾳ ἐπισήμων καὶ πλήθους κόσμου, ἐγένετο ὁ ἐπίσημος ἐτήσιος ἐορτασμός, καθ' ὃν τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας ἐξεφώνησεν ὁ ἐπίτιμος Διευθυντῆς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης κ. Εὐάγγ. Φωτιάδης, μὲ θέμα: «Ἡ 28η Ὀκτωβρίου».

Ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ καὶ μὲ εὐρεΐαν συμμετοχὴν ἐπισήμων καὶ κόσμου, ἐγένετο ὁ ἐτήσιος ἐορτασμός τῆς ἐθνικῆς ἐπετείου τῆς 25ης Μαρτίου, καθ' ὃν τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας ἐξεφώνησεν ὁ ἀντιπρόεδρος Συνδέσμου Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν κ. Χρῆστος Σολομωνίδης, μὲ θέμα: «Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρία καὶ ἡ συμβολὴ τῶν Μικρασιατῶν εἰς τὴν ἀθνεργεσίαν τοῦ 1821».

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΤΩΝ ΔΕΚΑ ΤΟΜΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ». Συμπληρωθείσης δεκαετίας ἀπὸ τῆς ἐπανεκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ «Παρνασσός», ἐπιμελείᾳ τῆς Διευθύνσεως αὐτοῦ, συνετάχθη καὶ ἐξεδόθη εἰς αὐτοτελές, ἐπιμελημένον τεύχος «Εὐρετήριο» περιεχομένων τῶν δέκα τόμων τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ «Παρνασσού». Τὸ «Εὐρετήριο», ἐξ 72 σελίδων, ἀποτελεῖται ἐκ δύο μερῶν, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον κατὰ συγγραφαίς καὶ τὸ δεύτερον καθ' ὕλην.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΕΙΩΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩΝ. Ἡ κριτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ Καλοκαιρινείου θεατρικοῦ διαγωνισμοῦ, συγκειμένη ἐκ τῶν κ.κ. Γ. Θ. Ζώρα, καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, προέδρου, Π. Χάρη, προέδρου τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν καὶ Χρ. Σολομωνίδου, ἀντιπροέδρου Συνδέσμου Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, προέβη εἰς τὴν ἐκδοσιν τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ 47ου (1966) καὶ τοῦ 48ου (1967) Καλοκαιρινείου θεατρικοῦ διαγωνισμοῦ, ἡ ἐκθεσις τῶν ὁποίων καταχωρίζεται ἐν τῷ ἀνά χεῖρας τεύχει. Ἐν συνεχείᾳ προεκηρύχθη ὁ 49ος Καλοκαιρινεῖος θεατρικὸς διαγωνισμὸς διὰ τὸ ἔτος 1968, μὲ προθεσίαν ὑποβολῆς ἔργων μέχρι τῆς 30ης Ἰουλίου 1969 καὶ ἐπαθλον δρχ. 7.000.

★

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ 47ου (1966) ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΕΙΟΥ ΘΕΑΤΡΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Εἰς τὸν διαγωνισμὸν τοῦτον ὑπεβλήθησαν ἑννέα ἀνέκδοτα καὶ μὴ διδαχθέντα ἀπὸ σκηνῆς θεατρικὰ ἔργα, πληροῦντα τοὺς ὑπὸ τῆς σχετικῆς προκηρύξεως καθοριζομένους ὅρους.

Είναι δὲ ταῦτα τὰ ἑξῆς :

- 1) Μαργαρίτη, Τὸ τρίγωνο. Μονόπρακτον.
- 2) Παγκλή, Μηλίων δλεθρος. Τραγωδία πάνω σὲ ἱστορικά γεγονότα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου 416 - 415 π.Χ. Σὲ πρόλογο, πράξεις τέσσερις καὶ ἔξοδο.
- 3) Ἀφανοῦς ἠρωα, Ὁ τελευταῖος τῆς Φρουρᾶς Μπουραζάνη. Ἐπεισόδιο ἀπὸ τῆ μάχη τῆς Κόνιτσας. Δράμα σὲ τρεῖς πράξεις.
- 4) (α. ψ.), Ἐλεύθεροι σκλάβοι. Ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Δράμα σὲ τρεῖς πράξεις.
- 5) Γιώργου Ἀρκάδος, Ὁ αὐτοδημιούργητος. Δράμα σὲ δύο μέρη. Μέρος Α' : εἰκόνες ἔξι, Μέρος Β' : εἰκόνες πέντε.
- 6) Γιώργου Ἀρκάδος, Κοντὰ στὸ ξημέρωμα. Τραγωδία μονόπρακτος εἰς τρεῖς εἰκόνες.
- 7) Ἄνδρ. Ἀγιοφωκianoῦ, Ξύλινες γέφυρες. Θεατρικὸ ἔργο σὲ τρεῖς πράξεις.
- 8) Κ. Πα., Ἡ καρδιά μου ἀνήκει σὲ μένα. Δράμα σύγχρονο σὲ πράξεις τρεῖς καὶ ἑννέα εἰκόνες.
- 9) Ἄρη Σκαρμιτσιώτη, Κλειστοὶ δρόμοι. Δράμα σὲ πράξεις τρεῖς.

Τὰ ἀνωτέρω ἔργα ἀνήκουν εἰς ποικίλα θεατρικὰ εἶδη, ἦτοι τραγωδίας, δράματα, μονόπρακτα καὶ ἀπὸ ἐπόψεως περιεχομένου εἰς ἱστορικά, πατριωτικά, κοινωνικά καὶ ψυχολογικοῦ χαρακτήρος· τὰ τελευταῖα ταῦτα ἀναφέρονται κυρίως εἰς θέματα σύγχρονα, ἀτομικὰ ἢ γενικώτερα.

Ὡς καὶ κατὰ τὸν προηγούμενον διαγωνισμόν, οὕτω καὶ εἰς τὸν ὑπὸ κρίσιν πρέπει νὰ ἐξαρθῇ τὸ γεγονός τῆς ὑποβολῆς πλείονων ἔργων μὲ θέματα ἐκ τῆς παλαιότερας καὶ νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἱστορίας, καίτοι τὸ θεατρικὸν τοῦτο εἶδος παρουσιάζει μεγάλας δυσχερείας, διότι, ὅταν ἀπουσιάξῃ ὁ ὑψηλότερος παλμός, τὰ ἔργα ταῦτα κινδυνεύουν νὰ μετατραποῦν εἰς σχολαστικὰς ξηρὰς θεματογραφίας καὶ ρητορικὰ ἀφηγήματα, ἄνευ θεατρικῆς ἀξίας.

Ἡ ποιητικὴ ἀξία τινῶν ἐκ τῶν ὑποβληθέντων ἔργων παραμένει εἰς χαμηλὰ μᾶλλον ἐπίπεδα καὶ ἀπὸ ἐπόψεως πλοκῆς καὶ ἀπὸ ἐπόψεως θεατρικῆς οἰκονομίας καὶ ἀναπτύξεως τοῦ θέματος.

Ἔργα τινὰ, καίτοι περιέχουν ἐπιτυχεῖς ἰδέας καὶ συλλήψεις, ὁμως στεροῦνται τῶν βασικῶν στοιχείων διὰ τὴν ἀπὸ σκηνῆς διδασκαλίαν, εἴτε διότι οἱ συγγραφεῖς δὲν κατέχουν τὴν σκηνηκὴν οἰκονομίαν καὶ παραμελοῦν τὴν δρᾶσιν, ἀρεσκομένοι εἰς θεωρητικὰς ἀναπτύξεις τῶν θεμάτων, εἴτε διότι κάμνουν σύγχυσιν μεταξὺ ἀπλοῦ διαλόγου καὶ θεάτρου.

* * *

Ἡ κριτικὴ ἐπιτροπὴ, συγκειμένη ἐκ τῶν κ.κ. Γ. Θ. Ζώρα, καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, Π. Χάρη, προέδρου τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν καὶ Χρ. Σολομωνίδη, ἀντιπροέδρου τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, προέβη εἰς ἐπισταμένην ἀνάγνωσιν καὶ διεξοδικὴν συζήτησιν ἐπὶ τῆς ἀξίας ἑνὸς ἐκάστου τῶν ὑποβληθέντων ἔργων, ἔκρινε δὲ οἷ καὶ ἄλλα ἔργα παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον καὶ ἀρετὰς, κατ' ἐξοχὴν ὁμως δύο ἐξ αὐτῶν πληροῦν τοὺς σκοποὺς τοῦ διαγωνισμοῦ καὶ παρουσιάζουν ἀναμφιβόλως ἀξιολογώτεραν θεατρικὴν σημασίαν, ἦτοι τὰ ὑπὸ τοὺς τίτλους :

- 1) Παγκλή, Μηλίων δλεθρος καὶ
- 2) Κ. Πα., Ἡ καρδιά μου ἀνήκει σὲ μένα.

Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον εἶναι ἱστορικὸν δράμα, μὲ θέμα εἰλημμένον ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς καὶ δὴ καὶ μὲ ὑπόθεσιν ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τοῦ ἔτους 416 - 415 π.Χ. Ὁ συγγραφεὺς δὲν εἶναι ἀπλῶς κάτοχος τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸ

θέμα του έργου, αλλά γνωρίζει και να αναλύει επιτυχώς καταστάσεις και διαθέσεις των πρωταγωνιστών. Ο διάλογος προχωρεί πάντοτε επιτυχώς και η θεατρική οικονομία ανταποκρίνεται προς τας απαιτήσεις του είδους του. Η ανάπτυξις του θέματος, άνευ ρητορισμών και πλατυσμών, παρέχει μεγαλύτεραν ζωηρότητα, αλλά και μεγαλοπρέπειαν εις τὸ ἔργον, εις τὸ ὁποῖον εἶναι καταφανής ἡ προσπάθεια τῆς μιμήσεως τῆς ἀρχαίας τραγωδίας.

Τὸ δεύτερον ἔργον εἶναι κοινωνικὸν δράμα, με πρωτότυπον καὶ ἐπίκαιρον θέμα, ἥτοι τὴν περιγραφὴν τῆς φυλετικῆς ἀντιδράσεως τῶν μαύρων, διότι λευκὸς ἰατρός, ἀφαιρεῖ ἠθελήμενος τὴν καρδίαν ζῶντος ἀκόμη μαύρου, ἵνα τὴν μεταμοσχεύσῃ εἰς πλούσιον λευκόν. Τὸ θέμα συνδέεται με τὰς φυλετικὰς ἀντιθέσεις καὶ τοὺς μακροὺς ἀγῶνας, ἴδια εἰς Ἀμερικὴν, μεταξύ λευκῶν καὶ μαύρων, εἰς ὠρισμένους δὲ σκιηῶς ἐπιτυγχάνει νὰ συγκινήσῃ τὸν ἀναγνώστην με τὴν ζωηρότητα τοῦ διαλόγου καὶ τὴν ἐπιτυχή θεατρικὴν δράσιν. Παραβλάπτουν τὸ ἔργον σκηναὶ τινες, εἰς τὰς ὁποίας ὑστερεῖ ἡ θεατρικὴ οἰκονομία, ὃ δὲ διάλογος μετατρέπεται εἰς ρητορείαν.

Τελικῶς ἡ ἐπιτροπὴ ἔκρινεν ὅτι τὸ πρῶτον ἔργον ὑπερτερεῖ καὶ ἀπὸ τεχνικῆς καὶ ἀπὸ ἐπέψεως περιεχομένου, διὸ ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως νὰ ἀπονείμῃ :

- A) Βραβεῖον, μετὰ χρηματικῆς ἐπάθλου 7.000 δραμῶν, εἰς τὴν ἱστορικὴν τραγωδίαν «Μηλίων ὄλεθρος», ὑποβληθεῖσαν ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Παγκλήξ.
- B) Ἐπαινον εἰς τὸ κοινωνικὸν δράμα «Ἡ καρδιά μου ἀνήκει σὲ μένα», ὑποβληθὲν ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Κ. Πα.

* * *

Μετὰ τὴν ἀποσφράγισιν τῶν σχετικῶν φακέλων, ἀνεκοινώθη ὅτι τὸ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Παγκλήξ ἔργον «Μηλίων ὄλεθρος» ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ κ. Γεωργίου Δροσοπούλου, τὸ δὲ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Κ. Πα. «Ἡ καρδιά μου ἀνήκει σὲ μένα» ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ κ. Κώστα Παῖζη.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ 48ου (1967) ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΕΙΟΥ ΘΕΑΤΡΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Εἰς τὸν 48ον Καλοκαίρινειον θεατρικὸν Διαγωνισμόν, τοῦ ἔτους 1967, προκηρυχθέντα ταυτοχρόνως πρὸς τὸν 47ον καὶ με μικράν μόνον διαφορὰν προθεσμίας ὑποβολῆς τῶν ἔργων (ἵνα ἀναπληρωθῇ ἢ κατὰ τὸ ἔτος 1967 μὴ ἐπιτευχθεῖσα κανονικὴ προκήρυξις τοῦ διαγωνισμοῦ), ὑπεβλήθησαν πέντε μόνον ἔργα, πληροῦντα τοὺς καθοριζομένους ὅρους.

Κατὰ σειρὰν ὑποβολῆς ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς :

- 1) Θεοπομποῦ, Μηλίων νόστος. Ἐμμετρὴ δραματικὴ ἠθογραφία τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου π.Χ. αἰῶνα, πρόλογος, καὶ πράξεις τέσσερις.
- 2) Ὁρφέα, Μεσολόγγι, τὸ Κάστρο τῆς Λευτεριάς, τὸ ἔπος τῶν Ἐλευθέρων Πολιορκημένων. Δράμα σὲ πέντε πράξεις.
- 3) Αἰσώπου, Δημοφῶν καὶ Φύλλις. Δράμα εἰς τρεῖς πράξεις.
- 4) [ἄ.ψ.], Τὸ Μανάτι. Πατριωτικὴ ἠθογραφία σὲ τρεῖς πράξεις.
- 5) Κ. Μαρίνου, Οἱ ἀνησυχίαι ἑνὸς Κροίσου σοφοῦ. Δράμα σὲ τρεῖς πράξεις.

* * *

Τὸ πρῶτον ἔργον, καθαρῶς ἱστορικὸν περιεχομένου, ἀφορᾷ εἰς σκηνὴν διεξαγομένην ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει 404 π.Χ., κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Τὸ ἔργον, ὁλόκληρον εἰς ἔμμετρον λόγον, ἄρχεται διὰ προλόγου τοῦ Ραψοδοῦ, ὅστις, ὡς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγωδίᾳ, ἀφοῦ ὑπογραμμίσῃ τὴν ὑψηλὴν ἀποστολὴν τῶν Μουσῶν, εἰσάγει τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἔργου :

*Χρόνος καὶ Λήθη, ἀντρώπου,
στὸ ἄπειρο πλανιέται,
καὶ ὅ,τι μ' αὐτὸν γκρεμίζεται
μὲ κείνην λησμονιέται.*

*Τὸ Χρόνο οὔτε καὶ Θεὸς
μπορεῖ νὰ σταματήσῃ
τῇ Λήθῃ, μόνο ἢ Λύρα μου
μπορεῖ νὰ τὴν νικήσῃ...*

Ἡ ὑπόθεσις, ἀνταποκρινομένη πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, μαρτυρεῖ θεατρικὴν ἱκανότητα καὶ ἐπιτυχῆ ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος, ζημιοὶ ὅμως τοῦτο ἢ τεχνικὴ καὶ ἢ ἐν γένει δραματικὴ οἰκονομία, ἥτις, ἰδίᾳ εἰς ὠρισμένας σκηνάς, παρουσιάζει αἰσθητὴν ἀδυναμίαν.

Τὸ δεῦτερον ἔργον, πατριωτικὸ περιεχομένου, περιγράφον τὴν αὐταπάρνησιν καὶ τὴν τόλμην, μεθ' ἧς οἱ Μεσολογγίται ἀγωνίζονται κατὰ τῶν Τούρκων, ἐμπνέεται ὑπὸ ὕγιους ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἀγνοῦ ἔθνικοῦ αἰσθήματος, ἢ ὅλη ὅμως ἀνάπτυξις τοῦ θέματος, παρά τινας ἐπιτυχεῖς εἰκόνας, δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ ὑψηλὸν θέμα. Ὁ πρόλογος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Κασομούλη, εἰσάγει τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν ὑπόθεσιν καὶ δίδει τὸν τόνον τοῦ ἔργου.

Ἰστορικὸν περιεχομένου εἶναι καὶ τὸ τρίτον ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον «Δημοφῶν καὶ Φυλλίς», δράμα τοῦ ὁποίου ἡ ὑπόθεσις ἀνάγεται εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν καὶ διεξάγεται ὀλίγον μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον εἰς τὴν Θράκην. Θέμα ὁ τραγικὸς ἔρωσ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Δημοφῶντος καὶ τῆς κόρης τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Σίθωνος. Σκηναὶ τινες τοῦ ἔργου δὲν στεροδύνται συγκινήσεως καὶ δραματικῆς δράσεως, τὸ σύνολον ἐν τούτοις παρουσιάζει ἀδυναμίαν, αἵτινες παραβλάπτουν τὴν ὅλην θεατρικὴν οἰκονομίαν.

Τὸ τέταρτον ἔργον, ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ Μανάτι», εἶναι ἠθογραφικοῦ χαρακτῆρος καὶ ἀναφέρεται εἰς νεώτερα ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μὲ πρωταγωνιστὰς αὐτὸν τὸν νεαρὸν βασιλέα Ὅθωνα καὶ τὴν ὠραίαν Ἀνθούλαν Παινέση, προικισμένην ἐκ φύσεως μὲ φυσικὰς ἀρετάς, τόλμην καὶ αὐτοπεποίθησιν. Ὁ σφοδρὸς ἔρωσ τῆς νεαρᾶς ἐν συνεχείᾳ τυχαίας συναντήσεως δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ μείνῃ διὰ παντὸς γλυκὺ, ἀλλ' ἀπραγματοποιήτον ὄνειρον. Τὸ ἔργον, παρά τινας ὑπερβολὰς καὶ τινας σκηνὰς ἀπιθάνους, περιέχει συγκινητικὰς εἰκόνας καὶ δραματικὰς ἐξελίξεις, αἵτινες ἐπιτρέπουν καλὰς ἐλπίδας διὰ μεγαγενέστερα ἔργα, ἐν ἧ περιπτώσει ὁ συγγραφεὺς θελήσῃ νὰ καλλιεργήσῃ συστηματικώτερον τὸ θέατρον.

Τέλος, τὸ πέμπτον ἔργον, ὑπὸ τὸν τίτλον «Οἱ ἀνησυχίαι ἐνὸς Κροῖσου σοφοῦ», δράμα κοινωνικὸν περιεχομένου, ἀναφέρεται εἰς σύγχρονα θέματα, μὲ πρωταγωνιστὰς τύπου τῆς σημερινῆς ἐποχῆς, τῶν ὁποίων ὅμως, παρά τὰς προσπάθειαις του, ὁ συγγραφεὺς δὲν κατορθώνει νὰ διαγράψῃ τὸν πραγματικὸν χαρακτῆρα.

* * *

Ἡ κριτικὴ ἐπιτροπὴ, συγκειμένη ἐκ τῶν κ.κ. Γ. Θ. Ζώρα καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, προέδρου, Π. Χάρη, προέδρου τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν καὶ Χρ. Σολομωνίδου, ἀντιπροέδρου τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, μετὰ μακρὰν ἐξέτασιν τῶν ὑποβληθέντων ἔργων καὶ σχετικὴν συζήτησιν, φρονούσα ὁμοφώνως, ὅτι

οὐδὲν τῶν ἔργων δύναται νὰ διεκδικήσῃ τὸ πρῶτον βραβεῖον, μετὰ τοῦ χρηματικοῦ ἐπάθλου ἐξ 7.000 δραχμῶν, ἀπεφάσισεν ὅπως ἀπονείμῃ ἔπαινον εἰς δύο ἔργα, τὰ ἐξῆς :

- 1) Θεοπομποῦ, Μηλίων νόστος
- 2) (ἀ.ψ.), Τὸ Μανάτι.

* * *

Μετὰ τὴν ἀποσφράγισιν τῶν σχετικῶν φακέλων, προέκυψεν ὅτι συγγραφεὺς τοῦ πρῶτου ἔργου εἶναι ὁ κ. Γεώργιος Δροσόπουλος, τοῦ δὲ δευτέρου ὁ κ. Θάνος Τράγκας.

Γ. Θ. ΖΩΡΑΣ

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

Ὑπὸ τοῦ Φιλολογικοῦ καὶ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τοῦ Συλλόγου «Παρνασσός» ὀργανώθησαν αἱ ἐξῆς διαλέξεις :

1η διάλεξις, τὴν 12ην Νοεμβρίου 1968. Ἑορταστικὴ ἐκδήλωσις πρὸς τιμὴν τοῦ λογοτέχνου καὶ ἱστοριογράφου κ. Χρήστου Σολομωνίδου. Ὁμιληταὶ ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», καθηγητὴς κ. Γ. Πανταζής, ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυρὸς Ἰερώνυμος, ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ πρ. ὑπουργὸς κ. Γρ. Κασσιμάτης, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Μιχ. Ἀναστασιάδης, ὁ πρόεδρος τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου κ. Φ. Ἀγγελῆς, ὁ πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν κ. Πέτρος Χάρης, ὁ πρόεδρος τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν κ. Γ. Σταμπολῆς, ὁ πρόεδρος τῆς Ἐνώσεως Λογοτεχνῶν κ. Ἀπ. Λεονταρίτης, ὁ πρόεδρος τῆς «Ἐστίας» Νέας Σμύρνης κ. Πάνος Χαλδέζος, ὁ πρ. Γεν. Ἐπιθεωρητὴς Νομαρχιῶν κ. Ν. Ἀρώνης, καὶ οἱ λογοτέχνη Ν. Μάτσας καὶ Ν. Τουτουντζάκης. Κείμενα τοῦ τιμωμένου ἀνέγνωσαν οἱ καλλιτέχνη Πίτσα Καπιτσινέα καὶ Γιώργος Μετσώλης. Μετὰ τὸ πέρας ὁ τιμώμενος ἠχαραρίστησε συγκεκριμένους τοὺς ὀργανωτὰς τῆς ἐκδηλώσεως.

2α διάλεξις, τὴν 26ην Νοεμβρίου 1968 : Ὁμιλήτρια ἡ κ. Εὐαγγελία Μωραΐτου - Βάσσο, Γεν. Ἐπιθεωρητὴς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως με θέμα : «Ὁ νέος ρόλος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ εἰς τὰ προβλήματα τῆς σημερινῆς νεολαίας».

3η διάλεξις, τὴν 3ην Δεκεμβρίου 1968 : Ὁμιλητὴς ὁ καθηγητὴς κ. Κώστας Βαμβακάς, με θέμα : «Κρήτη», τὸ νησί τῶν ἡρώων καὶ τοῦ θρύλου».

4η διάλεξις, τὴν 10ην Δεκεμβρίου 1968 : Ὁμιλητὴς ὁ κ. Κωστής Μελισσαρόπουλος, συγγραφεὺς καὶ διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ «Ἰλισσός», με θέμα : «Σωκράτης - Πλάτων - Ἀριστοτέλης».

5η διάλεξις, τὴν 17ην Δεκεμβρίου 1968 : Ὁμιλητὴς ὁ κ. Χρήστος Σολομωνίδης, ἀντιπρόεδρος Συνδέσμου Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, με θέμα : «Τὰ Χριστούγεννα στὴν Τέχνη καὶ στὴν Ποίηση», μετὰ προβολῆς φωτεινῶν εἰκόνων καὶ συμμετοχῆς τῆς Χορωδίας τῆς Ριζαρείου Σχολῆς.

6η διάλεξις, τὴν 14ην Ἰανουαρίου 1969 : Ὁμιλητὴς ὁ κ. Γαβριήλ Μουστάκης, Γεν. πρόξενος τῆς Ἑλλάδος εἰς Χιλήν, με θέμα : «Ὁ προξενικὸς θεσμὸς διὰ μέσου τῶν αἰῶνων».

7η διάλεξις, τὴν 21ην Ἰανουαρίου 1969 : Ὁμιλητὴς ὁ κ. Νίκος Κρανιδιώτης, πρέσβυς τῆς Κύπρου, με θέμα : «Ἡ Κυπριακὴ ποίησις».

8η διάλεξις, τὴν 28ην Ἰανουαρίου 1969 : Ὁμιλητὴς ὁ κ. Ἰωάννης Φραγκιδάκης, τ. Γυμνασιάρχης, με θέμα : «Ἡ τριήμερος τελετὴ τοῦ γάμου εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας καὶ τὰ περιέργα ἔθιμα».

9η διάλεξις, τὴν 11ην Φεβρουαρίου 1969 : Ὁμιλητὴς ὁ κ. Χρῆστος Σολομωνίδης, ἀντιπρόεδρος Συνδέσμου Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, μὲ θέμα : «Τιμητικὴ ἐκδήλωσις διὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Σινᾶ - Φαράν καὶ Ραϊθῶ κ. Γρηγόριον, ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει του εἰς τὸν Θρόνον τῆς Αὐτονομῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Σινᾶ, μετὰ ἠχογραφημένης προβολῆς ἐγχρώμων φωτεινῶν διαφανειῶν τοῦ Θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ, ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Βαμβακᾶ.

10η διάλεξις, τὴν 18ην Φεβρουαρίου 1969 : Ὁμιλήτρια ἡ κ. Ἀλίκη Νικολαΐδου, λογοτέχνης, μὲ θέμα : «Τὰ ὄγδοντάχρονα ἐνὸς μεγάλου Αἰγυπτίου (Ταχὰ Χουσεΐν).

11η διάλεξις, τὴν 25ην Φεβρουαρίου 1969 : Ὁμιλητὴς ὁ κ. Θεόκλητος Διονυσιάτης, μοναχὸς Ἁγίου Ὁρους, μὲ θέμα : «Ὁ Μοναχισμὸς ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ».

12η διάλεξις, τὴν 4ην Μαρτίου 1969 : Ὁμιληταὶ οἱ κ.κ. Γεώργιος Ἀθανασιάδης - Νόβας, ἀκαδημαϊκός, καὶ Πέτρος Γλέζος, λογοτέχνης, μὲ θέμα : «Τιμητικὴ ἐκδήλωσις εἰς μνήμην Γιάγκου Ἀργυροπούλου», μετὰ ἀπαγγελίας ἐμμέτρων καὶ πεζῶν κειμένων τοῦ τιμωμένου καὶ ἠχογραφημένης ἀπαγγελίας αὐτοῦ.

13η διάλεξις, τὴν 11ην Μαρτίου 1911 : Ὁμιλητὴς ὁ κ. Παναγιώτης Παληός, στρατηγός, μὲ θέμα : «Ἡ Πυθαγόρειος τετρακτύς καὶ αἱ ἐφαρμογαὶ τῆς ἐν τῇ φυσικῇ πράξει».

14η διάλεξις, τὴν 28ην Μαρτίου 1969 : Ὁμιλητὴς ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἀπόστολος Δασκαλάκης, μὲ θέμα : «Οἱ ἀγῶνες τῆς Λακωνίας διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος».

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

[Προλογίζων τὴν διάλεξιν τοῦ πρέσβως τῆς Κύπρου κ. Νίκου Κρανιδιώτη, γενομένην ἐν τῇ Μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», τὴν 21ην Ἰανουαρίου 1969, ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἐφορείας τοῦ Συλλόγου κ. Χρῆστος Σολομωνίδης εἶπε τὰ ἑξῆς :]

Εἶναι ἰδιαίτερα εὐτυχὴς ὁ «Παρνασσός», ποῦ στῶν φιλολογικῶν του ἐκδηλώσεων τὴ σειρά, ἔχει ἀπόψε ὡς ὁμιλητὴ ἓνα διακεκριμένο διπλωμάτη καὶ ταυτόχρονα ἓνα ἐξαιρετο λογοτέχνη, τὸν κ. Νίκο Κρανιδιώτη.

Ἡ γόνιμη ἐθνικὴ δράση τοῦ ὁμιλητῆ εἶναι γνωστὴ σ' ὅλους μας. Στὰ 1953 διορίζεται Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἐθναρχίας Κύπρου καὶ στὰ 1957 ἐκλέγεται τιμητικά, ἀπὸ τὴν Ἱερά Σύνοδο τῆς Μεγαλονήσου, ὡς Σύμβουλος τῆς Ἐθναρχίας.

Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα ἐργάζεται μὲ ζῆλο, μὲ πίστη καὶ ἀφοσίωση γιὰ τὴν ἀκοτίναξη τοῦ ἀποικιακοῦ ζυγοῦ καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας του. Μετέχει ἐπανειλημμένα σὲ ἐθνικὲς ἀποστολές, σὲ πολλὰ εὐρωπαϊκὰ Κράτη, καθὼς καὶ στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς, κ' ἐκλέγεται Γραμματεὺς τῆς δεύτερης καὶ τῆς τρίτης Παγκόσμιας Ἐθνοσυνελεύσεως.

Κατὰ τὴν ἐξορία τοῦ Ἐθναρχῆ Μακαρίου ἐκδίδει, ὡς Γραμματεὺς τῆς Ἐθναρχίας, μνημειῶδες ὑπόμνημα ὅπου ἀντικρούει τὰ γνωστὰ ἐπιχειρήματα τῶν Ἀγγλῶν, κρατῶντας ἔτσι ὑψηλὰ τὴ σημαίᾳ τοῦ ἀγῶνος καθ' ὅλο τὸ χρονικὸ διάστημα τῆς ἐξορίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου.

Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1956 συλλαμβάνεται ἀπὸ τὶς Βρετανικὲς Ἀρχές, μὲ τὴν κατηγορίαν ὅτι συνωμοτεῖ κατὰ τοῦ καθεστώτος, κ' ἐγκλείεται στὶς φυλακές. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Μακαρίου ἀποφυλακίζεται κι αὐτὸς κ' ἔρχεται στὴν Ἀθήνα, ὅπου συνεχίζει

τήν ἔθνική του δράση, μετέχοντας τῆς κυπριακῆς ἀντιπροσωπείας στὰ Ἠνωμένα Ἔθνη.

Με τὴν ἀνακήρυξη τῆς Κύπρου ὡς Δημοκρατίας, ἐκλέγεται πρῶτος Ὑπουργός τῆς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ εὐθὺς ἀμέσως, τὸ Νοέμβριο τοῦ 1960, πρέσβυς τῆς Κύπρου στὴν Ἑλλάδα, καὶ σὲ συνέχεια στὴ Γιουγκοσλαβία καὶ στὴν Ἰταλία. Ἐπανελημμένα ἀντιπροσωπεύει τὴν Κυπριακὴ Δημοκρατία σὲ διεθνή συνέδρια καὶ διασκεψεῖς ἀδεσμευτῶν Χωρῶν, καθὼς καὶ στὸ Οἰκουμενικὸ Συμβούλιο τοῦ Βατικανοῦ, συνεχίζοντας, μέχρι σήμερα, τὴ λαμπρὴ σταδιοδρομία καὶ ἀποστολὴ του ὡς πρέσβευς.

Γιὰ τὴν ἐν γένει ἔθνική του δράση καὶ τὶς ὑπηρεσίες του ὡς διπλωμάτης, τιμήθηκε μετὸ Μεγαλόσταυρο τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α', τὸ Μεγαλόσταυρο τοῦ Βασιλέως τοῦ Βελγίου Λεοπόλδου, τὸ Χρυσὸ Σταυρὸ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετὰ ἄλλες τιμητικὰς διακρίσεις.

Ἄλλ' ὅπως στὴν ἀρχὴ ἀναφέραμε, ὁ σημερινὸς ὁμιλητὴς δὲν εἶναι μόνο ὁ διακεκριμένος διπλωμάτης, ἀλλὰ καὶ ὁ δόκιμος λογοτέχνης. Ὁ κ. Κρανιδιώτης, μετὸ πλοῦσιο πνευματικὸ ἔργο του, ἀποτελεῖ ἐξέχουσα προσωπικότητα τῶν ἑλληνικῶν Γραμμάτων, ἐνσαρκώνοντας τὴν ἰδανικὴ καὶ κλασσικὴ μορφή τοῦ ἐμπνευσμένου νεοελληνικοῦ Λόγου. Εἶναι ὁ ἀκάματος ἐργάτης τῆς Λογοτεχνίας, μετὰ ὄριζοντες εὐρύτατους, μετὰ προνομιούχο σκέψη, μετὰ λεπτὸ αἶσθημα, ψυχὴ πατριωτικὴ καὶ φλογερὴ πνοή.

Γέννημα καὶ θρέμμα τῆς ἠρωϊκῆς Κύπρου, διαποτίζει τὰ ἔργα του μετὰ κάτι τὸ ρωμαλεὸ καὶ γενναῖο, χαρακτηριστικὸ τῆς Μεγαλονήσου, ἀλλὰ καὶ πολίτης, ἀπὸ χρόνια, τοῦ ἰστέφανου Ἄστου, δέχεται τὴ λεπτὴ καὶ ἀνάερη ἐπίδραση τῆς λευκῆς Πολιτείας.

Με θαυμαστὴ εὐχέρεια καὶ προσωπικὴ αἰσθητικὴ προσφέρει, ἐπὶ ἔτη, πλοῦσια τὰ εὐγενικὰ τοῦ πνεύματός του ἄνθη. Ὁ κ. Κρανιδιώτης ἀσχολήθηκε δόκιμα μετὰ ὅλες τὶς μορφὰς τοῦ ἐντεχνου Λόγου : Ποίηση, διήγημα, μελέτες, δοκίμια, θέατρο, χρονογράφημα. Τὰ βιβλία του διαδέχονται τὸ ἓνα τὰ ἄλλα καὶ ἡ κριτικὴ ἀφιερώνει γι' αὐτὰ ἐγκωμαστικὰ σχόλια. Ἀναφέρουμε μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του : «Χρονικά», διηγήματα, «Τὸ Νεοελληνικὸ Θέατρο», μελέτη, «Ἐπουδὲς ποιήματα», «Μορφὲς τοῦ Μύθου», «Ὁ ποιητὴς Σεφέρης», μελέτη, «Ὁ ἔθνικὸς χαρακτήρ τῆς Κυπριακῆς Λογοτεχνίας», «Ἡ Κύπρος στὸν ἀγῶνα τῆς Ἐλευθερίας», ἱστορικὸ μελέτημα», «Κύπρος -Ἑλλάς» καὶ ἄλλα. Πολύτιμη εἶναι καὶ ἡ σκόρπια σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ, πνευματικὴ συμβολὴ του.

Γιὰ τὸ σύνολο τῆς πνευματικῆς του προσφοράς καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὸ λαμπρὸ περιοδικὸ του «Κυπριακὰ Γράμματα», ποῦ ἱδρύσε στὰ 1946, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τοῦ ἀπένευμε τὸ χρυσὸ μετάλλιο. Ὁ κ. Κρανιδιώτης εἶναι μέλος τοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου, Ἐταῖρος τοῦ Κέντρου Διεθνῶν ὑποθέσεων τοῦ Πανεπιστημίου Χάρβαρντ καὶ ἄλλων πολλῶν ἐπιστημονικῶν Σωματείων.

Θέμα τῆς ἀποψινῆς ὁμιλίας του, ποῦ θὰ εὐτυχῶσθε, σὲ λίγο, νὰ ἀκούσωμε εἶναι «Ἡ Κυπριακὴ ποίηση». Μετὰ τὴν ἀπαράμιλλη τέχνη του, ὁ ὁμιλητὴς θὰ μᾶς προσφέρῃ τὰ νάματα τῆς κυπριακῆς Ἰπποκρήνης στὸ κρυστάλλινο ποιητικὸ του κύπελλο.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ»

Περιοδικόν «Παρνασσός» περ. Α', έτη 1877 - 1894, τόμοι 17	(έξηνητημένον)
Έπετηρίς τοῦ Συλλόγου «Παρνασσός» έτη 1896 - 1918, τόμ. 22	(έξηνητημένον)
Έπετηρίς τοῦ Συλλόγου «Παρνασσός» έτη 1925 - 1939	(έξηνητημένον)
Περιοδικόν «Παρνασσός» περ. Β', έτη 1959 - 1967, τόμ. 9. — Έκαστος τόμος	δρχ. 250
Τὸ Χρονικόν τοῦ «Παρνασσού» (1865 - 1950) ὑπὸ Κ. Βοβολίνη, Ἀθήναι 1951, σελ. 620	δρχ. 200
Διαλέξεις περὶ τῶν ποιητῶν τοῦ 10' αἰῶνος	(έξηνητημένον)
Διαλέξεις περὶ τῶν διηγηματογράφων τοῦ 10' αἰῶνος	(έξηνητημένον)
Έορτασμός Έκατονταετηρίδος Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», Ἀθήναι 1966, σελ. 56	δρχ. 20
Ἡ κατά τὰ τελευταία έτη δρῶσις τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθήναι 1966, σελ. 32	δρχ. 15